

TANULMÁNY

Kémeri Zsófia Eszter

Az oviedói egyezmény szerepe az emberi jogok európai védelmében

5

Zeller Judit

Lombikban a jövőnk – Terápia vagy tökéletesítés?

15

FÓRUM

A szexuális zaklatásról

Betlen Anna

A láthatatlan – *A szexuális zaklatás „társadalmi hasznosságáról”*

29

Lehoczkyné Kollonay Csilla

Az emberi méltóság védelme a munkahelyen

A szexuális zaklatás tilalma a módosított

Európai Szociális Karta 26. cikkelye alapján

34

Hungler Sára

A munkahelyi erőszak és zaklatás elleni küzdelem

szabályozási nehézségei

39

Sebestyén Andrea

Beszéljünk a „jogi értelemben véve is” szexuális zaklatásról

44

Balogh Lídia

Az Európai Parlament állásfoglalása

a szexuális zaklatás elleni fellépésről

és a #MeToo-mozgalom

49

Gregor Anikó

Hatalommal való visszaélés és szexuális zaklatás

egy hazai egyetemen

54

Szomora Zsolt

A szexuális önrendelkezés büntetőjogi védelme

61

DOKUMENTUM ÉS KOMMENTÁR

Szabó Attila

Az Európai Unió Bíróságának ítélete

az áttelepítési kvótáról

69

Molnár Noémi Fanni

Lebilincselő ítéletek – A felsőbbbíróságok bilincs alkalmazásával

kapcsolatos gyakorlata

83

DÖNTÉS UTÁN

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteiből
————— 99 —————

Az Alkotmánybíróság legutóbbi döntéseiből
————— 115 —————

TISZTELT OLVASÓINK!

A Fundamentum 1997 óta jelent meg nyomtatott formában. 2016-tól kezdődően már nincs módunk a nyomtatott változat kiadására, így ezentúl csak elektronikusan jelenünk meg. Megtisztelő olvasói figyelmükre a jövőben is számítunk!

Kövessen minket a Facebookon is: Fundamentum
<http://www.facebook.com/fundamentumfoldresz>

Tisztelettel: A Fundamentum szerkesztői

TANULMÁNY

„Alapvető célom, hogy elemezzem az Oviedói Egyezmény [...] jelenlegi szerepét az emberi jogok regionális védelme területén; arra a kérdésre keresve a választ, hogy képes-e a dokumentum lépést tartani a technológia fejlődésével. [...]M]egvizsgálom, hogy milyen hatást gyakorol az Oviedói Egyezmény a strasbourgi bíróság gyakorlatára, milyen módon reagál a terület az eléje kerülő bioetikai kérdésekre, illetve milyen alapelveket tekintetbe véve hozza meg az ilyen kérdésekkel kapcsolatos döntéseit.”

(Kémeri Zsófia)

„Ha a jogalkotó úgy dönt, hogy lehetővé teszi a génmódosítás révén megvalósuló tökéletesítést, akkor ezt jelentős garancia-rendszerrel kell körülvennie. Az ilyen módosítások ugyanis nyilván nem eredményezhetnek diszkriminációt vagy szegregációt, meg kell őrizniük az egyenlő emberi méltóságot, és a lehető legnagyobb mértékben tiszteletben kell tartaniuk az egyéni autonómiát, az önrendelkezést és a magánszféra sértetlenségét is. A szabályozásnak ki kell állnia a csúszós lejtő próbáját is, vagyis olyan mérőköveket kell meghatározni, amelyek stabilan biztosítják az egyes jogok mérlegelése révén létrehozott morális egyensúlyt.”

(Zeller Judit)

AZ OVIEDÓI EGYZEMÉNY SZEREPE AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI VÉDELMEBEN

BEVEZETÉS

Az emberi jogokban és az ezeket összefoglaló dokumentumokban megjelenő közös értékek védelme érdekében fontos, hogy a joggyakorlat lépést tartson a technológiai fejlődéssel, többek között az orvoslás területén. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: EJEE) közvetlenül nem rögzíti az orvostudomány alkalmazása során tiszteletben tartandó jogosultságokat, éppen ezért az Európa Tanácsnak az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására való tekintettel történő védelméről szóló egyezményének (kelt: Oviedó, 1997; a továbbiakban: Oviedói Egyezmény) nagyobb szerepe van, mint valaha.¹ Ahogy az ún. „negyedik generációs jogokkal” összefüggésben általában, itt is kiemelkedő szerepe van az államok közötti együttműködés elősegítésének: a globalizáció, az orvostudomány és a technológiai fejlesztések határon átnyúló jellege, valamint a közegészség védelme érdekében a bioetikai kérdések szabályozása nem maradhat az egyes államok belső jogi keretei között. Ahogyan Roberto Andorno fogalmaz: „mivel a tudomány egyre inkább globalizálódik, a tudomány által felvetett új kihívásokra adott koherens és hatékony válasznak is globálisnak kell lennie”.²

Alapvető célom, hogy elemezzem az Oviedói Egyezmény (illetve a négy kiegészítő jegyzőkönyv) jelenlegi szerepét az emberi jogok regionális védelme területén; arra a kérdésre keresve a választ, hogy képes-e a dokumentum lépést tartani a technológia fejlődésével. A tanulmány első részében az Oviedói Egyezmény megszületésének körülményeit –sajátosságait, illetve nehézségeit – mutatom be, valamint néhány gondolat erejéig arra is kitérek, hogy mi lehet az oka annak, hogy mindezidáig „csupán” huszonkilenc tagállam ratifikálta ezt az egyezményt. A tanulmány második részében arra fókuszálok, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának (továbbiakban: EJEB vagy strasbourgi bíróság) milyen szerepe van az Oviedói Egyezményben lefektetett jogosultságok érvényre juttatásában. Ennek keretében néhány olyan – morális, illetve emberi jogi szempontból is releváns – döntést kívánok ele-

mezni, amelyet az EJEB a 2010 óta tartó időszakban hozott, és amelyben hivatkozott az Oviedói Egyezményre; valamint megvizsgálom, hogy milyen hatást gyakorol az Oviedói Egyezmény a strasbourgi bíróság gyakorlatára, milyen módon reagál a testület az eléje kerülő bioetikai kérdésekre, illetve milyen alapelveket tekintetbe véve hozza meg az ilyen kérdésekkel kapcsolatos döntéseit.

AZ OVIEDÓI EGYZEMÉNY SAJÁTÓSÁGAI

Éppen húsz esztendeje, hogy az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága elfogadta az Oviedói Egyezményt, melyet 1997. április 4-én nyitottak meg aláírásra.³ A dokumentum jelentőségét mutatja, hogy mindezidáig ez az egyetlen kötelező erejű multilaterális nemzetközi szerződés, amely bioetikai kérdésekkel foglalkozik, sajátossága pedig az, hogy nemcsak az Európa Tanács tagállamai, hanem más államok számára is nyitva áll a csatlakozás lehetősége. 2017-ig az Európa Tanács negyvenhét tagállama közül mindössze huszonkilenc ratifikálta; Magyarország ezen utóbbi tagállamok egyike.

Számos tényező mutatja, hogy miért van szükség olyan dokumentumra, mint az Oviedói Egyezmény. Egyrészt nemzeti és nemzetközi szinten is egyre több orvostudománnyal és orvosi etikával összefüggő vitás kérdés merül fel, másrészt az orvosi technológiai fejlődés határon

NEMZETI ÉS NEMZETKÖZI
SZINTEN IS EGYRE TÖBB OR-
VOSTUDOMÁNNYAL ÉS OR-
VOSI ETIKÁVAL ÖSSZEFÜGGŐ
VITÁS KÉRDÉS MERÜL FEL

átnyúló jellege, valamint a páciensek, az orvosok és a kutatók Európán belüli szabad mozgása teszi indokolttá a közös szabályozás létét. Az Oviedói Egyezmény egy közös etikai alapelvekre épített, jogilag kötelező erejű rendelkezéseket tartalmazó nemzetközi jogi egyezmény. Ez utóbbi annyit jelent, hogy azon államok, amelyek ratifikálták a dokumentumot, kötelesek az egyezmény rendelkezéseit átültetni a nemzeti jogrendszerükbe; még hozzá olyan formában, hogy az megfeleljen az Oviedói Egyezményben lefektetett alapelveknek. A dokumentum kötelező ereje mellett hangsúlyozandó az úgynevezett keret-egyezmény-jellege is: az Oviedói Egyezmény széles

körben elfogadott, általános alapelveket fogalmaz meg – ahelyett, hogy részletekbe menően szabályozna olyan összetett bioetikai dilemmákat, mint az embrió jogi státusza, a különböző mesterséges megtermékenyítési módszerek, az abortusz vagy eutanázia.⁴ A minimumstandardok lefektetése nem azt jelenti, hogy a Szerződő Felek nem rendelkezhetnek magasabb szintű védelemtől,⁵ csupán olyan minimum elvek lefektetéséről van szó, amelyek a Preambulum célkitűzéseinek szem előtt tartásával időről időre fejleszthetők. A korszerűsítés eszköze ebben az értelemben a kiegészítő jegyzőkönyvek egyezményhez csatolása, amire ez idáig négy alkalommal került sor: az első a klónozás általános tilalmáról,⁶ a második az emberi szövetek és szervek transzplantációjáról,⁷ a harmadik az orvosi kutatásokról,⁸ a negyedik pedig az egészségügyi célból alkalmazott genetikai vizsgálatokról szól.⁹ Az ötödik kiegészítő jegyzőkönyv megalkotása – a mentális betegségben szenvedők beleegyezésén nem alapuló kezeléséről – folyamatban van.¹⁰ Az Oviedói Egyezmény keretjellege persze felveti a kérdést, hogy mennyiben nyújthat hatékony megoldást a vonatkozó kérdések megoldásában. Roberto Andorno szerint „az Európa Tanács által alkalmazott stratégia az egyetlen járható útnak tűnik annak érdekében, hogy hosszabb távon biztosítsa a közös európai standardok kialakítását ezen a téren.”¹¹

A Preambulumban megfogalmazott célok és az Oviedói Egyezmény első és második cikkelye alapján szembevetendő, hogy a dokumentum az egyén védelmét helyezi a középpontba: semmilyen kollektív, illetve tudományos érdek sem lehet olyan jelentős, hogy háttérbe szorítsuk az emberi lény individuális jogosultságait. Az Oviedói Egyezmény legfontosabb kiindulópontja ezzel összefüggésben tehát az emberi méltóság koncepciója – amelyre az egyezmény címe is utal, és amely a Magyarázó Jelentés szerint az Oviedói Egyezményben hangsúlyozott értékek többségének alapja.¹² A dokumentum két jogosultságot is nevesít az emberi méltósághoz fűződően, amelyek előmozdítják a bioetikai kérdések szabályozásának hatékonyságát: a 3. cikkben deklarált „egészségügyi ellátáshoz való igazságos hozzáférést”, valamint az ötödik és hatodik cikkelybe foglalt tájékozott beleegyezés követelményét, amely az egészségügyi önrendelkezési jog legfontosabb kifejeződése a dokumentumban.¹³ Mindezek alapján – immáron elszakadva az emberi méltóság kérdéskörétől – az is érzékelhető, hogy az Oviedói Egyezmény jelentős

mértékben túllép a Nürnbergi Kódex által lefektetett, orvostudományi kutatásokhoz kapcsolódó alapelvek hatáskörén.¹⁴ Az egyezményhez fűződő Magyarázó Jelentés szerint az Oviedói Egyezmény „az emberi léttel összefüggő olyan orvostudományi és biológiai alkalmazási területeket fed le, mint a megelőzés, diagnosztika, kezelés és kutatás”,¹⁵ a szabályozás tárgya tehát jelentősen kibővült a Nürnbergi Kódexhez képest. A Nürnbergi Kódexet két okból érdemes felidézni: egyrészt mert a bioetika egyik meghatározó területének – az embereken végzett kutatások kérdéskörének – legkorábbi megjelenéséről beszélhetünk; másrészt figyelemre méltó, hogy az emberi élet értékének feltétel nélkülsége már az itt lefektetett alapelvekből is tisztán kivehető.

AZ OVIEDÓI EGYEZMÉNY KÖRÜLI NEHÉZSÉGEK

Az Oviedói Egyezmény számos olyan kérdést érint, amely a mai napig vitát szít a bioetikusok és a nemzetközi jogászok körében. Ezek a problémák legfőképpen ahhoz a kérdéshez kapcsolódnak, miszerint lesz-e valaha európai konszenzus a bioetikai kérdések tekintetében, illetve ahhoz, hogy hogyan lehetne közelíteni egymáshoz az államok gyakorlatát az egészségüggyel kapcsolatos etikai kérdések tekintetében.

Mindenekelőtt érdemes néhány gondolat erejéig kitérni arra, hogy az emberi jogi megközelítés valóban alkalmas eszköz-e arra, hogy az orvostudományi kutatások által felvetett dilemmák jogi szabályozásának alapkérdései közös nevezőre kerüljenek. A bioetikai kérdések globális szabályozásának támogatói azzal érvelnek, hogy mindenképpen szükség van emberi jogi megközelítésre ezen a téren, hiszen az egészséghez fűződő nehéz kérdések megoldása immáron nemcsak az egyének, hanem az államok, illetve az egész emberiség szempontjából is jelentősek.¹⁶ Az egységesítés ugyanakkor elvezet bennünket a kulturális különbségek kérdéséhez: egyes vélemények szerint az egyének gondolkodásmódja országonként, nemzetállamonként eltérő, és emiatt nem lehetséges egyetemes normákat felépíteni az emberi jogok nemzetközi védelmének területén; mások szerint viszont léteznek egyetemes erkölcsi normák, melyek utat nyitnak a globális konszenzus irányába.¹⁷ Ebben a kérdésben én köztes álláspontot képviselek, ugyanakkor úgy vélem, hogy az Európa Tanács olyan regionális nemzetközi szervezet, amelynek tagállamai

A DOKUMENTUM AZ EGYÉN VÉDELMEÁT HELYEZI A KÖZÉPPONTBA: SEMMILYEN KOLLEKTÍV, ILLETVE TUDOMÁNYOS ÉRDEK SEM LEHET OLYAN JELENTŐS, HOGY HÁTTÉRBE SZORÍTSUK AZ EMBERI LÉNY INDIVIDUÁLIS JOGOSULTÁGAIT

kulturálisan nem állnak távol egymástól, így az európai szintű konszenzus elérése nem tűnik lehetetlen vállalkozásnak.

Jelenleg viszont Európa még nem egységes a bioetikai kérdéseket illetően. Jelentős különbségek figyelhetők meg például az északi és a déli tagállamok között: míg északon a reformáció hatására világiasabb gondolkodásmód alakult ki az etikai kérdések tekintetében, délen a katolikus erkölcsi világnézet uralkodik. A történelem más szempontból is szerepet játszik az álláspontok kialakításában: azok a társadalmak, amelyeket a második világháború során – például az „eugenika” hegyében – elkövetett borzalmak emlékei még mindig nyomasztanak, kevésbé lesznek nyitottak az új orvosi technológiákra, mint azok, amelyeket nem ért ilyen hatás a – nem túl távoli – múltban.¹⁸

Mi lehet a megoldás az álláspontok közelítésére? Az Ovidói Egyezmény megalkotói – az említett tényezőket figyelembe véve – megfontoltan cselekedtek akkor, amikor részletszabályok helyett általános iránymutatásokat és alapelveket fogalmaztak meg az egyezményben; annak érdekében, hogy minél több állam elfogadja magára nézve a dokumentum szellemiségét. Ezt a célt szolgálja a 26. cikkelyben megfogalmazott rendelkezés is, amely az egyezmény rugalmas alkalmazhatóságát szolgálja az államok által vállalt kötelezettségek tekintetében.¹⁹ Ennek ellenére mostanáig huszonkilenc tagállam ratifikálta az Ovidói Egyezményt, amely ugyan majdnem kétharmadát jelenti az Európa Tanács tagállamainak, azonban olyan jelentős államok nem szerepelnek ebben a csoportban, mint Németország, Olaszország, Nagy-Britannia vagy Oroszország. A távolmaradás magyarázata tekintetében leginkább Németország és az Egyesült Királyság kormányának érvei szembetűnőek. Egyik oldalról a liberálisabb jogrendszerrel működő Egyesült Királyság szerint az Ovidói Egyezmény túl szigorú rendelkezéseket tartalmaz, hiszen vannak olyan körülmények – például az embriók kizárólagosan kutatási célokból történő előállítás –, amelyek az angol jogrendszer szerint megengedettek, de az Ovidói Egyezmény szerint tiltottak.²⁰ Németország éppen az ellenkezőjét vallja, ugyanis álláspontja szerint – kiemelten hivatkozva a kutatásba való beleegyezésük képességével nem rendelkező egyének védelméről szóló 17. cikkelyre – az Ovidói Egyezményben lefektetett szabályok nem elég szigorúak.²¹ A Németország által felvetett aggályok, figyelembe véve a múlt borzalmait, természetesen nem tekint-

hetők megalapozatlannak, logikailag mégsem helytállóak: ha Németország ratifikálná az Ovidói Egyezményt, a 27. cikkely alapján még mindig lenne lehetősége arra, hogy e tekintetben szigorúbb rendelkezéseket állapítson meg. Olaszország aláírta az egyezményt, a ratifikáció elmaradásának pedig inkább formai okai lehetnek: nem ismerünk kifejezett indokot arra, hogy az elfogadási okmány letétbe helyezése mind ez idáig miért nem valósult meg. Franciaország már elfogadta az Ovidói Egyezményt, ugyanakkor viszonylag későn csatlakozott hozzá. Az egyezmény szövegét részben az 1994-es francia bioetikai törvények ihlették, Franciaország kezdetben ezért tartózkodott a ratifikációtól.²² Ugyanakkor – tartva magát a sorozatos szándéknyilatkozataihoz

– 2012-ben Franciaország is elfogadta az Ovidói Egyezményt, a betegek jogainak kiterjedt belső védelme ellenére.

Bár a legnagyobb európai államok nem ratifikálták a dokumentumot, nem szabad elfeledkeznünk az Ovidói Egyezmény egyik legfontosabb tulajdonságáról: azok az államok, amelyek ratifikálták, nem állapíthatnak meg alacsonyabb szintű védelmi szabályokat a bioetikával kapcsolatos rendelkezések megalkotásakor. Ez annak a körülménynek a fényében érdekes, hogy az Ovidói Egyezmény megalkotásakor az európai államok nagy része nem rendelkezett jogszabályokkal ezen a téren, és a dokumentumban lefektetett minimumstandardok alapján fejlesztették ki saját álláspontjukat a bioetikai kérdések kapcsán.

AZ OVIEDÓI EGYEZMÉNY KAPCSOLATA AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI EGYEZMÉNYÉVEL ÉS A STRASBOURGI BÍRÓSÁGGAL

Az EJEE és az Ovidói Egyezmény is alapvetően minimumstandardokat állít fel, azzal a megkötéssel, hogy a Szerződő Feleknek lehetőségük van szigorúbb szabályok megállapítására a nemzeti jogrendszerükben. Számos EJEE-ben deklarált jogosultság foglal magában egészségüggyel összefüggő jogosultságokat is. A tájékozott beleegyezéshez való jog például az egyéni autonómia integráns része, amely számos ponton kapcsolódik az EJEE 8. cikkéhez (magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog), de ebben a körben említhetjük a magánélethez és tájékoztatáshoz való jogot az egészségügyi dokumentációval összefüggésében, amelyet az Ovidói Egyezmény 10.

cikke foglal magába. Az EJEE által deklarált diszkriminációtilalom sérülhet például bizonyos mesterseges megtermékenyítési eljárások során, illetve a HIV-vel fertőzött betegek vonatkozásában, a 3. cikkelybe foglalt kényszersterilizációval vagy a szervtranszplantációval összefüggő jogsértések esetén. Nem meglepő kapcsolódási pontok ezek annak tudatában, hogy az EJEE betartatásáért felelős strasbourgi bíróság a jogfejlesztő értelmezés elvéből indul ki, ami arra hatalmazza fel, hogy az EJEE szövegét az adott kor társadalmi elvárásainak megfelelően értelmezze.²³ Mivel az Ovidói Egyezmény nem hoz létre testületet a dokumentumban foglalt rendelkezések betartásának vizsgálatára, így a strasbourgi bíróság igyekszik betölteni ezt az űrt, és döntést hozni – még ha néha homályos tartalommal is – a bioetikai kérdésekben. A strasbourgi bíróság ez utóbbi tevékenysége nem tekinthető önkényesnek, ugyanis az Ovidói Egyezmény Magyarító Jelentése rögzíti, hogy a dokumentum az EJEE-ben foglalt alapelvek egy részének részletes kidolgozására, illetve azok értelmezésére szolgál. Habár az Ovidói Egyezmény 29. cikkében foglalt tanácsadó vélemény iránti kérelem²⁴ kívül a strasbourgi bíróságnak nincsen formális kapcsolata az Ovidói Egyezmennyel, a dokumentum mégis gyakran szolgál hivatkozási alapként az EJEB-döntések meghozatala során.

A STRASBOURGI BÍRÓSÁG ÁLTAL ALKALMAZOTT ALAPELVEK

A strasbourgi bíróság ítéleteit a konszenzusra törekvés jegyében hozza meg, amely irányultságát gyakran döntéseiben is kifejezésre is juttatja. Az európai konszenzus nehezen meghatározható fogalom; anynyi azonban bizonyos, hogy a strasbourgi bíróság az Európa Tanács tagállamaiban érvényesülő, közös minimumstandardokra kíván ezzel utalni. Kanstantsin Dzehtsiarou felfogása szerint a strasbourgi bíróság csupán „nagyobb jelentőségű ügyekben” alkalmazza az európai konszenzus követelményét. Ilyennek tekinthetőek egyrészt az olyan jogviták, amelyek az EJEE értelmezésével kapcsolatban nehéz kérdéseket vetnek fel, másrészt nagy számban vannak olyan ügyek is, amelyek során a körülmények – egy-egy állam történelme vagy egyéb tényezők miatt – nem hasonlíthatók össze a más államokban uralkodó körülményekkel. Álláspontom szerint a bioetikai kérdések körüli jogviták mindkét csoportba

beletartozhatnak, talán éppen ezért alkalmazza a strasbourgi bíróság előszeretettel az európai konszenzus fogalmát ezekben a jogvitákban is, elemzés alá vonva a Szerződő Felek nemzeti joggyakorlatát.²⁵

A konszenzus megléte ugyanakkor nem minden esetben elegendő ahhoz, hogy a strasbourgi bíróság ehhez mérten hozza meg döntését. Az A. B. és C. Írország elleni ügyében²⁶ az EJEB-nek az ország szigorú abortuszszabályozásával összefüggésben kellett döntést hoznia; az ügy három kérelmezője közül kettőnél nem állapított meg jogsértést. A strasbourgi bíróság az állam ún. széles mérlegelési mozgásterére hivatkozott ebben az ügyben, amelyet Írország morális beállítottságához mérten állapított meg – annak ellenére, hogy a negyvenhét tagállam vonatkozó jogszabályainak vizsgálata során kiderült, hogy az államoknak több mint háromnegyede sokkal enyhébb szabályokat alkalmaz a terhességmegszakítás terén.²⁷ Az ítélethez fűzött különvélemények tükrözik a testületen belüli megosztottságot: „ez az első alkalom, hogy a Bíróság »mély erkölcsi nézetek«-re hivatkozva figyelmen kívül hagyta a létező európai konszenzust. Még ha feltételezzük is, hogy ezek a mély erkölcsi nézetek még mindig szilárdan gyökereznek az ír nép többségének lelkiismeretében, az a feltételezés, hogy ez felülírhatja a teljesen más irányba fejlődő európai konszenzust, új és veszélyes fordulat a strasbourgi bíróság esetjogában.”²⁸

Visszatérve a mérlegelési mozgástér doktrínájára, ezt a strasbourgi bíróság gyakran alkalmazza a bioetikai kérdésekben, és az egyik legjelentősebb, ugyanakkor talán a legbizonytalanabb alapelv is egyben ezen a területen. A mérlegelési mozgástér az európai konszenzus ellentettjeként működik: minél nagyobb az európai államok egyetértése egyes kérdésekben, annál kisebb a mérlegelési mozgástér lehetősége, illetve fordítva.²⁹ A strasbourgi bíróság leggyakrabban két esetben alkalmazza a mérlegelési mozgástér doktrínáját: ha nincs egyetemesen elfogadott álláspont az államok körében egy adott kérdésben, valamint akkor, amikor történelmi, politikai vagy erkölcsi indokokra tekintettel a strasbourgi bíróság kevésbé szigorúan lép fel a döntésének meghozatala során.³⁰ Az alapelv alkalmazása körüli egyet nem értés az *in vitro* megtermékenyítéssel kapcsolatos, S.H. és mások Ausztria elleni ügyében³¹ is érzékelhető. A kérelmezők egy része az eljárást adományozott hímvarsejt beültetésével, a másik része más nőtől származó petesejt beültetésével kívánta lefolytatni annak érdekében, hogy legalább részben biológiai szülőpárrá vál-

hassanak. Az előbbi orvosi beavatkozást az osztrák jog bizonyos esetekben engedélyezte, az utóbbi azonban minden körülmények között tiltotta. A bírói tanácsnak azt a döntését, amely szerint a kérelmezők közötti eltérő bánásmód nem volt ésszerű és objektív, a Nagykamara írta felül. Megvizsgálva az Európa Tanács vonatkozó eszközeit, két rendelkezést emelt ki: az Európa Tanács bioetikai szakértőkből álló ad hoc bizottsága által 1989-ben kiadott alapelvek közül a 11-es számút,³² valamint az Oviedói Egyezmény 14. cikkét.³³ Az Oviedói Egyezmény hallgat az ilyen helyzetek szabályozását illetően, így a strasbourgi bíróság – az ügy érzékeny erkölcsi-etikai vonatkozásait, valamint a tagállamok között éppen csak kialakulni látszó konszenzust³⁴ hangsúlyozva – döntésében széles mérlegelési mozgásteret biztosított Ausztriának a szóban forgó kérdésben. Ami azonban reménykedésre adhat okot a szabályozás korszerűsítését illetően (a felülírt döntés mellett), az az EJEB konklúziója: úgy tűnik, hogy a jog átmeneti állapotban van e téren, és az EJEB – a gyorsan fejlődő orvostudomány, valamint a változó társadalmi megítélés miatt – a kérdés felülvizsgálatát folyamatosan napirenden tartja, és a tagállamoknak is ugyanezt ajánlja.³⁵ A strasbourgi bíróság végül – háttérbe szorítva azt az álláspontot, hogy az *in vitro* megtermékenyítés az emberi létezéssel összefüggő emberi jog – nem állapította meg a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog sérelmét. A fenti kijelentés ugyanakkor intő jel lehet Ausztria számára, hogy jogrendszerét vizsgálja felül, tekintettel a mesterséges megtermékenyítést illető újításokra. Az orvoslás terén jelentkező új technológiák szabályozására való törekvés tehát nyomon követhető a strasbourgi ítéletekben, azonban az EJEB érvelése még mindig zavaros a tekintetben, hogy a tagállamok körében kialakuló konszenzus megléte miért nem elegendő egy jogsértést megállapító ítélet meghozatalához.

AZ OVIEDÓI EGYEZMÉNY MINT AZ EJEE ÉRTELMEZÉSÉNEK ESZKÖZE?

A strasbourgi bíróság egyre gyakrabban említi az Oviedói Egyezményt, mint hivatkozási alapot egy-egy döntésében; ugyanakkor felmerül a kérdés: mi alapján vizsgálhatja a strasbourgi bíróság az Oviedói Egyezményben lefektetett jogosultságokat? Az EJEE

AZ EJEE ÉS AZ OVIEDÓI EGYEZMÉNY EGYÜTTES ALKALMAZÁSA TEHÁT LEHETŐVÉ TESZI A BIOETIKAI DILEMMÁK MEGOLDÁSÁHOZ VALÓ KÖZELÍTÉST A STRASBOURGI BÍRÓSÁG SZÁMÁRA, AMELY TÖREKVÉS LASSAN, DE BIZTOSAN MAGA UTÁN VONHATJA AZ EURÓPAI ÁLLAMOK KÖZÖTTI KONSZENZUS KIALAKULÁSÁT

32. cikke ugyanis meghatározza, hogy a strasbourgi bíróság joghatósága csakis az EJEE-ben és kiegészítő jegyzőkönyveiben lefektetett jogosultságok vizsgálatára terjed ki. Az alábbi kérdésben Costa és Pavan Olaszország elleni ügyét³⁶ érdemes vizsgálni, amely mindaddig talán a legjobb példája a strasbourgi bíróság erőfeszítéseinek az EJEE értelmezésére bioetikai kérdések kapcsán.

A kérelmezők beadványukban arra hivatkoztak, hogy az olasz jog asszisztált reprodukciós technológiával kapcsolatos szabályozása logikátlan, ugyanis a mesterséges megtermékenyítési eljárásokat csak természetlen, illetve meddő párok vehetik igénybe. A kérelmezők viszont azért kívánták ezt az eljárást igénybe venni, mert egy genetikailag öröklődő betegségben, cisztás fibrózisban szenvednek, így kizárólag a mesterséges megtermékenyítés révén látták azt biztosítotttnak, hogy egészséges gyermekük szülessen. Mindehhez azonban a beültetés előtt genetikai vizsgálatot végeztek volna el az embrión, ami az olasz jog szerint ugyancsak akadályokba ütközik. A testületnek arról kellett állást foglalnia, hogy Olaszország megsértette-e az EJEE 8.,³⁷ illetve az Oviedói Egyezmény 12. cikkét.³⁸ A strasbourgi bíróság elsőként számba vette az Oviedói Egyezmény 12. cikkét a Magyaró Jeleítés 83. pontjának olvasatában,³⁹ majd – válaszul az olasz kormány azon érvelésére, hogy a kérelmet tárgyi okból elfogadhatatlannak kellene tekinteni –, kifejtette álláspontját az EJEE 8. cikkelyének tartalmát illetően. A testület álláspontja szerint a szülők azon joga, hogy olyan gyermekük szülessen, aki nem szenved az általuk hordozott öröklődő genetikai betegségben, egyértelműen a magán- és családi élet fogalmi körébe esik. A strasbourgi bíróság vélekedése szerint a magánélet tág fogalom, amely többek között magában foglalja a genetikai szülővé válással kapcsolatos döntés tiszteletben tartásához fűződő jogot, továbbá a 8. cikk hatálya alá tartozik a mesterséges megtermékenyítési eljárásokhoz való hozzáférés kérdésköre is.⁴⁰ Ebből a gondolatmenetből kiindulva jut az EJEB arra a következtetésre, hogy az EJEE 8. cikkelyében foglaltak vonatkoznak az Oviedói Egyezmény 12. cikkében foglalt genetikai előrejelző vizsgálatok szükségességének megítélésére. A Costa és Pavan-ügyben hozott ítélet tehát jól példázza azt, hogy a testület miként kívánja alkalmazni az EJEE rendelkezéseit a bioetikával kapcsolatos jogvitákban. Ezen felül figyelemreméltó tény, hogy a strasbourgi bíróság annak ellenére jelöli meg az Oviedói Egyezményt és a Magya-

rázó Jelentést hivatkozási alapként, hogy Olaszország nem ratifikálta a dokumentumot.

RELEVÁNS BIOETIKAI KÉRDÉSEK A STRASBOURGI BÍRÓSÁG GYAKORLATÁBÓL

Az Oviedói Egyezmény szerepe tehát még csak most kezd körvonalazódni a strasbourggi bíróság esetjogában, ezért a fentebb feltett kérdésre válaszolva annyi bizonyos, hogy a bioetikai dilemmák megítélésében a testület döntően az EJEE 8. cikkelyébe foglalt magánélet, ritkább esetben a 2. cikkelybe foglalt élethez való jog megsértéséből indul ki. Terjedelmi korlátok miatt jelen tanulmány keretében nincs arra lehetőség, hogy számba vegyük az összes bioetikai kérdés-sel összefüggő jogesetet, így ezúttal azokat kívánom kiemelni, amelyek klasszikus problémákat dolgoznak fel újszerű megközelítésben.

A Gard és mások Egyesült Királyság elleni ügye⁴¹ annak ellenére érdemel említést, hogy a strasbourggi bíróság a vonatkozó kérelmet elfogadhatatlannak nyilvánította, így érdemi döntéshozatalra nem került sor. A 2017 nyarán nagy port kavaráó eset tényállása szerint Charlie Gard pár hónapos korától kezdve súlyos, genetikai eredetű betegségben szenvedett, aminek következtében nem tudott önállóan lélegezni, illetve mozogni, nem látott, nem hallott, agyfunkciói pedig folyamatosan romlottak. Az orvosok gyógyíthatatlan betegnek nyilvánították, továbbá bírósághoz fordultak annak érdekében, hogy engedélyezzék a gyermek lélegeztetőgépről történő lekapcsolását. A szülők minden lehetséges fórumon kiálltak az orvosi kezelés folytatása mellett, azonban a brit bíróságok és az EJEK számukra kedvezőtlen döntések sorozatát hozta meg. A szülők 2017 júniusában a strasbourggi bírósághoz fordultak annak megállapítása érdekében, hogy a brit állam több cikkely vonatkozásában is megsértette az EJEE-t, azáltal, hogy meg kívánják szüntetni az életfenntartó kezeléseket. A strasbourggi bíróság a kérelem beérkezését követően ideiglenes intézkedést rendelt el,⁴² amelyben arra kérte a brit hatóságokat, hogy – amennyiben erre lehetőség mutatkozik – tartsák életben a gyermeket, méltóságának legnagyobb mértékű tiszteletben tartása mellett.⁴³ A strasbourggi bíróság ezzel elismerte az ügy egészen rendkívüli mivoltát, azonban 2017. június 27-én mégis elfogadhatatlannak nyilvánította a kérelmet. Döntésében felelevenítette az Oviedói Egyezmény 6. cikkébe foglalt, dön-

tési képességgel nem rendelkező egyének tájékozott beleegyezésére vonatkozó szabályokat, s az élethez való joggal összefüggésben vizsgálta az Egyesült Királyság jogszabályait, a szóban forgó ügy tükrében. Hivatkozási alapként a Glass Egyesült Királyság elleni – elhíresült – ügyét⁴⁴ hozta fel, amelyben az EJEK arra a következtetésre jutott, hogy az Egyesült Királyságban hatályos szabályozási keret semmilyen módon nem áll ellentétben az Oviedói Egyezmény fentebb hivatkozott rendelkezéseivel. Tekintettel arra, hogy a kérelmezők a nemzeti bíróságok előtt nem hoztak fel ezzel ellentétes érveket, a strasbourggi bíróság nem látta indokoltnak a korábbi ítéletben kifejtett álláspontjának megváltoztatását. Megítélésem szerint két tényező figyelembe vétele ajánlott a fent ismertetett döntéssel kapcsolatban: egyrészt, a 6. cikkre való hivatkozás mutatja az Oviedói Egyezmény gyakorlati jelentőségét a strasbourggi bíróság ítélkezési tevékenységében, másrészt maga a szabályozás vitatottnak tekinthető, hiszen egy családtag, mint harmadik személy bevonása az életvégi döntésbe nem mindig szolgálja a beteg messzemenő érdekeit. A kérdés csupán az, hogy melyik esik nagyobb súllyal a latba: a gyermek azon érdeke, hogy minél kevesebb szenvedéssel, méltósággal távozzon az életből, vagy a szülők ezzel kapcsolatos döntési jogosultsága? Ha mérlegeljük a kérdést, talán nem is tűnik olyan ésszerűtlennek a brit hatóságok döntése.

A 8. cikkelyben deklarált magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog legfőbb célja az egyén védelme az állami hatóságok önkényes beavatkozásával szemben. Különösen fontos ez a védelem abban az esetben, ha a tájékozott beleegyezés követelménye sérül egy orvosi beavatkozás során. Elberte Lettország elleni ügyében⁴⁵ a kérelmező Dzintra Elberte volt, akinek a férje 2001 májusában autóbaleset következtében elhunyt. A holttestet másnap az országos igazságügyi orvostani központba szállították, ahol boncolást hajtottak végre rajta. 2003 márciusában rendőrségi vizsgálat indult Lettországban emberi szervek és szövetek illegális eltávolítása ügyében, így értesült a kérelmező arról, hogy néhai férje is érintett az ügyben (az ő testéből is szöveteket távolítottak el, amelyet azután egy német gyógyszergyártó cégnek továbbítottak). Az ügyben nyomozás indult, amelynek során megállapították, hogy az eset idején hatályos, az emberi szövetek és szervek eltávolításáról szóló lett törvény rendelkezései az ún. feltételezett beleegyezésen alapulnak (amely értelmezést a törvény egy későbbi módosítása megerősített): ennek értelmében az elhunyt személyek testéből szö-

MÍG A DOKUMENTUM FENN-
ÁLLÁSÁNAK ELSŐ TÍZ ÉVÉBEN
MINDÖSSZE NÉGY ESETBEN,
ADDIG AZ UTÓBBI ÉVTIZED-
BEN MEGKÖZELÍTŐLEG HŰSZ
ESETBEN HIVATKOZOTT RÁ A
STRASBOURGI BÍRÓSÁG

vetek távolíthatók el, amennyiben az adott személyek életükben nem fejezték ki tiltakozásukat az ilyen jellegű beavatkozások ellen. Az elhunyt felesége a szövetek eltávolításával kapcsolatos körülményeket, illetve az esetre vonatkozó bizonytalan jogszabályi hátteret kifogásolta a kérelmében. A testület ismét sorra vette a releváns nemzetközi dokumentumokat, amelyek közül az Oviedói Egyezményhez kapcsolódó, az emberi eredetű szervek és szövetek átültetéséről rendelkező kiegészítő jegyzőkönyvet és annak Magyarázó Jelentését⁴⁶ emelte ki. A Jelentés szerint a jegyzőkönyv tárgya az Oviedói Egyezmény első cikkelyében lefektetett emberi méltóság védelme az emberi szervek és szövetek adományozásával összefüggésben, kifejezetten fókuszálva a szerveket és szöveteket adományozó – még élő, vagy már elhunyt – személyekre, illetve az emberi szerveket és szöveteket befogadó egyénekre. Lettország ugyan nem ratifikálta a jegyzőkönyvet, azonban a Magyarázó Jelentés értelmében a jegyzőkönyv célja az Oviedói Egyezményben lefektetett alapelvek fejlesztése, így a két dokumentum együttes használatára van szükség a szóban forgó kérdés megítélésékor. Mindezekon felül a strasbourgi bíróság kifejtette, hogy amennyiben az elhunyt szerv vagy szövet adományozására vonatkozó kívánalma nem állapítható meg egyértelműen, a szervek vagy szövetek eltávolításáért felelős orvosi csoportnak előzetesen fel kell vennie a kapcsolatot az elhunyt rokonaival annak érdekében, hogy tisztázzák ezt a kérdést.⁴⁷ A strasbourgi bíróság megállapításaiban nagy hangsúlyt fektet arra a körülményre, hogy a szerv- és szövetátültetések kérdéskörre különleges abból a szempontból, hogy az ilyen eljárások során az emberi testet az elhalálozás után is tiszteletben kell tartani. Az Oviedói Egyezményre hivatkozással kijelenti, hogy a dokumentum célja megvédeni „mindenki” emberi méltóságát, legyen szó élő vagy elhunyt személyekről.⁴⁸ Ebben a körben külön megemlítendő az Európa Tanács főtitkárának kezdeményezésére kiküldött kérdőív, amelynek révén a tagállamok kapcsolatos gyakorlatát kívánta megismerni az emberi szövetek és szervek felhasználása terén. Arra a kérdésre, hogy szükséges-e engedélyt kérni egy szerv élő donorból történő eltávolításához, a lett hatóságok – az Oviedói Egyezmény 19. és 20. cikkére hivatkozva – igennel válaszoltak, s ezen felül írásbeli beleegyező nyilatkozat meglétét is követelményként említették.⁴⁹ Mindezekre hivatkozással – és kifejezve a lett jog hiányosságait a szóban forgó problémakörrel kapcsolatban – a strasbourgi bíróság elmarasztalta Lettországot a 8. és 3. cikkben foglalt jogosultságok megsértése miatt; érdekes ugyanakkor, hogy nem a 8. cikkbe foglalt családi élet

fogalmából kiindulva, hanem a feleség saját magánéletével összefüggésben. A strasbourgi bíróság szándéka tehát ismét magától értetődő: az EJEE-ben nem, az Oviedói Egyezményben azonban kifejtett emberi méltóság koncepciójára építve bővíteni az EJEE-ben deklarált jogosultságok tartalmát. Az EJEE és az Oviedói Egyezmény együttes alkalmazása tehát lehetővé teszi a bioetikai dilemmák megoldásához való közelítést a strasbourgi bíróság számára, amely törekvés lassan, de biztosan maga után vonhatja az európai államok közötti konszenzus kialakulását.

ÖSSZEZGZÉS

A strasbourgi bíróság bioetikával kapcsolatos esetjoga természetesen nem korlátozódik a fent említett esetekre. Több ízben foglalkozott az embriók jogi státuszával,⁵⁰ amivel kapcsolatban – a meglévő konszenzus ellenére – még mindig a tagállamok mérlegelési mozgásterébe utalta a részletszabályok kidolgozását; emellett külön tanulmány foglalkozhatna például a biológiai identitás megismeréséhez való joggal⁵¹ vagy az asszisztált öngyilkossággal összefüggő⁵² strasbourgi bírósági döntésekkel is.

Kétségtelen, hogy az Oviedói Egyezmény körüli bizonytalanságok legfőképpen arra a tényre vezethetők vissza, hogy az egyezmény ratifikálása még jó néhány tagállam részéről várat magára. Bellver Capella rendkívül találó módon fogalmazta meg, hogy „a normákat megalkotó államokra nem vonatkoznak az Oviedói Egyezménybe foglalt rendelkezések, amelyek ellenben kötelezik azokat az államokat, amelyek nem vettek részt a normák megalkotásának folyamatában”.⁵³ A fentiek alapján talán észrevehető: az Egyesült Királyság figyelmen kívül hagyja az Oviedói Egyezményt, Olaszország és Lettország pedig rendszeresen ellene cselekszik. Ugyanakkor, hasonlóan Franciaországhoz, hamarosan talán ezek a tagállamok is belátják, hogy az orvostudomány területén jelentkező technológiai fejlődés megköveteli az alapvető szintű közös álláspont kialakítását az európai államok körében.

A tagállamok szerteágazó felfogása és az orvostudomány rohamos fejlődése ellenére az Európa Tanács egyezmények és kiegészítő jegyzőkönyvek megalkotásával, ajánlásokkal és tagállami álláspontok felkutatásával igyekszik nyomon követni és egységesíteni a szóban forgó kérdéseket; élén a strasbourgi bíróság tevékenységével. Még ha úgy is látjuk, hogy az Oviedói Egyezmény hatékonysága megkérdőjelezhető – hiszen jogsértés megállapítása csakis az EJEE-re hivatkozással történhet –, érdemes szemügyre ven-

ni a strasbourgi bíróság aktivitásának növekedését az Oviedói Egyezményhez kötődően. Míg a dokumentum fennállásának első tíz évében mindössze négy esetben, addig az utóbbi évtizedben megközelítőleg húsz esetben hivatkozott rá a strasbourgi bíróság.⁵⁴ Mindemellett nem szabad figyelmen kívül hagyni a tényt sem, hogy az Oviedói Egyezménynek számos más hatása is érzékelhető: jó néhány tagállam etikai kódexében megtaláljuk mint hivatkozási alapot, nemzeti etikai bizottságok, klinikai és kutatásetikai bizottságok tekintik irányadónak az abban leírtakat, valamint konferenciákon és szakmai értekezleteken szolgál vitaalapként. Akármennyire is nehéz meghatározni az Oviedói Egyezmény jelenlegi szerepét és hatását a strasbourgi bíróságra, illetve az európai államokra, egy biztos: jelenleg az Európa Tanács az egyetlen olyan regionális nemzetközi szervezet, amely hosszú távon képes lehet a minimumstandardok kidolgozására a bioetikai dilemmák színterén; a strasbourgi bíróság pedig, óvatos léptekkel ugyan, de képesnek tűnik arra, hogy fenntartsa az egyensúlyt az orvostudományi fejlődés és az EJEE következetes alkalmazása között.

JEGYZETEK

- Magyarországon kihirdette: 2002. évi VI. törvény az Európa Tanácsnak az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására tekintettel történő védelméről szóló, Oviedóban, 1997. április 4-én kelt Egyezménye: Az emberi jogokról és a biomedicináról szóló Egyezmény, valamint az Egyezménynek az emberi lény klónozásának tilalmáról szóló, Párizsban, 1998. január 12-én kelt Kiegészítő Jegyzőkönyve kihirdetéséről.
- Roberto ANDORNO: Biomedicine and international human rights law: in search of a global consensus, *Bulletin of the World Health Organisation*, 2002, 959–963.
- Vera Lúcia RAPOSO: The convention of human rights and biomedicine revisited: Critical assessment, *The International Journal of Human Rights*, 2016, 1277–1294.
- Roberto ANDORNO: The Oviedo Convention: A European Legal Framework at the Intersection of Human Rights and Health Law, *Journal of International Biotechnology Law*, 2005/July, 133–143.
- Oviedói Egyezmény, 28. cikkely: „A jelen Egyezmény egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, mint amely korlátozza vagy sérti valamely Részes Állam lehetőségét arra, hogy szélesebb körű védelmet nyújtson a biológia és az orvostudomány alkalmazását illetően, mint amelyet a jelen Egyezmény előír.” Magyarországon kihirdette a 2002. évi VI. törvény.
- Additional Protocol to the Conention on Human Rights and Biomedicine on the Prohibition of Cloning Human Beings, ETS 168, Paris, 12.I.1998.
- Additional Protocol to the Conention on Human Rights and Biomedicine concerning Transplantation of Organs and Tissues of Human Origin, ETS 186, Strasbourg, 24.I.2002.
- Additional Protocol to the Conention on Human Rights and Biomedicine, concerning Biomedical Research, ETS 195, Strasbourg, 25.I.2005.
- Additional Protocol to the Conention on Human Rights and Biomedicine, concerning Genetic Testing for Health Purposes, ETS 203, Strasbourg, 27.XI.2008.
- Committee on Bioethics (DH-BIO), Working document concerning the protection of human rights and dignity of persons with mental disorder with regard to involuntary placement and involuntary treatment, DH-BIO (2015) 7.
- Lásd ANDORNO, (4. vj.) 135, saját fordítás.
- Explanatory Report to the Convention for the protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine, 9.
- Stefanie SCHMAHL – Marten BREUER: *The Council of Europe: Its Law and Policies*, Oxford University Press, 2017, 574–576.
- Jay KATZ: The Consent Principle of the Nuremberg Code: its Significance Then and Now. In George J. ANNAS and – Michael A. GRODIN (eds.): *The Nazi Doctors and the Nuremberg Code*, Oxford University Press, 1992, 227–239.
- Lásd Explanatory Report (12. vj.) 10, saját fordítás.
- John D. ARRAS – Elisabeth M. FENTON: Bioethics and Human Rights – Access to Health-Related Goods, *Hastings Center Report*, 2009/5, 27–38.
- Tom L. BEAUCHAMP: The Compatibility of Universal Morality, Particular Moralities, and Multiculturalism. In Wanda TEAYS – John-Stewart GORDON – Alison DUNDE RENTELN (eds.): *Global Bioethics and Human Rights*, Lanham, Rowman and Littlefield, 2014, 28–40.
- David FIELDSAND: Unity in Diversity: Can There Ever Be a True European Consensus in Bioethics? *Human Reproduction and Genetic Ethics*, 2011, 222–234.
- Oviedói Egyezmény, 26. cikk 1. bekezdés: „A jelen Egyezményben foglalt jogok gyakorlása és a védelmi rendelkezések nem képezhetik más korlátozások tárgyát, mint amelyek törvényben meghatározott esetekben, egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a bűncselekmények megelőzése, a közegészség védelme vagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.” Magyarországon kihirdette a 2002. évi VI. törvény.
- Lásd RAPOSO (3. vj.) 1277–1294.

21. Speech by Eva Schewior on the Impact of the Biomedicine Convention on the national level at the Conference to celebrate ten years of the Convention on Human Rights and Biomedicine of the Council of Europe, Strasbourg, 2009. november 3., elérhető: http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Activities/10th_Anniversary/Eva%20Schewior.pdf
22. Tom GOFFIN – Pascal BORRY – Kris DIERICKX – Herman Nys: Why eight EU Member States signed, but not yet ratified the Convention for Human Rights and Biomedicine, *Health Policy*, 2008/May, 222–233.
23. Tyrer Egyesült Királyság elleni ügye, 5856/72. számú kérelem, az EJEB 1978. április 25-én kelt ítélete: „a strasbourgi bíróság felhívja a figyelmet arra, hogy az Egyezmény egy élő eszköz, amelyet a jelenben fennálló szükségletek fényében kell értelmezni.”
24. Oviedói Egyezmény, 29. cikk: „Az Emberi Jogok Európai Bírósága, minden bírósági peres eljárástól függetlenül, konzultatív véleményt adhat a jelen Egyezmény értelmezésével kapcsolatos jogi kérdésekben az alábbiak megkeresésére: – egy Részes Fél kormánya számára, miután erről tájékoztatta a többi Felet, – a 32. cikk által felállított és a Részes Felek Képviselőire szűkített összetételű Bizottság, a leadott szavazatok kétharmados többségével meghozott döntése alapján.” Magyarországon kihirdette a 2002. évi VI. törvény.
25. Kanstantsin DZEHTSIAROU: *European Consensus and the Legitimacy of the ECtHR*, Cambridge University Press, 2015, 21–22.
26. A., B. és C. Írország elleni ügye. 25579/05. számú kérelem, a Nagykamara 2010. december 16-án kelt ítélete.
27. A., B. és C. Írország elleni ügye. § 175.
28. A., B. és C. Írország elleni ügye, Rozakis, Tulkens, Fura, Hirvela, Malinverni és Poalelungi bírák által közösen kiadott részleges különvélemény, saját fordítás.
29. Lásd DZEHTSIAROU (25. vj.) 21–22.
30. Dominic McGOLDRICK: A defence of the margin of appreciation and an argument for its application by the Human Rights Committee, *International and Comparative Law Quarterly*, 2016, 21–60.
31. S.H. és mások Ausztria elleni ügye. 57813/00. számú kérelem, az EJEB 2010. április 1-jén kelt ítélete; 57813/00. számú kérelem, a Nagykamara 2011. november 3-án kelt ítélete.
32. „Alapvetően az in vitro megtermékenyítést a pár tagjainak ivarsejtjeivel kell végrehajtani. Ugyanez a szabály vonatkozik minden más olyan eljárásra is, amely petesejtet vagy embriókat tartalmaz in vitro. Ugyanakkor a tagállamok által meghatározott kivételes esetekben megengedett adományozók ivarsejtjeinek használata is.” – saját fordítás, <https://rm.coe.int/16803113e4>.
33. Oviedói Egyezmény, 14. cikk: „A születendő gyermek nemének megválasztására nem elfogadható az orvosi segítség-
gel végzett reprodukciós technikák alkalmazása, kivéve, ha a cél egy nemhez kötötten öröklődő súlyos betegség elkerülése.” Magyarországon kihirdette a 2002. évi VI. törvény.
34. A strasbourgi bíróság által erre a fogalomra használt kifejezés: 'emerging consensus'.
35. Lásd S.H. és mások Ausztria elleni ügye (31. vj.), § 117.
36. Costa és Pavan Olaszország elleni ügye. 54270/10. számú kérelem, az EJEB 2013. február 11-én kelt ítélete.
37. Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog: „Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.”
38. Oviedói Egyezmény, 12. cikk: „Genetikai előrejelző vizsgálatok: Csak orvosi vagy orvosi kutatási célból, megfelelő genetikai tanácsadás biztosításával lehet olyan vizsgálatokhoz folyamodni, amelyek genetikai betegségek előrejelzésére vagy az érintett személy betegségre való genetikai hajlamának vagy fogékonyságának kimutatására, illetve annak megállapítására szolgálnak, hogy hordoz-e betegséget előidéző gént.” Magyarországon kihirdette a 2002. évi VI. törvény.
39. „A 12. cikk önmagában nem jelenti az olyan embrionális szakaszban végzett diagnosztikai beavatkozásokhoz való jog korlátozását, amelyeket annak megállapítása céljából végeznek el, hogy az embrió nem szenved-e olyan örökletes megbetegedésben, amely súlyos betegségként jelentkezhet a megszületendő gyermeknél.” – saját fordítás.
40. Lásd Costa és Pavan Olaszország elleni ügye (36. vj.), § 55–56.
41. Gard és mások Egyesült Királyság elleni ügye. 39793/17. számú kérelem, az EJEB 2017. július 3-án kelt ítélete.
42. A strasbourgi bíróság egyes ügyekben dönthet úgy, hogy az érintett tagállamnak már az ügy kivizsgálása folyamán bizonyos intézkedést ír elő; rendszerint azt, hogy az állam tartózkodjon valamely tervezett lépés megtételétől. Ideiglenes intézkedés meghozatalára rendszerint olyan kivételes esetekben kerül sor, amikor súlyos egyezményesértés kockázata áll fenn.
43. Press Release issued by the Registrar of the Court, ECHR, 203 (2017) 19.06.2017.
44. Az eset középpontjában egy tizenkét éves, mentálisan és fizikailag is súlyos beteg fiúgyermek áll, aki egy műtét után lélegeztetőgépre és folyamatos kórházi megfigyelésre szorult. A szülők ragaszkodtak a beteg esetleges újraélesztéséhez, azonban az orvosok ezt nem a gyermek érdekének megfelelő kezelésnek tekintették, s az ilyenkor szükséges eljárás alapján az intenzív kezelés mellőzésével megkezdték a fájdalomcsillapító beadását a haldokló gyermeknek.
45. Elberte Lettország elleni ügye. 61243/08. számú kérelem, az EJEB 2015. április 13-án kelt ítélete.

46. Explanatory Report to the Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine concerning Transplantation of Organs and Tissues of Human Origin, Strasbourg, 2002. 01. 24. elérhető: <https://rm.coe.int/16800d37ac>
47. Lásd Elberte Lettország elleni ügye (45. vj.) § 113.
48. Lásd Elberte Lettország elleni ügye (45. vj.) § 142.
49. Replies to the questionnaire for member states of organ trafficking, The Secretary General of the Council of Europe, Strasbourg, 4 June 2002, [http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Activities/05_Organ_transplantation_en/CDBI_INF\(2003\)11rev2.pdf](http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Activities/05_Organ_transplantation_en/CDBI_INF(2003)11rev2.pdf)
50. Vo Franciaország elleni ügye, 53924/00. számú kérelem, az EJEB 2004. március 9-én kelt ítélete; A., B. és C. Írország elleni ügye (26. vj.); Parillo v. Italy elleni ügye, 46470/11. számú kérelem, a Nagykamara 2015. augusztus 27-én kelt ítélete.
51. Schneider v. Germany elleni ügye, 17080/07. számú kérelem, az EJEB 2011. szeptember 15-én kelt ítélete; Mandet Franciaország elleni ügye, 30955/12. számú kérelem, az EJEB 2016. január 14-én kelt ítélete.
52. Koch v. Germany elleni ügye, 497/09. számú kérelem, az EJEB 2012. július 19-én kelt ítélete; Haas Svájc elleni ügye 31322/07. számú kérelem, az EJEB 2011. január 20-án kelt ítélete.
53. Lásd RAPOSO (3. vj.) 13.
54. A szerző saját keresése, az Emberi Jogok Európai Bírósága HUDOC keresője alapján.

LOMBIKBAN A JÖVŐNK – TERÁPIA VAGY TÖKÉLETESÍTÉS?

„Hiszen a történelem igazolja:
csak mert nem állunk készen a tudomány fejlődésére,
még nem jelenti azt, hogy nem fog rá sor kerülni”¹
(Jennifer A. Doudna)

2017 augusztus elején adtak hírt arról, hogy a portlandi Oregon Health and Science University egyik kutatócsoportja gyógyító jellegű génmódosítást hajtott végre egy tucatnyi életképes emberi embrión. A beavatkozás révén ki tudtak iktatni a DNS-ből egy olyan mutációt, amely a szívizom kóros megnövekedését okozza, és hirtelen szívhalálhoz vezet – fiatal sportolókkal kapcsolatban gyakran hallani erről a halálokról.² Az embriókat mindezek után akár be is lehetett volna ültetni anyaméhbe, ám egyelőre számos norma rögzíti, hogy kutatási célra használt embriók nem használhatók fel terhesség létrehozására. Bár a kutatás tényleges eredményeit más tudósok időközben megkérdőjelezték – mondván, hogy valójában nem a kutatócsoport módszere, hanem természetes folyamatok játszhattak közre az embriók „gyógyulásában” –,³ a hír mégis jól mutatja, hogy az élettudományok mérföldkőhöz érkeztek.

Az emberi reprodukció régóta a tudományos érdeklődés középpontjában áll, többek között az emberi faj tulajdonságainak tökéletesítése céljából is. A tökéletesítés fogalma azonban maga is magyarázatra szorul, amihez érdemes igénybe venni Ruth Chadwick négyféle meghatározását. Szerinte a tökéletesítés felfogható mint (1) a gyógyításon túlmutató koncepció, (2) olyan mennyiségközpontú felfogás, amely tulajdonságok javítását célozza, (3) olyan minőségközpontú felfogás, amely az egyén életének egyes területeit szeretné javítani vagy fejleszteni, valamint (4) olyan átfogó koncepció, amely az orvostudomány általi fejlesztésre kíván igazolást adni.⁴ A tökéletesítés fogalmának lényeges tulajdonsága, hogy viszonyfogalom: szükségszerűen meg kell határozni, hogy mihez képest tekintünk tökéletesebbnek valamit (vagy valakit). A definíciók ezért gyakran magukban foglalják azt az elemet, hogy a tökéletesítés együtt jár az ember tulajdonságainak „normálisan tú-

li” kiterjesztésével⁵ – ezzel a normalitást téve megmércének, amely azonban maga is határozatlan; mi több, folyamatosan változó fogalom. Egyes esetekben tehát szinte lehetetlen meghatározni, hogy az adott beavatkozás tökéletesítésnek minősíthető-e vagy sem.

Közhelynek hangzik, de az ember tökéletesítésének gondolata egyidős magával az emberrel. Az elképzelés minden bizonnyal Platónnál jelenik meg először írásban,⁶ aki *Az államban* azt javasolja: „a kiválók utódait fel kell nevelnünk; a gyarlókéét nem”.⁷ A gondolat azonban csak a 19. század eugenikai mozgalmában terjedt el társadalmi szintű törekvésként. Francis Galton (ál) tudományos eugenikája az Egyesült Államok szociális programjaiban, majd a náci Németország elfogadhatatlan ideológiájában, a fajelméletben csúcspontot ki.⁸

A tökéletesítés kérdése valójában tehát nem tárgyalható anélkül, hogy figyelemmel lennénk annak „sötét oldalára”, az eugenikára. Mivel a két fogalom bizonyos értelmezései átfedésben is van egymással, ezért a továbbiakban szinonimaként alkalmazom őket. Az eugenika legegyszerűbb meghatározása szerint ide tartozik minden olyan gyakorlat, amely az öröklés folyamatára tekintettel befolyásolni törekszik azt, hogy ki születhessen meg, vagy hogy ki szaporodhasson.⁹ A legtágabb értelemben azonban az eugenika magában foglal minden olyan tevékenységet, amely az öröklés menetét fejleszti,¹⁰ függetlenül egyébként attól, hogy ez milyen módszerrel – génmódosítással vagy más eszközökkel – és milyen társadalmi-politikai környezetben megy végbe. A szűkebb értelmezés szerint azonban csak azt nevezhetjük eugenikának, amelyben az eljárásokat az állam kényszeríti ki államhatalmi eszközökkel, állami erőszakkal.¹¹ Többben úgy vélik tehát, hogy az eugenika fogalmilag technokrata és autoriter gondolat, ezért

nem is fogadják el az ún. liberális eugenika létét. Más álláspontok szerint liberális eugenika igenis létezik, ennek keretei között az egyén szabadon választja meg, hogy utódjá milyen tulajdonságokat hordozzon.¹² A valóság azonban ennél árnyaltabb: bár az egyén döntése szabad, a társadalmi környezet mégis befolyást, mi több, nyomást gyakorol rá. A liberális eugenika tehát felfogható úgy, mint egyéni, ám a társadalmi kényszer által befolyásolt eugenikai döntések sora.

Mivel az emberi faj tökéletesítése elsősorban a szaporodás, a reprodukció befolyásolását jelentette az öröklött, illetve örökölhető tulajdonságok közötti válogatás révén, a folyamat előtt új távlatok nyíltak az emberi reprodukció posztmodern történetének két áttörésével: a lombikbébi létrehozásának lehetőségével és az emberi genom dekódolásával. A genom megismerésétől egyenes út vezetett a génmódosításig, amelynek eredményei – például génmódosított ivarsejtek – a lombikeljárás révén egyből alkalmasak életképes embriók létrehozására is. A szelektív reprodukció és a tökéletesítés fogalmai e beavatkozások tükrében teljesen új értelmet nyernek, így teljesen új kihívásokat támasztanak az élet-tudományokkal és a társadalom-tudományokkal – etikával, szociológiával, jogtudománnyal – szemben. Az eugenika és tökéletesítés több technológia – így legújabbán például a preimplantációs diagnosztika,¹³ a sejtszervecskék cseréje – nyomán is felmerül, a továbbiakban azonban az egyik legújabb vívmánnyal, a génmódosítással foglalkozom.

CRISPR – A TEREMTÉS ELŐESTÉJE

A DNS kettős hélixének Watson és Crick általi felfedezése, működésének és funkciójának megismerése óta a tudósok tucatjai fontolgatják annak lehetőségét, hogy hogyan lehetne ebbe a rendszerbe beavatkozni, hogyan lehetne egy élőlény DNS által kódolt tulajdonságait célzott génmódosítással megváltoztatni. 2012-ben ez a vízió elkezdett valósággá válni. A kutatások azt mutatták, hogy a sejteknek meghatározott belső mechanizmusai vannak arra, hogy a DNS törését (szakadását) „megjavítsák”, és a javítás gyakran jár együtt kisebb-nagyobb módosulásokkal is a génállományban. Innen csak egy lépés, hogy a pontosan kijelölt helyen, mesterségesen előidézett DNS-törés lehetőséget nyújtson a gén precíziós módosítására.¹⁴ Ezek után két kérdés merült fel: egy-

részt, hogy mi végzi majd el a DNS elvágását; másrészt, ha van is ilyen eszköz, hogyan fogja ez a „DNS-olló” megtalálni azt a helyet, ahol a DNS-t el kell vágnia.

A választ mindkét kérdésre a CRISPR/Cas9 (röviden: CRISPR) rendszer adta meg. A rendszer felfedezői – számos korábbi kutatásra építve – Jennifer Doudna és kutatótársa, Emmanuelle Charpentier, valamint Feng Zhang.

De hogy is működik a CRISPR/Cas9, és mi ennek a sajátos rendszernek a tudományos és gyakorlati jelentősége? Kezdjük a CRISPR-rel, amely betűszó a 'clustered regularly interspaced short palindromic repeats' – magyarul: „halmozottan előforduló, szabályos közökkel elválasztott palindromikus” ismétlődések – kifejezés rövidítése. A CRISPR régió a baktérium DNS-ének egy meghatározott része, amely hasonlóan működik, mint bonyolultabb élőlények esetében az immunrendszer. A baktérium DNS-ének CRISPR régiójába ugyanis beépülnek az őt megtámadó vírusok DNS-ének egyes részei.¹⁶ A régió tehát a vírustámadások emléknymát őrzi. Egy következő vírustámadáskor a baktérium DNS-ének CRISPR szakaszáról két olyan RNS-másolat készül, amelyek tartalmazzák a

AZ ELVÁGOTT DNS-NEK BEINDULNAK A JAVÍTÓ MECHANIZMUSAI, AMELYEK EGYRÉSZT KIiktATHATNAK GÉNEKET A DNS-BŐL, MÁSRÉSzt Mesterségesen KIDOLGOZOTT GÉNEK BEHELYEZÉSÉVEL IRÁNYÍTHATÓK

beépült vírus-DNS másolatát is.¹⁷ Ezek az RNS-ek azután némi átalakulás után hozzákapcsolódnak egy DNS-bontó enzimhez – a Cas9 enzimhez –, és „oda-vezetik” az enzimet a vírus DNS-éhez. A Cas9 ekkor az RNS-ek által meghatározott helyen elvágja a vírus DNS-ét, ezzel elpusztítja azt.¹⁸

A célzott génmódosítás innen már csak egy lépés volt: rájöttek ugyanis, hogy a két RNS-t összekombinálva, mesterségesen létre lehet hozni egyetlen olyan RNS-t, amelynek az egyik vége pontosan megtalálja a vágás kívánt helyét bármely DNS-en, a másik vége pedig képes a „biokémiai ollóhoz”, a Cas9 enzimhez kapcsolódnival. Az elvágott DNS-nek beindulnak a javító mechanizmusai, amelyek egyrészt kiiktathatnak géneket a DNS-ből, másrészt mesterségesen kidolgozott gének behelyezésével irányíthatók. Ez utóbbi módszerrel ún. „knock-in” sejtek, vagyis olyan sejtek jönnek létre, amelyekbe egy adott gént mesterségesen illesztettek be. A CRISPR/Cas9 olcsó, és ezért nagyon könnyen hozzáférhető, aminek köszönhetően számtalan kutatás indult meg a néhány évvel ezelőtti felfedezése óta. Továbbfejlesztése sem váratott sokáig magára: még ugyanabban az évben kidolgoztak egy CRISPR/Cas9-nél még egyszerűbben működő és még pontosabb génmódosító technológiát, a CRISPR/Cpf1 rendszert.¹⁹

Jennifer Doudna egy friss közéleti cikkében,²⁰ valamint önéletrajzi-tudománytörténeti esszéjében²¹ próbálta összefoglalni azokat a lehetőségeket, amelyek a felfedezése nyomán megnyitják a tudomány előtt. Az emberi betegségek precíz modellezésétől a génmódosított növényekig vagy állatokig bármi elképzelhető. Citrom, amely ellenálló a betegségekkel szemben, nagyobb gyapjúhozamot ígérő kecske, allergiát nem okozó tojást tojó tyúk. De a CRISPR/Cas9 technológia lehetőséget ad arra is, hogy állatok szervezetében hozzanak létre emberi szerveket transzplantáció céljából, hogy kihalt fajokat éleszsenek újra – és természetesen arra is, hogy még létező, de az ember szempontjából káros fajokat iktassanak ki az élővilágból. Röviden összefoglalva: minden olyan tulajdonság vagy jelenség, amelynek van bármilyen genetikai alapja, célpontja lehet a módosításnak. A kutató azonban maga is felhívja a figyelmet a génmódosítás három legnagyobb veszélyére: az ökoszisztéma egyensúlyának felborítására, a nem szándékolt mutációk kialakulására, valamint az írásom szempontjából legfontosabb tényezőre, az *embert érintő génmódosítás* lehetőségére. Ez utóbbi tekintetében nem kellett sokáig várni: kínai kutatók már 2015 áprilisában publikálták eredményeiket emberi embrión a CRISPR/Cas9 segítségével végzett génmódosításról. Igaz, ezt egyelőre életképtelen embriókon végezték, egy örökletes betegség genetikai kódjának kiiktatása céljából.²²

AZ EMBERI GÉNÁLLOMÁNY MÓDOSÍTÁSÁNAK TÁVLATAI

Ahhoz, hogy részleteiben tárgyalhassuk a CRISPR/Cas9 technológia által felvetett etikai és jogi kérdéseket, érdemes rendszerbe foglalni, hogy az emberi DNS-t érintő módosítások milyen területeken alkalmazhatók. Az alap kutatások és klinikai kutatások mellett utóbbin belül éles különbséget tesznek a szomatikus (testi) sejteket érintő beavatkozások, valamint az emberi csírasejtvonalat (csírvonalat) érintő génmódosítások között.²³

Az alap kutatás célja, hogy a CRISPR segítségével jobban megértsük az egyes sejtek vagy sejtrészek működését. Az ilyen kutatások tipikusan testi sejteket vonnak vizsgálat alá, ám az is lehetséges, hogy a kutatást ivarsejteken (petesejt vagy hímvarsejt) vagy a fejlődés korai szakaszában lévő embriókon végzik. Ám ez utóbbi esetben sosem cél az örökletes módo-

sítások létrehozása, illetve egyáltalán az sem, hogy a vizsgált ivarsejtekből vagy embriókból emberi lényeket hozzanak létre.

A klinikai beavatkozások már túlmutatnak a biokémiai folyamatok pusztán elméleti tanulmányozásán, és kifejezetten terápiás céllal, emberi alanyok bevonásával folynak. Mint említettük, a klinikai kutatások egyik típusában szomatikus sejteken hajtanak

végre génmódosítást. A genetikailag módosított sejtek segíthetnek egyes kórokozók legyőzésében vagy daganatos sejtek eltávolításában. A klinikai kutatások másik típusa azokat a sejteket érinti, amelyek az élőlény szaporodásában vesznek részt: ilyenek a primordiális ivarsejtek (olyan sejtek, amelyekből létre jönnek az ivarsejtek), maguk az ivarsejtek, a

zigóta (megtermékenyített petesejt) és az emberi embrió. Ez utóbbi kutatástípust nevezzük a csírvonalba való beavatkozásnak. A csírvonalba való beavatkozások közül természetesen azok érdemlik a legnagyobb figyelmet, amelyek örökletes génmódosulást kívánnak elérni. Örökletes genommódosítás esetében ugyanis kifejezetten az a cél, hogy a genom elvégzett változtatások – az ivarsejtek vagy embriók közvetítésével – a következő generációkban is megjelenjenek.²⁴ Az ilyen típusú beavatkozások jelentik a legnagyobb perspektívát, ugyanis lehetőséget adnak valamennyi genetikai tulajdonság megváltoztatására, így arra is, hogy a genetikai alapú – örökletes – megbetegedéseket vagy rendellenességeket kiiktassák az emberi genomból. A CRISPR kitörli, illetve „megjavítja” az ivarsejt vagy az embrió DNS-ében a hibás szakaszt, így az e sejtekből létrejött ember már nem fogja hordozni a betegséget okozó gént. De utódai sem hordozzák többé, hiszen ők már egészséges géneket örököltek. *A csírvonal módosítása tehát gyakorlatilag az evolúció folyamatának emberi kézbe vételét jelentené* – egy olyan folyamat uralását, amelyet évek százzezreire keresztül két erő, a mutáció és a természetes szelekció határozott meg.²⁵ Ha pedig idáig már eljutottunk, miért ne mehetnénk akár tovább is? Amellett, hogy kiiktatjuk a „hibás” vagy „káros” géneket, miért ne javíthatnánk azon is, amit amúgy a „normális” kategóriájába sorolunk? A CRISPR, illetve a célzott génmódosítás arra is képes, hogy az átlagos helyett különlegest, kiválót hozzon létre. A gyógyításhoz képest tehát már csak egy lépés a tökéletesítés – sőt, a kettő sokszor el sem választható élesen egymástól. A CRISPR révén képesek lehetünk arra is, hogy preferált tulajdonságokat szerkesztünk az emberi génállományba, legyenek ezek akár

fizikai vonások (magasság, szemszín, izomtömeg), akár szellemi képességeket érintő jellemzők (magasabb intelligenciahányados, alacsonyabb szintű agresszivitás, több altruizmus).

(BIO)ETIKAI ÉS MORÁLIS DILEMMÁK – ÚTON A LIBERÁLIS EUGENIKA FELÉ?

A továbbiakban – terjedelmi okokból – csak az alap- kutatások ivarsejteket és embriókat érintő területével, valamint a csírvonalat érintő klinikai kutatásokkal foglalkozom. A CRISPR emberi sejteken, azon belül is a csírvonalon való alkalmazása által felvetett bioetikai kérdések alapvetően három alapprobléma – a kutatásbiztonság és kutatásetika, az emberi méltóság (önrendelkezés, autonómia és magánszféra) és a társadalmi egyenlőség (igazságosság és szolidaritás) – köré csoportosulnak.

Kutatásbiztonság és kutatásetika

Bármely új technológiával kapcsolatban az első kérdés, hogy mennyire biztonságos. A génszerkesztés egyelőre még nem teljesen pontos, minek következtében egyrészt nem kívánt (ún. „off-target”) mutációk alakulhatnak ki; másrészt „mozaikosságot”²⁶ eredményezhet, vagyis lehetséges, hogy a génmódosítás nem fejeződik be tökéletesen, nem iktatja ki teljesen a módosítani kívánt gént. Emellett a káros hatások is igen nehezen jelezhetők előre, hiszen egy gén módosítása nem pusztán az egyén szervezetén belül okozhat változásokat, hanem lehetnek olyan hatásai is, amelyek csak a környezetben található más génállományokkal való interakciók során bontakoznak ki. Ezeket pedig rendkívül nehéz előre megjósolni. Aggodalmat okoz a találmány „elszabadulásától” való félelem is. Az egyszer megváltoztatott génszekvencia többé nem tartható keretek között, egy közösségen vagy egy ország határain belül.

Kutatásetikai szempontból jelentős a természet folyamataiba való indokolatlan és igazolhatatlan beavatkozás problémája. A CRISPR kritikussai gyakran teszik fel a már klasszikussá vált kérdést az eljárás szorgalmazóinak: „Játszhatunk-e istent?” Valóban fontos etikai kérdés – a jelen és jövő generációk szempontjából egyaránt –, hogy az ember megteheti-e, hogy saját

genetikai állományát végleges igénnyel a „saját képére” formálja.

Végül felvetendő a „csúszos lejtő” problémája,²⁷ vagyis az, hogy az egyszer elindított folyamat később már nem állítható le. A súlyos genetikai rendelleneségek leküzdése után már az enyhébb rendelleneségeket is ki kívánjuk majd iktatni, azután, ha ez is megtörtént, akkor az amúgy egészséges génállomány felé fordulunk azzal az igénnyel, hogy azt minél tökéletesebbé, majd még annál is tökéletesebbé tegyük.

A kutatásbiztonsági problémákat illetően egy kérdést talán érdemes tisztázni mindazok számára, akik nem szakértői az élettudományoknak. A génmódosítás elsősorban nem azt jelenti, hogy a kutatók a természetben nem ismert, sehol elő nem forduló génvariációkat találnak ki, majd hoznak működésbe, ezzel ismeretlen erőket hozva mozgásba a gének közötti interakció révén. A valóságban sokkal inkább az a jellemző, hogy ismert és jól működő géneket kívánnak elhelyezni hibás génállományú sejtekben. A gyógyítás esetében kizárólag ez történik: a hibás gént kicserélik egy olyan génre, amely egészséges emberek szervezetében található. Ilyen esetben tehát olyan DNS-állományt hoznak létre, amely ismert és a természetben is előfordul.

Emberi méltóság

Az emberi méltósághoz mint az emberi élet sajátos minőségéhez kapcsolódó legfontosabb ellenvetés a génszerkesztéssel szemben az, hogy az emberi embrión végzett kutatások instrumentalizálják az embriót a kutatók és a társadalom kezében. Az európai jog-

rendszerek egyik alapvetése az, hogy alapjogokkal – így emberi méltósághoz való joggal vagy élethez való joggal – csak a már megszületett ember rendelkezik. A legtöbb ilyen jogrendszer azonban biztosít bizonyos szintű védelmet, az állam intézményvédelmi kötelezettségének keretei között, az Oviedói Egyezmény²⁸ szóhasználatával az „emberi lény” számára a születés előtt is. Ezek a védelmi szabályok például korlátokat

szabnak az emberi embrión végzett kutatásoknak vagy annak, hogy emberi embriót kifejezetten kutatási céllal hozzanak létre. Kérdéses, hogy a génszerkesztés megengedése összeegyeztethető-e az állam intézményvédelmi kötelezettségével, kellő védelmet biztosít-e az állam a meg nem született emberi lény-

AMELLETT, HOGY KIKTATJUK A „HIBÁS” VAGY „KÁROS” GÉNEKET, MIÉRT NE JAVÍTHATNÁNK AZON IS, AMIT AMÚGY A „NORMÁLIS” KATEGÓRIÁJÁBA SOROLUNK? A CRISPR, ILLETVE A CÉLZOTT GÉNMODOSÍTÁS ARRA IS KÉPES, HOGY AZ ÁTLAGOS HELYETT KÜLÖNLEGEST, KIVÁLÓT HOZZON LÉTRE

nek, ha annak génállománya a tudomány által szinte szabadon felhasználható.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az emberi embrió állam általi védelmének igénye konfliktusba kerülhet azoknak a személyeknek a jogaival, akiknek a sejtjeiből az embrió létrejött – akiket az egyszerűség kedvéért nevezünk most szülőknek. A szülők az emberi méltóságból eredő önrendelkezési joguk keretében alappal tarthatnak igényt arra, hogy ők maguk határozzák meg, hogy végezhető legyen-e a sejtjeikkel és az ezekből létrejött embriókkal – a génszerkesztést is magába foglaló – tudományos kutatás. Erre számos országban lehetőséget ad a jogi szabályozás.

Van azonban olyan álláspont is, amely szerint a csírvonal-módosítások hatását vizsgáló kutatások során a szokásostól eltérő módon értelmezhető a kutatásba való tájékozott beleegyezés kérdése, valamint felmerül az is, hogy a kutatásnak meghatározható-e a befejező időpontja (mindkét tényező az egyéni autonómia fontos eleme az élettudományos kutatások során). Egyértelmű, hogy a csírvonal-módosítással járó kutatásban még embrióként szereplő emberi lény utóbb egész élete során folyamatos monitorozásnak lehet kitéve; sőt, a kutatásban való részvétel még gyermekeire is kihathat. Vajon van-e az embrió szüleinek felhatalmazása arra, hogy ilyen esetben tájékozott beleegyezésüket adják a kutatáshoz?²⁹

Ugyanez a kérdés hatványozott jelentőséggel merülhet fel a kutatási kontextuson kívül: kiterjed-e a szülő önrendelkezési joga (illetve egészen pontosan: az önrendelkezési jogból levezethető reprodukcióhoz való joga) arra, hogy utódja génállományát módosíttatja? A liberális eugenika keretei között igen. Ennek a felfogásnak a kritikáját azonban a későbbiekben részletesen szeretném ismertetni.

A tisztán egyéni – szülői – önrendelkezést érintő kérdések felé fordulva felvethető, hogy az egyén autonómiájának kiiktatását jelentené az is, ha bizonyos körülmények között kötelező lenne génmódosítást alkalmazni a leszármazókon. Holott az állam részéről indulhat olyan törekvés, amely gazdasági érdekek mentén, például az egészségügyi ellátás költségeinek csökkentése érdekében kíván meg bizonyos genetikai módosításokat.³⁰

Végül az is elképzelhető, hogy az egyénre akkora társadalmi nyomás nehezedik, hogy nincs reális lehetősége arra, hogy ne válassza a génmódosítást, így autonómiája a jogi garanciák ellenére sem képes *de*

facto érvényesülni. A liberális eugenika rendszerében, amelyben az állam lehetővé teszi a szülők számára, hogy gyermekük érdekei mentén alkalmazzák a géntechnológia eszközeit, jelentős hátrányokkal is járhat a társadalmi nyomás mentén való cselekvés (más néven: kollektív cselekvés). Jó példa erre, hogy a társadalmi nyomás hatására a szülők magasabb utódokat szeretnének, mert igazolt, hogy aki az átlagnál magasabb, az az élete folyamán sikeresebb. Így azonban várható, hogy minden szülő olyan gyereket szeretne, aki magasra nő, és ez végeredményben ahhoz vezet, hogy emelkedik az átlagos magasság – ami amúgy pluszköltségekkel járhat a társadalom számára –, de senkinek a gyermeke nem lesz a többiekhez képest magas.³¹

Társadalmi egyenlőség

Egyértelmű, hogy az emberi genom módosítása nem pusztán az ember fizikai valójára és önmeghatározásának kereteire gyakorolna hatást, hanem az emberi társadalomra is. Az egyik legjelentősebb ellenérv a génmódosítással szemben, hogy a mindennapokban nem tiszta a határvonal a sokféleség és a fogyatékoság között, a „változat”, a „zavar” és a „betegség” koncepciói sem diszkrét kategóriák.³² Nehéz megállapítani, hogy milyen esetekben maradunk a gyógyítás keretei között, és mikor tévedünk át a tökéletesítés területére, hiszen – ahogy erre korábban is utaltam – a tökéletesítés kérdése leginkább attól függ, hogy mit értünk a „normális” fogalmán. A normális jelenthet átlagost, de normális lehet az is, ami bizonyos határértékek között, akár azok felső határán helyezkedik el. Kérdés az is, hogy a tökéletesítés az egyén saját képességeihez – vagy potenciális képességeihez – mérten jelent javítást, vagy a társadalmi átlaghoz képest, esetleg a társadalomban előforduló legmagasabb szinthez képest. Márpedig, ha az új technológiák alkalmazását jogi eszközökkel is szabályozni kívánjuk, akkor egzakt definíciókat kell adnunk, hogy a megengedett és tiltott magatartások között egyértelmű határvonalat húzhassunk. Tétélesen meg kell határozunk, hogy mi a fogyatékos, a rendellenes, a diverz és a normális. Ezek a jogszabályi meghatározások azonban súlyosan stigmatizálók vagy kirekesztők lehetnek egyes egyének, illetve csoportok számára.³³ Az ilyen megoldásokkal tehát csak a társadalmi különbségeket erősítenénk.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a tudományos újításokból nem mindenki részesülhet egyenlően. A különbségek érzékelhetők akár egy államon belül, de beszélhetünk egyenlőtlenségről a globális észak és a globális dél dimenziójában is.³⁴ Fontos kérdés tehát, hogy mennyire lesz képes a CRISPR eleget tenni annak a követelménynek, hogy mindenki számára egyenlő módon hozzáférhető legyen. Az új technológiához hozzáférő egyének és csoportok egészségesebbek, ennél fogva az életben általában eredményesebbek lesznek, mint azok, akik nem férnek hozzá a génmódosításhoz, utóbbiaknak a korábban megszokott módon kell a betegségekkel és fogycikossággal szembenézniük. Ha mindehhez még hozzávesszük a tökéletesítés lehetőségét a népesség jobb körülmények között vagy kedvezőbb adottságú földrajzi helyen élő része számára, akkor könnyen beláthatjuk, hogy a génmódosítás nagyon is alkalmas arra, hogy a meglévő társadalmi különbségeket még inkább elmélyítse.³⁵

„AZ EMBERI TERMÉSZET JÖVŐJE” – HABERMAS KRITIKÁJA A GENOM MÓDOSÍTÁSÁRÓL

Az ember instrumentalizálásával és a társadalmi hatásokkal összefüggésben kiemelendőnek tartom Jürgen Habermas 2001-ben közreadott kritikáját a liberális eugenikáról.³⁶ Ez a kritika, úgy tűnik, majd két évtizeddel a közzététele után tesz szert egyre nagyobb jelentőségre. Habermas szerint a régimódi – autokrata – eugenikával szemben, amelyben az állam központilag határozta meg a fajnesesítő népesedéspolitikát, a liberális eugenika maximális szabadságot ad az egyéneknek a reprodukciós döntések területén. Ez viszont túlságosan szélesre tágítja a reprodukciós szabadságot, és elvezethet oda – ahogy ezt az egyéni önrendelkezéssel kapcsolatban is írtam –, hogy az egyén reprodukciós választásai során a társadalmi nyomás hatására, illetve a szabad piac törvényeihez igazodva kénytelen cselekedni. A privátszféra preferenciái által meghatározott genetikai programozás pedig jó példát szolgáltat arra, hogy az életvilág hogyan kerül a piac érdemi befolyása alá.³⁷

Ennél is súlyosabb problémának tartja Habermas az egyén instrumentalizálását. Úgy véli, liberális szemszögből védhetetlen, hogy egy harmadik személy határozza meg egy jövőben megszülető egyén

életének értelmét.³⁸ Szigorúan deontológiai alapokból indulva úgy véli, hogy a szülők azzal, hogy beavatkoznak gyermekük génállományába, és nem hagyják, hogy azt a természet erői alakítsák, lényegében megfosztják gyermeküket attól, hogy morális szabadságával éljen, és saját maga határozza meg életének kereteit és céljait. Az elmélet megengedőbb abban az esetben, ha genetikai rendelkezésről van szó, mert feltételezi, hogy bármely egyén inkább választja az egészséget, mint a betegséget. Ám ha egyes tulajdonságok kiválasztása, vagyis tökéletesítés történik, nem zárható ki az ellentét a szülők választásai és a gyermek törekvései között. A kommunikatív etika kontextusába helyezkedve Habermas egyértelműen különbséget

tesz a szülői szocializáció és a génmódosítás között. Míg előbbi kommunikatív aktusokon keresztül zajlik, és az egyén által elhárítható, addig utóbbtól az egyén nem függetlenítheti magát az önreflektív belátás révén.³⁹ A morális ágensek képesek meghatározni saját életüket azáltal, hogy vitatják szüleik szocializáció révén számukra átadott várakozásait. A genetikai módosítás azonban biológiai értelemben „bekösdolja” a szülők elvárásait, és kijelöl egy olyan életpályát, amely az egyén befolyási körén kívül esik. Így esik áldozatul a génmódosításnak az autonómia és a morális ágencia.⁴⁰

Az eugenika az egyén mellett a társadalmat is károsítja azzal, hogy lesznek olyan tagjai a társadalomnak, akik a „természet által létrehozott” helyett „ember által alkotott” egyének lesznek, így a társadalmi diskurzusban már nem teljesen szabad morális ágensként vesznek részt.⁴¹ Így gyakorol hatást az egyént megillető reprodukciós szabadság a teljes társadalmi-morális-politikai valóságra is.

Habermas érvei nehezen cáfolhatók. Nem vethetjük el őket egyszerűen arra hivatkozva, hogy a genetikai determinizmust vallják, mert Habermas nem azt kifogásolja, hogy a szülők *egy bizonyos tartalmú* génállományt választanak gyermeküknek, hanem azt, hogy *egyáltalán beavatkoznak* a génállományba, illetve azt, hogy választásaik sajátos *elvárásokat* is megtestesítenek.⁴² Nem érvelhetünk vele szemben azzal sem, hogy az egyén valószínűleg egyetértene azzal, hogy jobb kvalitásokkal jöhessen a világra. Habermas számára ugyanis a tulajdonságok köre önmagában lényegtelen, számára a beavatkozás ténye, és ezzel az egyén részéről – a kommunikatív cselekvés eszközeivel – megváltoztathatatlan végeredmény az, ami morálisan releváns.

Mary V. Rorty szerint az egyetlen megoldás a Habermas által felvetett problémára az, hogy kiterjesztjük a morális ágencia kategóriáját a természetesen kialakult génállománnyal rendelkező emberen kívül más élőlényekre, így a genetikailag módosított emberre is.⁴³ John Harris, a konzekvencionalista bioetika képviselője azonban nemhogy nem ítéli el a génmódosítást, hanem kifejezetten amellett kardoskodik, hogy a génmódosítás erkölcsi kötelezettségünk a következő generációkkal szemben.⁴⁴ Harris szerint abszurd az emberi genom változatlanlanságát és változtathatatlanlanságát támogatni, hiszen a leszármazók génállományának megváltoztatása az emberi leszármazás legtermészetesebb velejárója. Annullálja a Habermas által lényeginek tartott ellenvetést is, miszerint azért nem (azért sem) végezhetünk a jövő generációkat érintő beavatkozásokat, mert nem vagyunk képesek megszerezni a beleegyezésüket a folyamatba. Harris ugyanis úgy véli, a mindennapokban folyamatosan ezt tesszük: döntéseket hozunk gyermekeinkről anélkül, hogy ehhez hozzájárulásukat kérnénk. A morális kihívás ezért valójában az, hogy *helyes döntéseket hozunk*.

Jómagam nagyrészt osztom Harris álláspontját. A korábbi generációknak számos olyan döntése van, amely végleges és változtathatatlan a későbbi generációkra nézve. Ilyen már maga a gyermek megszületésének ténye, születésének időpontja és körülményei, vagy akár a gyermek fizikai valójában tett olyan beavatkozások, amelyek a kommunikatív

cselekvés eszközeivel nem visszafordíthatók, illetve nem vitathatók (ilyen lehet akár egy banális – és kulturánkban is elterjedt – gyakorlat, a füllyukasztatás).

Az etikai aggodalmak természetesen jogosak, és részletes választ igényelnek azoktól, akik mégis a CRISPR alkalmazása mellett döntenek. A génmódosítás mint tudományos újítás csak akkor lesz elfogadható, ha előnyei meghaladják hátrányait mind az egyén, mind a társadalom szélesebb körének szintjén,⁴⁵ és akkor lesz alkalmazható, ha a társadalom egyetértésre jut elfogadhatóságáról. A nemzetközi és nemzeti tudományos testületek, az államközi szervezetek és a nemzeti kormányok közül sok jelenleg is azon dolgozik, hogy a génmódosítással kapcsolatos aggodalmakra megnyugtató megoldásokkal szolgáljanak. A továbbiakban ezt szeretném röviden ilusztrálni. Ám mindezek előtt ide kívánczok Jennifer Doudna megjegyzése arról, hogy a CRISPR révén eddig elképzelhetetlen lehetőségek nyílnának a ge-

netikai alapú megbetegedések gyógyítására; szintén tőle származik egy tudományos ülésen elhangzott kommentár, amely szerint: „Lehet, hogy egyszer azt fogjuk etikátlannak ítélni, hogy nem használjuk a génmódosítást annak érdekében, hogy enyhítsük az emberi szenvedést.”⁴⁶

VILÁGSZINTŰ KONSZENZUS KERESTETIK

A CRISPR ismertté válása után a világ tudományos grémiumai hamar észlelték a felfedezéssel együtt járó bioetikai, társadalmi és jogi kihívásokat, ezért a 2015–2016-os időszakban több ezzel összefüggő nyilatkozat született a nemzetközi szinten, illetve számos nemzeti tudományos-etikai bizottságban. Tekintettel írásom témájára, az állásfoglalásokból csak azokat a részeket tárgyalom, amelyek az alapkutatások közül az ivarsejtekkel és emberi embriókkal foglalkoznak, a klinikai kutatások közül pedig azokat, amelyek az emberi csíravonalon végzett kutatásokat érintik.

Maga Jennifer Doudna szorgalmazta azt a nemzetközi csúcstalálkozót, amelyen az Egyesült Államok Nemzeti Tudományos Akadémiája és Nemzeti Orvosi Akadémiája, a brit Királyi Természettudományos Társaság, valamint a Kínai Tudományos Akadémia képviselői elsőként adtak ki állásfoglalást a CRISPR további hasznosításának alapelveiről.⁴⁷

A nyilatkozat elköteleződik az alapkutatások szükségessége mellett; rögzítve, hogy az emberi ivarsejteket, embriót vagy csíravonalat érintő alapkutatás során használt sejtekből nem hozható létre terhesség. A csíravonalat érintő kutatások tekintetében a kutatások folytatásának feltételül szabja egyrészt a biztonsági és hatékonysági kérdések megválaszolását, másrészt azt, hogy legyen széles körű társadalmi konszenzus a technológia alkalmazhatósága tekintetében. Úgy látja, hogy jelenleg ezek a feltételek még nincsenek meg: a biztonsági kérdéseket egyelőre nem tárták fel teljes körűen, és sok állam szabályozása kifejezetten tiltja a csíravonalat érintő beavatkozásokat. A kérdést azonban újra és újra felül kell vizsgálni. Végül folyamatos párbeszédet javasol a nemzetközi szintű normák megteremtésére és a szabályozási megoldások harmonizálására.

Valamennyi későbbi állásfoglalás – némileg más hangsúlyokkal – ezt a mintát veszi át, és az ivarsejtekkel, emberi embriókkal és az emberi csíravonallal

kapcsolatos kutatások tekintetében – szinte meglepő egyetértésben – moratóriumot javasol.

A legfontosabbakat említve, a European Academies' Science Advisory Council (EASAC) a technológiai nehézségekre hívja fel a figyelmet, és a tudományos, etikai, biztonsági és hatékonysági kérdések megoldását, valamint széles körű társadalmi konszenzust sürget bármilyen továbblépés előtt. Fontosnak tartom kiemelni, hogy az EASAC nagyon is hangsúlyozza a kutatók társadalmi szerepvállalásának szükségességét. Az élettudományok terén tevékenykedő kutatók – és más tudósok: jogászok, pszichológusok, filozófusok, teológusok – felelőssége ugyanis, hogy a CRISPR ismertté váljon a nagyközönség – betegek, civil és profitorientált szervezetek, fogyasztók stb. – körében. A cél az lenne, hogy ezek a szereplők ne a média gyakran szenzációhajhász híradásaiból, hanem hiteles forrásból tájékozódhassanak az eljárás előnyeiről és hátrányairól. Ez elősegítheti, hogy a társadalmi párbeszéd higgadt keretek között folyhasson le. Végül, az EASAC kiáll a globális igazságosság mellett is, és szorgalmazza az előnyök világszintű megosztását.⁴⁸

A Nuffield Council on Bioethics – mint független tudományos testület – a legsürgősebben megoldandó kérdések közé sorolja az emberi embrió génállományába és a csíravonalba való beavatkozást, és azt javasolja, hogy a kutatások megkezdésével egy időben kerüljön sor az etikai és szabályozási problémákkal foglalkozó, folyamatos viták elindítására. Kívánatosabb ugyanis, hogy az etikai megfontolások már eleve alakítsanak a kutatások menetén, ne pedig csupán legyőzendő akadályként álljanak a kutatási folyamat végén.⁴⁹

A francia Nemzeti Közegészségügyi és Orvostudományi Intézet (Inserm) szorgalmazza az alapkutatásokat, ideértve akár az ivarsejteken vagy embriókon végzett kutatást is. Az emberi csíravonalakon reprodukciós céllal végzett módosításokra javasolt moratóriumot ők is elfogadják.⁵⁰ A német Természet-tudományos Akadémia (Leopodina) mindezekkel egyetértésben még arra hívja fel a figyelmet, hogy tisztázni kell egyes fogalmak tartalmát: az „embrió” vagy a „csíravonal” koncepcióját illetően globális közös nevezőre kell jutni.⁵¹ Az amerikai National Institute for Health (NIH) álláspontja az előzőekkel szemben az, hogy az intézet nem fog olyan kutatásokat finanszírozni, amelyek az emberi embrió genetikai módosítását célozzák.⁵² Ennek indokaként a ku-

tatásbiztonsági és az emberi csíravonal módosítása nyomán felmerülő etikai kérdéseket jelöli meg. (Ennek ellenére az Egyesült Államokban lehetőség van magánfinanszírozású projektek végrehajtására.)

Az említett jelentésekből és ajánlásokból összességében az tűnik ki, hogy (az NIH kivételével) a tudományos fórumok egyáltalán nem elzárkózók a CRISPR-rel szemben. A Nuffield Council on Bioethics összefoglalója utal ugyan arra, hogy alapvetően társadalmi-politikai-jogalkotói döntés, hogy az új technológiát egyáltalán megengedhetőnek minősítjük-e vagy sem, ám azt valamennyien elképzelhetőnek tartják, hogy a megfelelő garanciák (kutatásbiztonság és társadalmi konszenzus) mellett akár az emberi csíravonal módosítása is megvalósulhasson. Ezáltal valóban a tökéletesítés lehetőségét sem vetik el. Felbecsülhetetlen jelentőségű, hogy valamennyi fórum *kiáll az alap kutatás fejlesztésének szükségessége mellett*, hiszen a kutatásnak épp e típusa képes válaszokat adni a kutatásbiztonsági és kutatásetikai, valamint ezáltal az általános morális kérdések túlnyomó többségére.

Bár ez a konszenzus biztató kezdetnek ígérkezik a kérdés további vizsgálatára, egyes szerzők mégis élesen kritizálják a tudományos-etikai testületek egyetértését a CRISPR-kérdésben. Úgy vélik ugyanis, hogy a grémiumok szerepvállalása révén a társadalmi párbeszéd, illetve egyeztetés nem zajlik elég széles körben, még mindig leginkább a tudományos kutatást végzők vindikálják maguknak a döntés befolyásolásának lehetőségét. Nincs tehát valódi törekvés arra, hogy bevonják a társadalmat az etikai állás-

pontok kidolgozásába vagy a jogi szabályozás kereteinek meghatározásába. Pedig érdemes lenne fogyatékoságügyi, környezetvédelmi, közegészségügyi, reprodukciós jogi szakemberekkel, társadalomtudósokkal, a nemi identitás vagy szexuális orientáció miatt kisebbségben lévők képviselőivel lefolytatni a globális vitát.⁵³

Valamivel szigorúbbak a kérdés megítélésében egyes államközi szervezetek bizottságai. Az UNESCO Nemzetközi Bioetikai Bizottsága (IBC) hangsúlyozza, hogy az emberi csíravonalba való beavatkozások csak megelőzési, diagnosztikus és terápiás céllal végezhetőek, és csak úgy, hogy a beavatkozásnak nem célja örökletes tulajdonságok létrehozása. Az ezzel ellentétes magatartás megkérdőjelezné valamennyi ember egyenlő méltóságát, és a jobb, tökéletesített emberi élet álarcá mögött újraélesztené az eugenikát. Ezért bármilyen tudományos

ENNÉL IS SÜLYOSABB PROBLÉMÁNAK TARTJA HABERMAS AZ EGYÉN INSTRUMENTALIZÁLÁSÁT. ÚGY VÉLI, LIBERÁLIS SZEMSZÖGBŐL VÉDHETELLEN, HOGY EGY HARMADIK SZEMÉLY HATÁROZZA MEG EGY JÖVŐBEN MEGSZÜLETŐ EGYÉN ÉLETÉNEK ÉRTELMÉT

eredmény csak tisztán orvosi indokkal használható – fontos megtartani az orvosi és nem orvosi eljárások közötti distinkciót. Ha mégis nem orvosi jellegű beavatkozásról lenne szó, annak körültekintően kell zajlania. Valamennyi állam felelőssége továbbá, hogy részt vegyen a globális sztenderdek kidolgozásában, és egyik se induljon el egyedül az emberi génmódosítás útján. A csírvonal módosítására pedig az IBC is moratóriumot kér.⁵⁴ Az Európa Tanács Bioetikai Bizottsága megerősíti, hogy a Biomedicina Egyezmény csírvonalba való beavatkozást tiltó rendelkezései továbbra is megfelelő kereteket biztosítanak a tudományos diskurzusnak.⁵⁵

A JOGI SZABÁLYOZÁS – KERETEK VAGY KORLÁTOK?

Mindent figyelembe véve, vajon milyen lehet az a jogi keret, amely megfelelő lehetőségeket és biztosítékokat nyújt az új géntechnológia emberi csírvonalon való alkalmazása számára? Ha áttekintjük a hatályos jogot és a *soft law* eszközöket, akkor inkább korlátozó szabályokkal és tilalmakkal találkozunk, vagyis azzal a jogalkotói állásponttal, amely elutasít bármilyen intervenciót, ami örökölhető genetikai módosulást eredményez.

A *soft law* jellegű szabályozást az 1997-ben elfogadott Emberi Génállomány és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata⁵⁶ (a továbbiakban: UDHGHR) jelenti. Az UDHGHR szemléletében az emberi méltóság alapja az emberi génállomány, amely „*az emberi család tagjai közötti alapvető egységnek, valamint eredendő méltóságuk elismerésének és változatosságuknak alapját képezi. Szimbolikus értelemben ez az emberiség örökségét képezi.*”⁵⁷ Az UDHGHR más rendelkezéseit is figyelembe véve megállapítható, hogy a nyilatkozat fontosabbnak tartja a genetikai meghatározottságot a környezeti meghatározottsághoz képest, amely a – vitatható – genetikai determinizmus irányába tolja a deklaráció alapjait. A dokumentum fő részétől kissé elkülönülten – a végrehajtási-eljárési szabályok között, a 24. cikkben –, de egyértelműen rögzítésre kerül a csírvonalakba való beavatkozás mint az emberi méltósággal ellentétes tevékenység kifejezett tilalma.

A kötelező erejű jogforrások közül az Oviedói Egyezmény 13. cikke szerint: „*Olyan beavatkozás,*

amelynek tárgya az emberi génállomány megváltoztatása csak megelőzési, kóriszmézési vagy gyógyítási indokból hajtható végre és csak akkor, ha nem célja a leszármazottak genetikai állományának megváltoztatása.” Ez a rendelkezés tehát egyértelműen kizárja azt a lehetőséget, hogy örökletes módosításokat hajtsanak végre az emberi genomon. Az Egyezmény magyarázó jelentése⁵⁸ igen szűkszavú a kérdésben: a tilalom fő indokként azt jelöli meg, hogy az ilyen technológiákkal való visszaélés nem pusztán az egyént, hanem a teljes fajt is veszélybe sodorhatja. Az is lehetséges, hogy a technológiát meghatározott tulajdonságokkal rendelkező, illetve megkívánt minőségű egyének vagy csoportok létrehozására használnák. Nem utal tehát részletesebben azokra az aggodalmakra, amelyeket korábban említettem. Az Európai Unió Alapjogi Chartája az emberi csírvonalba való beavatkozást nem tiltja ugyan kifejezetten, ám a 3. cikk (2) bekezdés b) pontjában rögzíti az eugenikai gyakorlat tilalmát. A klinikai kutatásokat szabályozó 2001/20/EK

irányelv 9. cikk 6. pontja pedig kimondja, hogy a csírvonal genetikai azonosságának megváltoztatását eredményező génterápiás vizsgálatok az EU-ban nem végezhetők.

A külföldi megoldásokat áttekintve azt látjuk, hogy szinte valamennyi ország szabályozása tiltja az emberi csírvonalba való beavatkozást. Ez alól részben kivételt jelent az Egyesült Királyság szabályozása, amely megengeti az ún. mitokondriális csere⁵⁹

lehetőségét, ami lényegében az utód génállományának egy részét – igaz, csak töredékét – örökletes módon megváltoztatja.⁶⁰ Ám vannak olyan országok is, ahol nem egyértelmű a szabályozás, vagy nincs erre vonatkozó joganyag, illetve pusztán iránymutatások adnak támpontot a kutatásokhoz. Ezek közé tartozik az USA, Oroszország és Kína is.⁶¹

A magyar szabályozás alaptörvényi szinten az EU Alapjogi Chartájának szövegét átvéve mondja ki az emberi fajnémesítés tilalmát – kissé anakronisztikus szóhasználattal. Az egészségügyi törvény⁶² (továbbiakban: Eütv.) 162. §-a pedig az Oviedói Egyezmény szellemében rögzíti, hogy: „*Az emberi génállomány megváltoztatására irányuló vagy azt eredményező kutatás, beavatkozás kizárólag megelőzési, kóriszmézési vagy gyógykezelési indokból [...] csak akkor végezhető, ha a kutatásnak, beavatkozásnak nem a leszármazottak genetikai állományának megváltoztatása [...] a célja.*” A CRISPR által megszóllított magyar fórumok

közül egyelőre a Magyar Tudományos Akadémia adott ki állásfoglalást, ez azonban csupán említés szintjén foglalkozik a csírasejteket érintő beavatkozásokkal. Az állásfoglalás leszögezi, hogy az ilyen beavatkozások tiltás alatt állnak, de nem veti fel e tilalom létjogosultságának kérdését, illetve a csírasejteken végezhető beavatkozás tudományos és etikai problémáit.⁶³

A CRISPR lehetőségeit és az etikai kérdésekkel foglalkozó grémiumok munkáját figyelve aligha kétséges, hogy azok a nemzetközi és nemzeti jogi rendelkezések, amely tiltják a csíravonalba való beavatkozást, hamarosan jelentős revízió alá kerülnek majd. Morálisan kevésbé vitatott a gyógyító jellegű, akár örökletes génmódosítás lehetősége. Ennek megengedése összhangban van azokkal a korlátokkal, amelyeket a jog jelenleg is alkalmaz: a diagnosztika és a gyógyítás mint cél, a tökéletesítés és diszkriminációtilalom mint határ. Ezért feltétlenül üdvözlendő lenne az Oviedói Egyezmény olyan tartalmú módosítása, amely kivenné az Egyezmény szövegéből a „*ha nem célja a leszármazottak genetikai állományának megváltoztatása*” félmondatot. Ennek megfelelően módosítást – illetve pontosítást – igényelne az EU Alapjogi Chartája is, hasonlóan azokhoz a nemzeti szabályokhoz – így a magyar Alaptörvényhez és Eütv.-hez –, amelyek a csíravonalba való beavatkozás tilalmát alkalmazzák. Természetesen mindez csak akkor lehet kívánatos, ha a kutatásbiztonsági kérdések egyértelműen és pozitív eredménnyel zárhatók le.

Ennél jóval ellentmondásosabb probléma a tökéletesítést lehetővé tevő rendelkezések beemelése a jogrendszerbe. Amennyiben erre valaha is sor kerül, minden bizonnyal évtizedes vita, illetve a gyógyító technológiák bevetté válása és a biztonsági szempontok különleges mérlegelése előzi majd meg. Ha a jogalkotó úgy dönt, hogy lehetővé teszi a génmódosítás révén megvalósuló tökéletesítést, akkor ezt jelentős garanciarendszerrel kell körülvennie. Az ilyen módosítások ugyanis nyilván nem eredményezhetnek diszkriminációt vagy szegregációt, meg kell őrizniük az egyenlő emberi méltóságot, és a lehető legnagyobb mértékben tiszteletben kell tartaniuk az egyéni autonómiát, az önrendelkezést és a magánszféra sérthetlenségét is. A szabályozásnak ki kell állnia a csúszós lejtő próbáját is, vagyis olyan mérföldköveket kell meghatározni, amelyek stabilan biztosítják az egyes jogok mérlegelése révén létrehozott morális egyensúlyt.

MORÁLISAN KEVÉSSÉ VITATOTT A GYÓGYÍTÓ JELLEGŰ, AKÁR ÖRÖKLETES GÉNMODOSÍTÁS LEHETŐSÉGE. ENNEK MEGENGEDÉSE ÖSSZHANGBAN VAN AZOKKAL A KORLÁTOKKAL, AMELYEKET A JOG JELLENLEG IS ALKALMAZ: A DIAGNOSZTIKA ÉS A GYÓGYÍTÁS MINT CÉL, A TÖKÉLETESÍTÉS ÉS DISZKRIMINÁCIÓTILALOM MINT HATÁR

A klasszikus, állam által meghatározott eugenika kudarcát történelmi példák igazolják, ám a liberális eugenika korlátai is jól körvonalazhatók. Habermas hívja fel a figyelmet arra, hogy ennek keretében tulajdonképpen a piac, illetve a társadalmi nyomás veszi át az állami autoritás szerepét, hasonló kényszer gyakorolva az egyénre, mint a közhatalom. A szabályozási megoldásoknak ezért a leginkább megfelelő kereteket az ún. „mérsékelt eugenika” adhatná. A mérsékelt eugenika azt jelenti, hogy mind az egyéneknek, mind pedig az államnak lehetősége van arra, hogy befolyással legyen az öröklésre. Fontos, hogy minden esetben alapos mérlegelés szükséges az egyes jogok, kötelezettségek és az ezek mögött meghúzódó értékek között.⁶⁴ A reprodukciós szabadság mint az önrendelkezési jog sajátos vetülete például csak nagyon kivételes esetben korlátozható, de elképzelhető, hogy egy másik érték – például az egyenlő méltóság vagy a diszkriminációtilalom – megalapozhatja a szülők génmódosítást is magában foglaló reprodukciós döntéseinek korlátozását. Talán még nehezebb elfogadni, de az értékek közötti mérlegelés révén mégis igazolható, hogy lehetnek olyan esetek is, amelyek során maga az állam írja elő a génmódosítást, például mások jogainak védelme érdekében. Izgalmas és abszolút realiztikus példa, hogy – hasonlóan ahhoz, ahogy a védőoltásokat kötelezővé teszi – az állam akár előírhatná a génmódosítást is annak érdekében, hogy bizonyos betegségektől vagy rendellenességektől megvédje a társadalmat.⁶⁵ Az ideális természetesen ilyen esetekben – mint ahogy a kötelező védőoltás esetében is – az, hogy az egyén tájékozódása és autonóm belátása nyomán tegyen eleget egy biztonsági előírásnak, nem pedig az állami kényszer kiállításba helyezése miatt.

Mivel a CRISPR vívmányai és jövőbeni eredményei biztosan nem maradnak államhatárokon belül, elvárt, hogy a tárgykörben globális sztenderdek jöjjenek létre. Ennek az is indoka, hogy amennyiben csak egyetlen állam is lazább korlátokat szab a géntechnológia alkalmazásának, akkor az egyértelmű vonzerőt jelent az egész világ kutatói számára. Így végül a közös értékek közös védelme szenvedhet csorbát. A globális diskurzust tehát folytatni kell, méghozzá a lehető leginkább inkluzív módon, nem pusztán az élettudományok művelőinek zárt köreiben. A diskurzusban való részvétel pedig nem csupán a tudósok, hanem valamennyiünk felelőssége.

JEGYZETEK

1. Jennifer A. DOUDNA – Samuel H. STERNBERG: *A Crack in Creation. Gene Editing and the Unthinkable Power to Control Evolution*, New York, Houghton Mifflin Harcourt, 2017, 246.
2. Heidi LEDFORD: CRISPR fixes disease gene in viable human embryos. Gene-editing experiment pushes scientific and ethical boundaries, *Nature News*, 02 August 2017, <http://www.nature.com/news/crispr-fixes-disease-gene-in-viable-human-embryos-1.22382>
3. Exen CALLAWAY: Doubts raised about CRISPR gene-editing study in human embryos, *Nature News*, 2017. augusztus 31., <https://www.nature.com/news/doubts-raised-about-crispr-gene-editing-study-in-human-embryos-1.22547>
4. Ruth CHADWICK: Therapy, Enhancement and Improvement, in *Medical Enhancement and Posthumanity* eds. B. GORDIJN, R. CHADWICK, Dordrecht, Springer 2008, 25–37. Idézi Gary EDWARDS: Enhancement, in *Encyclopedia of Global Bioethics*, ed. Henk ten HAVE, Springer, 2016, 1121–1122.
5. Vö. EDWARDS (4 vj.) 1121.
6. PLATÓN: *Az állam. Ötödik könyv*, ford. JÁNOSY István, Budapest, Gondolat, 1988, 125.
7. David GALTON: Greek theories on eugenics, *Journal of Medical Ethics*, 1998/24, 264.
8. NAVRATYIL Zoltán: „Poszthumán jövődönk” jóslata az Alaptörvényben? Megjegyzések az Alaptörvény egyes biojogi rendelkezéseire, in *Quaerendo et creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*, szerk. POGÁCSÁS Anett, Budapest, Szent István Társulat, 2014, 431.
9. Michael J SELGELID: Moderate eugenics and human enhancement, *Medicine, Health Care and Philosophy*, 2014/17, 3.
10. Christopher GYNGELL – Michael J. SELGELID: Twenty-First Century Eugenics, in *The Oxford Handbook of Reproductive Ethics*, ed. Leslie FRANCIS, Oxford University Press, 2017, 147.
11. Stephen WILKINSON – Eve GARRARD: *Eugenics and the Ethics of Selective Reproduction*, Keele University 2013, 5.
12. Héctor PALMA – Eduardo WOLOVELSKY: About the risks of a new eugenics, in *History and Philosophy of the Life Sciences in the South Cone*, eds. Pablo LORENZANO – Lilian AL-CHUEYR PEREIRA MARTINS – Anna Carolina K. P. REGNER, “Philosophy” N° 20, College Publications, 2013, 15.
13. SÁNDOR Judit: The Ethical and Legal Analysis of Embryo Preimplantation Testing Policies in Europe, in *Screening the Single Euploid Embryo. Molecular Genetics in Reproductive Medicine*, ed. E. Scott SILLS, Springer International Publishing, 2015.
14. Jennifer A. DOUDNA – Emmanuelle CHARPENTIER: The new frontier of genome engineering with CRISPR-Cas9, *Science*, 2014. november 28.
15. Szimmetrikus szerkezetű (tehát oda-vissza olvasva azonos) DNS-szekvencia. Vö. FARAGÓ Anna: A genetikai információ tárolása és kifejeződése, in *Orvosi biokémia*, szerk. ÁDÁM Veronika, Budapest, Medicina, 2006, 365.
16. Rodolphe BARRANGOU – Philippe HORVATH: The CRISPR System Protects Microbes against Phages, Plasmids, *Microbe*, 2009/5, 224.
17. VENETIANER Pál: A 21. század tipikus tudóshőse: Feng Zhang. *Magyar Tudomány*, 2016/5, <http://www.matud.iif.hu/2016/05/12.htm>
18. DOUDNA – CHARPENTIER (14. vj.) 1258096-2.
19. Bernard ZETSCHKE et al.: Cpf1 Is a Single RNA-Guided Endonuclease of a Class 2 CRISPR-Cas System, *Cell* 2015/163, 759–771.
20. Jennifer A. DOUDNA: The eve of creation, *FastCompany.com*, 2017. július–augusztus.
21. DOUDNA – STERNBERG (1. vj.).
22. Puping LIANG – Yanwen XU – Xiya ZHANG – Chenhui DING et al.: CRISPR/Cas9-mediated gene editing in human triploid zygotes, *Protein and Cell*, 2015 május, 363–372. A cikk közlését egyébként mind a *Nature*, mind a *Science* folyóirat visszautasította, részben etikai aggályok miatt. Lásd David CYRANOSKI – Sara REARDON: Chinese scientists genetically modify human embryos, *Nature News*, 2015. április 22., <https://www.nature.com/news/chinese-scientists-genetically-modify-human-embryos-1.17378>
23. Az osztályozás alapját lásd: National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine: *Human Genome Editing. Science Ethics and Governance. A report of the National Academies on Science, Engineering and Medicine*, Washington, The National Academies Press, 2017, 3–6.
24. Uo. 111.
25. DOUDNA – STERNBERG (1. vj.) 20.
26. A mozaikosság olyan állapot, amikor egy személy szervezetében különböző genetikai állományú sejtek találhatók. Vagyis az egyénnek többféle DNS-e van, sejtjeinek egy része az egyiket, más része a másikat tartalmazza.
27. Lásd bővebben: European Academies’ Science Advisory Council: *Genome editing: scientific opportunities, public interests and policy options in the European Union*, German National Academy of Sciences Leopoldina 2017, 22, www.easac.eu
28. Az Európa Tanácsnak az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására való tekintettel történő védelméről szóló, Oviedóban, 1997. április 4-én kelt egyezménye: Egyez-

- mény az emberi jogokról és a biomedicináról. Magyarország kihirdette a 2002. évi VI. törvény.
29. Joanna SMOLENSKI: CRISPR/Cas9 and Germline Modification: New Difficulties in Obtaining Informed Consent, *The American Journal of Bioethics*, 2015/12, 35–36.
  30. Committee on Science, Technology, and Law Policy and Global Affairs: International Summit on Human Gene Editing, 2015. december 1–3., 7.
  31. GYNGELL – SELGELID (10. vj.) 152.
  32. Elliot HOSMAN – Marcy DARNOVSKY: The Social and Political Dangers of Human Germline Interventions. New technologies raise new social justice challenges, *GeneWatch*, 2017/1, 8.
  33. Committee on Science, Technology, and Law Policy and Global Affairs (30. vj.) 4.
  34. Nuffield Council on Bioethics: *Genome editing. An ethical review*, 2016, 29., <https://nuffieldbioethics.org/wp-content/uploads/Genome-editing-an-ethical-review.pdf>
  35. HOSMAN – DARNOVSKY (32. vj.) 8.
  36. Jürgen HABERMAS: *The Future of Human Nature*, Trans. Hella BEISTER – Max PENSKY – William REHG, Cambridge, Polity Press, 2003.
  37. Uo. 76.
  38. Uo. 63.
  39. Vilhjálmur ÁRNASON: From species ethics to social concerns: Habermas’s critique of “liberal eugenics” evaluated, *Theoretical Medicine and Bioethics*, 2014/35, 358.
  40. Mary V RORTY: Jürgen Habermas: The Future of Human Nature. Review, *Notre Dame Philosophical Reviews*, 2003. február 12., <http://ndpr.nd.edu/news/the-future-of-human-nature/>
  41. ÁRNASON (39. vj.) 363.
  42. ÁRNASON (39. vj.) 358.
  43. RORTY (40. vj.).
  44. John HARRIS: Why human gene editing must not be stopped, *The Guardian*, 2015. december 2., <https://www.theguardian.com/science/2015/dec/02/why-human-gene-editing-must-not-be-stopped>
  45. Committee on Science, Technology, and Law Policy and Global Affairs (30. vj.) 3.
  46. DOUDNA – STERNBERG (1. vj.) 25.
  47. Committee on Science, Technology, and Law Policy and Global Affairs (30. vj.) 6–7.
  48. European Academies’ Science Advisory Council (27. vj.) 28–29.
  49. Nuffield Council on Bioethics (34. vj.) 116.
  50. Institut National de la Santé et la Recherche Médicale: *Saisine concernant les questions liées au développement de la technologie CRISPR (clustered regularly interspaced short palindromic repeat)–Cas9*, Note du Comité d’éthique, 2016. február, 13–14., <https://www.inserm.fr/mediatheque/infr-grand-public/fichiers/l-ethique-a-l-inserm/crispr-saisine-cei-fr-fevrier-2016>.
  51. Nationale Akademie der Wissenschaften Leopoldina, Deutsche Forschungsgemeinschaft, acatech – Deutsche Akademie der Technikwissenschaften, Union der deutschen Akademien der Wissenschaften: *Chancen und Grenzen des genome editing/The opportunities and limits of genome editing*, Halle (Saale), 2015, 13–14.
  52. Statement on NIH funding of research using gene-editing technologies in human embryos, 2015. április 28., <https://www.nih.gov/about-nih/who-we-are/nih-director/statements/statement-nih-funding-research-using-gene-editing-technologies-human-embryos>
  53. HOSMAN – DARNOVSKY (32. vj.) 9.
  54. Report of the IBC on Updating its Reflection on the Human Genome and Human Rights. SHS/YES/IBC-22/15/2 REV.2, Paris, 2015. október 2.
  55. Council of Europe Committee on Bioethics: Statement on genome editing technologies adopted by the DH-BIO. DH-BIO/INF(2015)13final, Strasbourg, 2015. december 2.
  56. UNESCO Resolution 29 C/I7, egyhangúan elfogadva 1997. november 11-én, az UNESCO Közgyűlésének 29. ülészakán.
  57. 1. cikk 1. mondat.
  58. Explanatory Report to the Convention for the protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine. Oviedo, 4. IV. 1997, 89–92. pont.
  59. A mitokondriális cseréről lásd bővebben SÁNDOR Judit: A szülő marad. *Magyar Narancs*, 2015. március 5., <http://magyarnarancs.hu/egotripp/a-szulo-marad-94031/?orderdir=novekvo>
  60. Rosa J CASTRO: Mitochondrial replacement therapy: the UK and US regulatory landscapes, *Journal of Law and the Biosciences*, 2016. december, 732.
  61. Motoko ARAKI – Tetsuya ISHII: International regulatory landscape and integration of corrective genome editing into in vitro fertilization, *Reproductive Biology and Endocrinology*, 2014/12, <https://rbej.biomedcentral.com/articles/10.1186/1477-7827-12-108>
  62. 1997. évi CLIV. törvény.
  63. **Precíziós gén- és genomszerkesztés az élhetőbb világért** – a Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalása, Budapest, 2017. december 6., http://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2017/mta_allasfoglalas_genomszerkesztes_201712.pdf
  64. GYNGELL – SELGELID (10. vj.) 153.
  65. Uo. 152.

FÓRUM

A SZEXUÁLIS ZAKLATÁSRÓL

A rovat a szexuális zaklatással kapcsolatos alapjogi problémákkal foglalkozik, a szerzők a következő kérdésekkel foglalkoznak: az önrendelkezési szabadság szerepe a szexuális zaklatás megítélésénél általában vagy a jelenlegi magyarországi alapjogi környezetben, a Szociális Karta értelmezése, az Isztambuli Egyezmény ratifikálásának kérdése, empirikus kutatások témával kapcsolatos eredményei.

Betlen Anna

A LÁTHATATLAN

A SZEXUÁLIS ZAKLATÁS „TÁRSADALMI HASZNOSSÁGÁRÓL”

BEVEZETÉS

Mindenkinél legyen telefonérme. Mutogatós ember a kiserdőben. Elsősök vagyunk, a tanítónénik részletesen elmagyarázzák, hogyan kell a telefonfülkét használni.

Buszon utazom. Alsós. Hátamon méretes hátitáska, egyik kezemben rajztábla és zongorakották. Másikban tornazsák. Nem hogy védekezni, kapaszkodni se tudok. Egy férfi nyomakodik hátulról, nemi szervét (azt se tudom, mi az) hátamnak nyomja. Keze a fenekemen. Mindig ugyanaz. Ismerem. Évek óta les, követ a buszon, mindig nyomakodik, tapizik. *(Most tényleg! Tényleg egyetlen felnőtt ember nem látta, nem érezte, hogy az a szemétláda éveken át tapizott – nyilván más gyerekeket is – ugyanazon a buszon? Senki?)* Nem szólók senkinek. *Nincsenek szavak.*

Kisiskolás kislányok játszunk a kertben. Kell kolbász? Egy férfi dugja át a péniszét a kerítésen.

Ni, milyen kis töltött galamb, de megsunáználak.

Mutasd a p...dat, szőrös-e már?

Mennyiért jössz el? Ötszáz elég?

Halló, halló... hörgés, lihegés a telefonban. (Anyám nevén: női néven vagyunk benne a telefonkönyvben, tehát rendszeresen hívogatnak ún. telefonbetyárok.)

A felsoroltak mind 14 éves korom előtti élmények. Mindegyik sokszor, többször, rendszeresen ismétlődött. Ahogy az estefelé már kihalt utcán mentem hazafelé a buszmegállótól, éveken, egész gyerek- és ifjúkoromon át azt ismételttem magamban, hogy a házak ablakai szerencsére nagyobb részt az utcára néznek, ha kiáltak, biztos meghallja valaki. Mi volt ez? Félelem? Nem. Készenlét, éberség.

Így nőttem fel. Konkrétan, tetteleg (leszámítva a buszon ismétlődő dörgölözéseket, fogdosásokat) nem bántott senki. Szerencsés gyermekkorom volt, biztonságos, szerető családban nevelkedtem. Engem a nők és gyermekek elleni szexuális erőszaknak csak az a változata ért (az viszont egész életemben), amelyik *mindenkit*. Amit senki, aki lány, aki nő, nem kerülhet el.

Álljunk meg itt egy pillanatra, és tegyünk fel egy pár kérdést:

– Mit érezhetnek azok a férfiak, akik beszólnak egy kislánynak/nőnek az utcán? Akik megfogdoszák a fenekét a villamoson, akik belelihegnek a nyakába, akik tesznek egy lealázó ajánlatot egy gyermeklánynak? Szexuális élvezetet? Örömet, diadalt? Mit? – Hatalmat.

– És mit éreznek az áldozatok, a gyerekek, lányok, nők? – Szégyent, üldözöttséget, elveszettséget, kiszolgáltatottságot, vagyis hatalomnélküliséget.

TERMÉSZETES KÖZEG

Ez a (nők számára) ellenséges, megalázó, zaklató, jogfosztó környezet a természetes közegünk. Nincs kitéve a 18-as karika: gyerekkorunktól kezdve benne élünk: mint a levegőt, úgy szívjuk magunkba. Hozzáidomulunk, férfiak, nők egyaránt: mi nők, tudjuk, hogy nekünk kell ébernek lennünk, nekünk kell készenlétben állnunk, hogy elkerüljük, megszuszuk, megmeneküljünk.¹ Az ember nem lazít, feszülten figyel, fedezéket keres a buszon, hajlott háttal, sietve halad alkonyat után az utcán, nem vesz föl szemkontaktust. Vigyáz magára. Ha netán rajta veszt, az az ő hibája. Megtesszi hát, ami rajta áll. A férfiak pedig tudják, s a fiúk is fokozatosan megtudják: nekik nagyobb a szabadságuk, nekik többet szabad. Övék a tér.

***

Az alábbi felnőttkori élményeim – a megszámlálhatatlan hasonló közül két példa, ezeket az irodalom (szerintem nem pontosan) az ún. „munkahelyi” szexuális zaklatás fogalma alá sorolja – azért emelkednek ki a többi közül, mert akkor én a nemek egyenlőségéért felelős minisztériumi részlegben dolgoztam, ahol épp a nők elleni erőszak kérdéseivel foglalkoztam. S így ebben a két esetben meg tudtam szólalni. Az erőszak, amit megtapasztaltam, nem énellem irányult, nem irányult az senki ellen. Csak épp *minden nő ellen*.

Lakásfelújításban vagyok. A vállalkozó elvisz a nagykerbe, szaniter-felszerelést (vécékagyló, mosdó stb.) választani. A kis felszuterén helyiségbe lépve előttem pult, a pulton monitor. A monitor képernyője kifelé, a vásárló felé fordul, hogy majd jól lássuk a beírt árakat, cikkszámokat, árakat.

De most még csak képernyővédő fut rajta. Pornójelenet. Kifakadok: megbocsásson, uram, de miért kell ezt nekem nézmem? Az eladó védekezik: ide nem járnak nők. Vécét, mosdót tehát csak férfiak vásárolhatnak. Vagy hogy...?

A nemek egyenlőségéért felelős minisztériumi főosztály dolgozójaként tévéinterjút készülök adni. A riporter a prostitúció hazai helyzetéről szeretne velem beszélgetni, de úgy, hogy együtt megnézünk egy a témáról készült riportfilmet, s én azt majd kamerába-mikrofonba kommentálom. Keressünk egy olyan helyiséget a minisztérium épületében, ahol a riportfilm megtekintésére alkalmas készülék van, s ahová a kamerákat is be lehet állítani!

A minisztérium alagsorában, a műszaki személyzet irodájában ülhetünk majd le. Mellettünk, az irodával összenyitva a büfé és az étterem (ide jár enni az egész minisztérium). A lejátszóeszköz közepén, körülötte polcok, telis-tele videokazettákkal. Csupa pornófilm, ez jól látható. A falakon és az ajtón pornófilmplakátok. Mindjárt itt a tévé, én sebtiben megfordítom a polcokon a kazetákat, letépkedem a plakátokat. Jöhet a riport... Mikor elmennek a tévések, berontok az osztályvezető úr szobájába, és ezt üvöltöm: mit képzelsz, milyen érzés volt a széttárt p...k között interjút adni? De hát itt mi csak férfiak vagyunk... dadogja meglepetten, és korántsem a valóságnak megfelelően az osztályvezető. Mellette az osztályvezető-helyettes asszony pirul. (Kijön utánam, és megköszöni: mi ezt nem engedhettük volna meg magunknak.)

KÖZÖSSÉGI SZEXUÁLIS ZAKLATÁS

A szexuális zaklatás azon formáit, amelyekre a fenti néhány példát hoztam fel, s amelyeknek még számos változatát ismerjük, e cikkben „közösségi szexuális zaklatásnak” fogom nevezni, nem találok elég jónak az „utcai szexuális zaklatás” kifejezést. Általában közösségi terekben alkalmazzák: utcán, közlekedési eszközökön, üzletekben, irodákban, de nem csak ott

(egyebek között az interneten is). Az viszont közös tulajdonságuk, hogy szemben a szexuális zaklatás más formáival, ezek a zaklatási formák *nem irányulnak egy bizonyos személy ellen* (a buszos tapizás határeset), nem céljuk konkrét személyes előny megszerzése vagy hátrány okozása, és többnyire nem is fordulnak át manifeszt erőszakba.

Mi lehet az az egyéneken túli, közösségi funkció, amit e széles körben elterjedt jelenség betölt? Mire jó az egész, ha egyszer a szexuális zaklatás ezen változata esetében jellemzően nem egyes személyek, hanem *általában a nők*, lányok jelentik a célpontot?

Célja, társadalmi „hasznossága” nem elsősorban a konkrét elkövető férfiak (mert e zaklatások elkövetői gyakorlatilag kivétel nélkül férfiak) élvezetében, jó érzésében, szórakoztatásában, hanem *a férfiak, nők, gyerekek helyének a társadalmi térben történő kijelölésében* keresendő. A közösségi szexuális zaklatás egyben a szexuális erőszak-ingerküszöb emelését és magasan tartását célozza, és eredményezi.

A közösségi szexuális zaklatás talaján bontakozhat azután ki a *par excellence szexuális zaklatás*.

Ebben a környezetben fordulhat elő, hogy vizsga közben a professzor az asztalra dőlve az asztal alatt átnyúlva rendszeresen az egyetemista lányok combját fogdossa, miközben a teremben felkészülő többiek – köztük fiúk is – látják mindezt, és dermedten papírjaikba temetkeznek.

Ez az a milió, amelyben képzőművész-tanárok kockázatmentesen alázhatják diákjaikat.² Ez az a

környezet, amelyben főnökök fogdoshatják beosztottaikat, munkatársak tapogathatják munkatársnőiket,³ s amelyben a cégvezetés nyilvánvaló, dokumentált, súlyos kárt okozó jogsértés esetén is összezár az áldozattal szemben, csak mert az nő.⁴

A szexuális zaklatás már *konkrét, személyes előnyt és hátrányt oszt a résztvevő feleknek*. Az elkövetőket az adott intézményen belül fölénybe, jobb teljesítési helyzetbe hozza, az áldozatokat pedig eltéríti, megbetegíti, kizárja fontos helyzetekből, lehetőségekből, folyamatokból, s ha be nem hódolnak, kirekesztheti az érvényesülés kereteit jelentő közösségből.

A szexuális zaklatás emellett a *szexuális erőszak*, s ezen belül a *szexuális kényszerítés*, valamint a *nemi erőszak* általános gyakorlata számára biztosítja a szükséges feltételeket: a módszerek ismeretét és gyakorlatát az elkövetők, az alávetettségbe való beleenyugvást és a károk elviselését az áldozatok oldalá-

ról, továbbá az áldozatokkal való szolidaritás részleges vagy teljes megvonását a kívülállók, közöttük igen sokszor relatíve előnyös helyzetben lévő nők részéről.

Ebben a környezetben válhat gyakorlattá a gólyatábori beavatás keretében elkövetett erőszak,⁵ a sportoló kislányok és lányok, nők elleni rendszeres szexuális erőszak, az uszodai csoportos nemi erőszak mint gyakorlat,⁶ ebben a környezetben üzemelnek a szex-reposztó díványok, ebben a környezetben történhet meg, hogy a pszichológus kiképző terapeuta a leendő kollégánótól előbb egy kis hátmasszázst, majd rendszeres szexuális együttlétet kér, kérhet, és meg is kapja.⁷ Az órát azért a lány fizeti továbbra is. Ebben a miliőben számít természetesnek, hogy az ipari középvezetőnek szex jár a nem szabadó, nem törő, tehát jobb teljesítménnyel kecsegtető alapanyagért, s ebben a környezetben fordulhat elő, hogy orvosok,⁸ köztük nőgyógyászok is, szexet kérnek pácienseiktől orvosi ellátás (sokszor egyenesen műtét!) ellenértékéért.⁹

És ez az a közeg, amelyben vitán felül áll a férfiak csoportos joga¹⁰ az általában vett nők testéhez való hozzáférésre: háborúban a háborús nemi erőszak (bordély-lágerek inclusive), békében a prostitúció intézményes keretei között.

MIRE JÓ?

A szexuális zaklatás tehát – annak közösségi és egyénre irányuló formái együtt – az a szocializációs mező, amelyben a társadalom tagjai – nők és férfiak – megtanulják, elfogadják és beépítik a gondolkodásukba, hogy a hatalomnak szexuális töltete van, s ez egyértelműen osztja ketté (elsősorban nemek szerint) a társadalmat fönt és lent lévőkre, feljogosítottakra és jogvesztettekre (vagy jogaikban legalábbis korlátozottakra): férfiakra és nőkre, illetve gyermekekre. Ebben a szocializációs mezőben határozódnak meg azok az egyénre szabott nemi szerepek is, amelyeknek fő funkciója a társadalmi hatalmi viszonyok családon belül történő gyakorlása, továbbörökítése, rögzítése. Fontos mellékhatásként kell elkönyvelnünk azt, hogy maga a hatalom is, mivel annak *alapvető társadalmi megosztása* a nemek között történik, óhatatlanul erotizálódik, s ez aztán alkalomadtán átviődik más típusú (tehát nem nemileg megosztott) hatalmi hierarchiákba is. (Így fogják egyáltalán nem

homoszexuális férfiak szexuálisan is megalázni, illetve megerőszkolni az alávetettet a börtönben, a kollégiumokban, a katonaságnál, mint „valami nőt”, és persze hivatkoznak majd leküzdhetetlen szükségleteikre, ami enyhén szólva is nevetséges érv.) Ugyancsak mellékes, de egyáltalán nem lényegtelen következménye a nők elleni erőszakkal átítatott szocializációnak az, hogy egyes férfiak (nem kevesen) pont ebben az erőszakos szexben érzik jól magukat: ez is nevelés, szocializáció eredménye. El tudnánk képzelni olyan világot is, amelyben sem a férfiak, sem a nők nem az erőszakot élvezik a szexben, hanem mondjuk a gyengédséget (óh, minő obskúrus prudéria, nem?).

Fölmerül hát a kérdés, hogy mire jó ez az egész. Minek a társadalom felét (ráadásul közte kinek-kinek legközelebbi hozzátartozóit) félelemben tartani, alázni, tárgyként kezelni?

Ha belátjuk (nem nehéz), hogy az erőszak a hatalom eszköze: eszköz, amely a másik fölötti hatalmat segít megszerezni, megtar-

tani, kiszélesíteni, bebiztosítani, akkor *a nők elleni erőszak a nők fölötti hatalom megszerzésének, megtartásának, kiszélesítésének, bebiztosításának az eszköze* – mi más lehetne. Ez az erőszak-komplexum szinte láthatatlanul van jelen a társadalomban, alapvető szocializációs tényezőként határozza meg a felnövekvő generációk – fiúk-lányok – beállítódásait; azt, hogy a nőket érő erőszak természetesként és elkerülhetetlenként jelenik meg, neve sincs. Vagy ha mégis beszélnek róla, gyakran jelentőségét csökkentve, tréfának, játszadozásnak, természet által diktált, kódolt viselkedésformának írják le: bagatellizálják, illetve megváltoztathatatlan, természetből eredő tulajdonságként igyekeznek elfogadtatni, s azt, aki fel mer lépni ellene, egyenesen agresszióval,¹¹ netán alantas politikai erők kiszolgálásával¹² vádolják meg.

Érdemes észrevenni, hogy a nők elleni erőszak számos formában mutat példát *más társadalmi erőszakok* számára. Ki lehet tanulni a családban és a társadalomban megfigyelt elnyomó magatartásformákat, és sikerrel be lehet vetni ezek legnagyobb részét (sokszor még a nemi erőszakot is) más társadalmi csoportok – etnikai vagy más kisebbségek – ellen is. A nők elleni erőszak különböző formái szinte kimeríthetetlen eszköztárként szolgálnak a társadalom hatalmi viszonyainak szabályozásában. Ennek az eszköztárnak az alkalmazása folytán *a születés fogja meghatározni* – legalábbis nagyon-nagy részben –, hogy valaki mennyi hatalommal, lehetőséggel rendelkezik

majd; hogy hol áll a sorban a társadalom legkülönbé-
lébb javai fölötti osztzkodáskor.

EZT AKARJUK?

Polgári társadalomban minden állampolgár egyenlő; az előbbre jutás alapelve nem a születés, hanem a teljesítmény; stb. Ha azonban valaki nőnek születik, akkor mégsem egyenlő, az ő előrejutását nem elsősorban a teljesítmény, hanem mégiscsak az fogja meghatározni, hogy nő és nem pedig férfi.

Aki nőnek születik, az fizetett munkahelyén (ha lesz neki) várhatóan évente két hónapot ingyen dolgozik majd, vagyis átlagosan 17%-kal kevesebbet keres a férfiaknál,¹³ naponta azonban átlagosan egy órával tölt több időt fizetett és nem fizetett munkával, mint a férfiak.¹⁴ Mindezt úgy tudja majd elérni, hogy a férfiaknál átlagosan szignifikánsan magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik.

Tehát míg a nők átlagosan magasabb képzettségi színvonalon (azaz magasabb munkaértéken) több munkát végeznek a társadalomnak, mint a férfiak, addig az összvagyonból és összjövedelemből a férfiak részesednek nagyobb arányban. Ezt erkölcsileg igazságtalanságnak, közgazdaságilag kizsákmányolásnak szokták nevezni. Ha feltesszük a kérdést, hogy miért hagyjuk ezt, egy válaszunk lehet rá: az erőszak miatt. A nők elleni erőszak – az egyéni és a tömeges egyaránt – lefegyverzi áldozatát, távol tartja a hatalomtól, korlátokat szab érdekérvényesítése elé. Ez a célja, nem más.

Viszont az így létrejövő munka- és hatalommegosztás az egész társadalom szintjén szükségszerűen rosszabb hatékonysághoz vezet, mint ha a nők és a férfiak *valóban* (tehát nem csak az elvekben és a jogszabályokban) egyenlők lennének, s az egyenlőségükkel élni is tudnának. A nőkben rejlő, ma még jelentős részben elfojtott alkotó potenciál felszabadítása beláthatatlan fellendülés forrásává válhatna.

Fogalmazzunk élesen: a nők elleni erőszak intézménye a társadalmi javakért folytatott versenyben a férfiakat általában előnybe, a nőket pedig általában hátrányba hozza; ez a valamiért rosszabb eséllyel induló férfiak számára egyenesen létérdek.¹⁵ A társadalom egésze szempontjából azonban tiszta pazarlás.

Adam Smith 18. századi közgazdász nyomán a ma is közkedvelt „láthatatlan kéz” metaforája írja le a piac működését, amely a benne résztvevők tudta nélkül, mintegy a hátuk mögött rendezkedik úgy, hogy az áruk a lehető legjobb minőséget érve el, a mindenki számára legmegfelelőbb áron értékesüljenek, s így a gazdasági fejlődés a lehető legkedvezőbben alakuljon.

Ez a metafora járt az eszemben, amikor a szexuális erőszak rendszerén, s ezen belül is kiemelten az egyébként nem annyira komolyan vett „közösségi szexuális zaklatás” jelenségén kezdtem gondolkodni. Hiszen a szexuális zaklatás az a láthatatlan kéz (bár talán helyesebb volna itt egy másik testrészt emlegetni), amely – anélkül, hogy felismernénk valódi mibenlétét, anélkül, hogy ez a társadalmat alkotó egyének kifejezett szándékában állna – gondosan ügyelve az egyenlőtlenség fenntartására, arra, hogy a pálya feltétlenül a férfiak felé lejtson, a háttérben szorgoskodva elrendezi a nők és a férfiak közötti erőviszonyokat.

JEGYZETEK

1. PETRÁS Lilla: Me too – vagyis csak „félig”, *She*, 2017. október 17., <http://www.she.hu/nofilter/20171017-szexualis-zaklatas-nok-oszinteseg-petras-lilla.html>
2. CZENKLI: A tanárok hatalmi pozíciójából eredő szexuális zaklatás nagyon nem oké, *Magyar Narancs*, 2017. március 20., <http://magyarnarancs.hu/belpol/etikai-kodexszel-akadalyozna-meg-az-intezmenyi-szexualis-zaklatas-a-kepzmoveszeti-egyetem-103042>; FIÁTH Marianna: Azt vesszük föl, akire föláll, *Marie Claire*, 2016. június 27., <http://elso.xyz/azt-vesszuk-fol-akire-folall-szexualis-zaklatas-felsooktatásban/>; MUNK Veronika – DOMSCHITZ Mátyás: A tanárom benyúlt a pólóm alá, *Index*, 2016. július 22., http://index.hu/belfold/2016/07/22/szexualis_zaklatas_croszak_egyetemek_szabalyzatok/
3. EF: Nem kell színésznek lenni, hogy zaklasson a főnök. *Index*, 2017. október 18., http://index.hu/gazdasag/2017/10/18/munkahelyi_zaklatas/
4. DESPOTA: Szexuális zaklatás a munkahelyen. *Munkahelyi (T)error*, 2015. szeptember 29., http://munkahelyiterror.blog.hu/2015/09/29/szexualis_zaklatas_a_munkahelyen
5. Itt meg kell említeni, hogy ezek a beavatós csoportos erőszakok nem is elhanyagolható arányban fiúkat, férfiakat is sújtanak. Az elkövető azonban jellemzően férfi, illetve férficsoport. Panyi Szabolcs: Üdv a Macsótudományi Egyetem gólyatáborában, vetközzetek bugyira! *Index*, 2014. szeptember 9., http://index.hu/belfold/2014/09/09/udv_a_macsotudomanyi_egyetem_golyataboraban_vetkozettek_bugyira/
6. [szerző nélkül]: Nem tudtam megbocsátani Kiss Lászlóéknak, *Index*, 2016. május 7., http://index.hu/sport/uszas/2016/05/07/takats_zsuzsanna_kiss_laszloek_aldozata/
7. Az eset forrása saját interjúm. Itt megjegyzem, hogy nem véletlenül nevezem szexuális erőszaknak azt, amikor a pszichoterapeuta a páciensét szexuális szolgálta-

- tásra veszi rá. Fizikai erőszak nem történt, zsarolás vagy fenyegetés sem. Pusztán csak a terapeuta hatalmi helyzetével való visszaélés, amit ugyancsak erőszaknak (szexuális kényszerítés) kell minősíteni.
8. ZIMRE Zsuzsa: „Eszembe nem jutott ügyet csinálni belőle” – Zaklatás az orvosi rendelőben, *Wmn.hu*, 2017. február 14., <https://wmn.hu/wmn-life/46281-eszembe-nem-jutott-ugyet-csinalni-belole---zaklatas-az-orvosi-rendeloben>
  9. [szerző nélkül]: Szexet kért egy budapesti nőgyógyász pénz helyett, *Hvg.hu*, 2014. május 29., http://hvg.hu/plazs/20140529_Szexet_kert_egy_budapesti_nogyogyasz_penz
  10. BETLEN Anna: A férfi ősi jussa. Társadalompolitikai érvek a prostitúció legalizálása ellen I–II., *Ezredvég*, 2007/2, 65–82; 2007/3, 75–87. (elérhető: <http://www.stop-ferfieroszak.hu/betlen-anna-a-ferfi-osi-jussa>).
  11. [szerző nélkül]: Csányi Vilmos: Egy nemi szerv megmutatása nem egyenlő a nemi erőszakkal, *Hvg.hu*, 2017. november 29., http://hvg.hu/elet/20171129_Csanyi_Vilmos_Egy_nemi_szerv_megmutatasa_nem_egyenlo_a_nemi_eroszakkal
  12. HERCSEL Adél: Henrik, a szexuális ragadozó, *Hvg.hu*, 2017. december 8., http://hvg.hu/velemeney/20171208_Henrik_a_szexualis_ragadozo
  13. FEHÉR Anna: Riasztóan nagy a nemek közti bérkülönbség, *InfoRádió*, 2017. november 22., http://inforadio.hu/belfold/2017/11/22/magyarorszagon_riasztosan_magas_a_nemek_kozti_berkulonbseg/
  14. KÉZDI Gábor – VARGHA Lili: A nők Magyarországon többet dolgoznak, mint a férfiak, *Defacto*, [2016. február 29.], <http://blog.defacto.io/post/140202641940/an%C5%91k-magyarorsz%C3%A1gon-t%C3%B6bbet-dolgoznak-mint-a>
  15. HORVÁTH Bence: A nőknek bejött a #metoo-kampány, a férfiaknak kevésbé, *444.hu*, 2017. november 30., <https://444.hu/2017/11/30/a-noknek-bejott-a-metoo-kampany-a-ferfiaknak-kevesbe>

Lehoczkyné Kollonay Csilla

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG VÉDELME A MUNKAHELYEN

A SZEXUÁLIS ZAKLATÁS TILALMA A MÓDOSÍTOTT EURÓPAI SZOCIÁLIS
KARTA 26. CIKKELYE ALAPJÁN

Sokak szerint – beleértve e rövid cikk szerzőjét is – meglepő volt az a nagy rácsodálkozás, amely a közvélemény, de különösen az érintett intézmények, munkáltatók részéről kísérte az elmúlt hónapokban nyilvánosságra került szexuális zaklatási eseteket. Az, hogy a jelenség létezik – és nemcsak a művészvilágban, illetve az átlagos, „polgári” munkahelyektől eltérő szokások és munkarend alapján működő munkaszervezetekben,¹ hanem a legátlagosabb munkahelyen, sőt oktatási intézményekben is – köztudott volt a múltban is. A felnőtt emberek túlnyomó része volt már áldozat vagy zaklató.

A reakció mégsem meglepő annak fényében, hogy míg a zaklatás létezése állítólag köztudomású volt, addig a társadalom, beleértve a jogot és a jogásztársadalmat, nem volt hajlandó érdemben foglalkozni a jelenséggel. Holott a zaklatás jelen volt, amióta csak a nők megjelentek a férfivilág színterein: a gyárakban, üzletekben, majd később az egyetemi padosorokban – azt az elvárást támasztva a nők felé, hogy védjék meg magukat, ahogy tudják, vagy fogadják el azt a helyzetet, amelybe a munkába állással „saját magukat hozták”.² Fontos kiemelni, hogy ennek a helyzetnek komoly hatása volt a nők társadalmi státuszára is: elsősorban a munkába állni kényszerülő, alacsonyabb társadalmi osztályba tartozó nőket sújtotta és klasszifikálta másodrendű személyekként.

Úttörő szerepet kell tulajdonítanunk Európában az 1996-ban elfogadott és 1998-ban hatályba lépett Módosított Európai Szociális Kartának (a továbbiakban: Karta³), amelynek új, 26. cikkelye az első olyan nemzetközi emberi jogi dokumentumba foglalt rendelkezés, amely kifejezett jogi kötelezettségként határozza meg a szexuális zaklatással szembeni védelmet.⁴

Az alábbi rövid áttekintés ennek a nemzetközi szabálynak a tartalmáról, hatóköréről ad információt, rámutatva egyrészt a szabály mögötti ellentmondásos és óvatos attitűdre, másrészt kiemelve a norma értelmezésének progresszív, már-már *contra legem* jellegét: az állami jogalkotási kötelesség előírását a szexuális zaklatással szembeni védelem érdekében. Továbbá, az írás kiemeli a „méltóságon esett sé-

relem, de nem mindig diszkrimináció” felfogás hatását a szabály megalkotására és értelmezésére.

A KARTA 26. CIKKELYE ALAPJÁN VÁLLALT KÖTELEZETTSÉGEK

A rendelkezés két bekezdésben fogalmazza meg a szerződő államokat terhelő kötelezettségeket. Az (1) bekezdés a szexuális zaklatás, a (2) bekezdés az egyéb, azaz nem szexuális jellegű, különböző sérülékeny csoportok vagy egyének ellen irányuló zaklatással szembeni védelmet írja elő. A védelem fő eszközeként mindkét esetben a tájékoztatást, a tudatosság növelését, valamint „a védelmet szolgáló minden megfelelő lépés” megtételét jelöli meg. Ez a rövid írás a továbbiakban csak az (1) bekezdésben foglalt, a szexuális zaklatásban megvalósuló jogsérelem szabályát elemzi.

A Karta 26. cikkelye a kilencvenes évekre beérő történelmi változás terméke. Korábban a szexuális zaklatást a jog pusztán személyes rossz modornak, vagy éppen a „férfitermészet” és a férfiak-nők együttes jelenléte „normális” következményének tekintette,⁵ amiért a munkáltató csak akkor tartozik felelősséggel, ha a munkáltató képviselője (a munkáltatói jogkör gyakorlója) e minőségében eljárva követi el a zaklatást. Az e körön kívüli esetek a korábbi felfogás szerint a munkáltató felelősségén kívül estek, az ezekből fakadó sérelem legfeljebb a zaklatóval szembeni magánjogi perrel volt orvosolható.⁶ A Karta 1996-os szövege világossá teszi: a munkavégzéshez kapcsolódó „munkahelyi jog”-ként nyer elismerést a méltósághoz való jog, amelynek védelméért, pontosabban a sérelem megelőzéséért – a testi vagy lelki egészség megőrzéséhez hasonlóan – a munkáltató felelős.

A gondolkodásnak ez a változása Magyarországon sajnálatos késést mutatott. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság Tanácsadó Testületének 2008-ban kiadott állásfoglalása még a korábbi, meghaladott álláspontot tükrözi: „[a]mennyiben a panaszos munkáltatónak nem minősülő természetes személy (például a zaklató

*munkatárs) felelősségre vonását kívánja elérni, akkor azt az igényét kizárólag személyiségi jogi perben, bíróságon tudja érvényesíteni.*⁷

Ugyanakkor az egyezmény megfogalmazóinak gondolkodásában (és az akkori közgondolkodásban) meglevő ambivalencia eredményeképpen a Karta szövege nem ad világos választ két alapvető kérdésre: Mikor tekintjük a zaklatást emberi jogi sérelemnek? Milyen konkrét kötelezettségek hárulnak a 26. cikkely ratifikálásából a részes államokra?

A ZAKLATÁS FOGALMA: A MÉLTÓSÁG SÉRELME, DE NEM DISZKRIMINÁCIÓ?

A 26. cikkely címe („*Méltósághoz való jog a munkahelyen*”) és szövege egyaránt a méltóságot állítja a középpontba. Ez alapján a Karta a szexuális zaklatással foglalkozó irodalomban fellelhető két irány közül az inkább európainak tekinthető, „méltóságsérelem” (‘dignity harm’) koncepciót látszik elfogadni.⁸ Ettől eltérő az amerikai jogban kialakult felfogás, amely a zaklatást egyértelműen diszkriminációnak, hátrányos megkülönböztetésnek tekinti, és ilyenként tiltja. Ezzel a felfogással elsősorban és legerőteljesebben Catherine MacKinnon írásaiban találkozhatunk, aki korát megelőzve, 1979-es monográfiájában érvelt a szexuális zaklatás diszkriminációnak minősítése mellett.⁹

A jogalkotói gondolkodás ambivalenciáját tükrözi a 26. cikkely értelmezése is, amely azonban az elmúlt húsz évben jelentős fejlődésen ment keresztül, párhuzamosan a nemekről, a nemek viszonyáról való gondolkodás változásával is. Az európai gondolkodásban a szexuális zaklatás diszkriminációnak tekintését akadályozta, hogy az számos esetben kifejezetten munkahelyi előnyök felkínálásában nyilvánul meg – egy remélt, illetve kikényszerített kapcsolat fejében. Ugyanakkor világos volt, hogy az ilyen magatartás az emberi méltóság sérelmének minősülhet, ha a sérelem súlya elér egy bizonyos fokot.¹⁰

Ezt a felfogást tükrözte az Európai Bizottság 92/131/1991/EEC számú ajánlása a nők és férfiak méltóságának munkahelyi védelméről. Ennek Preambuluma szerint „a nem kívánt szexuális természetű magatartás [...] meghatározott körülmények között ellentétes lehet az egyenlő bánásmód elvével.”¹¹ Azaz, a zaklatás nem feltétlenül valósít meg diszkriminációt is egyben.

Hasonló álláspont fejeződik ki a Karta végrehajtásának jogi értékelését végző testület, a Szociális Jogok Európai Bizottsága (a továbbiakban: Bizottság) esetjogában. Eszerint a zaklatást a nemzeti jogban a diszkriminációval azonos módon kell tiltani és szankcionálni, „függetlenül attól a tényről, hogy nem minden zaklatás egyben diszkrimináció, kivéve, ha ezt jogszabály kimondja”.¹²

Óvatos előrelépést jelentett a zaklatás diszkriminációként kezelésében a 2005-ben kiadott értelmező állásfoglalás (‘statement of interpretation’). Eszerint a szexuális zaklatás „egy vagy több személlyel szembeni kedvező vagy megtorló, kitartó (‘insistent’) magatartás, amely alááshatja az érintett személyek méltóságát, vagy árthat a karrierjüknek”. Az ilyen magatartás az állásfoglalás szerint „az egyenlő bánásmód megsértése, bár nem szükségképpen minősül nemi diszkriminációnak”¹³

Egy másik kérdéses fogalmi elem – összefüggésben a bizonyítási teher kérdésével is – az áldozat ma-

gatartása, reagálása a zaklató magatartásra. Egy sor ország joga a „szándékával nem egyező” (‘unwanted’) kifejezést használja, amelynek értelmében a zaklatás tényállása akkor valósul meg, ha a zaklató az áldozat kifejezett tiltakozása, elutasítása ellenére folytatja a zaklató magatartást. Tekintve, hogy a szexuális zaklatás mindig

hierarchia kérdése, egy olyan társadalomban, amelyben a nemek viszonyát a férfidominancia jellemzi, ott a munkahelyen nemcsak az alá-fölrendeltségi, de még azonos szintű munkatársak közötti viszonyban is jelentősen megnehezíti az áldozat jogérvényesítését az ilyen kifejezett magatartás (tiltakozás, elutasítás) elvárása. Egyes országok törvényhozása, sajnálatosan, az ellentétes akarat bizonyításával sem elégszik meg, hanem súlyos, mélységesen sértő vagy akár fizikai inzultust is magában foglaló magatartást kíván meg a zaklatás tiltott szintjének megállapításához.

AZ ÉRINTETT SZEMÉLYI KÖR

A 26. cikkely látszólag három, valójában két alanyi kört érint: a munkáltatót és az ellenőrzése, irányítása alatt munkát végzők csoportját, azaz a (potenciális) áldozatok és elkövetők csoportját. Mind a védett személyi kör, mind pedig az elkövetői kör minden olyan személyre kiterjed, aki a munkáltató ellenőrzése alatt álló munkaterületen tartózkodik, a munkáltató részére történő munkavégzés, szolgáltatás tel-

jesítése céljából. Valamennyiükkel szemben, illetve valamennyiük védelmében köteles a munkáltató a zaklatást megakadályozni.

AZ ÁLLAM KÖTELEZETTSÉGE

Abból kiindulva, hogy a Karta értelmezésében a szexuális zaklatás egyrészt az emberi méltóság sérelme, amit meg kell előzni, másrészt pedig az egyenlő bánásmód sérelme, amitől védeni kell az érintetteket, az állami kötelezettségvállalás e két feladatra irányul: a megelőzésre és a jogi védelem biztosítására.

Az emberi méltóság sérelmének megelőzése elsősorban az érintettek intenzív tájékoztatásának kötelezettségét jelenti: a zaklató magatartások mibenlétéről, jogellenes voltáról, az igénybe vehető eljárásokról, a rendelkezésre álló szankciókról és elérhető jóvátételről is.

Szexuális zaklatás esetén a környezet gyakran sokkal inkább stigmatizálja az áldozatot, mint az elkövetőt, ami az esetek többségében visszatartja az áldozatokat attól, hogy jogorvoslatot keressenek, ezért az információs, tudatosságot fokozó és megelőző munkahelyi kampányok jelentősége sorsdöntő lehet. Ezeknek nemcsak a potenciális elkövetőket vagy áldozatokat kell elérnie, hanem speciális, oktató programok segítségével a hatóságokat, jogérvényesítő szerveket is. Ilyen képzéseket szervezhetnek az állampolgári jogok védelmére létrehozott szervek (például az Alapvető Jogok Biztosa vagy a hazai Egyenlő Bánásmód Hatósághoz hasonló funkciójú intézmények), de számottevő megelőző hatással jár a munkáltatói etikai kódexek, eljárási szabályok, fórumok kialakítása is, valamint ezek oktatása a különböző szintű munkatársak összes körében.

A második kötelezettség, a védelem biztosítása körében az állam köteles megteremteni a munkáltató jogi felelősségre vonásának minden lehetséges eszközt: a bírói felülvizsgálat biztosításán túl a bizonyítási teher megfordításának szabályba iktatását, valamint a megfelelő szankciók és jóvátétel előírását.

A jogi úton történő jóvátétel lehetőségének nyújtása tehát egyrészt elérhető, megfelelő eljárásokat, másrészt a sérelem orvoslására alkalmas reparációt és kompenzációt jelent. Az országértékeléseken alapuló elemzések helyes gyakorlatnak tartják az alternatív vitarendezési szolgáltatás (egyre gyakoribb) biztosítását, természetesen a bírói eljárást megelőzően,

és nem ahelyett. Alapjogvédelmi biztosok, sőt hatóságok is alkalmasak lehetnek erre a feladatra, de például pozitív példa az olasz megoldás, mely szerint az áldozatok elsőként a polgári perrendtartási törvényben szabályozott közvetítői szolgálathoz vagy a helyi nemi egyenlőségi biztoshoz is fordulhatnak segítségért.¹⁴

A jogkövetkezmények tekintetében a nemzeti jogalkotással szembeni elvárás, hogy a diszkriminációs esetekkel megegyező, maradéktalan és megfelelő jóvátételt írjon elő. Ennek az áldozat minden, anyagi és nem anyagi kárának teljes (felső határ nélküli) megtérítését kell jelentenie; jogot a visszahelyezésre, ha a zaklatás a munkaviszony megszüntetéséhez vezetett bármelyik fél részéről; a munkáltatók tekintetében pedig hatékony visszatartó erőt, más szóval ösztönzést a jövőbeli esetek megelőzésére.

A kétféle sérelem elválasztása, illetve a vonatkozó kötelezettségek előírása megvilágítja „a szexuális zaklatás sérti a méltóságot, de nem feltétlenül diszkrimináció” tétel ellentmondását is. Nem kell, hogy a zaklatás elérje a diszkrimináció szintjét (azaz „munkáltatói intézkedésnek” minősüljön a megelőzéssel kapcsolatos kötelezettség tekintetében), de szankcionálni diszkriminációként kell.

A kétféle kötelezettség tehát együttesen áll fenn a ratifikáló országokkal szemben: semmilyen érzékenyítő-tudatosító kampány nem helyettesítheti a jogorvoslati lehetőség biztosítását, és fordítva, a könnyen elérhető, teljes jóvátételt biztosító bírói felülvizsgálat lehetősége nem pótolhatja a megelőző jellegű felvilágosítást és tudatosítást.

Egy további ellentmondás, hogy a Kartához fűzött Függeléknek a 26. cikkelyre vonatkozó rendelkezése szerint a „Karta szövege úgy értendő, hogy ez a cikk nem kötelezi a Feleket törvényalkotásra”. Ennek a szövegnek – amely az 1996-os mentalitás bizonytalanságát tükrözi – az értelmezése éveken át húzódozó vitát eredményezett, ismételt különvéleményekhez vezetve.

A Bizottság többségi álláspontja szerint a Függelék szövege távolról sem a tétlenségre adott felhatalmazás: a részes államot csak akkor nem terheli jogalkotási kötelezettség, ha a már hatályos jogszabályok hatékony védelmet biztosítanak a munkahelyi szexuális zaklatással szemben. Az ezzel ellentétes vélemény szerint a cikkely szerinti „előmozdítás” és az „aktív lépések” megtétele a Függelék alapján semmiképpen nem értelmezhető jogalkotásra irányuló kötelezettségként, hiszen a Függelék szövege egy „ígé-

ret”, amelyben bízva ratifikálták egyes államok ezt a cikkelyt.¹⁵ Ez utóbbi vélekedésre rácafoltak a jogalkotást elváró értelmezést követő, tehát annak tudatában történt ratifikációk, valamint a nemzeti jogszabályok módosításai.¹⁶

A Karta 26. cikkelyének szövege kifejezetten elvárja, hogy a részes államok a megelőzést célzó lépéseket a szociális partnereket bevonva, velük konzultálva tegyék meg, az intézkedések hatékonyságának növelése érdekében. (Fokozott szerepe lehet az érdekképviselőnek a belső szabályok és eljárások megalkotásában.) Néhány pozitív példától¹⁷ eltekintve azonban ez az elvárás – és egyben lehetőség – az eddigi tapasztalatok alapján korlátozottan valósul csak meg.

****

A Karta szabályának és esetjogának áttekintése arra mutat, hogy a szexuális zaklatás nemzetközi jogi megítélése jelentős változáson ment át a kilencvenes évektől kezdve: a „szemérmes” (inkább ál-szemérmes) tétovázás helyett a méltósághoz való alapvető emberi jog sérelmeként elismerést és védelmet nyert, és védelme immár egybefonódik a diszkrimináció tilalmával, amelynek az igénybe vehető jogi eszközök tekintetében van jelentősége.

Jóllehet még nem beszélhetünk a zaklatással szembeni hatékony védelem megvalósulásáról, reményt keltő módon a Karta 1996-os, még ambivalenciát tükröző szövege inkább ösztönözte, mintsem visszafogta annak progresszív értelmezését. Ma már nem vitatott az esetjogban, hogy elvárás az államok kifejezett jogalkotó tevékenysége, és ebben az elmúlt évek komoly előrelépést mutattak a nemzeti jogok a Karta *soft*-nak tekintett, de hatékonyan „terelő” jogi eszközei eredményeként.¹⁸

A szexuális zaklatás megelőzésére és szankcionálására vonatkozó szabályozás ratifikációja számottevően nőtt,¹⁹ és a részes államok többségének jogában a zaklatás a Bizottság által támasztott követelményekkel alapvető összhangban levő, kifejezett szabályozást nyert.²⁰

Tény, hogy a megalkotott normák nem minden esetben jelentenek a való életben napi gyakorlatot. Ugyanakkor talán nem alaptalan optimizmus úgy vélni, hogy a „való életben” váratlanul felmerülő olyan fordulatok, mint a 2017-es #MeToo kampány, jelentősen hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az elkövetkező évek országjelentései és összefoglaló értékelései olyan, az eddiginél előrehaladottabb közfelfogást tükrözzenek, amelyben az emberi méltóságot a munkahelyen is elismerő, a nemek közötti hierarchiát leépítő gondolkodás ellehetetleníti a zaklatót, és fokozatosan kizárja munkahelyekről a szexuális zaklatást.

1. Például ilyen lehet a kórházi ügyeleti rend.
2. Deborah RHODE: *Justice and Gender: Sex Discrimination and the Law*, Cambridge, Harvard University Press, 1991, 232–234.
3. Az 1961-ben elfogadott Európai Szociális Karta az Európa Tanács emberi jogi dokumentuma, az Európai Emberi Jogi Egyezmény *pandant*-ja, amelynek betartását részben az országjelentéseken alapuló monitorozási mechanizmus, részben (és fokozódó mértékben) a kollektív panasz eljárás biztosítja, illetve ellenőrzi. Az 1996-os módosítás új dokumentumot hozott létre, a „Módosított Szociális Karta” néven. Ebben a korábbi 19 gazdasági és szociális alapjog 31-re bővült – jelentősen kiterjesztve ezzel a Karta alkalmazási hatáskörét –, másrészt a módosítások erősítették a Karta rendelkezéseinek kötelező és emberi jogi, alapjogi jellegét. A Karta ratifikálása nem igényli minden rendelkezésének elfogadását, a részes Államok meghatározott minimum fölött szabadon döntenek vállalásaikról.
4. A korábbi, nőkkel szembeni diszkriminációt tiltó nemzetközi egyezmények nem nevesítették a szexuális zaklatást, mint ennek egyik formáját, az Európai Unió jogában csak 2002-ben jelenik meg a szexuális zaklatás mint a diszkrimináció egyik formájának tilalma.
5. Lásd RHODE (2. vj.) 232–234.
6. Az USA jogában találkozunk először az áttöréssel: két, 1998-ban egy napon hozott döntés – *Faragher v. City of Boca Raton* 524 U.S. 775 (1998), *Burlington Industries, Inc. v. Ellerth* 524 U.S. 742 (1998) – kimondta, hogy a munkáltató felelőségének megállapításához nem szükséges, hogy „munkáltatói minőségben” fellépve okozza a sérelmet valamely alkalmazottja, és az sem, hogy megtörténtéről a munkáltatónak „hivatalos tudomása” legyen. Továbbá kimondta azt is, hogy munkáltató felelősége elsősorban a megelőzés iránt tett hatékony lépésekkel kerülhető el.
7. Az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/5/2008. (IV.10.) TT. sz. állásfoglalása a zaklatás és a szexuális zaklatás fogalmáról, <http://www.egyenlobanasmod.hu/article/view/a-tan%C3%A1csad%C3%B3-test%C3%BClet-2008-%C3%A1prilisi-%C3%A1ll%C3%A1sfogl%C3%A1s-a-zaklat%C3%A1s-%C3%A9s-a-szexu%C3%A1lis-zaklat%C3%A1s-fogalm%C3%A1r%C3%B3l> Érdemes összevetni az állásfoglalást az 1997-ben „amerikai szemmel” írt értékeléssel: Marley S. WEISS: Szexuális zaklatás a munkahelyen – az Egyesült Államok, az Európai Unió valamint a Magyar Köztársaság munkajoga alapján, in *Ünnepi Tanulmányok Prugberger Tamás 60. születésnapja tiszteletére*, szerk. SZILÁGYI Sándor, Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 1997, 411–440.

8. Ennek német gyökereiről, illetve arról a hátrányáról, hogy ez a szemlélet sérelem meghatározott fokát, mértékét kívánja meg ahhoz, hogy a zaklatás a „méltóságot sértő” legyen ld. Susanne BAER: Dignity, Liberty, Equality: A Fundamental Rights Triangle of Constitutionalism, *University of Toronto Law Journal*, 2009, 459, 461.
9. Catharine A. MACKINNON: *Sexual harassment of working women: a case of sex discrimination*, Yale University Press, 1979.
10. A felfogás értékelését és kritikáját lásd: Uo.
11. Commission Recommendation of 27 November 1991 on the protection of the dignity of women and men at work (92/131/EEC).
12. European Committee of Social Rights, Conclusions 2014, Turkey, 26, https://www.ecoi.net/file_upload/1226_1422358113_turkey2014-en.pdf.
13. European Committee of Social Rights, Conclusions 2005, Statement of Interpretation, Article 26§1, <https://rm.coe.int/168049159f>, para. 632.
14. European Committee of Social Rights, Conclusions 2014, Italy, Article 26-1, http://unipd-centrodirittumani.it/public/docs/Italy2014_conclusioni_2014.pdf
15. European Committee of Social Rights, Conclusions 2007, Moldova, Art. 26-1, dissenting opinion, <http://hudoc.esc.coe.int/eng?i=2007/def/MDA/26/1/EN>
16. European Committee of Social Rights, Conclusions, 2003, Italy, Art. 26-1, <http://hudoc.esc.coe.int/eng?i=2003/def/ITA/26/1/EN>; European Committee of Social Rights, Conclusions 2003, Slovenia, Art. 26-1, <http://hudoc.esc.coe.int/eng?i=2003/def/SVN/26/1/EN>; European Committee of Social Rights, Conclusions, 2014, Bulgaria, Art. 26-1, <http://hudoc.esc.coe.int/eng?i=2014/def/BGR/26/1/EN>; European Committee of Social Rights, Conclusions 2014, Finland, Art. 26-1, <http://hudoc.esc.coe.int/eng?i=2014/def/FIN/26/1/EN>.
17. Uo.
18. A Karta *soft law* jellegében rejlő potenciálról (különösen gender-alapú diszkrimináció tekintetében) lásd: Csilla KOLLONAY LEHOCZKY: The Social Charter and EU law on gender equality. A comparative overview, in: *Festschrift in Honour of Professor Ann-Numbauser Henning*, Jurisforlaget, Lund, 2017, 379–397.
19. Meg kell jegyezni, hogy a hazai – a nemek közti hierarchián és dominancián alapuló, a fejlett országok közgondolkodásától lényegesen elmaradott – felfogásnak sajnálatos, de szinte egyenes következménye, hogy Magyarország nem ratifikálta a Karta 26. cikkelyét.
20. Érdemes megemlíteni, hogy míg a 2010-es értékelések idején a Módosított Kartát ratifikáló országok közül mindössze 17 ország értékelésre kerülhetett sor (ennyien ratifikálták a 26. cikkelyt), és ezek közül mindössze 9 ország felelt meg a vállalt kötelezéseknek, 8 esetben pedig a hiányos jelentés miatt nem kerülhetett sor értékelésre, addig a 2014-es értékelések során már a Módosított Kartában részes 33 állam közül 24 ratifikáló ország értékelése történt meg, amelyek közül 16 pozitív értékelést kapott, 4 esetben kellett a vállalt kötelezettségek megsértését megállapítani, és 4 esetben a nem megfelelő országjelentés miatt az értékelést el kellett halasztani. Ez a fejlődés két értékelési ciklus között a Karta egyéb rendelkezéseihez képest kiugró.

A MUNKAHELYI ERŐSZAK ÉS ZAKLATÁS ELLENI KÜZDELEM SZABÁLYOZÁSI NEHÉZSÉGEI

A zaklatás és az erőszak különböző formái a munkahelyen is megjelenhetnek, függetlenül a munkáltató tevékenységi körétől, a munkaszervezet méretétől vagy a munkavégzést szabályozó szerződés típusától.¹ A hatékony nemzetközi és európai fellépést több tényező is gátolja, noha világszerte egyre nagyobb számú munkavállalót érint a probléma. A cikk bemutatja, hogy a munkahelyi erőszak és zaklatás összetett jelenség, amely átfogó, egységes szabályozást igényelne. Az egységes szabályozás kialakítását azonban több tényező is nehezíti.

Egyrészt, kultúránként nagyon eltérő lehet a munkahelyi zaklatás megítélése, az elfogadott és elfogadhatatlan magatartások köre, így szinte lehetetlen egységes definíciót alkotni. Másrészt, a jelenlegi – az európai szociális partnerek² által kötött – keretmegállapodás nem biztosít megfelelő szabályozási hátteret ahhoz, hogy az Európai Unió munkavállalóit egységes, kikényszeríthető jogokkal ruházzák fel a tagállamok. Harmadrészt, az erőszak felszámolását célzó nemzetközi jogi normák jelentős szabályozási űrt hagynak a munkahelyi zaklatás specifikus jelenségét tekintve.

Annak ellenére, hogy világméretű problémát jelent,³ a munkahelyi erőszaknak és zaklatásnak nincsen egységes definíciója. Az erőszak általános fogalma számos magatartást lefed, amelyek közös jellemzője, hogy az áldozat emberi méltóságát sértik. A zaklatás és az erőszak a munkahelyen megjelenhet fizikai, pszichológiai és szexuális formában is. A munkahelyi erőszak taxonómiája alapján a fizikai zaklatás megjelenhet tettegesség és zaklatás formájában. Tettegesség alá azok a cselekedetek sorolhatók, amelyek a sértett számára fizikai sérülést okoznak, illetve a bántalmazó szándéka erre irányult; zaklatásnak azok magatartások minősülnek, amelyek az ésszerű magatartástól eltérnek, és a bántalmazó fizikai vagy pszichológiai erejét használják fel a sérelem okozására (például a sértettet nem engedik kiszállni a liftből). A pszichológiai erőszak jelenségek köre a megfélemlítésre ('bullying'), a pszichológiai terrorra

('mobbing'), a megszégyenítésre és a diszkriminációra tagolható, míg a szexuális erőszakon belül a fizikai erőszakot és a zaklatást lehet elkülöníteni.⁴

Mivel a munkahelyi zaklatás és erőszak igen összetett, sokrétű jelenség, ezért az áldozatok között férfiakat és nőket egyaránt találunk. Bár nehezen mérhető, de világszerte a munkavállalók közel 15 százaléka számolt be arról, hogy a munkahelyén erőszaknak vagy zaklatásnak van kitéve.⁵ Az Európai Unióban a munkavállalók hat százalékát érte már a

munkahelyén erőszak vagy zaklatás; az esetek egyharmadában munkatárs, kétharmadában más személy volt az elkövető.⁶ Az áldozatok között nagyjából egyenlő arányban vannak férfiak és nők, de az elszenvedett sérelem típusa a nemek szerint eltérő: a férfiak gyakrabban számolnak be fizikai bántalmazásról, míg a nők kétszer

gyakrabban válnak szexuális erőszak áldozatává, mint a férfiak.⁷ Az elkövetők tekintetében is vannak nemek szerinti különbségek: a férfiakat gyakrabban bántalmazzák férfiak, mint nők; a nőekkel szembeni szexuális erőszak elkövetői nagyobb részben férfi kollégák, felettesek vagy harmadik személyek (például ügyfél), és csak kisebb részben női vezetők vagy munkatársak.⁸

A munkahelyi szexuális zaklatásnak is többféle meghatározása ismert. Az Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) definíciója szerint a szexuális zaklatás – bár egyszeri cselekedet is megvalósíthatja – általában ismétlődő, nemkívánatos és nem viszonzott magatartás, amely súlyos hatással lehet az elszenveddőre.⁹ Ide tartozhat az érintés, a külsőre, ruházatra vonatkozó megjegyzés, a másik személy bámulása, a másokhoz való hozzáállás, a szexuális tartalmú vicc, a szexualitásra utaló nyelvezet vagy a szexualitásra vonatkozó célozgatás, valamint a szexuális orientációra vonatkozó megjegyzés is.¹⁰ Megvalósíthatja a zaklatást a szexualitásra utaló vizuális elem, például pornográf kép kihelyezése a munkahelyen.¹¹ A 2002/73/EK irányelv meghatározása szerint a szexuális zaklatás szexuális természetű, nemkívánatos

magatartás, amely szóbeli vagy nem verbális, illetve fizikai módon valósul meg; olyan céllal vagy hatással, amely sérti az adott személy méltóságát; különösen, ha megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszégyenítő vagy sértő környezetet teremt.¹² Ezt a definíciót teljes egészében átvette a férfiak és nők közötti esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatás és munkavégzés területén történő megvalósításáról szóló 2006/54/EK irányelv.

A zaklatás hátterében gyakran áll hatalommal való visszaélés, így egy munkahely, ahol eleve alá-fölérendeltségre épül a szervezet, bizonyos szempontból ideális terep a zaklató számára. A közvélekedéssel ellentétben a zaklatás nem áll összefüggésben az áldozat szexuális kisugárzásával. A zaklató szempontjából nem a közeledés viszonzása áll a középpontban, hanem a felelősségre vonás elkerülhetősége, ezért az áldozatok általában sérülékeny személyek, akik nem tudják megvédeni magukat.¹³ A zaklatás és a hatalommal való visszaélés közötti szoros összefüggés miatt egyes szerzők a *quid pro quo* típusú zaklatást, vagyis azt, amikor valamilyen munkavégzéshez kapcsolódó előnyt szexuális szolgáltatás fejében biztosít a zaklató, a munkahelyi zaklatás önálló formájának tekintik.¹⁴

A munkahely fogalma sem meghatározott. Ugyanakkor, a „munkavégzéssel összefüggésben” kitétel egyébként is helytállóbb a zaklatással kapcsolatban, különös tekintettel arra, hogy az atipikus munkavégzési formák terjedésével a munkavállalók különféle helyszíneken végezhetik a munkájukat. A munkahellyel való kapcsolat akkor is megvalósul, ha az elkövető olyan harmadik személy, akivel az áldozat a munkavégzése során kerül kapcsolatba (például ügyfél, látogató, beteg), mivel a munkáltatót terhelik a munkavállaló védelmével kapcsolatos kötelezettségek.¹⁵

A munkahelyi erőszak és zaklatás nem csupán az áldozat fizikai és pszichés jóllétére gyakorol negatív hatást, de károsan hat az egész munkaszervezetre, így az erőszakkal vagy zaklatással közvetlenül nem érintett munkavállalókra is. Az áldozat szempontjából az egészségkárosító hatások önmagukban is igen sokrétűek, a fizikai behatásoktól (horzsolások, sebek, szélsőséges esetben halál is) a pszichés problémákig (szorongás, depresszió, alvászavar, poszttraumás stressz-szindróma). Ezeknek további következményei vannak egyrészt a munkaszervezetre – például az áldozat áthelyezése más szervezeti egységbe –, másrészt társadalombiztosítási vonatkozásai is lehetnek, elsősorban a fizikai vagy pszichés problémák miatti,

tartós keresőképtelenség eseteiben. A közvetlenül nem érintett munkavállalókra is rendkívül káros, ha következmények nélkül maradnak a zaklatási esetek: számukra is félelemkeltő lehet egy olyan vállalati kultúra, amely nem utasítja el egyértelműen – azaz a fellépés hiányával legitimálja vagy jelentéktelen problémának láttatja – az erőszakot és a zaklatást. Az erőszakot legitimáló munkahelyek nagyobb fluktuációval és alacsonyabb produktivitással szembesülhetnek.¹⁶

A MUNKAHELYI ZAKLATÁSSAL SZEMBENI VÉDELEM AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 157. cikkének (korábbi 138. cikk) felhatalmazása alapján az európai szociális partnerek¹⁷ 2007 áprilisában keretmegállapodást kötöttek a munkahelyi zaklatással és erőszakkal szembeni fellépésről. A megállapodásra a munkahelyi egészségre és biztonságra vonatkozó stratégiával kapcsolatos konzultáció során került sor; ez is mutatja, hogy a munkahelyi zaklatást a fizikai és pszichoszociális egészséget

károsító jelenségként tartják számon. A keretmegállapodás szervesen kapcsolódik az EU antidiszkriminációs politikájához is.

A keretmegállapodás elítéli a zaklatás és erőszak minden formáját, és megerősíti, hogy a munk-

káltatónak kötelessége megvédeni munkavállalóit ezektől a káros hatásoktól. A keretmegállapodás szabályozási sarokpontokat jelöl ki, ezáltal olyan rugalmas környezetet teremt, amelyben a munkáltatók és a munkavállalók pontosan meghatározhatják azokat az eljárásokat, amelyek álláspontjuk szerint a leghatékonyabbak a munkahelyi erőszak és zaklatás megelőzésére, illetve amelyek révén megfelelően kezelhetőek a jogsértések. A szociális partnerek a zérótolerancia elvének jegyében arra hívják fel a munkáltatókat, hogy dolgozzanak ki (a munkavállalók képviselőivel egyeztetve) eljárásokat a zaklatási és erőszakos esetek megelőzésére és kezelésére.

Az eljárásokkal szemben a keretmegállapodásnak az egyik legfontosabb követelménye az, hogy az érintettek emberi méltóságát és magánéletét tiszteletben tartsák; a másik pedig az, hogy a panaszokat a lehető leggyorsabban kivizsgálják és kezeljék. Az eljárásoknak lehet egy informális szakasza is, amelynek során egy, a vezetőség és a munkavállalók bizalmát egyaránt élvező személyhez lehet fordulni tanácsért és segítségért. Ha megállapítást nyer, hogy zaklatás

vagy erőszak történt, az elkövetővel szemben meg kell hozni a szükséges intézkedéseket, amelyek a fegyelmi eljárástól kezdve egészen az elbocsátásig terjedhetnek. További lényeges elvárás az eljárásokkal szemben, hogy az áldozat megfelelő támogatásban részesüljön, és szükség esetén segítséget kapjon a munkahelyi közösségbe való visszailleszkedéshez.

A keretmegállapodás tagállami átvételére három év állt rendelkezésre, azonban kiderült, hogy a végrehajtás számos nehézségbe ütközik. A keretmegállapodások végrehajtására vonatkozó EUMSZ-rendelkezések alapján a szociális partnerek a megállapodást a tagállamokban és az Európai Gazdasági Térségben az egyes országok sajátos vezetési és munkaügyi eljárásainak és gyakorlatainak megfelelően hajtják végre. Ez azt jelenti, hogy a tagállamok jogilag nem kötelezhetőek az átvételre, gyakorlatilag a (nemzeti) szociális partnerek erején múlik, hogy átkerül-e a nemzeti jogba a keretmegállapodás, és ha igen, akkor milyen formában. A Szociális Párbeszéd Bizottság jelentése¹⁸ alapján hét ország ültette át a keretmegállapodást ágazatközi kollektív szerződés útján,¹⁹ négy országban regionális vagy ágazati kollektív szerződés (is) született a kérdésben.²⁰ Összesen tíz országban végeztek vizsgálatot arról, hogy miként vehető át a szabályozás, de ezen tagállamok közül csak néhányban került sor tényleges szabálymódosításra.²¹ Az egyes tagállamokban végrehajtott átvétel különbözőségei miatt nehéz egységes európai szintű szabályozásról beszélni. A nemzeti szabályozások egymáshoz való közelítésének további akadályai is vannak.

A munkahelyi erőszak és zaklatás kérdése nagyon erős kulturális beágyazottságot mutat. Így nemcsak a jogi szabályozás sokfélesége, hanem az egyes társadalmak különböző erőszakfelfogása miatt is nagyon sokszínű kép rajzolódik ki a kérdéskörrel, az Európai Unión belül is. Az Európai Unió 15 tagállamában találunk definíciót az erőszakra, és 21 országban van hivatalos meghatározása a munkahelyi zaklatásnak. Ezek közül sok definíció csak a szexuális zaklatást tartalmazza, noha a jelenség ennél lényegesen összetettebb.²² A *Deutsche Welle* felmérése alapján országoként igen változó, hogy mi számít szexuális zaklatásnak: a szexuális értelmű vicceket az Egyesült Királyságban a megkérdezettek 69 százaléka, Dániában 17 százaléka tartotta zaklatónak, a dekoltázs bámulását Németországban a nők 29 százaléka, Franciaországban viszont 51 százaléka élte meg zaklatásnak; a fizikai érintéssel szemben a francia nők 72 százaléka egyértelműen elutasító, ez az arány az Egyesült Királyságban 44 százalék.²³

Az erőszak és a zaklatás kulturánkenti eltérő megítélése kihatással van a nemzeti esetszámokra is. A *Fundamental Rights Agency* jelentéséből kitűnik, hogy azokban az országokban, ahol alacsonyabban van a küszöb, és a figyelemfelkeltő kampányok hatására a munkavállalók tájékozottabbak a jelenséggel kapcsolatban, illetve tisztában vannak a jogaikkal (például a skandináv országokban vagy Franciaországban), lényegesebb több esetről számolnak be.²⁴ A tagállamonként eltérő erőszakfelfogás és ebből következően a többféle definíció párhuzamos létezése további problémát jelent az egységes fellépés szempontjából, mivel mindennek következményeként az adatgyűjtés és a monitorozás is nehezebbé válik.²⁵

A MUNKAHELYI ERŐSZAK ÉS ZAKLATÁS, VALAMINT A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK ÖSSZEFÜGGÉSEI – A KOMPLEX SZABÁLYOZÁS IGÉNYE

Az erőszak és a zaklatás – összetettségükből következően – nem elszigetelve érzetik hatásukat. Empirikus kutatások két egymástól elkülönült területen mutatják ki a munkahelyi és a családon belüli erőszak összefüggéseit; mindkét esetben oda-vissza ható mechanizmusok érvényesülnek. Az első csoportba azon esetek sorolhatók, amikor az áldozat más élethelyzetét is befolyásolja az elszenvedett erőszak vagy zaklatás (*crossover* hatás). Az e csoportba tartozó eseteknek két altípusa van: az egyikben a munkahelyi zaklatás elszenvedőjének megromlanak a családon belüli kapcsolatai a zaklatás hatására,²⁶ a másikban a családon belüli erőszak áldozatának romlik a munkahelyi teljesítménye.²⁷ A második csoportba az erőszak vagy zaklatás elkövetői tartoznak, akik

más szituációban is erőszakot alkalmaznak (*spillover* hatás). Ennek a jelenségnek is két altípusa ismert. Egyfelől, az erőszakot legitim módon alkalmazó munkakörökben (például fegyveres testületknél) dolgozók gyakrabban

alkalmaznak erőszakot családi kapcsolataikban is (ez a jelenség a női és a férfi munkavállalók esetében egyaránt megfigyelhető).²⁸ Másfelől, a családon belüli erőszak elkövetői körében gyakori, hogy partnerüket azok munkahelyén is bántalmazzák.²⁹ Nincsen átfo-gó képünk viszont arról, hogy a családon belüli erőszak elkövetői esetében érvényesül-e a *spillover* hatás, azaz kimutatható-e jelentős összefüggés a családon belüli és a (saját) munkahelyükön tanúsított erőszakos magatartásuk között.

ÚJ FEJEZETET NYITHATNA A MUNKAHELYI ZAKLATÁS ÉS ERŐSZAK SZABÁLYOZÁSÁBAN AZ ISZTAMBULI EGYEZMÉNY RATIFIKÁLÁSA

A jelenlegi szabályozási mechanizmusokkal kapcsolatban megfogalmazott kritika, hogy azok sok esetben nincsenek tekintettel az erőszak és a zaklatás nemi összefüggéseire, illetve azok az egyezmények, amelyek kimondottan genderspecifikus szövegből tárgyalják az erőszak kérdését (CEDAW, Isztambuli Egyezmény), szinte egyáltalán nem foglalkoznak külön a munkahelyi erőszak problémájával.³⁰ Ugyanakkor a jelenség összetett volta miatt nem biztosítható megfelelő szintű védelem, ha a szabályozások nincsenek figyelemmel az erőszak és a zaklatás továbbgyűrűző hatására. A munkahelyi és a családon belüli erőszak egyaránt az emberi méltóság sérelmével jár, a sérelmet elszenvedők számára pedig csak komplex mechanizmusok képesek átfogó védelmet biztosítani.

Valószínű, hogy hatékonyabb védelmet biztosítana az áldozatoknak, ha az Európai Unióban egységesebb lenne a szabályozás. Ennek egyik módja lehet a keretmegállapodás felváltása egy olyan irányelvvel, amely figyelembe veszi a 2007 óta összegyűjtött tapasztalatokat, elsősorban az erőszak és a zaklatás nemi sajátosságaival, illetve a harmadik személyek által elkövetett erőszakos cselekedetekkel kapcsolatban. Az irányelvvel történő szabályozás megoldást jelenthetne azokra a problémákra, amelyek a tagállami átvétellel kapcsolatban merültek fel, elsősorban a munkáltató által szabályozott eljárások és szankciók tekintetében. Ezen túlmenően, az irányelv nem számolná fel a nemzeti szintű szabályozások azon sajátosságait, amelyek a tagállamok közötti kulturális különbségekből adódnak.

Új fejezetet nyithatna a munkahelyi zaklatás és erőszak szabályozásában az Isztambuli Egyezmény³¹ ratifikálása. Bár az Európai Uniót számos bíráló érte azzal kapcsolatban, hogy az Isztambuli Egyezményhez való csatlakozás csak az igazságügyi együttműködés, a menekültügy és a visszaküldés tilalmának területeire terjed majd ki,³² már ez is komoly előrelépést jelentene egy jövőbeni, összetettebb megközelítésen alapuló szabály megalkotása felé. Egyrészt, az EU csatlakozása komoly üzenetet hordoz(hat) a tagállamok irányába a nőkkel szembeni erőszak elleni fellépés szükségességéről. Másrészt, az igazságügyi együttműködés keretén belül megkezdődhetne egy olyan átfogó adatgyűjtés, amely sok, jelenleg nyitott kérdést tisztázhatna a munkahelyi zaklatás és erőszak nemi sajátosságaival kapcsolatban. Elsősorban az eltérő nemzeti sajátosságokról kaphatnánk pontosabb képet, másfelől a munkahelyi és a családon belül erőszak összefüggéseit is jobban megismerhetnénk.

1. Ennek nem mond ellent, hogy empirikus vizsgálatok alapján megállapítható, hogy bizonyos szektorokban, például a vendéglátásban vagy a szállodaiparban nagyobb a munkavállalók veszélyeztetettsége. Lásd: Katherine LIPPEL: *Addressing Occupational Violence: An overview of conceptual and policy considerations viewed through a gender lens*, Working Paper No. 5/2016, Geneva, ILO, 2016.
2. Az európai szociális párbeszéd alanyai az európai szociális partnerek, a munkáltatók és a munkavállalók európai szintű képviselői.
3. Tanya MARTINEZ SHIVELY: *Sexual Harassment in the European Union: King Rex Meets Potiphar's Wife*, *Louisiana Law Review*, 2005, 1088.
4. Autonomous Framework Agreement on Harassment and Violence at Work. An ETUC interpretation guide, Brussels, ETUC, 2007, 64.
5. Duncan CHAPPELL – Vittorio DI MARTINO: *Violence at work*, Geneva, ILO, 2006.
6. Malgorzata MILCZAREK: *Workplace Violence and Harassment: a European Picture*, Luxembourg, European Agency for Safety and Health at Work, EU-OSHA, 2010.
7. Nelien HASPELS – Zaitun Mohamed KASIM – Constance THOMAS: *Action against Sexual Harassment at Work in Asia and the Pacific*, Bangkok, ILO, 2001.
8. Helge HOEL – Cary COOPER: *Destructive conflict and bullying at work*, Manchester School of Management, University of Manchester Institute of Science and Technology, 2000.
9. Lásd CHAPPELL – DI MARTINO (5. vj.) 14.
10. Lásd CHAPPELL – DI MARTINO (5. vj.) 17.
11. International Labour Organisation: *Combating sexual harassment at work*, Conditions of work digest 1/92, Geneva, ILO, 1992. 7, 49.
12. 2002/73/EK irányelv 2. cikke, amelyet magába olvasztott a 2006/54/EK irányelv.
13. Lásd: ILO (11. vj.).
14. Lásd: HASPELS – KASIM – THOMAS (7. vj.).
15. Az európai szociális párbeszéd keretében 2013-ban külön útmutatót fogadtak el a szociális partnerek (EPSU, UNI europa, ETUCE, HOSPEEM, CEMR, EFEE, EuroCommerce, CoESS) a harmadik személyek által elkövetett erőszakos vagy zaklató munkahelyi inzultusok visszaszorítására: *Multi-sectoral Guidelines to Tackle Third-party Violence and Harassment Related to Work* (2013).
16. Mario GIACCONE – Daniele DI NUNZIO: *Violence and harassment in European workplaces: Causes, impacts and policies*, Dublin, Eurofund, 2005.

17. ETUC (European Trade Union Confederation Európai Szakszervezetek Szövetsége), a BUSINESS-EUROPE, az UEAPME (European Association of Craft Small and Medium-sized Enterprises – Kézműves és Kis- és Középvállalkozások Európai Szövetsége) és a CEEP (Centre européen de l'entreprise publique – Állami Vállalkozások Európai Központja).
18. Final joint report by the European Social Partners adopted at the Social Dialogue Committee on 27 October 2011, https://www.etuc.org/IMG/pdf/BROCHURE_harassment7_2_.pdf
19. Dánia, Franciaország, Lettország, Luxembourg, Hollandia, Norvégia és Svédország.
20. Csehország, Hollandia, Portugália és Spanyolország.
21. Dánia, Spanyolország, Írország.
22. Lásd MILCZAREK (6. vj.).
23. Vera KERN: What Europeans Consider Sexual Harassment, *Deutsche Welle*, 2017. november 12., <http://www.dw.com/en/what-do-europeans-consider-sexual-harassment/a-41346892>
24. European Union Agency for Fundamental Rights: *Violence against women: an EU-wide survey. Main results*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2014.
25. Lásd MILCZAREK (6. vj.).
26. Észak-Amerikában és Kanadában is hasonló eredményekre jutottak ezzel kapcsolatban. Lásd: Anne O'LEARY-KELLY – Lynn BOWES-SPERRY – Collette ARENS BATES – Emily R LEAN: Sexual harassment at work: A decade (plus) of progress, *Journal of Management*, 2009: 503-536; Jie XIN – Shouming CHEN – Kwong Ho KWAN – Randy K CHIU – Frederick HONGKIT YIM: Work-Family Spillover and Crossover Effects of Sexual Harassment: The Moderating Role of Work-Home Segmentation Preference, *Journal of Business Ethics*, 2015.
27. Jane PILLINGER: *Violence and Harrasment against Women and Men in the Worldof Work – Trade Union Perspectives and Action*, Geneva, International Labour Office. Bureau for Workers' Activities, 2017.
28. Scott MELZER: Gender, Work, and Intimate Violence: Men's Occupational Violence Spillover and Compensatory Violence, *Journal of Marriage and Family*, 2002, 820-832.
29. Jennifer E SWANBERG – TK LOGAN – Caroline MACKE: Intimate Partner Violence, Employment and the Workplace - Consequences and Future Directions, *Trauma, Violence & Abuse*, 2005, 1-26.
30. Lásd PILLINGER (27. vj.) x-xii.
31. Az Európa Tanács Egyezménye a nők elleni és a családon belüli erőszak megelőzéséről és felszámolásáról CETS No.210 (2011).
32. Joint report by the Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs and the Committee on Women's Rights and Gender Equality (rapporteurs: Anna-Maria CORAZZA BILDT, Sweden, EPP and Christine REVAULT D'ALLONNES BONNEFOY, France, S&D), 2017. szeptember 12.

BESZÉLJÜNK A „JOGI ÉRTELEMBEN VÉVE IS” SZEXUÁLIS ZAKLATÁSRÓL

A címben az Egyenlő Bánásmód Hatóságnál (a továbbiakban: EBH) bevett hatósági zsargont idézem fel – élesen él az emléke bennem –, ahogyan a hatóság ügyintézőjeként¹ „tájékoztató leveleket” írok, amelyekben azt magyarázom, hogy az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Ebktv.) „védett tulajdonság” lajstromában nem szereplő tulajdonság alapján történő megkülönböztetés jogi értelemben nem valósíthat meg diszkriminációt. Ily módon igyekezett az EBH a hatály kérdését közérthető módon értelmezni, azaz ebben a közigazgatási eljárási cselekménynek nem minősülő formában hozta az érdeklődők tudtára, miért is nem indíthatnak (és milyen esetben indíthatnának) eljárást. Írásommal áttekintést nyújtok arról, hogy szexuális zaklatásra vonatkozó panaszok kapcsán milyen esetekben vizsgálódott eddig az EBH. A #MeToo hullámverése aktualitást ad a témának, hiszen a jelenség jogi vetülete is előkerül; többek között felveti azt a gyakorlatias kérdést, hogy a történetek feltárásán túl mit tehet az áldozat, ha elégtételt szeretne kapni – azon túl, hogy meghallgatják, sőt, sérelmét sem vonják kétségbe már a kezdetekkor –, illetve ha azt is elhatározza, hogy a sérelmet okozó személy felelősségre vonását kezdeményezi, amivel nagy eséllyel újabb sérelmek megtörténtét akadályozhatja meg. Ebben a szövegben elsősorban arra a széles körben elterjedt vélekedésre szeretnék reagálni, miszerint ma Magyarországon nincs lehetőség jogi úton kezelni a szexuális zaklatás problémáját; azaz a jog szűrőjén keresztül vizsgálni, konkrét jogszabályhely alapján megítélni a szituációt, avagy éppen szankcionálni egy cselekményt.

Írásommal nem áll szándékomban azt sugallni, hogy önmagában a jogi út megoldást kínál ennek a nemkívánatos társadalmi jelenségnek a felszámolására. Azonban úgy vélem, hogy hasznos és szükséges eszköze a „küzdőeszköznek”. Adott esetekben jelentősége lehet annak, hogy akár jogi szankcióval is zá-

rulhasson egy-egy ilyen történet, illetve annak, hogy a jogi szankció lehetőségével mindenki tisztában legyen. Legyen köztudomású tény, hogy a szexuális

MA MAGYARORSZÁGON AZ EBH KEZÉBEN VAN A MEGFELELŐ, JOGORVOSLATOT BIZTOSÍTÓ ESZKÖZ AZON SZEXUÁLIS ZAKLATÁSI ÜGYEK ESETÉBEN, AMELYEK NEM ÉRIK EL VALAMELY BÜNTETŐJOGI KATEGÓRIA SZINTJÉT (PL. SZEXUÁLIS ERŐSZAK, SZEXUÁLIS KÉNYSZERÍTÉS, SZEXUÁLIS VISSZAÉLÉS, VAGY A ZAKLATÁS), ILLETVE NEM KATEGORIZÁLHATÓAK SZEMÉLYISÉGI JOGOT ÉRINTŐ – POLGÁRI JOGRA TARTOZÓ – SÉRELEMKÉNT

zaklatás jogi kategória is, amelyre nőjogokat középpontjukba helyező univerzális, valamint regionális nemzetközi jogi egyezmények vonatkoznak (a CEDAW, azaz az Egyesült Nemzeteknek a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről szóló egyezménye² és az Isztambuli Egyezmény³), továbbá uniós jogi, valamint nem jogi eszközök közös értelmezési hagyományán alapuló szabályozás. Eszerint speciális emberi jogi sérelemként kezelendő, nemi alapú (‘gender-based’) diszkriminációnak szá-

mít, továbbá a nemi alapú erőszak (‘gender-specific violence’) fajtáinak egyike. Következésképpen fontos szem előtt tartani a jelenség tárgyalásakor a nemek közötti strukturális viszonyokat is (gazdasági, politikai dimenzió, magánszféra terei, hatalmi dinamikák).

A magyar jog az Ebktv. óta képes értelmezni a szexuális zaklatás tényállását. Az antidiszkriminációs törvény több Európai Uniói irányelv⁴ létezésének köszönhető, ahogyan az EBH létrejött is, amely országos hatáskörű autonóm közigazgatási szervként a törvény végrehajtásáért felelős. A hatóság immáron tizenhárom éve működik, és – ami jelen írás szempontjából a legfontosabb – a zaklatás jelenségének vizsgálata terén is egyedi és értékes tapasztalatokkal rendelkezik. Az Ebktv. szövege nem tartalmazza külön a „szexuális zaklatás”-t, mint terminus technicum; a 10. § (1) rendelkezik a zaklatásról általában, elkülönítve azt az egyéb diszkrimináló magatartásformáktól, vagyis a közvetett és közvetlen hátrányos megkülönböztetéstől,⁵ a jogellenes elkülönítéstől,⁶ valamint a megtorlástól.⁷ A zaklató magatartást az összes (tizenkilenc) védett tulajdonsággal⁸ összefüggésben meg lehet állapítani, így nincs akadálya a nemi hovatartozáson, szexuális irányultságon alapuló vagy éppen nemi identitás miatti megfélemlítő, megszé-

gyenítő, megalázó helyzetet eredményező magatartás vizsgálatának.

Ma Magyarországon az EBH kezében van a megfelelő, jogorvoslatot biztosító eszköz azon szexuális zaklatási ügyek esetében, amelyek nem érik el valamely büntetőjogi kategória szintjét (pl. szexuális erőszak,⁹ szexuális kényszerítés,¹⁰ szexuális visszaélés,¹¹ vagy a zaklatás¹²), illetve nem kategorizálhatóak személyiségi jogot érintő – polgári jogra tartozó – sérelemként.¹³ Mivel a jogalkalmazási gyakorlat egyedi esetek kivizsgálása során fejlődik, ezért egy ilyen speciális hatáskörű hatóság esetében különös jelentőséggel bír a panaszok, a sérelmet elszenvedettek részéről érkező bejelentések száma.¹⁴ Külön figyelmet érdemes szentelni az e területen jelentkező látenciának, amit több tudományos kutatás és közelmúltbeli felmérés is igazol.¹⁵ Köztudomású, hogy a szexuális természetű, illetve magánszférát érintő sérelmek töredéke tudódik ki, még kisebb százalékuk terelődik jogi útra. Ugyanakkor az is megemlítené, hogy az EBH kevésbé ismert a magyar társadalomban – sokkal kevésbé, mint például az ombudsmani hivatal –, amiben szerepe van a hatóság vezetése által kialakított stratégiának is, főleg a tekintetben, hogy mennyire jelent prioritást a közbeszéd tematizálása, illetve a láthatóság fokozása a média révén. Érdekes volna követni, hogy a #MeToo kampányt követően hazánkban változik-e a hatóság előtti zaklatásos panaszok száma. Írásomban arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy az EBH a 2010-es évek elején – jóllehet, csekélynek mondható esetszám mellett, azonban annál proaktívabb jogértelmezéssel – hozzáfogott a „szexuális zaklatás” jelenségének jogi megközelítéséhez.

Az EBH egy olyan, jog által kikényszerített platform volt már a megalakulásakor is, ahol figyelmesen meghallgatták a panaszt, nem tettek fel áldozathibáztató kérdéseket, nem igyekeztek bagatellizálni az ügyeket, továbbá az eljárás során lehetőséget adtak a másik félnek is arra, hogy indokolja magatartását, és a jogszabályban (illetve az annak kontextust adó nemzetközi jogi környezetben) rögzített emberi jogi mércéhez mérték a hallottakat. Az eljárásban a különös bizonyítási szabályok alapján (az antidiszkriminációs szabályozásra vonatkozó uniós normáknak megfelelően) a bizonyítási teher megfordul; a kérelmezőnek csupán valószínűsítési kötelezettsége van, az eljárás alá vont félnek kell magát kimentenie a jogsértés vádjától, vagyis az utóbbinak kell bizonyítania, hogy jogszerűen járt el, illetve nem okozott sérelmet, illetve a hivatkozott sére-

lem nem állt összefüggésben a megnevezett védett csoporttal való tartozással. A hatósági vizsgálat során a bepanaszolt magatartás célját, hatását vonja vizsgálat alá a hatóság, és nem az elkövető szándékát kutatja, vagyis egy olyasféle védekezés, miszerint a zaklató nem akart zaklatni, nem akarta megszegyenyíteni, illetve ellehetetleníteni áldozatát, vagy éppen csak viccelődni, bókolni akart, nem állja meg a helyét kimentésként. Azt is fontos kiemelni, hogy a sérelmet elszenvedett félnek sem vizsgálják, hogy mennyire érzékeny, hogy mi lehetett az oka annak, hogy sérelemként élte meg a zaklató magatartását. Látható, hogy az áldozathibáztatót elkerülendő több eljárásjogi garancia is megjelenik – ezt véleményem szerint igen fontos hangsúlyozni. Amint az EBH 2011-es kiadású (a 2010. évről készített) beszámolójában¹⁶ olvasható: azok a sérelmet elszenvedett felek, akik jogi úton kívánják lezárni ügyüket – jellemzően minden más utat hiábavalónak találva, azokban már csalódva –, azok mind felkészülten, bizonyítékokkal és mentális értelemben is felvértezve érkeznek meg a hatósághoz. Vagyis a gyakorlat egyáltalán nem támasztja alá azt a sztereotípiát, amely szerint a legtöbb esetben üres vádaskodás, amikor szexuális zaklatással vádolnak valakit. Természetesen nem kizárt a visszaélés – mint bármely egyéb jogi norma esetében –, azonban nem tudok olyan statisztikáról, amely azt mutatná, hogy a hamis vádak száma zaklatás tárgyában kiugróan magas lenne. Filmélményekre¹⁷

vagy megérzésekre hivatkozással pedig, ugyebár, nem illik ténymegállapításokat alapozni.

A hatósághoz eljutó ügyek társadalmi visszhangjának alakulása, vagyis a nyilvánosság és a hatóság viszonya leginkább abban merül ki, hogy a sajtó képviselői *ad hoc* jelleggel szemeztetnek a honlapra feltöltött, zanzásított ügyleírásokból, illetve a (szankció

részeként) nyilvánosságra hozott, jogsértést megállapító határozatokból (ilyenkor az elkövető, valamint a hatóság honlapján is teljes terjedelemben megjelenik a határozat, természetesen az áldozat és tanúk anonimizálása mellett). 2011 végén zárult egy általam vizsgált szexuális zaklatási ügy, amelyre a vezető online hírportálok felfigyeltek.¹⁸ Egy autómárka-kereskedés budapesti leányvállalatánál HR-es munkakörben foglalkoztatott nő volt évekig az egyik középvezető nemkívánatos ajánlközvetésének, „bókja-inak”, „kedveskedésének” célpontja. Az eset pár napig élvezte a napi sajtó kitüntetett figyelmét egy-két hangzatos cím és rövidke mondat erejéig. A #MeToo magyarországi hatásait figyelve azt mondanám, hogy

A MUNKÁLTATÓNAK KEZELNIE KELL TUDNI AZ ÁLTALA VEZETETT MUNKAHELYEN A ZAKLATÁSRA VONATKOZÓ PANASZOKAT, MINT AHOGY AZ IS A KOMPETENCIÁJÁBA TARTOZIK, HOGY A ZAKLATÓ SZEMÉLYVEL SZEMBEN MILYEN LÉPÉSEK TÖRTÉNNEK

a közhangulat akkor még nem érett meg arra, hogy komoly visszhangja lehessen az esetnek; a jelenség („szexuális zaklatás a munkahelyeken”) iránti érzékenység, figyelem pedig egyáltalán nem mutatkozott meg. Valószínűsíthető, hogy a közönség érdeklődését leginkább a blikkfanges újságcímek – a „kutyuska”, „cicuska” kifejezések szerepeltetése – váltotta ki. Azokban az években nem ez volt az egyetlen zaklatásos ügy az EBH előtt, de a többinek még öt perc „hírnév” sem adatott. Arra gondoltam tehát, hogy előkeresem és leporolom ezeket az ügyeket,¹⁹ hogy azok legalább a #MeToo által kiváltott figyelem közepette említést kapjanak. Kérelemre induló eljárásból – amikor a sérelmet elszenvedett fél maga fordul a hatósághoz – öt volt; a hatodik esetben egy nőjogi civil szervezet (Nők a Nőkért az Erőszak Ellen –NANE) is csatlakozott egy egyénileg benyújtott panaszhoz; közérdekű igényérvényesítés keretében. Az érintett munkahelyek meglehetősen különböztek egymástól: szociális tevékenységet végző civil szervezet,²⁰ autómárkakereskedés magyarországi leányvállalata,²¹ fitnessterem,²² magyar tömegközlekedési vállalat,²³ könyvkiadó,²⁴ közszolgáltatást végző társaság.²⁵ A bepanaszolt minden esetben férfi, a sérelmet elszenvedett pedig nő.

Egyes esetekben a zaklató maga a munkáltatói jogkör gyakorlója, így súlyosbító körülményként értékelendő a munkahelyi hierarchiában betöltött pozíció, hiszen tetteivel szemben a munkavállalók a munkahelyen belül nem is kereshetnek jogorvoslatot. A női munkavállalók kiszolgáltatottságát a zaklató pozíciója ily módon növeli. A hat, e szövegben hivatkozott esetből három ilyen.

Az Ebktv. személyi hatályánál fogva a hatóság zaklatásos kérelem esetén nem a zaklatással bepanaszolt személyt, hanem annak munkáltatóját vonja eljárás alá; vagyis azt, aki felelősséggel tartozik alkalmazottai munkaviszonnyal összefüggő magatartásáért, valamint a munkahelyi légkörért. A munkáltatónak kezelnie kell tudni az általa vezetett munkahelyen a zaklatásra vonatkozó panaszokat, mint ahogy az is a kompetenciájába tartozik, hogy a zaklató személlyel szemben milyen lépések történnek. Azt, hogy erre a szerepre a valóságban mennyire nincsenek felkészülve, jól példázza néhány munkáltatói reakció, amelyeket az eljárások során tartott tárgyalásokról készült jegyzőkönyvek rögzítettek. A szociális intézmény regionális vezetője a hozzá panasszal forduló nők közül nem egynek például azt a „viccesnek” szánt kérdést szegezte, hogy miért nem feküdt

le a zaklatóval, hogy ezzel megoldja a problémát.²⁶ Az autókakereskedés vezérigazgatójával a tárgyaláson az emberi méltóság védelméről, mint alapjogi normáról kellett beszélgetni, és elmagyarázni neki, hogy a cégen belül éppen hogy a nem büntetőjogi kategóriába tartozó esetekkel kell foglalkozni.²⁷ Volt olyan munkahely, ahol szóbeszéd szintjén – tanúk elmondása alapján – többen hallottak arról, hogy a főnök molesztálja a női dolgozókat, mégsem történt semmi.²⁸

A zaklatással bepanaszolt férfiak védekezése általában tagadáson alapul – ők nem akartak közeledni, amit mondtak, abban nem volt semmi szexuális természetű –, tagadják a fizikai kontaktust (akkor is, ha ez is a panasz része volt és arra tanúk is voltak, illetve akkor is, ha a kérelmező ezt nem is állította). Saját magatartásukat kedveskedésként, bókolásként, a munkahelyi légkör oldását célzó viccelődésként jellemzik. Állítják, hogy a nekik tulajdonított megjegyzések egyáltalán nem, vagy nem olyan formában hangzottak el, ahogyan a kérelmező és a tanúk állítják. Egy könyvkiadó vezetője például úgy reflektált a saját viselkedésére, hogy „*azt elismerheti, hogy stílusosan bántó szavakat használhatott*”, de véleménye szerint

nem szabad egy embert az általa használt szavak alapján megítélni: „*nem kell szavakon lovagolni, ez felesleges*”.²⁹ A könyvkiadó cég jogi képviselője is kiemelte, hogy a hatóságnak nem lehet célja „*pálcát törni a csúnyán beszélők fölött*”. Egy multinacionális vállalat középvezetője szerint a kérelmező félreérthette az általa mondottakat, talán a „sajátos” stílusa miatt.³⁰ Gyakorta felhozott védeke-

zés az is, miszerint vannak olyan nők is a munkahelyen, akik nem találták bántónak, sértőnek a kérelmező által zaklatásnak minősített magatartást; sőt még imponált is nekik a közeledés (rendre meg is nevezik tanúnak ezeket a nőket) – ez történt a fent említett könyvkiadó és multinacionális cég esetében is. Az ilyen jellegű információk a kontextust kerekítik ugyan, azonban semmiképpen sem enyhítik a zaklató magatartás megítélését, hiszen a vizsgálat középpontjában kérelmezőre kifejtett hatás áll.

Az elkövetési magatartások természetesen nagyon változatosak, a zaklatás folyamata pedig összetett, illetve több elemből álló lehet. A fitnessterem tulajdonosa a recepciósként dolgozó fiatal nőt levitte a kivilágítatlan spinning-terembe, fogdosta, gurulós irodaszékkel alágurult, és az ölébe ültette, puszt nyomott a nyakára, elvitte a házához, hogy takarítson, majd végül masszázst kért tőle.³¹ A szociális te-

rületen dolgozó adminisztrátor falhoz nyomja a kolléganőit, rájuk nyit öltözés közben; határozottan ki akarja sajátítani célpontjait a munkahelyen: jeleneteket rendez, és szinte dührohamot kap, ha azok másal beszélgetnek, számon kéri egyiküket, hogy miért rúszozza magát (ha pedig nap közben lekopik az illető szájáról a rúzs, akkor féltékenységi jelenetet rendez, mondván, biztosan „lenyalta valaki”). Megtiltáná a célpontjainak, hogy parfümöt használjanak, arra hivatkozva, hogy az illat, ami a közelükben töltött idő alatt átszállhat rá, gyanúba keverheti őt mások előtt.³² A közmunkásokra ügyelő főnök a víkendházak takarítása során zaklatja, molesztálja a női munkatársakat.³³ A kiadó vezetője „despota módjára, folyamatosan igyekezett turkálni a beosztottak magánéletében”, zaklató viselkedésének célpontjai rendszerint nők voltak.³⁴ A kérelmező leírása szerint, főnöke részéről rendszeresek voltak a sértő, pejoratív, obszcén megjegyzések, a férfi és női nemi szervek emlegetése, az erőszakos kérdezősködés az alkalmazottak magán-, elsősorban szexuális életéről. Példaként említette, hogy volt olyan értekezlet, amelyen az ügyvezető igazgató „saját nemi szervének állapotát taglalta”, és folyamatos jelleggel tett megjegyzéseket a női alkalmazottak testméreteire, öltözködésére. A tömegközlekedési eszközön szolgálatot teljesítő férfi szöveges mobilüzenetekkel zaklatja kolléganőjét, később pedig azt próbálta bizonygatni, hogy az asszony nem hagyta őt békén; levelet is írt a kolléganő a férjének, akitől azt kérte, hogy zárja el a feleségét a vele való érintkezéstől.³⁵ Egy HR-esként dolgozó panaszos számára a személyeskedő, magánéletére vonatkozó célozgatások a munkahelyi légkör velejáróivá váltak; a kollegiális viszony határának elfogadhatatlan mértékű átlépését az jelentette számára, amikor a munkatársa kétszer is konkrétan intim együttlétet indítványozott. Mindkét eset az iroda konyhájában történt, a reggeli órákban. Az első alkalommal a zaklató közös esti mozizásról és másnapi közös ebédéről beszélt; a második alkalommal – egy férfi kolléga jelenlétében – a reggeli szexuális együttlétek előnyeit taglalta, magát pedig lehetséges partnerként ajánlotta. Az egyik védett tanú szerint a zaklató többször is, többek jelenlétében mondta azt a kérelmezőnek, hogy kielégítetlennek gondolja.³⁶

Annak, aki a bizonyítás nehézségére hivatkozna, álljon itt inspirációként néhány adalék az ügyekről. Néha a leghihetlenebb bizonyítékok kerülnek elő: az értekezleteken, különféle módon elrejtett diktafonokkal, mobiltelefonokkal készített felvételeken túl előfordul, hogy a kérelmezőt a zaklatás szomatikus tüneteiből kigyógyító szakorvos tanúvallomása járul hozzá az eset körülményeinek alaposabb megértéséhez. A könyvkiadónál történt zaklatás esetében³⁷ ne-

urológus, pszichiáter, addiktológus és igazságügyi elemorvostani szakértő támasztotta alá a munkahelyi zaklatást (a panaszosra a főnöke – akinek kedvenc szavai közé tartozott a „szopás”, továbbá gyakran emlegette a saját „fütyijét” – folyamatosan pejoratív megjegyzéseket tett).

Újragondolva az itt bemutatott eseteket, továbbra is egyetértek azzal, amit Kathrin Zippel ír: „a zaklatás felszámolására irányuló jogszabályok érdemi eszközök lehetnének személyek, csoportok kezében, hogy egy nemi szempontból egyenlőbb munkahelyi kultúra alakulhasson ki, vagyis egyenlő és fair munkahelyi feltételek valósulhassanak meg mind a nők, mind a férfiak számára”.³⁸ Írásommal ahhoz kívántam hozzájárulni, hogy – miközben a szexuális zaklatás jelensége végre a közbeszéd tárgyává kezd válni – növekedjen a tudatosság a tekintetben, hogy mi számíthat jogi értelemben véve is zaklatásnak ma hazánkban. A hatósági joggyakorlat számbavétele, elemzése véleményem szerint jó kiindulópont. Noha a magyar társadalomban jelenleg igen csekély mértékű az EBH láthatósága, az ott felhalmozott tudás közvetett módon beáramlik a nemek közötti egyenlőtlenségről, nemi alapú emberi jogi sérelmekről szóló diskurzusokba. Amint már említettem, nem gondolom, hogy a jogtól várható a szexuális zaklatás jelenségének felszámolása, azonban a jogot fontos eszköznek tartom. Véleményem szerint szükség van tehát a joggyakorlatról való tájékoztatásra, illetve a vonatkozó – nem elsősorban jogi – kutatások ösztönzésre is. Érdemes újragondolni a jelenlegi szabályozást, amely általánosságban vonatkozik a munkáltatókra. Úgy vélem ugyanis, Vaux³⁹ meglátásait osztva, hogy az egyes munkahelytípusok sajátosságainak vizsgálatával a jelenség mélyebb megismeréséig juthatunk el,⁴⁰ továbbá úgy tapasztaltam, hogy a tényfeltárás során, a bizonyítási eljárásban is kifejezetten hasznos az olykor jelentéktelennek tűnő, a munkahelyek sokféleségéből eredő részletek figyelembe vétele.⁴¹

JEGYZETEK

1. 2010. március 1-től 2012. augusztus 31-ig jogi előadó voltam az Egyenlő Bánásmód Hatóságnál, így a zaklatás tárgyában vitt ügyeim során szerzett tapasztalat szükségyszerűen áthatja soraimat.
2. 1982. évi 10. törvényerejű rendelet a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről.
3. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, CETS No.210.

4. A Tanács 2000/78/EK irányelve a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról; a Tanács 2000/43/EK irányelve a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról; 2006/54/EK irányelv (2006. július 5.) a férfiak és nők közötti esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatás és munkavégzés területén történő megvalósításáról.
5. Ebktv. 8. § és 9.§.
6. Ebktv. 10. §. (2).
7. Ebktv. 10. § (3).
8. A diszkriminációt a jog akkor szankcionálja, ha az a jogszabályban felsorolt alapokon, illetve okok (Ebktv. 8. §.) miatt történik. A védett tulajdonságok tulajdonképpen csoportképző ismérvek. Azok a csoportok, amelyeket a jogalkotó véd, összetársadalmi szinten előítéleteknek vannak kitéve, és ebből eredően gyakorta kerülnek hátrányos helyzetbe, kedvezőtlenebb bánásmódot tapasztalnak, mint a velük összehasonlítható helyzetben levők, akik nem rendelkeznek az adott ismérvel/tulajdonsággal.
9. Btk. 197. §: „Szexuális erőszakot követ el, és büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki a) a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el, b) más védekezésre vagy akarattnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.”
10. Btk. 196. §: „Aki mást szexuális cselekményre vagy annak eltűrésére kényszerít, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”
11. Btk. 198. §: „Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennegyedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez, vagy ilyen személyt arra bír rá, hogy mással szexuális cselekményt végezzen, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”
12. Btk. 222. §: „Aki abból a célból, hogy mást megfélemlítsen, vagy más magánéletébe, illetve mindennapi életvitelébe önkényesen beavatkozzon, öt rendszeresen vagy tartósan háborgatja, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”
13. Ptk. 2:43. §: „A személyiségi jogok sérelmét jelenti különösen a) az élet, a testi épség és az egészség megsértése; b) a személyes szabadság, a magánélet, a magánlakás megsértése; c) a személy hátrányos megkülönböztetése.”
14. Az Ebktv. alapján lehetősége van a Hatóságnak hivatalból is eljárni a 15. § (5) alapján – azonban ez erőforrás hiányában nagyon ritkán fordult elő a Hatóság törvényében –, illetve közérdekű igényérvényesítésre is van lehetőség a 14. § (1) b) alapján.
15. Lásd pl. <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey>
16. Lásd: <http://www.egyenlobanasmod.hu/article/view/2011-evi-tevekenysegerol>
17. Lásd például a gyakorta emlegetett *Zaklatás* című filmet Demi Moore és Michael Douglas főszereplésével.
18. EBH/365/2011.
19. Hat eset volt, amelyhez rövid úton hozzá tudtam férni; a Hatóság számára ötöt sikerült beazonosítanom (ügyszámot felkutatni a honlapon közzétett információforrásokból), ezeket kutatási szerződés keretében kaptam meg tanulmányozásra, illetve egy eset összefoglalóját az EBH honlapjáról használtam.
20. EBH/1/2010.
21. EBH/365/2011.
22. EBH/831/2011.
23. EBH/38/2010.
24. EBH/26/2009.
25. EBH/126/2012.
26. EBH/1/2010.
27. EBH/365/2011.
28. EBH/126/2012.
29. EBH/26/2009.
30. EBH/365/2011.
31. EBH/831/2011.
32. EBH/1/2010.
33. EBH/126/2012.
34. EBH/26/2009.
35. EBH/38/2010.
36. EBH/365/2011.
37. EBH/26/2009.
38. Kathrin ZIPPEL: The European Union 2002 Directive on sexual harassment: A feminist success?, *Comparative European Politics*, 2009, 154.
39. Alan VAUX: Paradigmatic assumptions in sexual harassment research: Being guided without being misled, *Journal of Vocational Behavior*, 1993, 116–135.
40. „[...] different combinations might facilitate different mechanisms for harassment, such as sex-role spillover, miscommunication, or explicit coercion [...] hypotheses should specify which organizational conditions will increase the probability of which types of harassment, through which mechanisms, among which employees” (130).
41. Gender Studies MA dolgozatomban a nyílt légterű irodák mint speciális terek hatását vizsgáltam a szexuális zaklatás jelenségére.

Balogh Lidia

AZ EURÓPAI PARLAMENT ÁLLÁSFOGLALÁSA A SZEXUÁLIS ZAKLATÁS ELLENI FELLÉPÉSRŐL ÉS A #METOO-MOZGALOM

Az Európai Parlament 2017. október 26-án állásfoglalást fogadott el „a szexuális zaklatás és bántalmazás ellen az Unióban folytatott küzdelemről”.¹ Két nappal korábban – a Bizottság vonatkozó nyilatkozatát követően – összesen hét állásfoglalási indítványt nyújtottak be a tárgyban, ezek közül hat képezte alapját a következő napon lezajlott vitát követően kialakított közös állásfoglalási indítványnak, amely mögött összesen hét képviselőcsoport tagjai álltak.² Az október 26-i plenáris ülésen végül 580 támogató szavazattal – 10 ellenszavazat és 27 képviselő tartózkodása mellett – fogadták el az állásfoglalás végleges szövegét.³

A dokumentum (típusából fakadóan) jogi kötőerővel nem bír, politikai jelentősége azonban nem elhanyagolható: a téma időtlen relevanciája mellett az időszerűsége a közvetlen kontextus, vagyis 2017 őszének fejleményei adják. Jelen esszé szerzője mindezt figyelembe véve fűz megjegyzéseket, összesen három szempontból, az állásfoglalás szövegéhez. Az első észrevétel egy olyan elemre vonatkozik, amelyet ebben a formában nem volt szerencsés belevenni a dokumentumba („Hogyan kerülhetett bele?”); a második fogalmi tisztázatlanságokra hívja fel a figyelmet („Tényleg így gondoljuk?”), a harmadik pedig egy zavaró hiányra mutat rá („Hogyan maradhatott ki?”).

HOGYAN KERÜLHETETT BELE?

A dokumentum 3. pontja szerint az Európai Unió közvetlenül választott parlamentáris testülete „üdvözlőli a #MeToo mozgalomhoz hasonló kezdeményezéseket, melyek célja a szexuális zaklatás és a nők elleni erőszak eseteinek jelentése; határozottan támogatja az összes nőt és lányt, akik részt vettek a kampányban, így azokat is, akik feljelentették az elkövetőket”.

AZ EP MINT EU-S INTÉZMÉNY RÉSZÉRŐL AZONBAN EGY ILYEN KEZDEMÉNYEZÉS KAPCSÁN SZURKOLÁS HELYETT SOKKAL INKÁBB ÖNBÍRÁLATNAK LEHET HELYE, LEGALÁBBIS AZ EU-BAN URALKODÓ ÁLLAPOTOK VONATKOZÁSÁBAN

Megjegyzendő először is, hogy ahol a dokumentum magyar nyelvű változatában a „feljelentettek” szó szerepel – ami valamiféle autoritáshoz fordulásra, illetve formális eljárás indítására utal –, ott az angol változatban a ’denounced’,⁴ a franciában pedig a ’dénoncé’⁵ kifejezés áll – ezek

nyilvánosság előtti megnevezést, leleplezést jelentenek inkább. Ez az inkonzisztencia itt csupán az idézett rész különböző változatainak viszonylatában jelenik meg, ám véletlenül ugyanezzel a dilemmával kapcsolatban – a nyilvánosság erejének használata egyfelől, a formális eljárások igénybe vétele másfelől – vetődik fel az a kérdés, hogy miért kaphatott említést a #MeToo-mozgalom ebben a formában az EP állásfoglalásában.

Hogy mi is az a #MeToo-mozgalom? Az Egyesült Államokban egy fekete nőjogi aktivista, Tarana Burke nevéhez kötik azt a kezdeményezést a 2000-es évek elejéről,⁶ amelynek lényege, hogy a szexuális bántalmazást elszenvedett nők nyilvánosság elé állnak, és egyes szám első személyben adják hírül, hogy ’me too...’, azaz „én is... (bántalmazás elszenvedője vagyok)!”/ „engem is... (bántalmazás ért)” – megerősítve ezzel a többi érintettet, hogy nincsenek egyedül. 2017-ben, miután a *New York Times* október 5-én leleplező cikket közölt, amely szerint egy ismert hollywoodi producer, Harvey Weinstein számos nőt zaklatott szexuálisan pályája során,⁷ egy Alyssa Milano nevű egyesült államokbeli színésznő vetette fel 2017. október 15-én,⁸ hogy a szexuális zaklatást elszenvedett nők a közösségi média felületein – Facebook, Twitter stb. – hozzák nyilvánosságra történeteiket, „#MeToo” címkével ellátva. Ezekon a fórumokon a hozzászólók kettőskereszt-szimbólummal (#, angolul: ’hashtag’) ellátott kulcsszavak vagy kifejezések alkalmazásával tehetik kereshetővé/megtalálhatóvá az általuk közzétett tartalmakat a többi felhasználó, vagyis potenciálisan több száz milliónyi,

akár milliárdnyi ember számára. A kezdeményezés sikerét jelzi, hogy a nagy múltú amerikai hírmagazin, a *Time* 2017-re vonatkozóan az „év embere” címet kollektíve a #MeToo-mozgalomnak, illetve a „csendtörők”-nek ítélte oda.⁹ (Korábban is előfordult már, hogy nem egy konkrét személy, hanem egy történelmi jelentőségű esemény résztvevői vagy megtestesítői kapták a címet, 1956-ban például „a magyar szabadságharcos”).

A fenti kronológiát tekintve tehát látható, hogy az Egyesült Államokból induló, közösségi médián terjedő kezdeményezés még csak tíz napja tartott, amikor az Európai Parlament megvitatta, majd pedig elfogadta a szexuális zaklatás és bántalmazás ellen folytatott küzdelemlről szóló állásfoglalást, benne a #MeToo-mozgalmat üdvözlő ponttal.

Megjegyzendő, hogy az EP-állásfoglalás végleges szövegének alapjául szolgáló hat indítvány közül csak kettőnek a szövegében volt utalás a #MeToo-mozgalmra. Az Európai Néppárt (PPE) képviselőcsoport nevében benyújtott indítvány 3. pontja az alábbi szövegrészt tartalmazta: „*üdvözli a #MeToo mozgalomhoz hasonló kezdeményezéseket, amelyeknek célja a szexuális zaklatás és a nők elleni erőszak eseteinek feltárása*”;¹⁰ az Egységes Európai Baloldal/Északi Zöld Baloldal (GUE/NGL) képviselőcsoport nevében előterjesztett indítvány 2. pontjában pedig a következő rész szerepelt: „*határozottan támogatja az összes nőt és lányt, akik részt vettek a #MeToo kampányban, különös tekintettel azokra, akik feljelentették [‘denounced’/‘dénoncé’] az elkövetőket*”.¹¹

Miért találja jelen cikk szerzője meglehetősen ezt az elemet a dokumentumban? Nem azért, mintha kétségbe vonná ennek a decentralizált társadalmi mozgalomnak a katartikus, korszakformáló erejét, fontosságát. Azt teljességgel érthetőnek tartja, ha az EP-képviselőket magánemberként impresszionálja a mozgalom, sőt, még azt is helyénvalónak találja, ha ezekről a benyomásaikról hivatalos minőségükben tett nyilatkozataikban is beszámolnak, beleértve a parlament falain belül zajló vitát is. Az EP mint EU-s intézmény részéről azonban egy ilyen kezdeményezés kapcsán szurkolás helyett sokkal inkább önbírálatnak lehet helye, legalábbis az EU-ban uralkodó állapotok vonatkozásában. Milyen sajnálatos, hogy a női jogokért foly-

tott küzdelem hosszú évtizedei után még mindig ilyen lépésekre van szükség a világban, így Európában is! Milyen aggasztó egyfelől, hogy a szexuális természetű bűncselekmények elszennvedői még

mindig nem bíznak eléggé a rendőrségben és a büntető igazságszolgáltatásban annyira, hogy feljelentést tegyenek – másfelől, hogy a munkahelyeken vagy oktatási intézményben szexuális zaklatásnak kitéttek számára még mindig nem állnak rendelkezésre – az EU normái, elvárásai ellenére – hatékony panaszmechanizmusok! A régi – már elévült, illetve praktikus bizonyíthatatlanná vált – eseteket tekintve sem lehet más az EU reakciója, mint hogy azért kell dolgozni, hogy ilyen kezdeményezésekre soha többé ne legyen szükség. Ezt a gondolatot egyébként a dokumentum plenáris vitája során

több képviselő is megfogalmazta,¹² továbbá az állásfoglalás szellemiségét is ez határozza meg alapvetően. Szereptévesztésre utal az EP részéről, amennyiben a polgárok mint egyének bátorságára alapoz, illetve a polgárokat jogon kívüli, demonstratív lépések megtételére bátorítja olyan sérelmek kapcsán is, amelyekre elvben létezett volna, létezne jogi megoldás, jogorvoslati lehetőség is az EU-tagállamaiban.

Másrészt, a mindössze tíznapnyi múltra visszatekintő társadalmi mozgalom üdvözlő szövegrész könnyelműnek is tűnik – ennyi idő alatt kevés derülhetett ki például arról, hogy a kezdeményezés hogyan hat a résztvevők életminőségére hosszabb távon. A #MeToo-mozgalmat rögtön az indulását követően sok kritika érte a legkülönfélébb nézőpontokból – korántsem csak antifeministák vagy „antigender”-aktivisták részéről. Megítélésének ellentmondásossága csak fokozódott a hetek, hónapok múlásával; rengeteg ilyen témájú publicisztika jelent meg az Egyesült Államokban és a világ más részein. Egy amerikai liberális közéleti portálon megjelent cikk szerzője, Ruth Graham – aki összességében úgy látja, hogy a #MeToo-mozgalom sokak számára jótékony hatású lehet, ám azt is megjegyzi, hogy a kezdeményezés lényege az lenne, hogy az érintettek „fel-emelik a kezüket, nem pedig ujjal mutogatnak valakire” – arra az óvatos következtetésre jut, hogy: „Néha a legjobb, amit tehetünk, hogy csak figyelünk.”¹³

TÉNYLEG ÍGY GONDOLJUK?

Az EP elemzett állásfoglalásával kapcsolatos második észrevétel, hogy a szövegben összemósodik, illetve összekeveredik a „szexuális zaklatás” és a „szexuális erőszak” fogalma, valamint néhány további kapcsolódó fogalom is (például „bántalmazás”, „nemi alapú megkülönböztetés”), és a zavar e tekintetben nem csupán terminológiai szintű vagy fordításból adódó.

A jelenség leginkább két szövegrész esetében kezelhető. Az egyik ilyen a dokumentum preambulájának D. pontjában található: „ *mivel a szexuális zaklatás a nők és lányok ellen irányuló erőszak egyik formája, és a nemi alapú megkülönböztetés legszélsőségesebb, ugyanakkor tartósan fennálló formája*”. Mint látható, az állásfoglalás szövegezői ambiciózus kísérletet tettek arra, hogy szerteágazó elméleti okfejtéseket sűrítse bele egyetlen retorikai fordulatba; kérdéses ugyanakkor, hogy az ideológiailag kevésbé képzett polgár mennyire tudja követni, hogy mi minek az egyik vagy másik formája. A szuperlatívusz („legszélsőségesebb”) szerepeltetése különösen elbizonytalanító az üzenet értelmezésekor. Célra vezető-e a diszkrimináció különböző formáit „versenyztetni” egymással; figyelembe véve, hogy e szerint a megközelítés szerint ugyanannál a rajtnál áll – legalábbis globális szinten – a leányecsecsemők elpusztítása vagy a nőnemiszervcsonkítás, mint a férfikollégák trágár tréfálkozása (nem vonva kétségbe, hogy ezek a jelenségek tényleg ugyanarról a töről fakadnak, és mindegyik elfogadhatatlan)? Méltányos-e az érintettek szenvedését egymáshoz mérni (nem kérdőjelezve meg, hogy nemcsak a fizikai erőszak, de a zaklató munkahelyi légkör is tönkretelheti valakinek az életét)?

A másik zavaros szövegrész az állásfoglalás 1. pontjában olvasható: „*határozottan elítéli a szexuális erőszak és a fizikai vagy pszichológiai zaklatás valamennyi formáját, és sajnálatának ad hangot amiatt, hogy ezeket a tetteket túl könnyedén tolerálják, noha voltaképpen az alapvető jogok rendszerszerű megsértésének és eképpen büntetendő, súlyos bűncselekményeknek minősülnek [...]*”. Itt annak lehetünk tanúi, hogy különböző – jóllehet, azonos gyökerű – jelenségek kerülnek egy lapra mint „súlyos bűncselekmények”. Mindeközben az egyes EU-tagállamok jogrendjében a felsorolt jelenségeket viszonylag világosan konceptualizálják és rendelik szankcionálni különféle jogszabályokban – egyebek mellett büntető és polgári jogi kódexekben, szabály-

sértési és antidiszkriminációs törvényekben. A munkahelyi verbális zaklatás például súlyos társadalmi problémának tekinthető, jogi szempontból viszont nem igaz, hogy bűncselekménynek számítana az EU-s normák szerint. Magyarországon az egyenlő bánásmódról szóló törvény hatálya alá esik,¹⁴ és adott esetben nem is magát a zaklató munkatársat vonják felelősségre, hanem a munkáltatóját; amiatt, hogy nem biztosított zaklatásmentes légkört a munkahelyen. (A munkaadók ezzel párhuzamosan belső eljárás keretében vizsgálhatják az ilyen ügyeket, illetve belső szabályok szerint szankcionálhatják a zaklatókat.)

Visszakanyarodva a #MeToo-mozgalomhoz: a kezdeményezéssel szemben megfogalmazott bírálatok közül az egyik leggyakrabban elhangzó éppen az, hogy ha a különféle (jellegű és súlyosságú) sérelmekről szóló beszámolókat „ugyanabba a kosárba dobáljuk”,¹⁵ az nem kívánt hatásokhoz vezethet. Egy Svédországban élő újságíró, Nathalie Rotshild két ilyen hatást is említ: szerinte az „abúzus-skála” (‘continuum of abuse’) fogalmának hangsúlyozása – miszerint a bántalmazás különböző formái („az öltözőszekrények közötti játékos incselkedéstől a csoportos nemi erőszakig”) egyazon kontinuum végpontjai – a gyakorlatban „a szexuális erőszak trivializálását” eredményezi; továbbá, még ennél is problematikusabbnak látja azt, ahogyan a #MeToo-mozgalom átváltozott „egyfajta vallomásversennyé” (‘confession competition’).¹⁶

HOGYAN MARADHATOTT KI?

A szexuális erőszak, illetve a szexuális zaklatás jelenségével kapcsolatban még mindig elterjedt az a vélekedés, hogy a nők által tett feljelentések, illetve bejelentett panaszok nagy része megalapozatlan, és az ilyen ügyekben folyó eljárások során gyakran hurcolnak meg vagy ítélnék el ártatlan férfiakat. Tudva erről a tévhitről, érthetetlen, hogy az EP-állásfoglalás miért nem hangsúlyozza – politikai megfontolásból, körültekintésből –, hogy a szexuális zaklatással és bántalmazással kapcsolatos ügyekben biztosítani kell mindkét fél – vagyis nem csak a sértettek, felperesek, illetve panaszosok, hanem a vádlottak, az eljárás alá vontak, illetve bepanaszoltak számára is – a tisztességes eljáráshoz való jogot.

A „tisztességes” (‘fair’) kifejezés a képviselőcsoportok által benyújtott állásfoglalási indítványok

FOGALMAZZUNK ÉLESEN: A NŐK ELLENI ERŐSZAK INTÉZMÉNYE A TÁRSADALMI JAVAKÉRT FOLYTATOTT VERSENYBEN A FÉRFIAKAT ÁLTALÁBAN ELŐNYBE, A NŐKET PEDIG ÁLTALÁBAN HÁTRÁNYBA HOZZA; EZ A VALAMIÉRT ROSZSABB ESÉLYEL INDULÓ FÉRFIAK SZÁMÁRA EGYENESEN LÉTÉRDEK

egyikében sem jelent meg; csak a közös állásfoglalási indítványban, valamint a dokumentum elfogadott változatában szerepel, egyetlen helyen, a 19. pontban. Ez a rész az Európai Parlament intézményén belüli intézkedésekről szól, ennek keretében pedig a szexuális zaklatás „belső bejelentői”-nek (‘whistleblowers’) védelméről: „[...] megfelelő jogorvoslati lehetőségeket biztosít arra az esetre, ha a bejelentők a visszaélés bejelentésével kapcsolatban nem megfelelő és nem tisztességes bánásmódban részesülnek”. Az eljárás alá vontakkal szembeni bánásmód normáiról itt sem esik szó.

Természetes, hogy az EU területén külön felszólítás nélkül is biztosítani kell a tisztességes eljáráshoz való jogot – erre az Európai Unió Alapjogi Chartája is kötelezi a tagállamokat –, ám a vonatkozó normák betartása leginkább a bírósági eljárásokkal kapcsolatban kérhető számon. Mindeközben a szexuális zaklatási ügyek jelentős része nem bíróságon zajlik, hanem különféle intézményeken belül: belső panasz-eljárás, etikai eljárás keretében. Ezzel kapcsolatban tanulságosak lehetnek az EU számára azok a viták, amelyek az utóbbi években zajlottak az Egyesült Államokban a szexuális zaklatási ügyek kezeléséről a felsőoktatásban. Ezek egyik kiindulópontját 2015-ben a Northwestern Egyetemen oktató Laura Kipnis ügye jelentette, aki újságcikkben kelt egy szexuális zaklatás miatt bepanaszolt férfi kollégája pártjára, minek folytán őt magát is eljárás alá vonták.¹⁷ Az egyetemi panaszeljárások anomáliáit – a szakértelem és az átláthatóság, illetve általában az eljárási garanciák hiányát – összefüggésbe hozzák a nemi diszkriminációt az oktatás terén tiltó szövetségi jogszabállyal, amely költségvetési források megvonásával sújtja a szexuális zaklatásra vonatkozó panaszok elbírálása terén lemaradásban lévő oktatási intézményeket. Ez ugyanis „kártékony ösztönzést” jelenthet az egyetemek számára, hogy a tisztességes eljárás elvét figyelmen kívül hagyva hajszolják végig az ügyeket, és hozzanak mielőbb – adott esetben tévesen – elmarasztaló döntéseket.¹⁸

A tisztességes eljáráshoz való jog, illetve az ártatlanság vélelmének követelménye igen gyakran hangoztatott aggodalmak a #MeToo-mozgalom kapcsán is. Bizonyos szempontból irrelevánsak ezek a felvetések, hiszen a közösségi média felületein megnyilvánuló magánszemélyeken nem kérhetőek számon eljárási garanciák, de még a megosztott történetekről beszámoló médiumokon sem. Azzal a gesztussal szemben viszont támaszthatók kifogások, amikor az EP hivatalos formában biztosít feltétlen támogatásról egy olyan mozgalmat, amely mögött nincsen semmilyen szervezet, nincsenek hivatalos képviselői, enél fogva senki sem vonható felelősségre egy olyan –

a mozgalom résztvevői által is rettegett – forgatókönyv esetén, amikor kiderül, hogy valaki rosszhiszeműen rágalmozott meg ártatlan férfiakat (vagy nőket). Ezzel kapcsolatban az Egyesült Államokban fekete feministák egy 1955-ben történt, a polgárjogi mozgalom kontextusában emblematikussá vált esetre figyelmet fordítottak,¹⁹ melynek során Mississippi államban fehér férfiak meglincseltek egy Emmett Till nevű, tizenéves fekete fiút, akit egy fehér nő azzal vádolt meg, hogy ráfűtyentett, illetve szexuálisan közeledni próbált hozzá – ez a nő több mint hatvan évvel később, 2017-ben beismerte a nyilvánosság előtt, hogy vallomásaiban valótlanosságokat állított. Mind a szexuális erőszakra vonatkozó büntetőjogi eljárásokra, mind pedig a munkahelyi szexuális zaklatással kapcsolatos panaszeljárásokra vonatkozóan ismertek olyan statisztikák, melyek szerint a hamis vádak vagy a rosszhiszemű panaszbejelentések aránya igen alacsony; és ismert az érvelés, miszerint a nőknek nem éri meg, hogy alaptalanul bejelentést tegyenek. Azonban nem biztos, hogy ezeket a százalékos arányokat és ezt az érvelést automatikusan alkalmazni lehet a #MeToo-címkével ellátott bejegyzésekre is. Míg ugyanis a büntetőügyek és a formális panaszeljárások során beazonosítható egyének jelennek meg feljelentőként vagy panaszosként, addig a közösségi média felületein még az egyre szigorodó felhasználási feltételek mellett is elképzelhető, hogy valaki hamis profilt használva vagy létező személy neve mögé bújva közöl szexuális zaklatásra vonatkozó alaptalan vádakot – például politikai lejáratókampány részeként vagy rasszista gyűlöletkeltés céljából. Mindezt figyelembe véve különösen zavaró az EP-állásfoglalás szövegében (a 19. pontban) az „elkövetők” kifejezés – „határozottan támogatja az összes nőt és lányt”, akik a nyilvánosság előtt megnevezték „az elkövetőket” –, amelynek használata még az elméleti lehetőségét is kizárja annak, hogy a megnevezett személyek valamelyike végül nem bizonyul bűnösnek, illetve elmarasztalhatónak.

A tisztességes eljáráshoz való jog említésének hiánya eleve aggályos üzenet a jogállamiság szempontjából; továbbá, kifejezetten csökkentheti a nemi alapú megkülönböztetés, illetve a nemi alapú erőszak elleni jogi fellépés támogatottságát – ennek pedig végső soron az áldozatok láthatják kárát.

ÖSSZEGZÉSÜL

Az esszé szerzője körbejárta azt a kérdéskört, hogy egy EP-dokumentumba beilleszthető-e egy olyan társadalmi mozgalom hivatalos elismerése, amely

egyrészt igen rövid múltra tekint vissza, másrészt körvonalazatlan és felelősségre vonhatatlan. Vázolta azzal kapcsolatos kifogásait is, hogy a dokumentum hol összemosza, hol pedig egy lapon említi a nemi alapú megkülönböztetés legkülönbözőbb formáit. Észrevételezte azt is, hogy a vizsgált EP-állásfoglalás nem tesz explicit utalást a tisztességes eljáráshoz való jog követelményéről.

Megállapítható, hogy a szóban forgó EP-állásfoglalás fő célja annak hangsúlyozása, hogy a szexuális zaklatás és bántalmazás kérdéskörébe tartozó társadalmi problémákkal, köztük emberijog-sértésekkel szemben a leghatározottabb állami, illetve jogi fellépésre van szükség. Hiányosságai és ellentmondásos elemei folytán viszont aligha lesz alkalmas arra, hogy az emberi jogi konszenzus erózióját²⁰ – korunk politikai életének egyik legszembeötlőbb, tünetszerű jelenségét – hátráltassa.

JEGYZETEK

1. Az Európai Parlament 2017. október 26-i állásfoglalása a szexuális zaklatás és bántalmazás ellen az Unióban folytatott küzdelemről (2017/2897(RSP)), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0417+0+DOC+XML+V0//HU>
2. Jegyzőkönyv, 2017. október 26., csütörtök – Strasbourg, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+PV+20171026+ITEM-009-06+DOC+XML+V0//HU>
3. European Parliament / Legislative Observatory: 2017/2897(RSP) - 26/10/2017 Text adopted by Parliament, single reading <http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/summary.do?id=1509803&t=e&cl=en>
4. Lásd: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0417+0+DOC+XML+V0//EN>
5. Lásd: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0417+0+DOC+XML+V0//FR>
6. Sandra E GARCIA: The Woman Who Created #MeToo Long Before Hashtags, *The New York Times*, 2017. október 20., https://www.nytimes.com/2017/10/20/us/me-too-movement-tarana-burke.html?_r=0
7. Jodi KANTOR – Megan TWOHEY: Harvey Weinstein Paid Off Sexual Harassment Accusers for Decades, *The New York Times*, 2017. október 5., <https://www.nytimes.com/2017/10/05/us/harvey-weinstein-harassment-allegations.html>
8. Christe A. JOHNSON – K.T. HAWBAKE: #MeToo: A Timeline of Events, *The Chicago Tribune*, 2018. január 11., <http://www.chicagotribune.com/lifestyles/ct-me-too-timeline-20171208-htlmlstory.html>
9. Stephanie ZACHAREK – Eliana DOCKTERMAN – Haley Sweetland EDWARDS: TIME Person of the Year 2017: The Silence Breakers, *Time*, 2017. december 6., 2017, <http://time.com/time-person-of-the-year-2017-silence-breakers/>
10. B8-0582/2017, benyújtva a PPE képviselőcsoport nevében, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B8-2017-0582+0+DOC+XML+V0//HU>
11. B8-0579/2017, benyújtva a GUE/NGL képviselőcsoport nevében, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B8-2017-0579+0+DOC+XML+V0//HU>
12. Viták, 2017. október 25., szerda – Strasbourg; <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&reference=20171025&secondRef=ITEM-004-&language=HU&ring=B8-2017-0579>
13. Ruth GRAHAM: Why the #MeToo Moment Is Liberating, Dispiriting, and Uncomfortable All at Once, *Slate*, 2017. október 17., http://www.slate.com/blogs/xx_factor/2017/10/17/why_the_meto_moment_is_liberating_dispiriting_and_uncomfortable_all_at.html
14. 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról.
15. Lionel SHRIVER hozzászólása a „Meet the women worried about #MeToo” címen megjelent összeállításban, *Spiked-Online*, 2017, december 18., <http://www.spiked-online.com/newsite/article/meet-the-women-worried-about-meto/20639>
16. Nathalie ROTHSHILD hozzászólása a „Meet the women worried about #MeToo” címen megjelent összeállításban (15. vj.).
17. Laura KIPNIS: My Title IX Inquisition, *The Chronicle of Higher Education*, 2015. május 29.
18. Christina KIRKPATRICK: Campus Sexual Misconduct Due Process Protections, *Channels*, 2016/1, 163–177, 174.
19. G.S. POTTER: The Real Reason Why We Can't Just Believe All Women, *Medium*, 2017. november 26., <https://medium.com/@SIIPCampaigns/the-real-reason-why-we-cant-just-believe-all-women-f6eac4105990>
20. Lásd pl. Kováts Eszter: A konszenzusok felszámolása – Jobboldali populizmus és a „gender-ideológia” fenyegetése. *Fordulat* 22, 2017/1, 104–127.

Gregor Anikó

HATALOMMAL VALÓ VISSZAÉLÉS ÉS SZEXUÁLIS ZAKLATÁS EGY HAZAI EGYETEMEN

BEVEZETŐ

2014 őszén megrázó eseményekkel kezdődött a tanév Magyarország legnagyobb egyetemén. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Tanító- és Óvodapedagógiai Karának (TÓK) augusztusi gólyatáborában egy, az eseményt szervező Hallgatói Önkormányzat (HÖK) által megbízott fotós szexuális erőszakot követett el egy elsős diáklány sérelmére. Az ügy kipattanását pár hét múlva egy másik áldozat sajtónyilvános vallomása követte. Őt az Állam- és Jogtudományi Kar (ÁJK) egy évvel korábbi gólyatáborában érte szexuális erőszak egy diáktársa részéről, ez utóbbi esetben az áldozatot a szervezők beszélték le arról, hogy feljelentést tegyen, vagy az esetet bármilyen egyetemi szerv számára jelentse.

A hazai ügyek nyilvánosságra kerülése egyértelművé tette, hogy a sajtóhírek révén főként az Egyesült Államok egyetemeihez kötött ún. „*campus rape*” jelenség nem csak a tengerentúlon létezik; az ELTE-n kívül más egyetemekkel kapcsolatban is megjelentek a médiában olyan információk, amelyek alapján feltételezhető, hogy az ilyen visszaélések gyakoribbak, mint gondoltuk volna.

Az ELTE vezetése 2015-ben, a szenátus által elfogadott ún. erőszak-megelőzési koncepcióban¹ foglaltaknak megfelelően megbízott egy kutatócsoportot – amely az egyetem oktatóiból és volt, valamint jelenlegi hallgatóiból állt, – annak feltárásával (töb-
bek között), hogy milyen arányú lehet az egyetemi diákság körében a különböző típusú érintettség mértéke, vagyis hányan éltek át ELTE-s tanulmányaik alatt szexuális zaklatást vagy szexuális erőszakot; kik voltak az elkövetők (diáktársak, oktatók vagy egyéb ELTE-s dolgozók), illetve mi befolyásolhatja annak valószínűségét, hogy valaki áldozattá váljon. Az érintettség mértékének feltárása központi jelentőségű volt az egyetem mint szervezet szempontjából. A kutatás célja annak a döntésnek az előkészítése volt, hogy az egyetem vezetése mekkora és milyen jellegű apparátust állítson fel az esetek kezelésére, és hogy milyen megelőzési koncepciót alakítson ki. Jelen tanulmány ezért nem csak a jelenségek elméleti és jogi kontextusának, valamint az érintettséget feltáró kutatás főbb

eredményeinek bemutatására vállalkozik, hanem röviden annak ismertetésére is, hogy milyen elképzelések alakultak ki az egyetemi szintű beavatkozás mi-
kéntjéről.

TÁRSADALMI NEMEK KÖZTI VISZONYOK, JOGREND ÉS A SZEXUÁLIS ZAKLATÁS

A tanulmány témája megköveteli, hogy rövid áttekintést adjunk azokról a társadalmi mechanizmusokról, amelyek a szexuális zaklatás kontextusául szolgálnak, valamint arról, hogy miként illeszkedik bele ebbe a struktúrába a jogrend.

A társadalmi nemek szociológiája a társadalmi nemeket és az azok közötti viszonyokat a társadalmi struktúra egyik alapvető szervező és hierarchiaalkotó mechanizmusaként tartja számon. A társadalmi nem olyan társas gyakorlatok rendszereként értelmezhető, amely a társadalmi nemek közötti különbségeket konstruálja, továbbá a különbségek hierarchikus, egyenlőtlen rendszerbe való szervezésével egyben fenn is tartja azokat.² Ha ebből következően magát a társadalmi nemet is egyfajta társadalmi struktúraként fogjuk fel, akkor annak különféle szintjein – nevezetesen: egyéni szint, interakciók szintje, intézményes szint –, különböző társas folyamatok alakítják a nemek közötti hierarchikus viszonyokat.³ A különböző jogi szabályozások tipikusan az intézményes szinthez tartoznak, hiszen olyan pozíciókból, normákból, értékekből álló társas alakzatokként vannak jelen egy társadalom (vagy akár szűkebben értelmezve, egy szervezet) életében, amelyek újra és újra megszervezik – teret engednek, vagy éppen korlátozzák – a struktúrában belüli egyéni cselekvéseket.⁴ A feminista jogelmélet tárgya többek között annak vizsgálata, hogy a jogrend miként járul hozzá a nemek közti egyenlőtlen viszonyok fenntartásához a jogalkotás vagy éppen a jogalkalmazás különböző szakaszaiban.⁵ A nők elleni erőszak különféle formáival kapcsolatos jogi fellépés egyik előfeltétele volt például annak a bemutatása, hogy a magán- és a nyilvános szféra szétválasztása mester-

séges konstrukció: ezek a szférák kölcsönösen hatnak egymásra, és meghatározzák, hogy milyen lehetőségeik lesznek az embereknek jogaik megélésére. Bizonyos esetekben – az egyének jogérvényesítése érdekében – a jog nem hagyhatja érintetlenül a magán-szférát, be kell avatkoznia annak viszonyaiba. A szexuális zaklatás problémájának beemelése a jog területére szintén a feminizmusnak mint társadalmi mozgalomnak (aktivizmusnak) és elméletnek a jogelméletre gyakorolt hatását bizonyítja. A szexuális zaklatás elleni törvényi fellépés túlmutat a büntetésen: a cselekményben kifejezésre jutó hierarchikus – nők és férfiak közötti – társadalmi viszonyt, továbbá azt a társadalmi kontextust is problematizálja, amely erre az egyenlőtlen viszonyra épül.⁶

Más értelemben ugyan, de szintén az intézményes szinthez tartozik – és témánk szempontjából releváns – az a körülmény is, hogy a kutatás révén feltárni kívánt esetek egy felsőoktatási intézmény falain belül, illetve az intézménnyel kapcsolatban álló személyek között zajlottak. Ebben az értelemben az egyetem „társadalmi nemekkel átítatott” szervezatként (‘gendered organization’)⁷ működik, amely különféle mechanizmusokon keresztül fejezi ki a szervezet különböző nemű tagjainak a szervezet működése szempontjából elsődleges feladatait, szerepeit és a tagok közti alapvető, rendszerint hierarchikus viszonyt. A szervezet azon tagjai, akik szexuális zaklatást követnek el – az egyetem mint intézmény, illetve az azt körülvevő tágabb társadalmi struktúra keretei között –, cselekvésükkel újratermelik a nemek mint társadalmi csoportok közti egyenlőtlen viszonyokat.

Szexuális zaklatással kapcsolatos kutatásokra először az 1970-es években, az Egyesült Államokban került sor; ezek szolgáltak magának a fogalom kialakulásának is a kontextusául.⁸ A szexuális zaklatást a kezdetektől fogva a nemi alapú diszkrimináció egyik formájaként közelítették meg, különösen akkor, ha munkahelyen történt, tekintve, hogy ilyen esetekben nem csak az egyén szabadságát korlátozhatja a zaklatás, de akadályozhatja azt is, hogy a sértett fél a munkáját a lehető legjobban végezze, és képes legyen a szakmai lehetőségeivel minél inkább élni.⁹ Hasonlóképpen érvelhetünk az egyetemi közegben előforduló zaklatás következményeit illetően is: negatívan hathat az érintett diák tanulmányi eredményére, teljesítményére, vagyis a zaklatás gátolhatja a tudáshoz való egyenlő hozzáféréseben. Az egyetemeknek ezt figyelembe véve kell az ügyek kezelésével, valamint az esetek megelőzésével foglalkoznia.

A KUTATÁS CÉLJA ANNAK A DÖNTÉSNEK AZ ELŐKÉSZÍTÉSE VOLT, HOGY AZ EGYETEM VEZETÉSE MEKKORA ÉS MILYEN JELLEGŰ APPARÁTUST ÁLLÍTSON FEL AZ ESETEK KEZELÉSÉRE, ÉS HOGY MILYEN MEGELŐZÉSI KONCEPCIÓT ALAKÍTSON KI

A szexuális zaklatás jelenségének magyarázatára több modell is létezik.¹⁰ A (1) biológiai modell a szexuális zaklatásokat az elkövetők természetből fakadó, ösztönös viselkedésként értelmezi. A (2) szociokulturális modell szerint ezek a cselekmények a hatalomról szólnak; az egyik társadalmi csoportnak a másik feletti dominanciáját fejezik ki.¹¹ A (3) szervezeti modell annak az intézménynek a hierarchikus szervezeti sajátosságaiiban keresi a szexuális zaklatás okait, amelyben az adott esetek előfordulnak. Az ún. (4) „nemiszerep-túlcsozódulás” modell szerint a szervezeten belüli tevékenység szempontjából elvileg irreleváns nemiszerep-elvárások okozzák a szexuális zaklatást, aminek a kockázata különösen nagy, ha kiegyensúlyozatlanok a nemi arányok (sok fiú/férfi – kevés lány/nő, vagy fordítva). A jelentősebb modellek közül az utolsó (5) pedig ezeken a fenti faktorokon túl inkább az egyéni különbségekben keresi az előidéző okokat, hiszen a zaklatók többsége férfi ugyan, mégsem minden férfiból válik zaklató.

AZ EGYETEMI SZEXUÁLIS ZAKLATÁSI ESETEK JOGI KÖRNYEZETE MAGYARORSZÁGON, ILLETVE AZ ELTE-N

A magyarországi jogrend a zaklatást a fogalom történetének ismertetésekor már említett keretben, leginkább a munkahelyekhez kötődően olyan emberi jogi sérelemként tartja számon, amely nemi alapú diszkriminációt jelent, és ennek megfelelően a jogrendszer több pontján is kitér közvetlenül vagy közvetetten rá.¹² Magyarország Alaptörvénye deklarálja a nők és férfiak egyenjogúságát; kinyilvánítja, hogy nemi különbségtétel nélkül biztosítja mindenkire számára az alapvető jogokat, valamint azt is, hogy „minden munkavállalónak joga van az egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteletben tartó munkafeltételekhez”.¹³ A munka törvénykönyve tiltja a joggal való visszaélést, ennek körében a mások zaklatására irányuló vagy zaklatást eredményező magatartásformákat.¹⁴

Magyarországon az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebkvtv.) tisztázza, hogy mi tekinthető zaklatásnak. A 10. § (1) bekezdés értelmében „[z]aklatásnak minősül az az emberi méltóságot sértő magatartás, amely az érintett személynek a 8. §-ban meghatározott [védett – G.A.] tulajdonságával függ össze, és célja vagy hatása valamely személlyel szemben megfē-

lemlítő, ellenséges, megalázó, megszegyenítő vagy támadó környezet kialakítása”.¹⁵ Az Európai Parlament és Tanács 2002/73/EK irányelvének¹⁶ (8) és (9) bekezdése alapján a szexuális jellegű, illetve egy egyén nemével összefüggő zaklatást mint megkülönböztetési formát nem csak definiálni és tiltani kötelesek a tagállamok, hanem az esetek megelőzésére is figyelmet kell fordítaniuk. Ez az irányelv arra is felhívja a figyelmet, hogy az említett megkülönböztetési formák nem csak a munka világában, hanem a szakképzés területén is jelen vannak.

Az ELTE-n történt gólyatábori nemierőszak-eseteket 2013-ban megelőzte egy másik, szintén nagy port kavarázó eset, amikor az egyetem Bölcsészettudományi Karának (BTK) gólyatáborába jelentkezők névsorához a tábor szervező kari hallgatói önkormányzat egyes képviselői szexista, homofób, antiszemita és más, emberi méltóságot sértő megjegyzéseket fűztek.¹⁷ Ennek az esetnek a következtében az ELTE Etikai Kódexet¹⁸ alkotott, melyben rögzíti, hogy az egyetem elkötelezett „az emberi méltóság tisztelete, az egyenlő bánásmód követelményének betartása, a hátrányos megkülönböztetés tilalma iránt”, továbbá „elítéli, ha bármelyik polgára visszaél vélt vagy valós hatalmi helyzetével”. A már idézett törvény, az Ebktv. 63. § (4) bekezdése értelmében az ELTE-nek – mint 50 főnél több személyt foglalkoztató állami tulajdonban álló jogi személy – esélyegyenlőségi tervvel kell rendelkeznie. Az ELTE esélyegyenlőségi tervének hatályos változata¹⁹ kötelezettséget vállal többek között a nők esélyegyenlőségének megvalósítása érdekében, intézkedési tervben tiltja a diszkriminációt, hitet tesz az egyenlő bánásmód gyakorlata, az emberi méltóság tiszteletben tartása mellett. A kari esélyegyenlőségi referensek, az egyetemi Esélyegyenlőségi Bizottság, illetve annak vezetője képezik – elviekben – azt a hálózatot, amelynek feladata az esélyegyenlőségi tervben foglaltak megvalósítása és monitorozása. Ha azonban felkeressük az egyetemi honlap esélyegyenlőséggel foglalkozó oldalát,²⁰ azt láthatjuk, hogy az egyetem esélyegyenlőségi tevékenysége a fogyatékosügy területére korlátozódik.

A KUTATÁSRÓL ÉS A FŐBB EREDMÉNYEKRŐL

Magyarországon az ELTE-s kutatást megelőzően nem került sor olyan felmérésre, amely felsőoktatási környezetben vizsgálta a szexuális zaklatás vagy erő-

szak prevalenciáját. Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (Fundamental Rights Agency – FRA) 2012-es, csak nők körében végzett felméréseinek eredményei szerint a magyar nők 42%-a élt át valamilyen formájú szexuális zaklatást 15 éves kora óta legalább egyszer, ez az arány a legfiatalabb, 18–29 éves korcsoportban 55%. Az összes magyar nőt reprezentáló mintába kerültek 8%-a, a 18–29 évesek 21%-a számolt be arról, hogy olyan személy zaklatta őket, akinek köze volt az általuk látogatott oktatási intézményhez.²¹

Az ELTE-n végzett kutatás során a kutatói team²² összesen három pillérre építve járta körül az egyetemen belüli szexizmus, valamint a nemi alapú zaklatás és erőszak különböző formái általi érintettséget a diákok körében. Ebben a rövid írásban – tekintettel a lapszám tematikus fókuszára – a diákok érintettségét vizsgáló online kérdőíves kutatás eredményei közül a hatalommal való visszaéléssel és szexuális zaklatással kapcsolatosak bemutatására szorítkozom.

2016. május 10. és 29. között küldtük ki az ELTE 2015/16. tanév tavaszi félévére beiratkozott diákjainak alapkarra, aktív félévek számára, tagozatra és nemre reprezentatív mintájába²³ kerültek számára azt az online anonim kérdőívet, amely a nemi alapú megkülönböztetés, hatalommal való visszaélés, szexuális zaklatás, szexuális erőszak általi érintettséget vizsgálta a kérdezettek körében. Összesen 852 diák válaszait elemeztük.

A kutatásban egymástól elkülönítve vizsgáltuk a szexuális jellegű visszaélés vagy nem kívánt közeledés, valamint a szexuális zaklatás jelenségét. Külön vizsgáltuk, hogy valaki (1) elszenvedője, (2) tanúja volt-e ilyen cselekményeknek, esetleg (3) hallott csupán ilyesmiről. Azt is külön figyelembe vettük, hogy a cselekmény elkövetője diák, oktató vagy egyéb ELTE-s dolgozó volt-e.

A szexuális jellegű visszaéléssel vagy nem kívánt közeledéssel kapcsolatos érintettséget a következő cselekmények bármelyikének megtapasztalása indikálja: (1) valaki bizonyos jellegű előnyöket vagy pozitív elbírálást helyezett kilátásba a másik fél számára szexuális ellenszolgáltatás fejében; (2) valaki a másik fél számára kellemetlen, szexuális töltetű megjegyzéseket tett az illető testére, valamely testrészére, külsejére vonatkozóan; (3) valaki nyíltan szexuális témájú, a másik fél számára kellemetlen, zavarba ejtő beszélgetést kezdeményezett, (4) valaki a másik fél számára kellemetlen módon kezdeményezett szexuális kapcsolatot szóban és/vagy egyéb mó-

don; (5) valaki engedély nélkül, szándékosan és szexuális szándékkal megérintette, megfogta vagy tapogatta egy másik személy valamely testrészét. Az összes válaszadó 26%-ának volt tudomása – legalább hallomás útján – a fenti körbe tartozó esetről diákok között; a válaszadók 21%-a tanúja is volt, 9%-a pedig elszenvetője volt legalább egyszer ilyen esetnek; az utóbbi érték az ELTE diákságára – legelső becsléssel – kivetítve mintegy 500 érintettet jelent. Férfi és női hallgatók között igen gyenge statisztikai különbségek láthatóak: míg a férfi hallgatók között csekély mértékben volt magasabb azok aránya, akik legalább hallomásból szereztek tudomást ilyen esetről (30%, női diákok: 23%, $p=0,04<0,05$, $CV=0,07$) vagy tanúi voltak ilyen esetnek (28%, női diákok: 17%, $p=0,000<0,05$, $CV=0,13$), addig a férfi és a női hallgatók statisztikai értelemben véve ugyanakkora arányban ($p=0,41>0,05$) számoltak be arról, hogy maguk is elszenvetői voltak ilyen cselekménynek. Az, hogy a férfi hallgatók körében nagyobb a szem/fültanúk aránya, illetve az, hogy ők inkább hallomásból tudnak diákok közti esetekről, fontos eredménye a kutatásnak, mivel felveti annak a fontosságát, hogy az esetek kezelése érdekében a szemlélők vagy az esetről tudomást szerzők cselekvési lehetőségeiről (pl. helytelenítésnek való hangadás, kiállítás a zaklatott fél mellett), vagy éppen azoknak intézményes és egyéb gátjairól (kiközösítéstől való félelem, nincs kitől segítséget vagy tanácsot kérni, kell-e egyáltalán) is szó essék.

Az oktató részéről való tapasztalt visszaélések szintje globálisan is alacsonyabb volt: a válaszadó diákok 16%-a hallott ilyen esetről (férfi és női diákok egyforma arányban), 8%-uk tanúja, 3%-uk elszenvetője volt ilyen cselekménynek. A nemek közti eltérések itt is gyengék, ám a nemek közti egyenlőtlenségi viszonyok alapján vártakkal egyezők: a női diákok valamivel magasabb arányban (10%, férfi diákok: 5%, $p=0,041<0,05$, $CV=0,07$) voltak tanúi oktató által elkövetett visszaélésének, ilyen cselekmény konkrét elszenvetői pedig kizárólag női hallgatók voltak; ha az arányt kivetítjük a hallgatói populációra, akkor mintegy 200 fő. A kérdőíves kutatás eredményei szerint az oktató által elkövetett visszaélést minden esetben férfiak részéről tapasztalták meg azok a hallgatók, akik ilyen eset elszenvetői voltak. A diákok 1,5%-ának volt tudomása olyan esetről – legalábbis hallomásból –, amelynek során egyéb ELTE-alkalmazott (nem oktató) követett el visszaélést hallgatóval szemben; az érintettség volumene itt tehát alacsonyabb.

A szexuális zaklatással kapcsolatos érintettség szintje még alacsonyabb, mint a fent tárgyalt visszaélések esetében, ezért összesítve, diák és oktatói bontás nélkül mutatjuk be az érintettségi eredményeket.

Ennél a témánál már csak a személyes, közvetlenül átélt tapasztalatokra voltunk kíváncsiak, a hallomás útján vagy közvetett módon való tudásról már nem. A felméréshez a már bemutatott FRA-kutatás rövidített indikátorlistáját használtuk. Külön vizsgáltuk az ELTE-n kívüli és az ELTE-n belüli érintettséget; itt most csak az utóbbit mutatjuk be. A következő kérdéseket tettük fel: „*Előfordult-e már veled azóta, mióta az ELTE-re jársz, hogy valaki számodra sértő vagy kellemetlen módon... (1) szexuálisan nyílt vagy kétértelmű megjegyzést tett vagy viccelődött veled kapcsolatban? (2) szexuális szándékkal hozzád ért, tapogattott, hozzád dörgölözött? (3) akaratom ellenére mutogatott neked a nemi szervét? (4) akaratom ellenére nyílt szexuális tartalmú képet, fotót, SMS-üzenetet vagy e-mailt küldött neked?, (5) akaratom ellenére arra vett rá, hogy pornografikus dolgokat nézzetek?*” A felsorolt jelenségek közül legalább egyet elszenvedett már másik ELTE-s fél részéről a férfi hallgatók 2%-a, a női hallgatóknak pedig 6% – ez utóbbi arány ugyan szignifikánsan ($p=0,005<0,05$, $CV=0,10$) magasabb, de láthatóan kicsi a különbség –, ami az egyetemi diákközösségre mint populációra vetítve összesen, azaz férfiakat és nőket együtt tekintve kb. 250 érintettet jelent.

A korábban bemutatott FRA-kutatás eredményeire képest látható alacsonyabb ELTE-s női érintettségi arány a következő okoknak köszönhető. A most bemutatott kutatásban az ELTE világán belüli érintettségi arányokat mutattuk be. Másrészt az ELTE-kutatás kapacitáshiány miatt rövidített indikátorlistával dolgozott, azaz kevesebb konkrét tevékenység sorolódott be a zaklatási tételek közé. Harmadrészt a FRA-kutatás számára referenciául szolgáló 18–29 éves női korcsoport koránt sincs teljes átfedésben szociodemográfiai összetétel szempontjából az ELTE női hallgatóinak csoportjával. Éppen ezért az ELTE-s kutatás adatait inkább önmagukban érdemes vizsgálni.

Az eredmények szerint azok a diákok mérsékelt különbséggel, de valamivel jobban ki vannak téve a szexuális zaklatás veszélyének az ELTE-n belül, akik aktívabb közösségi életet élnek, és emiatt többet érintkeznek más egyetemi polgárokkal. Szignifikánsan ($p=0,001<0,05$, $CV=0,11$) magasabb, 10% volt ugyanis a zaklatás-érintettség azoknál a kérdezettek-nél, akik legalább egy ELTE-s szervezet (szakkollégium, sportklub, HÖK stb.) tagjai, valamint azok körében is ($p=0,006<0,05$, $CV=0,11$), akik a felmérésben szereplő kérdések alapján közösségi embernek látják magukat. Nem találtuk azonban annak a jelét, hogy a szexuális zaklatást legalább egyszer átélők körében magasabb lenne az akkut elszigeteltség-érzet, viszont azt sem, hogy magasabb vagy éppen, hogy

alacsonyabb lenne körükben az ELTE által nyújtott pszichológiai szolgáltatások ismerete.

AZ EGYETEM REAKCIÓJA: MÚLT, JELEN, JÖVŐ

Az egyetem már a kutatás lefolytatásával is kifejezte annak megismerésére irányuló szándékát, hogy a diákok körében milyen arányú a különféle visszaélések, zaklatások és erőszak általi érintettség. Ezeknek az arányoknak, valamint a visszaélések természetének és jellegének ismerete (az interjúk kutatás révén) ahhoz is szükséges volt, hogy az egyetem vezetése felülvizsgálhassa a jelenleg elérhető szolgáltatások hatékonyságát, valamint megtehesse a kezdő lépéseket egy hosszabb távú és átfogó egyetemi stratégia kialakítása irányába. Maga a kutatás is a már említett első intézkedéscsomag, az ELTE erőszak-megelőzési koncepciójának a részét képezte. Ezt megelőzően, a gólyatábori erőszak esetek hírének kipattanását követően az ELTE válságintézkedéseket tett: létrehozott egy e-mail címet, amelyre áldozatok anonim bejelentését várta,²⁴ valamint felülvizsgálta a gólyatáborok szervezési rendjét. A diákok (és a dolgozók) számára az egyetem az Életvezetési Tanácsadó elnevezésű, ingyenes pszichológiai szakszolgáltatását már korábban bevezette, egyes karokon pedig önálló szolgáltatást működtet, amelyet az áldozatok soron kívül is igénybe vehetnek. A 2016/2017. tanév május-júniusában a kari hallgatói önkormányzatok segítségével képeslap formátumú szórólapokon kezdték terjeszteni ezeknek a szolgáltatásoknak az elérhetőségét, továbbá a Magyar Képzőművészeti Egyetem tervező grafikus szakán végzett Varga Anna Gizella „Nem oké” című diplomamunka-sorozatából készült, az egyetemi szexuális zaklatás problémakörével foglalkozó plakátjait.²⁵ Az egyetemen belüli, illetve azon kívüli, áldozatokat segítő szolgáltatások, szervezetek, telefonos segélyvonalak elérhetőségét a kutatás részét képező online kérdőívek záró képernyőjén is feltüntettük, így azokkal a kitöltők, és köztük az érintettek, rögtön találkozhattak.

A kutatási eredmények nyilvánosságra hozatalával párhuzamosan, 2017 februárjában jelentette be az egyetem vezetése, hogy elkezdenek dolgozni az úgynevezett egyetemi ombudsmani²⁶ hivatal felállításán.²⁷ Az egyetemi ombudsman a nemzetközi, főleg angolszász szakirodalmak alapján tájékozódva azt mondhatjuk, hogy az ottani gyakorlatok szerint leg-

inkább általános konfliktus- és vitamenedzselést végez, kezeli a diákok részéről az oktatók tevékenységével kapcsolatban tett panaszokat, protokollokra és különböző beavatkozási, megelőzési lehetőségekre tesz javaslatot, illetve kommunikál minderről.²⁸ Munkájának központi jelentőségű elve a kölcsönös bizalom, a semlegesség, a szervezet hatalmi viszonyaitól való függetlenség és a megkeresések anonim kezelése.²⁹ Amint látható, az egyetemi ombudsman tevékenységi köre a diák-diák közötti problémás esetekre az eredeti elképzelések szerint nem terjed ki, vagyis az ezekben a viszonylatokban történő esetek kezelésével is bővíteni kell a tevékenységi körét. Továbbá nem foglalkozik specifikusan a szexuális zaklatás vagy más nemi alapú visszaélés kérdéskörével; a koncepció szerint az ombudsman munkáját segítő szakembergárda tagjai rendelkeznek majd ilyen téren speciális szaktudással. A koncepció ezen peremfeltételéből kifolyólag különösen fontos figyelembe venni azt, hogy az esélyegyenlőségi referensekből álló hálózat mellett jöjjön létre egy másik szerv, amely nagyon hasonló ügyekkel foglalkozna. Kezdetben az esélyegyenlőség fogalma sem kizárólag fogyatékos-ügyet jelentett a gyakorlatban, hanem a nők és férfiak, a többség és a kisebbség közötti egyenlőtlen társadalmi viszonyok kiegyenlítése érdekében való cselekvést is. Speciális tartalom hiányában mára azonban leszűkülte a fogalom értelme, és a nemi esélyegyenlőség ügyének az egyetemen belül gyakorlatilag nincs képviselője. Ezt a tapasztalatot mindenképpen érdemes az egyetemi ombudsman koncepciójának kidolgozásakor is figyelembe venni, azért, hogy

A KUTATÁSI EREDMÉNYEK NYILVÁNOSSÁGRA HOZATALÁVAL PÁRHUZAMOSAN, 2017 FEBRUÁRJÁBAN JELENTETTE BE AZ EGYETEM VEZETÉSE, HOGY ELKEZDENEK DOLGOZNI AZ ÜGYNEVEZETT EGYETEMI OMBUDSMANI HIVATAL FELÁLLÍTÁSÁN

a nemi alapú hátrányokkal, illetve az azokat létrehozó speciális intézményes mechanizmusokkal szembeni fellépés ne üresedjen ki, vagy szürküljön bele a nagy egészbe; hogy ne váljon az ombudsman csupán szimbolikus, tényleges transzformatív erővel nem rendelkező aktorrá – ami egyébként nem csak az akarat hiányából fakadhat, hanem a hivatal működéséhez

rendelt anyagi és más erőforrások korlátozott mértékéből is. Nagyon fontos feladat lenne összefoglalni és mindenki számára hozzáférhetővé tenni egy leírást arról, hogy a szexuális zaklatás jelenségkörébe tartozó, különféle típusú sérelmek esetén milyen fórumokhoz lehet az egyes karokon, illetve az egyetemen fordulni, és hogy kik és milyen feltételek között fogják a bejelentéseket kezelni. Ezeknek az információknak a közzététele nem csak a zaklatást elszenvedők számára lenne fontos, hanem azok megnyugtatósa érdekében is, akik – egyértelmű szabályozások

hiányában – tartanak a hamis vádaktól vagy a túlkapásuktól. Ugyancsak fontos lenne a kutatást folytatni, illetve kiterjeszteni, és a diákok mellett az oktatókat és az egyéb ELTE-s dolgozókat is megkérdezni a téma kapcsán.

Miközben az egyetemhez tartozó diákokkal, oktatókkal, egyéb dolgozókkal megismertetjük a kutatási eredményeket és alkalmakat teremtünk arra, hogy a jelenségekről, az azokkal kapcsolatos kérdésekről, félelmekről és dilemmákról nyíltan beszéljünk, azt sem szabad szem elől téveszteni, hogy azokat az egyéni attitűdöket, amelyek szélsőséges esetben hatalommal való visszaélés vagy szexuális zaklatás formájában ölthetnek testet, nemcsak az egyetem „társadalmi nemekkel átítatott” rezsimje, működési mechanizmusai veszik körbe és formálják (erősítik vagy éppen megkérdőjelezzik), hanem egy tágabb társadalmi kontextus is, amelynek egyik alapvető működési mechanizmusa a nemek közötti egyenlőtlen viszony különféle típusú (strukturális, gazdasági, fizikai) kényszerek révén történő fenntartása. Az intézmény és környezete kölcsönhatásban állnak, remélhetőleg sem a pozitív, de nem felejthetjük el, hogy a negatív hatások, gyakorlatok, normák sem állnak meg az egyetem falainál.

JEGYZETEK

1. ELTE erőszak-megelőzési koncepció szövege, 2015. június 29-ei szenátusi határozat, 38–45., <http://www.elte.hu/file/szen150629.zip>
2. Amy S. WHARTON: *The Sociology of Gender: An Introduction to Theory and Research*, Oxford, Blackwell Publishing, 2005, 7.
3. Barbara J. RISMAN: Gender as a Social Structure: Theory Wrestling with Activism, *Gender & Society*, 2004/4, 437.
4. Seumas MILLER: Social Institutions, in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2014 Edition), ed. Edward N. ZALTA, <https://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/social-institutions/>
5. Ruth FLETCHER: Feminist Legal Theory, in *An Introduction to Law and Social Theory*, eds. Reza BANAKAR – Max TRAVERS, Oxford, Hart Publishing, 2002, 135–154.
6. Catharine MACKINNON: Sexual Harassment: Its First Decade in Court, in *Feminism Unmodified. Discourses on Life and Law*, Cambridge, Harvard University Press, 1987, 103–116.
7. Joan ACKER: Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations, *Gender & Society* 1990/2, 139–158.
8. Linda WIRTH: Sexual Harassment, in *Gender and Work in Today's World*, eds. Nancy E. SACKS – Catherine MARRONE, Cambridge, Westview Press, 269.
9. Uo. 269.
10. Gary N. POWELL – Laura M. GRAVES: A szexualitás kezelése a munkahelyen, in *Szervezet, menedzsment és nemek*, szerk. NAGY Beáta, Budapest, Aula Kiadó, 2007, 237–238.
11. Tulajdonképpen ide tartozik a nők elleni erőszak magyarázó modelljei közül a patriarchátus-modellnek nevezett is: ez a nők és a férfiak közötti egyenlőtlen társadalmi viszonytal magyarázza a bántalmazást, a mi példánkban a szexuális zaklatást. Erről bővebben lásd: TÓTH Olga: A családon belüli, partner elleni erőszak, *Századvég*, 2003/27. 101–117.
12. SEBESTYÉN Andrea: A szexuális zaklatásról a nyílt légtérű munkahelyeken, *Társadalmi Nemek Tudomány a Folyóirat*, 2015/2, 103.
13. Magyarország alaptörvénye, XV. § (2-3), XVII. § (3).
14. 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről, 7. § (1).
15. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény.
16. Az Európai Parlament és a Tanács 2002/73/EL irányelve (2002. szeptember 23.) a férfiak és nők közötti egyenlő bánásmód elvének a munkavállalás, a szakképzés, az előmenetel és a munkakörülmények terén történő végrehajtásáról szóló 76/207/EGK tanácsi irányelv módosításáról.
17. Az esettel kapcsolatos sajtóhírek közül: Libsi, katkó, cigó, ratyi: diáklista az ELTE-n, *ATV.hu*, 2013. február 19., http://www.atv.hu/belfold/20130218_libsi_katko_cigo_ratyi_szelsoseges_lista_az_elte_diakjairol
18. Etikai Kódex az Eötvös Loránd Tudományegyetem polgárai számára, https://www.elte.hu/file/ELTE_Etikai_Kodex.pdf
19. Eötvös Loránd Tudományegyetem Esélyegyenlőségi Terve, 2013, <https://www.elte.hu/file/eselyegyenloseg.pdf>
20. Esélyegyenlőség az ELTE-n, <https://www.elte.hu/eselyegyenloseg>
21. Violence against women survey – data explorer, „Sexual harassment – all forms since the age of 15”, <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey>. A szexuális zaklatásnak összesen 11 különböző formáját mérte fel a kutatás: 1. nem kívánt érintés, ölelés, csók; 2. szexuális utalást tartalmazó és sértő megjegyzés vagy vicc; 3. helyteleníthető randevúra hívás; 4. tolakodó és sértő kérdés a magánélettel kapcsolatosan; 5. tolakodó és sértő megjegyzés a külsővel kapcsolatosan; 6. helyteleníthető bámulás vagy végig-

- mérés, ami megfélemlítő hatást kelt; 7. explicit szexuális tartalmú és sértő kép, fotó vagy ajándéktárgy küldése vagy mutatása; 8. szándékosan magamutogatás; 9. pornográf tartalmak vetítése, bemutatása az érintett akarata ellenére; 10. kéréstlen és sértő, szexuálisan explicit e-mailt vagy sms küldése; 11. helyteleníthető és sértő megkeresés közösségi fórumokon (pl. Facebookon vagy internetes csetszobában).
22. A kutatócsoport tagjai és az általuk menedzselte feladatok: Giczi Johanna (tanársegéd, Társadalomtudományi Kar, interjú kutatás), Gregor Anikó (adjunktus, Társadalomtudományi Kar, kutatásvezető, érintettség), Kovács Mónika (habil. docens, Pedagógiai és Pszichológiai Kar, attitűdök), Ligeti Sára Anna (alumna, Társadalomtudományi Kar, kutatási asszisztens), Simon Dávid (tanársegéd, Társadalomtudományi Kar, mintavétel és adatfelvétel), Szabó Mónika (adjunktus, Pedagógiai és Pszichológiai Kar, attitűdök), Zabolai Margit Eszter (MA hallgató, Bölcsészettudományi Kar, interjú kutatás).
  23. A mintavételről bővebben lásd Dr. SIMON Dávid: Mintavétel és súlyozás, in *ELTE-kutatás: „Nemek közötti egyenlőtlenségek különböző formáival kapcsolatos attitűdök és tapasztalatok” (összefoglaló)*, szerk. GREGOR Anikó, Budapest, ELTE, 2017. 11–13., https://www.elte.hu/media/b1/c6/5aaa2a07525eb786e6ba92bc6287c6820bea2d25c44471284f21d1b1a506/ELTE-kutatas_kutatas%20leirasa.pdf
  24. A nehallgass@ajk.elte.hu e-mail címre egyetlen bejelentés sem érkezett, amin nem csodálkozhatunk, hiszen az e-mail cím mellett semmilyen információt nem osztottak meg arról, hogy mi fog a bejelentést követően történni, illetve mi vár a bejelentőre, például ki férhet hozzá az adataihoz.
  25. A plakátok valamint a képeslapok grafikái elérhetők: <https://www.elte.hu/content/a-kovetkezo-lepesek.t.13714>
  26. A hazai környezetben a férfire utaló ombudsman elnevezés honosodott meg, angolszász közegben inkább az ombuds kifejezést használják. Idehaza az 1990-es években működő feminista Civil Ombudsnő Program Alapítvány elnevezése szolgált a nyelv valóságkonstruáló erejével szembeni, ellenkonstrukciós cselekvésként.
  27. „ELTE egyetemi ombudsman” (tájékoztató leírás az ELTE oldalán) <https://www.elte.hu/egyetemi-ombudsman>
  28. Mary P. ROWE: Options, Functions, and Skills: What an Organizational Ombudsman Might Want to Know, *Negotiation Journal*, 1995/2, 103.
  29. „Milyen egyetemi ombudsman?” (tájékoztató leírás az ELTE oldalán) <https://www.elte.hu/content/milyen-egyetemi-ombudsman.t.13715>

A SZEKXUÁLIS ÖNRENDELKEZÉS BÜNTETŐJOGI VÉDELME

Írásom a szexuális önrendelkezés mint büntetőjogi tárgy sajátosságaival, a büntetőjogi védelem terjedelmével és annak változásaival foglalkozik, az Isztambuli Egyezmény által indukált módosítások fényében. A magyar mellett német szakirodalmi álláspontokra hivatkozom még, mivel a dogmatikai rendszer, valamint a szakirodalmi megközelítések adaptálhatóságán túl a két országban a tényleges joghelyzet abban is hasonlít, hogy a *büntető kódexek módosítására az Isztambuli Egyezmény ratifikálása nélkül került sor*. A ratifikálás elmaradása ellenére a 2012. évi Btk. miniszteri indokolása kifejezetten hangsúlyozza az isztambuli egyezmény szerepét a módosítások hátterében,¹ és ugyanez mondható el a német büntető törvénykönyvet (StGB) módosító 2016. évi novelláról (50. évi StÄG) is. Az egyezmény ratifikációra Németországban végül 2017. október 10-én sor került, Magyarország esetében ez még mindig vár magára. A kérdéskör komoly dogmatikai és büntetőeljárás problémákat vet fel, érinti az alkotmányos büntetőjog és a kriminológia területét is. Ezen írás keretében ezekkel, illetve a magyar és a német törvényi tényállások elemzésével nem foglalkozom; a hangsúlyt most a jogtárgysérelem körülírására helyezem.

A szexuális önrendelkezés az ember személyének az egyik leglényegesebb aspektusa, „elemi személyiségi jog”.² Az emberi méltóság egyik összetevőjeként számos és meghatározó módon kapcsolódik a személy intellektuális, morális és társadalmi identitásához. A szexuális önrendelkezés határainak megsértését az érintett személy általában a személyes méltóságának lényegi eleme elleni, nagyon súlyos támadásként éli meg. Ezért az ilyen magatartások különösen alkalmasak arra, hogy tartósan károkat okozzanak a személy lelki és társadalmi integritásában.³

Az ma már nem vitatéma, hogy a szexuális önrendelkezés mindenkit megillet – nemtől, kortól, nemi identitástól és orientációtól vagy éppen házassági, élettársi köteléktől függetlenül –; s ez egyenes következménye annak, hogy ezt az alapjogot az emberi méltóságból vezetjük le, amely nem korlátozható, és mindenkit egyformán megillet. A magyar büntető-

jog 1997-ben vette át maradéktalanul ezt a felfogást, mikor is a házassági életközösségben elkövetett erőszakos közönséget – továbbá a nő által férfi sérelmére elkövetett nemi erőszakot is – nemi bűncselekményként – büntetni rendelte.⁴

A SZEKXUÁLIS ÖNRENDELKEZÉS BÜNTETŐJOGI MEGHATÁROZÁSA

A *szexuális önrendelkezést* és a *szexuális szabadságot* a legtöbb esetben szinonimaként használják.⁵ A büntetőjogi védelem kapcsán annak meghatározása lesz fontos, hogy milyen tartalom adható e kategóriáknak. Mindkettő érthető pozitív és negatív értelemben egyaránt; tartalmukat ilyen szempontból szükséges most meghatározni, valamint tisztázni kell a büntetőjoggal való viszonyukat.

A szexuális szabadság *tartalmilag* döntően *három összetevőre* bontható.⁶

a) Elsőként említendő a nemi identitás és orientáció kialakulásának, kialakításának a szabadsága, amelybe bele kell érteni azt is, hogy az egyénnek megvan a joga ahhoz, hogy ne alakítsa ki a szexuális identitását és orientációját. (Ez a szabadságjog alapjogi jellegéből fakad, vö. pl. a vallásszabadsággal.)

b) A nemi orientációnak megfelelő nemi cselekmények (nemi élet) gyakorlása; ez esetben is azzal a kikötéssel, hogy a szexuális szabadság a nemi cselekményektől (nemi élettől) való akár teljes tartózkodás jogát is magában foglalja. Ennek gyakorlati jelentősége is lehet, például a cölibátus esetében.

c) A nemi cselekmények *szituációs elemeinek* megválasztása; azaz a partnerválasztás szabadsága, illetve döntési szabadság arra vonatkozóan, hogy hol, mikor, hogyan és milyen nemi cselekményt folytasson az egyén a partnerével.

Pozitív értelemben a szexuális önrendelkezés azt jelenti, hogy az egyén valamennyi tartalmi elemet illetően olyan döntést hoz, amelyet akar, és úgy él nemi életet, úgy folytat nemi cselekményeket, ahogyan akar. *Negatív értelemben* pedig a kényszermentesség jelenti, azaz *bármelyik összetevőt illetően* joga van

A SZEKXUÁLIS ÖNRENDELKEZÉS AZ EMBER SZEMÉLYÉNEK AZ EGYIK LEGLÉNYEGESEBB ASPEKTUSA. „ELEMISZEMÉLYISÉGI JOG

az egyénnek arra, hogy külső, más személytől eredő kényszerrel mentesen döntsön.⁷

Az irodalomban egyöntetű az álláspont arról, hogy *büntetőjogi értelemben* a szexuális szabadság negatív aspektusának, azaz a kényszermentességnek van jelentősége. A büntetőjog ugyanis pozitíve nem támogatja a szexuális élet megvalósítását, kiteljesítését, hanem a kényszermentesség garantálása érdekében biztosít speciális védelmet. E tekintetben a szexuális önrendelkezést az egyén „elhárítási, védekezési jogaként” (‘Abwehrrecht’), avagy azzal szembeni szabadságaként határozza meg, hogy a szexualitása felett valaki más rendelkezzen (‘Fremdbestimmung’); azaz *mindenki számára biztosítottak legyenek a pszichés és fizikai feltételek ahhoz, hogy maga döntse el, hogy egy adott személlyel, egy adott helyen és időben akar-e egy meghatározott nemi cselekményt folytatni vagy sem.*⁸ Ezzel a meghatározással összekapcsolható a szexuális önrendelkezés negatív oldala és tartalmi elemei, és ez irányadó a büntetőjog számára.

Nagyon fontos, hogy a jogi tárgy sérelmét kell látnunk *bármelyik összetevőjének sérelme*, más általi figyelmen kívül hagyása esetén. Ezek az összetevők ugyanis egyenrangúak, és csak az összes fennállása esetén beszélhetünk valódi szexuális önrendelkezésről.⁹ Ennek gyakorlati jelentősége is van: ha például a sértett az adott partnerrel hajlandó lenne szexuális kapcsolatot létesíteni, esetleg szokott is vele nemi életet élni, de *vagy* a konkrét időpontban, *vagy* a konkrét helyen nem kíván szexuális kapcsolatot létesíteni, *vagy* bizonyos típusú nemi cselekmények végzésére nem hajlandó. *A nemi cselekmények egyes szituációs elemeinek sérelme* jellemző lehet például a házastársi, élettársi életközösségekben, illetve tartós szexuális kapcsolatokban. A nemi önrendelkezés megsértését kell látnunk például abban is, ha az elkövető a szexuális aktus során valamilyen ruhadarab (bőrruha, fehérnemű stb.) viselésére vagy eszköz használatára (pl. bilincs) akarja kényszeríteni a partnerét, aki ilyen feltételek mellett nem hajlandó az aktusra, noha egyébként nyitott lenne rá.

A SZEXUÁLIS ÖNRENDELKEZÉS SÉRELME ÉS ENNEK BÜNTETŐJOGI RELEVANCIAJA

A szexuális önrendelkezés (hasonlóan az önrendelkezés egyéb aspektusaihoz) jogi tárgyi jellegében lényegesen különbözik a személyhez kapcsolódó más jogi tárgyaktól, így pl. az emberi lélettől, testi épségtől. A szexuális szabadság olyan jogi tárgy, amelynek

nincs abszolút és állandó terjedelme (mint pl. az életnek vagy testi épségnek),¹⁰ hiszen az egyes egyének nem élhetnek egymás mellett korlátlan szexuális önrendelkezéssel. A szexuális szabadság az általános cselekvési szabadság részeként külső ráhatások – az adott társadalom normarendjének és más személyek ráhatásának – keretei között realizálódik.¹¹ Így e jogi tárgy sérelme is relatív jellegű, hiszen az egyik egyén szexuális szabadsága eleve korlátozza a másik személy szexuális szabadságát.¹² E jellemzőre figyelemmel kell körülírni tehát az egyes személyek szexuális szabadságának kollíziójával járó jogtárgysérelmet, azaz szem előtt kell tartani, hogy *az egyének szexuális szabadságának ütközése nem jár automatikusan a jogi tárgy sérelmével.*

A szexuális önrendelkezést akkor részesítheti védelemben a büntetőjog, ha a kollízió jellege olyan, hogy az egyik egyén szexuális szabadsága körében meghozott döntése a másik egyén szexuális szabadságának lényegi elemét sérti meg, azaz, ha *a másik egyén szabad döntését korlátozza.*¹³ Ezt az absztrakt meghatározást úgy tudjuk konkrét formába önteni, ha megvizsgáljuk a jogi tárgy (illetve annak negatív oldala) sérelmének

lehetséges módjait. A szexuális önrendelkezés sértendő egyrészt a sértetti akarat – meg nem engedhető – befolyásolásával, másrészt a sértetti akarat – befolyásolás nélküli, pusztán – figyelmen kívül hagyásával. Mindkét jogtárgysérelmi mód vonatkozásában relevánsak az Isztambuli Egyezmény által megfogalmazott elvárások, valamint a 2012. évi Btk.-ban foglalt egyes új tényállások.

Az *akaratot befolyásoló tettesi ráhatások* lehetnek a sértett akaratának ellenállhatatlan erővel történő megtörése (*vis absoluta*), az akaratot hajlító erőszak (*vis compulsiva*) vagy fenyegetés, és az akaratot módosító más magatartások: a megtévesztés, a meggyőzés vagy rábeszélés, illetve pusztán a cselekménnyel járó előnyök, illetve a cselekmény elmaradásával kapcsolatos hátrányok felemlítése.¹⁴

Az akaratot törő ráhatás büntetendősége különösebb problémát nem vet fel. A sértett testére ható *kényszer* esetén a jog számára nem kérdés, hogy nem lehet az önrendelkezés körében hozott döntésről beszélni. Akarathajlítás esetén a nemi cselekményre végül is a sértett döntése nyomán kerül sor, azonban a döntési szabadság tettes általi korlátozása miatt a sértett nem szabadon hozza meg döntését, és ezért nem lehet a sértetti döntést felelősséget kizáró tényezőként figyelembe venni.¹⁵ E magatartásokkal szemben nyújt védelmet a szexuális kényszerítés (Btk. 196. §) és a szexuális erőszak (Btk. 197. §) tényállása.

Érdekesek a *tévedés* és a szexuális önrendelkezés összefüggései. A jogtörténet tanulmányozása során találhatunk példákat a sértetti tévedésen alapuló eset kodifikálására. A német birodalmi büntető törvénykönyv (RStGB) 179. § büntette a közösülést, ha a tettes az erre vonatkozó házassági jogát színlelte. E tényállást a német jogalkotó az 1969. évi 1. novellával hatályon kívül helyezte.¹⁶ A Csemegi-kódex pedig ehhez hasonlóan büntette az ún. férjszínlelés bűncselekményét,¹⁷ amely az 1961. évi Btk.-ban már nem szerepelt, a kivételesen ritka elkövetés és ennek folytán a tényállás feleslegessége miatt.¹⁸ Az elmúlt évtizedekben elfogadott álláspont szerint a tévedés mögött legtöbb esetben jogilag figyelembe nem vehető felelőtlenség, tudatlanság, naivság vagy hiszékenység állhat, amelynek kihasználása tipikusan erkölcstelen, de nem éri el azt a szintet, amikor a sértetti beleegyezést a büntetőjog figyelmen kívül hagyhatja, és bűncselekményt statuálhat.¹⁹ A tévedés körében legjellemzőbb eset az *elkövető szexuális cselekményre irányuló motivációjában való tévedés*, ami egyébként ténylegesen sérti a szexuális önrendelkezést. Ha komolyan vesszük az Isztambuli Egyezmény követelményét, miszerint a *non consenting* típusú cselekményeket büntetni kell, akkor ebből még azt a következtetést is le lehetne vonni, hogy a tévedés is kizárja a sértett valódi beleegyezését; illetve ezt akár ki is olvashatnánk a Btk. 196. §-ához írt miniszteri indokolásból, valamint a kormánynek a CEDAW Bizottságnak írt válaszából.

Ugyanakkor – a kontinentális felfogás szerinti jogállami büntetőjog kereti között – a *sértetti tévedésre alapított, generális pönalizálás aligha képzelhető el*. Egyrésztől dogmatikailag nem fogadható el az az álláspont, amely a Btk. 196. §-ában foglalt szexuális kényszerítés által egyébként át nem fogott sértetti tévedést is a kényszerítés körébe vonná.²⁰ Ezt sem a szemantikai, sem a logikai, sem a rendszertani értelmezés nem támasztja alá. Másrésztől a sértetti tévedés kihasználásának általános pönalizálása határozatlan büntetőjogi normaalkotáshoz vezetne, és ellentétes volna a szükségességi-arányossági követelményekkel is (ez alapján büntetni kellene pl. a „veszek neked egy okostelefont, ha lefekszel velem ma este” típusú, a beváltás szándéka nélkül tett ígéreteket is). Csupán a *tévedés egyes eseteinek tipizált büntetőjogi védelme* lehet elfogadható; nem véletlen, hogy korábban is csak ilyen fordult elő. A mai társadalomban természetesen nem a férjszínlelés igényelhet büntetőjogi fellépést, hanem elsősorban a sértetti tévedésnek a hatalmi, befolyási helyzetben való előidézése, és azzal a

szexuális kontaktus létrejötte érdekében történő visszaélés (pl. karrierbeli előmenetel valótlan ígérete). Bár a Btk. 196. § (2) bekezdés b) pontja minősítő körülményként nevesíti a befolyási, hatalmi helyzettel

való visszaélést, abba az e helyzetben előidézett tévedés nem értelmezhető bele, hiszen – az önálló kriminalizációs hatókörrel nem rendelkező – minősítő körülmény a kényszerítési alapesetre épül, amely viszont a tévedést nem foghatja át. Az ilyen típusú tévedés-

szel szemben egyébként az StGB sem nyújt védelmet.²¹ Nem véletlenül hangsúlyozza egyébként a német szakirodalom, hogy – a magyar kodifikációs megoldással ellentétben – a kényszerítés és a visszaélés-típusú magatartások konzekvens módon nem szabályozhatók ugyanazon tényállásban.²²

A *meggyőzés* és a *rábeszélés*, az előnyök-hátrányok mentén történő *befolyásolás* általában akkor is büntetlen marad, ha az érintettek között jelentős intellektuális különbség van, vagy ha egymással társadalmi alá-fölérendeltségi viszonyban állnak. Ennek oka, hogy ilyenkor nagy, illetve nehezen meghatározható méretű területen fedi át egymást a beleegyezésnek a döntési szabadság korlátozásával történő megszerzése, valamint az egyszerű, jogilag is elfogadható meggyőzés, rábeszélés (ami egyébként a szexuális kapcsolatok természetes kommunikációs velejárója).²³ A büntetőjog erre a társadalmilag rendkívüli heterogén megítélésű, képlékeny területre nem merészkedhet – kizárólag csak akkor, ha az előnyök-hátrányok mentén történő befolyásolás egyúttal kényszerítés-ként is értelmezhető (pl. explicit vagy implicit fenyegetést tartalmaz, kényszerhelyzet kihasználásával jár), s ilyenkor a Btk. 196. § megfelelő értelmezése biztosíthatja a büntetőjogi fellépés lehetőségét.

A jogtárgysérelem alsó határa nagyon alacsony, és elvileg már akkor is felmerül a lehetősége, ha a sértett valami miatt nem tudja egy pusztán „nem”-mel vagy más ráutaló magatartással kivonni magát a tettes ráhatása alól.²⁴ Így a szexuális szabadság sérelmének másik módja a sértett *akaratainak pusztán figyelmen kívül hagyása*, tényleges befolyásolás nélkül. Tipikusan ez a helyzet, ha a sértett valamilyen oknál fogva képtelen a védekezésre vagy az akaratnyilvánításra. E szélsőségesen kiszolgáltatott helyzettel szemben már a Csemegi-kódex is védelmet biztosított, jelenleg a Btk. 197. § (1) bekezdés b) pontja foglalja magában e speciális, passzív alanyokat. A sértetti akarat figyelmen kívül hagyásának másik módja a meglepetésszerű, hirtelen fellépés, szexuális tolokodás, amely alól a sértett rövid időre nem tudja magát kivonni, kényszerítésről viszont – a sértetti akarat ki

nem alakulásának hiányában – még nincs szó. A magyar büntetőjog régóta védelmet nyújt az egyszerű „mutogatással” szemben [klasszikus szeméremértési tényállás; hatályos Btk. 205. § (1) bek.], viszont a váratlan, meglepésszerű testi kontaktussal, fogdosással szembeni büntetőjogi védelem megoldása nem volt megnyugtató: a bírói gyakorlatnak a tetteges becsületsértés tényállását kellett – aggályos módon – kiterjesztően értelmeznie a szubszumció érdekében.²⁵ Hasonló volt a helyzet a német büntetőjogban is.²⁶ Egyértelmű előrelépés, hogy a 2012. évi Btk. 205. § (3) bekezdésében található új, objektív karakterű szeméremértési alakzat már átfogja ezeket a magatartásokat is, mint ahogy 2016 óta az StGB 177. § (2) bekezdés 3. pontjáról is elmondható ugyanez.

BÚCSÚ AZ INKONGRUENS TÉNYÁLLÁSOKTÓL?

Látható tehát, hogy korábbiakban a szexuális önrendelkezésnek nem mindenfajta sérelme volt büntetendő. A nemi bűncselekmények tényállásai tehát ún. inkongruens tényállások voltak, amennyiben a büntetendőség törvényi tényállás által meghatározott keretei nem fedték le teljes egészében a jogtárgysérelem körét.²⁷ Az individuális büntetőjogi jogtárgyvédelem körében ez lényeges eltérést jelentett pl. az emberi élet, a testi épség vagy a személyi szabadság védelméhez képest. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a büntetőjogi védelem hatóköre mind a magyar, mind a német büntető törvénykönyvben bővült a közelmúltban, az inkongruencia köre tehát lényegesen szűkült. A korábbiakkal ellentétben – egyrészt a nemzetközi elvárásokat figyelembe véve, másrészt a szexuális zaklatás társadalmi megítélésének változása miatt – ma már a német szakirodalom is indokoltan tartja, hogy *a büntetőjog a szexuális önrendelkezést a maga teljességében védje*.²⁸ Ennek a kodifikációs megoldása ugyanakkor szinte megoldhatatlan kihívás elé állítja a büntetőjogot. Elég arra utalni, hogy a magyar szakirodalomban – nem túlzás – teljes a káosz a Btk. 196. § szerinti szexuális kényszerítés értelmezése kapcsán,²⁹ a német szakirodalomban pedig soha nem látott erejű kritikai hullám söpör végig az StGB 177. §-ának – a magyar modelltól egyébként eltérő dogmatikai koncepciót követő – újra-

AZ ISZTAMBULI EGYZEMÉNY ESETÉBEN NEM CSAK A RATIFIKÁCIÓ ELMARADÁSA HORDOZ PRIMER POLITIKAI ÜZENETET, DE A RATIFIKÁCIÓ MEGTÖRTÉNTÉ IS INKÁBB CSAK SZIMBOLIKUS JELENTŐSÉGGEL, SEMMINT KÖZVETLEN JOGTÁRGYVÉDELMI HATÁSOKKAL JÁR A BÜNTETŐJOGBAN. E SZIMBOLIKUS JELENTŐSÉGET SEM SZABAD AZONBAN ALÁBECSÜLNI

kodifikálása miatt is.³⁰ A dogmatikai problémák vizsgálata külön tanulmányt, tanulmányokat igényel.

Annai bizonyos, hogy a társadalmi hangulatból politikai elégedetlenséget generáló klíma nem tesz jót a jogalkotás színvonalának (ez a megfigyelés persze nem csak a nemi bűncselekmények esetében igaz). Az ma már például a 2015. szilveszteri kölni események kapcsán is világos, hogy a büntetőjogi fellépés elmaradása nem az

StGB elégtelenségére, hanem kimutatható rendőri vezetői hibákra vezethető vissza.³¹ A kriminálpolitikai hangulat felfokozottsága viszont ahhoz vezetett, hogy a kodifikációs szakértői bizottság véleményét részben nem várta be, részben pedig negligálta a német jogalkotó.³²

Figyelemreméltó az a higgadt szakirodalmi vélemény, amely szerint a – vélelmezett – joghézagok egyezménykonform jogértelmezéssel – vagyis az Isztambuli Egyezményt figyelembe véve – elkerülhetők. Ugyanezen szerző hangsúlyozza viszont, hogy a különösen kiszolgáltatott társadalmi helyzetben lévők (gyermekek, erőszakos kapcsolatban élők, hajléktalanok, fogyatékosok) számára csak a közigazgatási és polgári jog védelmi intézményei biztosíthatnak valódi védettséget, esetükben a határozatlan büntetőjogi tényállásokba vetett naiv hit egyenesen káros lehet.³³

A fentiek fényében, mind a magyar, mind a német helyzet figyelembe vételével az a konklúzió rajzolódik ki, hogy az Isztambuli Egyezmény esetében nem csak a ratifikáció elmaradása hordoz primer politikai üzenetet, de a ratifikáció megtörténte is inkább csak szimbolikus jelentőséggel, semmint közvetlen jogtárgyvédelmi hatásokkal jár a büntetőjogban. E szimbolikus jelentőséget sem szabad azonban alábecsülni.

JEGYZETEK

1. Indokolás a Btk. XIX. Fejezetéhez és 196. §-ához.
2. SÁRI János: *Alapjogok. Alkotmánytan II.* Budapest, Osiris, 2001², 78., Günter STRATENWERTH – Guido JENNY: *Schweizerisches Strafrecht. Besonderer Teil. Straftaten gegen Individualinteressen.* Bern, Stämpfli, 2003⁶, 141.
3. Herbert TRÖNDLE – Thomas FISCHER: *Strafgesetzbuch und Nebengesetze*, München, C.H.Beck. 2006⁵³, 1040.

4. A magyar helyzetről áttekintést ad többek között FEHÉR Lenke – VIRÁG György: A nemi erőszak büntetőjogi szabályozása, *Állam- és Jogtudomány*, 2006/1, 45–47.
5. Lásd pl.: Brigitte SICK: *Sexuelles Selbstbestimmungsrecht und Vergewaltigungsbegriff*, Berlin, Duncker & Humblodt, 1993, 83.; Kathrin KUMMER: *Sexuelle Belästigung aus strafrechtlicher Sicht*, Bern, Verlag Paul Haupt, 2002, 42.; Klaus LAUBENTHAL: *Sexualstraftaten. Die Delikte gegen die sexuelle Selbstbestimmung*, Springer, 2000, 7., Joachim RENZIOWSKI: §§ 174–184f, in *Münchener Kommentar zum Strafgesetzbuch II/II*, Hrsg. JOECKS et al., München, C.H.Beck, 2005, 1047.
6. Az a) és b) pontokhoz kiindulásként lásd Kovács Virág: A szexuális szabadság jogi megközelítésének problémái, *Jogtudományi Közöny*, 2003, 323. A c) ponthoz vö. SICK 1993 (5. vj.) 87., KUMMER (5. vj.) 43. és LAUBENTHAL (5. vj.) 7.
7. A két oldal egymást szükségképpen feltételezi. Két személy kapcsolatában pedig figyelemmel kell lenni az alapjogok kollíziójára, azaz egyik személy szexuális önrendelkezésének a pozitív oldalát a másik személy szexuális önrendelkezésének negatív oldala korlátozza (lásd még alább).
8. SICK (5. vj.) 87., LAUBENTHAL (5. vj.) 7., RENZIOWSKI (5. vj.) 1047.
9. SICK (5. vj.) 87., KUMMER (5. vj.) 43.
10. Ezért nevezi Peter HANGARTNER „intrasoziales Rechtsgut”-nak (kb. „társadalomközi jogi tárgy”) (*Selbstbestimmung im Sexualbereich. Art. 188 bis 193 StGB*, St. Gallen, 1998, 23.).
11. Vö. VIDA Mihály: A szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények, in *A magyar büntetőjog különös része*, szerk. NAGY Ferenc, Budapest, Korona, 1999, 133.
12. A helyzet érdekessége, hogy itt *ugyanazon alapjog kollíziójáról* van szó, és nem különböző alapjogok ütköznek (mint pl. a véleménynyilvánítás szabadsága az egyén jó hírnévhez fűződő jogával vagy emberi méltóságával; vagy pl. a mozgás szabadsága a magánlakás tiszteletben tartásához való joggal).
13. Kovács (6. vj.) 324.
14. Thomas FISCHER: Sexuelle Selbstbestimmungsrecht in schutzloser Lage, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 2000, 82. és 90–91.
15. Uo. 92.
16. Vö. Friedrich-Christian SCHROEDER: *Das neue Sexualstrafrecht. Entstehung – Analyse – Kritik*, Karlsruhe, C.F.Müller, 1975, 15., FISCHER (14. vj.) 91.
17. 1878. évi V. tc. 245. §: „Aki magát valamely nő férjének színli, és a nőnek tévedését felhasználja, hogy azzal nemileg közösüljön: szemérem elleni büntett miatt három évig terjedhető börtönnel büntetendő. A bűnvádi eljárásnak csak a sértett nőnek vagy férjének indítványára van helye.”
18. *A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve*, Budapest, KJK, 1962, 477.
19. Vö. FISCHER (14. vj.) 93. A tévedésre lehet példa az 1960-as évekből a „tübingeni kékszakkall” esete, aki számos nőt vett rá szexuális kapcsolatra, elhitetve velük, hogy mentális betegséget vagy vakságot okozhat számára, ha megtagadják tőle a szexet (ismerteti Barbara HERMANN-KOLB: *Die Systematik der sexuellen Gewalt- und Missbrauchsdelikte nach den Reformen 1997, 1998 und 2004*, Frankfurt a.M., Peter Lang Verlag, 2005, 53.). A svájci gyakorlatból említhető az az eset, amikor a sértett annyira ittas és álmos volt, hogy a partnerét összekeverte a férjével [ismerteti STRATENWERTH – JENNY (5. vj.) 176.].
20. Így GILÁNYI Eszter: *A nők elleni erőszak és magyar büntetőjogi szabályozása a nemzetközi elvárások tükrében*, PhD-értekezés, Miskolc, 2007, 200.
21. RENZIOWSKI (5. vj., 2017³) Rn. 4.
22. Rüdiger DECKERS: Zur Reform des Sexualstrafrechts durch das StÄG 2016, *Straverteidiger*, 2017, 411.; RENZIOWSKI (5. vj.) Rn. 10.
23. FISCHER (14. vj.) 91. Dogmatikai oldalról nézve az ilyen típusú magatartások pönalizálása azzal jár, hogy a tettesi magatartás objektív körülménye helyett a sértetti szubjektum értékelésére telepítjük a büntetőjogi felelősséget. Ez alapvetően jogbizonytalansággal jár, számos problémát vet fel. Ilyen problémák merülnek fel pl. a zaklatás Btk.-beli tényállásánál is; a sértetti szubjektum szerepéhez lásd MONORI Zsuzsanna Éva: A Kúria határozata a zaklatás bűncselekményéről, *JeMa*, 2016/4, 37.
24. Monika FROMMEL: §§ 173184f, in *Nomos Kommentar. Strafgesetzbuch II.*, Hrsg. KINDHÄUSER et al., Baden-Baden, Nomos, Baden-Baden, 2005², 3275.
25. Lásd pl. BJD 1248., BH 1984. 46.
26. Részletesen lásd SZOMORA Zsolt: *A nemi bűncselekmények alapkérdései*, Budapest, Rejtjel, 2009. 148–150.
27. SICK (5. vj.) 85–86.
28. DECKERS (22. vj.) 411., RENZIOWSKI (21. vj.) Rn. 10.
29. NAGY Alexandra: A beleegyezés nélküli szexuális cselekmények szankcionálása a büntetőjogban, *Magyar Jog*, 2017/2, 69–72.
30. Ennek összefoglalásához lásd Joachim RENZIOWSKI: Nein! – Das neue Sexualstrafrecht, *Neue Juristische Wochenschrift*, 2016, 3353–3358
31. Thomas FISCHER: *Strafgesetzbuch und Nebengesetzen*, München, C.H.Beck, 2017⁶⁴, Rn. 5.
32. DECKERS (22. vj.) 410.
33. FROMMEL (24. vj. 2017⁵) Rn. 96.

DOKUMENTUM ÉS KOMMENTÁR

„Bár nem tekinthető alapjognak, mégis hivatkozni kell arra is, hogy az ítéletet körbelengi az uniós szolidaritás eszméje. A tagállamoknak az Európai Unióról Szóló Szerződés 3. cikke alapján kötelezettsége a szolidaritás. Talán éppen ez jelentett a sarkalatos pontot a Bíróság számára az egyes érveket megfontolásakor. Az uniós jogot ugyanis nem lehet nem a szolidaritás szellemében értelmezni. Nem teheti meg sem Magyarország, sem Szlovákia, hogy nem vállalnak sorsközösséget Görögországgal és Olaszországgal, amikor e tagállamokra nagy teher hárul. A Bíróság ebből a szempontból nézve is jó ítéletet hozott: nem engedte, hogy a felperes tagállamok kibúvókat keressenek a szolidaritás kötelezettsége alól.” *(Szabó Attila)*

„Amellett, hogy a bírói gyakorlat valóban változatos a bilincselés jogszerűségével kapcsolatban, a rendőrség és a panasztestület elvi álláspontja közötti szilárd különbség is jól kimutatható. A rendőrség panaszt elutasító határozataiban visszatérő elem a „megelőző” vagy „preventív” jellegű bilincshasználatra való hivatkozás. Az indokolásokban feltűnő rendészeti zsargon jelentősége, hogy a legkülönbözőbb élethelyzetekben, konkrét ok nélkül megindokolhatóvá válik a bilincs alkalmazása, és elutasításra kárhóztatik minden bilincskalkulációval kapcsolatos panasz. A „preventív bilincselés” elve szerint az intézkedés alá vont személynek nem kell bizonyos magatartást konkrétan tanúsítania ahhoz, hogy a bilincs alkalmazása jogszerű legyen, elég a magatartás tanúsításának pusztán lehetősége a részéről.” *(Molnár Noémi Fanni)*

AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGÁNAK ÍTÉLETE AZ ÁTTELEPÍTÉSI KVÓTÁRÓL

BEVEZETŐ

2017. szeptember 6-án az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: Bíróság) ítéletet hozott a C-643/15. és C-647/15. sz. egyesített ügyekben. A kérelmekben Szlovákia és Magyarország az Európai Unió Tanácsa (a továbbiakban: Tanács) által elfogadott relokációs intézkedés megsemmisítését kérte.¹ A relokációs határozat² biztosítja, hogy a migrációs-menekültügyi hullám³ által leginkább érintett Görögország és Olaszország területéről az EU más tagállamaiba helyezték át a nemzetközi humanitárius védelmet igénylő személyeket a menekültügyi eljárás lefolytatása érdekében.

Az ítélet jogi előzménye és alapja az volt, hogy a Tanács még 2015 szeptemberében – az Unió külső határainál elhelyezkedő tagállamokra nehezedő migrációs és menekültügyi nyomás⁴ enyhítése érdekében – életbe léptetett egy úgynevezett áttelepítési mechanizmust. A mechanizmus célja, hogy az irregulárisan az Unió területére érkezett személyek menedékjogi eljárásaihoz kapcsolódó közigazgatási és gazdasági terheket megossza a tagállamok között. Ennek érdekében a Tanács minősített többséggel elfogadta, hogy 40 000 potenciálisan menedékkérő személyt – Olaszországból (24 000) és Görögországból (16 000) – más tagállamokba irányítsanak a következő két évben, hogy ott folytassák le a menekültügyi eljárásokat. A határozat kifejezetten a tagállamok közötti szolidaritáson alapult, és a két említett tagállam megsegítését célozta.

Az Európai Unió Bizottsága (a továbbiakban: Bizottság) eredetileg arra tett javaslatot, hogy 120 000 személyt vegyen át a többi tagállam Olaszországtól (15 600), Görögországtól (50 400) és Magyarországtól (54 000). A Tanács ülésein a Bizottság javaslatait a tagállamok többször módosították. A legfontosabb módosítás azért történt, mert Magyarország nem kívánt a leginkább érintett tagállamok közé tartozni, és így az áthelyezés kedvezményezettje lenni.⁵

Az elfogadott határozat 2015. szeptember 25-én lépett hatályba, és 2017. szeptember 27-ig kellett alkalmazni. A tagállamoknak a határozat alapján arra is lehetőségük volt, hogy amennyiben időközben a korábbinál nagyobb teher hárult rájuk, az áthelyezések ideiglenes felfüggesztését kérik. Ezzel a lehetőséggel élt Svédország és Ausztria is.

A határozat kiegészíti és részben felülírja a Dublin III rendeletet,⁶ amely főszabályként⁷ meghatározza az egyes tagállamok felelősségét a menedékjogi kérelmek elbírálásában.⁸

A relokációs határozat célja az volt, hogy a humanitárius válsághelyzet által leginkább érintett tagállamok helyzetét a már említett módon segítse,⁹ emellett az azt is el kívánta érni, hogy a kiszolgáltatott helyzetben lévő emberek számára biztosított legyen a nemzetközi egyezmények és az Európai Unió joga által garantált hatékony alapjogvédelem.

A határozatban tárgyalt mechanizmus Magyarország vonatkozásában szimbolikus jelentőséggel is bír, hiszen az ennek kapcsán kialakult vitában tükröződik hazánk hozzáállása a menedékkérőkkel szembeni szolidaritáshoz. Ilyen módon pedig az ügy arra is alkalmas volt, hogy megmutassa hazánk általános attitűdjét az emberi jogok érvényesülésével kapcsolatban.

Szlovákia és Magyarország egymástól függetlenül támadta meg a Bíróságon a határozatot.

A két tagállam összesen tizenhat jogalapra hivatkozott az eljárásban, amelyek alapul szolgálhattak volna a határozat jogszerűtlenségének kimondásához. A Szlovákia által hivatkozott hat, valamint a Magyarország által hivatkozott tíz jogalap nagyrészt fedi egymást. Az eljárás során számtalan támogató avatkozott be, ugyanakkor a továbbiakban kizárólag azokat az álláspontokat mutatom be, amelyek – az indokolás szerint – jelentősen hatottak a tényállás megállapítására.

Szlovákia és Magyarország szerint a határozat jogszerűtlenül került elfogadásra, és tartalmát tekintve

is jogszerűtlen, ezért kérték a Bíróságtól, hogy semmisítse meg a határozatot, és kötelezze a Tanácsot a bírósági eljárással járó költségek viselésére.

Az elemzésben a bírósági ítélet logikája szerint fogok haladni. Ebből következik, hogy minden egyes érv esetében előbb a felperes tagállamok, aztán az alperes Bizottság érvei olvashatók, csak ezután tárgyalom a Bíróság döntését.

A kommentár első felében csak eljárási kérdésekkel foglalkozom, ezt követően térek rá az anyagi jogi érvekre, amelyek már közelebb állnak az emberi jogi szempontokhoz, és így könnyebben is érthető a hazai jogrendszert ismerők számára. A szöveg legvégén – mintegy következtetésként – térek ki azokra az emberi jogi és alkotmányos szempontokra, amelyeket a vizsgált döntés érint vagy érinthet a jövőben.

EGYES HIVATKOZOTT JOGALAPOK ÉS AZOK BÍRÓSÁGI MEGÍTÉLÉSE: ELJÁRÁSI JOGI AGGÁLYOK

Az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés (EUMSZ) 78. cikk (3) bekezdésének mint a megtámadott határozat jogi alapjának a nem megfelelő jellegére alapított jogalapokról

A Bíróságnak mindenekelőtt meg kellett vizsgálnia, hogy a Tanács megfelelő jogalapon hozta-e meg a határozatot. A megsemmisítést kezdeményező tagállamok álláspontja szerint ugyanis az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés 78. cikkének (3) bekezdése nem jelenthet jogalapot egy ilyen döntés elfogadásához.

A megsemmisítés mellett felhívott érvek szerint a határozat valójában egy jogalkotási aktust (rendeletet vagy irányelvet) rejt el, hiszen számos más jogi aktust módosít. Az EUMSZ 78. cikk (2) bekezdése rendelkezik arról, hogy a közös uniós menekültügyi politikát a tagállamok rendes jogalkotási eljárásban szabályozzák. Ehhez képest enged eltérést a (3) bekezdés, amely szerint: „ha egy vagy több tagállam olyan szükségállapottal szembesül, amelyet harmadik országok állampolgárainak hirtelen beáramlása jellemez, a Tanács a Bizottság javaslata alapján az érintett tagállam vagy tagállamok érdekében átmeneti intézkedéseket fogadhat el.” A jogi kérdés tehát az, hogy a határozat tartalmát tekintve jogalkotási aktus-e vagy pedig egy átmeneti intézkedés.¹⁰

Magyarország elsődleges érve, hogy a megsemmisíteni kért határozat módosítja az alapvető felelősségi szabályokat megállapító Dublin III rendeletet, és mint ilyen nem tekinthető átmeneti intézkedésnek. A Bíróság megítélése szerint ugyanakkor a vizsgált határozat átmeneti, és csak a szükséghelyzetre vonat-

kozik. Ez alapján pedig sokkal inkább a 78. cikk (3) bekezdése, mint (2) bekezdésének szabályozása alá tartozik. A Bíróság megítélése szerint ugyanakkor a 78. cikk (3) bekezdése alapján meghozott határozat, jellegéből adódóan, nem módosíthat jogalkotási aktusokat: „[A]z EUMSZ 78. cikk (3) bekezdése alapján elfogadott átmeneti intézkedések főszabály szerint a jogalkotási aktusok rendelkezéseitől is eltérhetnek, az ilyen eltéréseknek tárgyi és időbeli hatályukat illetően behatároltakkal kell lenniük oly módon, hogy azok átmeneti intézkedéssel egy konkrét válsághelyzetre való gyors és hatékony reagálásra szorítkozzanak, ami kizárja, hogy ezeknek az intézkedéseknek az lehessen a célja vagy azok olyan hatással járjanak, hogy ezeket a jogalkotási aktusokat állandó jelleggel és általánosan felváltásuk vagy módosításuk, és ezzel megkerüljék az EUMSZ 78. cikk (2) bekezdésében előírt rendes jogalkotási eljárást.”¹¹

Azaz, a Bíróság elismeri és elfogadja, hogy ha az Unió egy hatékonyan tűnő átmeneti mechanizmussal kívánja kezelni a migrációs krízishelyzeteket, úgy a mechanizmust létrehozó határozat ideiglenesen és kellően konkrét tárgykörben módosíthat jogalkotási aktusokat is. Ez azt jelenti, hogy a Tanács a 2015. szeptember 22-i ülésén jogszerűen fogadta el a határozatot a Cseh Köztársaság, Magyarország, Románia és a Szlovák Köztársaság ellenszavazata, valamint a Finn Köztársaság tartózkodása mellett. Nem volt szükség az ennél jóval bonyolultabb és időigényesebb rendes jogalkotási eljárás lefolytatására. Amennyiben tehát a mechanizmus célja a tagállamokra nehezedő nyomás gyors enyhítése volt, akkor a fentiek értelmében nem elvárható a rendes jogalkotási eljárás lefolytatása. Ehelyett célszerűbb, ha – átmeneti és célzatos jelleggel – egy egyszerűbb eljárásban döntenek együtt a tagállamok az ideiglenes megoldásról. A Bíróság megállapítása szerint ez történt, tehát a megoldás nem jogszerűtlen. Sajnálatos ugyanakkor, hogy a Bíróság nem dolgozott ki egy olyan objektív mérceket, amely alapján az ilyen jellegű kérdések a későbbiek során is eldönthetőek lesznek.¹²

A megtámadott határozat átmeneti jellegének hiánya és e határozat alkalmazási időtartamának túlzott jellege

A megtámadott határozat két éven keresztül alkalmazandó, ez az időtartam bizonyos esetekben még egy évvel meg is hosszabbítható. A megsemmisítést kérő felek álláspontja szerint az esetlegesen három éves időszak túl hosszú ahhoz, hogy az EUMSZ 78. cikk (3) bekezdése alapján átmenetinek lehessen minősíteni. A Bíróság feladata annak megítélése volt, hogy vajon átmenetinek tekinthető-e a szabályozás.

Ezen túl a felek arra is hivatkoztak, hogy az áthelyezésre kerülő potenciális menedékkérők egy része minden bizonnyal valamilyen fajta nemzetközi védelemben fog részesülni az áthelyezési céltagállamban. Ez pedig azt jelenti, hogy az adott tagállam számára hosszú távú hatása lesz a vizsgált mechanizmusnak, hiszen a védelembé vételt követően az érintett személyek hosszabb ideig tartózkodhatnak az országban.¹³

A Bíróság figyelembe vette, hogy az egy éves meghosszabbításra csak kivételes körülmények esetén van lehetőség; akkor, ha egy tagállam a megváltozott körülményekre hivatkozva kéri a mechanizmus felfüggesztését. Ez esetben sem a teljes mechanizmus hosszabbodik meg, csak annak az érintett tagállamban történő végrehajtása, azaz a potenciális menedékkérők átadásának lehetősége. A Bíróság arra is kitért, hogy mivel a felfüggesztési mechanizmus¹⁴ 2015. december 26. után már nem indítható meg, a megtámadott határozat hatálya 2017. szeptember 26-án véglegesen lejár.

Mindezekre tekintettel a Bíróság úgy ítélte meg, hogy a 24 hónapos időtartam kellően behatárolt, rövid és indokolt ahhoz, hogy ideiglenesnek lehessen tekinteni. A Bíróság kitért arra is, hogy az esetlegesen megállapított nemzetközi védelmi státuszok természetüknél fogva hosszabb időre szólnak, mint a vizsgált mechanizmus.¹⁵ Ez viszont azt jelenti, hogy a Bíróság ezeket az időtartamokat nem veheti figyelembe az intézkedés ideiglenes jellegének megállapítása szempontjából, mert ha így tenné, akkor tulajdonképpen semmilyen intézkedést nem lehetne ideiglenesnek tekinteni valamennyi tagállam vonatkozásában. Ez azt is jelentené, hogy az EUMSZ 78. cikk (3) bekezdése alapján semmilyen intézkedést nem hozhatna a Tanács, hiszen a későbbi nemzetközi védelmi státusszá nyilvánítás szükségszerű velejárói a cikk alapján szóba jöhető intézkedéseknek.

Mindezek alapján a Bíróság úgy ítélte meg, hogy az intézkedés ideiglenes, így pedig megfelel az EUMSZ 78. cikk (3) bekezdésében foglalt átmeneti jellegnek.

A megtámadott határozat nem teljesíti az EUMSZ 78. cikk (3) bekezdésének alkalmazási feltételeit

Szlovákia szerint nem lehetett volna ezt a határozatot elfogadni, mivel nem volt szó az EUMSZ 78. cikk (3) bekezdésben rögzített hirtelen beáramlásról, ugyanis előre láthatóak voltak a menekültügyi és

MINDEZEKRE TEKINTETTEL A BÍRÓSÁG ÚGY ÍTÉLTE MEG, HOGY A 24 HÓNAPOS IDŐTARTAM KELLŐEN BEHATÁROLT, RÖVID ÉS INDOKOLT AHHOZ, HOGY IDEIGLENESNEK LEHESSEN TEKINTENI

migrációs folyamatok.¹⁶ Másrészt a tagállam azzal is érvelt, hogy a helyzet Görögországban nem a harmadik országbeli állampolgárok beáramlása miatt vált kezelhetetlenné, hanem Görögország menekültügyi politikájának – korábban már az EU szervei által is

megállapított – jelentős szervezetlensége miatt.¹⁷ Tehát nincsen okszerű összefüggés a beáramlás és a szükséghelyzet között. Harmadrészt, Szlovákia szerint az EUMSZ szövegét úgy kell értelmezni, hogy az átmeneti intézkedésnek a szükséghelyzet azonnali megszüntetésére kell vonatkoznia, míg a határozatban szabályozott mechanizmus – legalább részben – a jövőre nézve próbálja meg a helyzetet kezelni.

A Bíróság alaposan megvizsgálta a releváns statisztikai adatokat, és azt találta, hogy több elhúzódó, permanens válság mellett is különösen súlyos helyzet állt elő 2015 júliusában és augusztusában, így tehát a Tanács mérlegelési jogkörében indokolt a hirtelen beáramlás megállapítása. Mindemellett az ítélet azt is megállapította, hogy kellően szoros kapcsolat van a harmadik országbeli állampolgárok beáramlása és az előállt szükséghelyzet között. Az, hogy ehhez egyébként más okok (például a görög menekültügyi rendszer szervezetlensége) is hozzájárultak, az a jogszabály szempontjából irreleváns. A harmadik érveléssel utasította el a Bíróság, hogy a határozat a 2015 július–augusztusában előállt szükséghelyzetre adott jogalkotói válasznak tekinthető. Önmagában az, hogy a Tanács figyelemmel van annak lehetséges jövőbeni folytatódására, nem jelenti a határozat jogalapjának hiányát. Továbbá, a határozat több olyan mechanizmust is tartalmaz (pl. a felfüggesztés intézménye), amelyek lehetővé teszik a jövőben esetlegesen megváltozó helyzetekhez való könnyebb alkalmazkodást. Ahogyan a Főtanácsnok fogalmazott: „a sürgősségre való válaszolás nem zárja ki a válasz fejlődő és igazodó jellegét, feltéve hogy [az] megőrizi átmeneti jellegét”.¹⁸

Mindezek alapján, a Bíróság döntése szerint megalapozatlanok azok az érvek, amelyek a határozat meghozatalához szükséges fogalmi feltételek meglétét támadják.

Az EUMSZ 68. cikk megsértése

Ezzel az érveléssel kapcsolatban a Bíróságnak tulajdonképpen az eljárási rendnek az intézmények közötti működését kellett áttekintenie. Alapvetően a kormányfőket és államfőket tömörítő Európai Tanács feladata, hogy meghatározza az irányt; ez alapján ké-

szít javaslatot a szakpolitikát alkotó Bizottság konkrét jogi aktusra. Ha a Bizottság elkészült, akkor a szakminisztereket és apparátusukat tömörítő Tanács dönt a határozat elfogadásáról; úgy, hogy minden változtatásról egyeztetet a Bizottsággal és az Európai Parlamenttel (továbbiakban: Parlament) is. A jogi kérdés ebben az esetben az, hogy megvan-e ez a döntéshozatali lánc a vizsgált határozat esetében az Európai Tanács iránymutatása és a Tanács által elfogadott határozat között.

Az EUMSZ 68. cikke szerint „*az Európai Tanács meghatározza a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségen belüli jogalkotási és operatív programok tervezésére vonatkozó stratégiai iránymutatásokat.*” Szlovákia és Magyarország is azzal érvelt a megsemmisítés mellett, hogy az Európai Tanács 2015. június 25–26-i ülésén a részt vevő állam és kormányfők¹⁹ konszenzussal állapodtak meg abban, hogy 40 000 nemzetközi védelmet kérő áthelyezését valósítják meg.²⁰ Ehhez képest a Tanács – az Európai Tanács elvi hozzájárulása nélkül – már 160 000 nemzetközi védelmet igénylő személy áthelyezéséről döntött. A Tanács álláspontja szerint²¹ ugyanakkor nincsen ellentmondás az Európai Tanács iránymutatásai²² és az elfogadott határozat között. A Tanács elismerte ugyan, hogy az Európai Tanács iránymutatása kötelező érvényű, de azt állította, hogy ettől még nem jogalapja a többi intézmény – így a Tanács vagy a Bizottság – intézkedésének.

A Bíróság megállapítása szerint a 40 000 fő áthelyezésére vonatkozó iránymutatás alapján a Tanács szeptember 14-én konszenzussal elfogadta a 2015/1523 határozatot,²³ így pedig az Európai Tanács politikai iránymutatása teljes mértékben megvalósult. A Tanács csak ezt követően (szeptember 22-én) fogadta el a jelen ügyben vitatott határozatot. Az Európai Tanács részére nem állapíthat meg olyan tartalmú kötelezettséget, amely szerint a Tanács csak konszenzussal dönthet ebben a kérdésben, mivel ez a Szerződésben biztosított jogalkotás-kezdemenyvezési hatáskör elvonását jelentené, és ezzel megbontaná az Unió intézményei közötti egyensúlyt. Ha ugyanis az Európai Tanács meghatározhatná, hogy a Szerződésektől eltérő jogalkotási mechanizmusok lépjenek életbe – mint amilyen a konszenzusos tanácsi döntéshozatal előírása lenne –, úgy a Szerződésben lefektetett intézményi egyensúly felborulna. A vitatott határozat meghozatalát – szigorú értelemben véve –

a Bizottság kezdeményezte a Szerződésben rögzítetteknek megfelelően. Ez pedig független a korábbi Európai Tanácsi iránymutatástól.

Másrészt az EUMSZ 78. cikk (3) bekezdése megengedi, hogy a Tanács minősített többséggel döntson a kérdésben, így az Európai Tanács ezzel ellentétes előírása kifejezetten korlátozná a Szerződésből fakadó döntéshozatali hatékonyságot, ami egy rendkívüli helyzetre alkalmazandó intézkedés esetében súlyos korlátozásnak számítana.

Összességében tehát a Bíróság azt állapította meg, hogy a Tanács jogszerűen hozta meg a vitatott határozatot, mert az Európai Tanács iránymutatása nem sérült, illetve az Európai Tanács nem is korlátozhatja az intézmények döntéshozatalát.²⁴

*A Tanács nem tartotta tiszteletben
az EUMSZ 78. cikk (3) bekezdésében előírt,
a Parlamenttel folytatott
konzultáció kötelezettségét*

A felperes tagállamok szerint a bizottsági betérjesztését követően a Tanács jelentősen módosította a javaslatot, amiből később a vizsgált határozat született. (Magyarország, mint azt korábban említettem, kikerült a kedvezményezett tagállamok közül, illetőleg a taxatív felsorolt kedvezményezett tagállamok köre helyett feltételekhez lett kötve a kedvezményezetti minősítés.) Emiatt szükséges lett volna, hogy a Tanács konzultáljon a Parlamenttel, ennek elhagyásával sérült az EUMSZ 78. cikk (3) bekezdése és az EUSZ 10. cikkében rögzített képviselői demokrácia alapelve is. A felperesek arra is hivatkoztak, hogy a Parlament külön felhívta a Tanácsot, a javaslat módosítása esetén konzultáljon a Parlamenttel.

Magyarország hivatkozott a Parlament jogi ügyekkel foglalkozó bizottsága elnökének két levelére, amelyekben az illető arra hívta fel a Parlament figyelmét, hogy a Tanács jelentősen módosította az eredeti javaslatot. Ezeket a leveleket azonban a Bíróság nem tudta figyelembe venni, mert szabálytalan módon kerültek a felperes birtokába. A Bíróság azt is megjegyezte, hogy a levelek tartalmának megismerése nélkül is eldönthető a fennálló jogkérdés.

A Tanács szerint a javaslat sürgősségének megfelelően folytattak konzultációt a Parlamenttel. Ráadásul a szeptember 14-i konzultációt követően már nem

MINDEMELLETT AZ ÍTÉLET
AZT IS MEGÁLLAPÍTOTTA,
HOGY KELLŐEN SZOROS KAPCSOLAT VAN A HARMADIK
ORSZÁGBELI ÁLLAMPOLGÁROK BEÁRAMLÁSA ÉS AZ ELŐÁLLT SZÜKSÉGHELYZET KÖZÖTT. AZ, HOGY EHHEZ
EGYÉBKÉNT MÁS OKOK (PÉLDÁUL A GÖRÖG MENEKÜLTÜGYI RENDSZER SZERVEZETLEN-SÉGE) IS HOZZÁJÁRULTAK,
AZ A JOGSZABÁLY SZEMPONTJÁBÓL IRRELEVÁNS

módosult olyan mértékben a javaslat szövege, ami újabb konzultációt indokolt volna.

A Bíróság döntése szerint a határozat szövege érdemben eltér a Bizottság javaslatának szövegétől, így valóban szükséges volt a Parlamenttel történő konzultáció. A Bíróság azonban úgy értékelte, hogy a Tanács elnöksége ennek megfelelően, szeptember 16-án tájékoztatta is a Parlament plenáris ülését arról, hogy Magyarország – saját kérésére – kikerült a kedvezményezett tagállamok közül. A Parlament ezt követően, már a változások ismeretében támogatta a Bizottság eredeti javaslatát. Ezután a javaslaton már lényegi pontokon nem változtattak. Mindemellett azt is rögzíti a Bíróság, hogy informális egyeztetések keretében a Tanács megfelelően tájékoztatta a Parlamentet a javaslat változásairól.

A Bíróság döntése szerint – fentiek alapján – megtörtént az EUMSZ 78. cikk (3) bekezdése alapján elvárható konzultáció a Tanács és a Parlament között.

A Tanács az EUMSZ 293. cikk (1) bekezdésében előírtakkal ellentétben nem egyhangúlag határozott

Az EUMSZ 293. cikk (1) bekezdése a következő eljárásjogi feltételhez köti a Tanács határozatainak az elfogadását: „Ha a Szerződések értelmében a Tanács a Bizottság javaslata alapján jár el, a javaslatot a Tanács [...] – csak egyhangúlag módosíthatja.” A felperesek szerint nem volt meg az egyhangúság. Bár azt elismerték, hogy az EUMSZ 293. cikk (2) szakasza értelmében nem szükséges az egyhangúság akkor, ha a Bizottság maga módosítja a javaslatát, azonban azt állították, hogy ez nem történt meg. Azaz, a felperesek szerint a Tanács módosította a Bizottság javaslatát, majd a szükséges egyhangúság nélkül fogadta azt el.

A Bizottság azt állította, hogy nem sértették meg a jogalkotás-kezdeménnyezéshez való jogát, mivel a képviselői részt vettek a javaslat módosításának folyamatában. A Tanács ülésein ugyanis jelen volt a Bizottság első alelnöke és a migrációs ügyekért felelős biztosa, akik a Bizottságot megfelelő felhatalmazással képviselték. Ez a képviselet a Bizottság és a Bíróság álláspontja szerint elfogadható volt ahhoz, hogy a Bizottságra a javaslat módosításában részt vevő félként lehessen tekinteni.

A felperesek vitatták a Bizottságot képviselő személyek felhatalmazási jogosultságát, valamint azt is, hogy egyáltalán a Bizottság nevében jártak-e el. A Bíróság azonban a képviseleti jogosultságot a biztosok kollégiuma belső eljárási szabályzatának 13.

cikke alapján igazoltnak találta. A Bizottság képviselőinek jelenléte, valamint az a tény, hogy a Bizottság maga sem véli megsértettnek a jogalkotás-kezdeménnyezési hatáskörét, arra enged tehát következtetni, hogy a testület hozzájárult az eredeti javaslat módosításához. Mindezek alapján már nem volt szükség a Tanács egyhangú döntésére, hiszen az EUMSZ 293. cikk (2) szakasza értelmében – a bizottsági módosítások miatt – elegendő volt a többségi döntéshozatal.

A Bíróság azt is vizsgálta ezzel összefüggésben, hogy az EUMSZ 78. cikk (3) bekezdésén alapuló határozat meghozatalakor a rugalmassági szempontok megfelelően érvényesültek-e. A rendelkezés célja ugyanis az, hogy az uniós intézmények gyorsan hozzassanak átmeneti intézkedéseket.

Mindezeket tekintetbe véve a Bíróság úgy döntött, hogy az EUMSZ 293. cikk (1) bekezdésében előírt egyhangúsági követelmény nem kötötte a Tanácsot. Ezen az alapon a Bíróság a felperesek fent kifejtett érvét megalapozatlannak találta.

A nemzeti parlamentek véleményezésre vonatkozó jogát nem tartották tiszteletben, és a Tanács megsértette a Tanácson belüli viták és szavazás nyilvános jellegének követelményét

A felperesek érvei szerint a megtámadott határozat jogalkotási aktus, így pedig azt jogalkotási eljárásban kellett volna elfogadni. Ennek megfelelően a határozatról a Tanácsnak nyílt ülésen kellett volna döntenie. Továbbá, a nemzeti parlamenteket is be kellett volna vonni a jogalkotási eljárásba.

A Bíróság már döntött abban a kérdésben, hogy a vizsgált határozat nem jogalkotási aktus, éppen ezért nem is volt szükséges azt a jogalkotási aktusokra vonatkozó eljárásban elfogadni, így ez a kérdés további vizsgáldást nem igényelt a Bíróság részéről.

A Tanács a megtámadott határozat elfogadása során nem tartotta tiszteletben a nyelvhasználatra vonatkozó uniós jogszabályokat

Magyarország szerint a Tanács megsértette a saját eljárási szabályzatát, mivel a megtámadott határozat Tanács által elfogadott szövegének csak az angol nyelvű változatát küldték meg a tagállamok képviselőinek. A Tanács ezzel szemben az eljárási szabályzatának egy másik pontjára hivatkozott, amely alapján erre jogosult volt.²⁵

Főszabály szerint: „amennyiben a Tanács sürgősségi alapon egyhangúlag másképp nem határoz, ez az intéz-

mény kizárólag a nyelvhasználatra vonatkozó hatályos szabályokban meghatározott nyelveken megszövegezett dokumentumok és tervezetek alapján tanácskozik és hoz határozatot. [Azonban az Unió kényes nyelvi politikája miatt – Sz.A.] a Tanács bármely tagja kifogást emelhet a tanácskozás ellen, amennyiben az esetlegesen javasolt módosítások szövegét nem készítették el a [...] megjelölt nyelveken.”²⁶

A Bíróság végül megállapította, hogy az eredeti javaslatot minden tagállam nyelvére lefordították, és e fordításokat az egyes tagállamok megkapták. A Bíróság azt is rögzítette, hogy a Tanács ülésén egyetlen tagállam sem emelt kifogást az angol nyelvű szövegek alapján folytatott tanácskozás ellen, pedig a hivatkozott eljárási szabály erre kifejezetten lehetőséget biztosít.

A Bíróság ennek megfelelően úgy döntött, hogy sem elvi értelemben nem sérült az Unió többnyelvűség mellett elköteleződése, sem pedig a konkrét eljárási szabályt nem sértették meg a határozat elfogadásakor.

HIVATKOZOTT ANYAGI JOGI ÉRVEK

Az arányosság elvének megsértése

A Bíróság az arányosságra vonatkozó egyes érvek vizsgálata előtt a következőképpen rögzítette annak tartalmát: „A Bíróság állandó ítélkezési gyakorlata szerint az arányosság elve megköveteli, hogy az uniós intézmények jogi aktusai alkalmasak legyenek a szóban forgó szabályozás által kitűzött jogszerű célok elérésére, és ne haladják meg az e célok eléréséhez szükséges mértéket, beleértve, hogy amennyiben választás kínálkozik több alkalmas intézkedés között, a kevésbé korlátozó intézkedéshez kell fordulni, és az okozott hátrányok a kitűzött célokhoz képest nem lehetnek aránytalanul nagyok [...]”²⁷ A Bíróság hozzátette, hogy az uniós intézmények széles mérlegelési jogkörét el kell ismerni, amikor azok politikai jellegű döntéseket hoznak. A testület azt is kiemelte, hogy a vitatott átmeneti intézkedést megalapozó szükséghelyzetre való hatékony reagálás érdekében azonnali reakcióra volt szükség. Mindezen tényezőket figyelembe veszi az arányosság konkrét aspektusainak értékelése során.

Szlovákia szerint a határozatban rögzített mechanizmus nem orvosolta Görögország és Olaszország

A TANÁCS SZERINT NEM A MENEKÜLTÜGYI RENDSZEREK HIÁNYOSSÁGAINAK STRUKTURÁLIS ORVOSLÁSA VOLT A MECHANIZMUS ELSŐDLEGES CÉLJA, HANEM E RENDSZEREK MENTESÍTÉSE A SÚLYOS LETERHELTSÉG ALÓL. MINDAZONÁLTAL, A HATÁROZAT OLYAN RENDELKEZÉSEKET IS TARTALMAZ, AMELYEK GÖRÖGORSZÁG ÉS OLASZORSZÁG MENEKÜLTÜGYI RENDSZEREINEK JAVÍTÁSÁT ÖSZTÖNZIK

menekültügyi rendszerének strukturális problémáit, erre a mechanizmus, *ab ovo*, nem is volt alkalmas. A végrehajtott áthelyezések alacsony száma is azt bizonyítja, hogy a mechanizmus alkalmatlan volt a kitűzött cél elérésére.

A Tanács szerint nem a menekültügyi rendszerek hiányosságainak strukturális orvoslása volt a mechanizmus elsődleges célja, hanem e rendszerek mentesítése a súlyos leterheltség alól. Mindazonáltal, a határozat olyan rendelkezéseket is tartalmaz, amelyek Gö-

rögország és Olaszország menekültügyi rendszereinek javítását ösztönzik.²⁸

A Bíróság álláspontja szerint mindösszesen annyi a határozat célja, hogy az Unió támogassa a két kedvezményezett tagállamot a hirtelen beáramlott harmadik országbeli állampolgárok okozta terhek viselésében, oly módon, hogy csökkenjen az érintett tagállamok menekültügyi rendszereire nehezedő nyomás.

A Bíróság leszögezte, hogy a végrehajtott áthelyezések alacsony száma önmagában még nem bizonyítja a mechanizmus alkalmatlanságát, mivel az eredmények korlátozottsága nem szükségszerűen jelenti azt, hogy a határozat eleve alkalmatlan volt a célok elérésére. A határozat meghozatalakor több tényező még ismeretlen volt a megalkotói előtt. A Bíróság szerint a Tanács elvégezte azt a jövőre vonatkozó elemzést, amely a határozat meghozatalához szükséges volt, és ez az elemzés utólag sem tűnik nyilvánvalóan tévesnek. Az áttelepítések alacsony számát olyan tényezők magyarázzák, amelyeket a Tanács nem láthatott előre.²⁹ További vizsgálódás tárgya lehet továbbá az a tény, hogy Magyarország és Szlovákia jelen ügyet elindította a Bíróság előtt, és ezáltal olyan jogbizonytalanságot okozott, amely rontotta a határozat végrehajtási morálját.

Minderre tekintettel a Bíróság szerint a határozat nem volt eleve alkalmatlan a kitűzött cél elérésére, így e szempontból arányos intézkedésnek tekinthető.

Szlovákia és Magyarország azon érvei, amelyek szerint a megtámadott határozat az általa elérni kívánt cél eléréséhez nem volt szükséges

Szlovákia azzal érvelt, hogy nem volt szükséges a vitatott határozat meghozatala, mert meglévő jogi eszközökkel is lehetett volna kezelni a felmerült szükséghelyzetet. Először is az ideiglenes védelem jogin-

tézményére,³⁰ másodsorban pedig az uniós polgári védelmi mechanizmusra hivatkozott³¹ mint lehetséges eszközökre. Harmadrészt hangsúlyozta, hogy a támogatni kívánt tagállamok a Frontex ügynökség segítségét kérhették volna a terhek csökkentéséhez.³² Végezetül a felperes jelezte, hogy a határozat elfogadása előtt rövid idővel lépett hatályba a 2015/1523 tanácsi határozat, amely lehetővé teszi, hogy a tagállamok önkéntes felajánlás révén, szolidaritási alapon vegyenek át menedékkérőket a válsághelyzet által leterhelt tagállamokból. Ez a rendszer ráadásul kevésbé sértené a tagállamok szuverenitását, jóllehet az még nem tudható – mivel még nem alkalmazták –, hogy vajon lehetővé teszi-e a probléma hatékonyan kezelését. Szlovákia ezzel összefüggésben arra is utalt, hogy a tagállamok e határozattól függetlenül is támogathatták önkéntesen a határozat által megsegíteni kívánt Görögországot és Olaszországot, például kétoldalú egyezmények keretében. Mivel ezek az eszközök már mind rendelkezésre álltak, így egy olyan újabb mechanizmus, amely komoly pénzügyi és közigazgatási teherrel jár az Unió és a tagállamok számára, szükségtelen volt a probléma megoldásához, ezáltal aránytalan intézkedésnek minősül.

A Tanács azt állította, hogy meggyőződött az intézkedés szükségességéről, valamint arról is, hogy annak elfogadásakor nem létezett olyan eszköz, amely a cél elérését (a Görögországra és Olaszországra nehezedő terhek csökkentését) ugyanolyan hatékonyan lehetővé tette volna: tehát az intézkedés arányosnak tekinthető.

A Bíróság e körben először emlékeztetett a Görögországban és Olaszországban a határozat meghozatalát megelőzően közvetlenül fennálló helyzetre. Fontosnak tartotta kiemelni azt is, hogy csak akkor semmisíthető meg a határozat, ha bizonyossá válik, hogy a probléma kezelésére rendelkezésre állt volna más, kevésbé kényszerítő, de legalább ugyanilyen hatékony eszköz. Azt vizsgálta tehát, hogy a 2015/1523 tanácsi határozatban szabályozott mechanizmus megfelelő-e a konkrét probléma hatékony kezeléséhez. A Bíróság szerint a migrációs és menekültügyi helyzet miatt szükségessé vált egy nagyobb léptékű mechanizmus életbe léptetése, mert előre látható volt, hogy a 2015/1523 tanácsi határozatban rögzített 40 000 személy átvétele nem hoz valódi enyhülést a megsegíteni kívánt tagállamoknak. A kényszerrel

kapcsolatban a Bíróság a következő megállapításra jutott: „A Tanács [...] – azon széles mérlegelési mozgáster keretében, amelyet számára e tekintetben el kell ismereni – jogosan vélhette úgy, hogy az áthelyezett személyek elosztásának kötelező jellege szükséges volt azon sajátos szükséghelyzetre tekintettel, amelyben a megtámadott határozatot el kellett fogadni.”³³ A Bíróság azt is rögzítette, hogy a 2015/1523 tanácsi határozathoz végül a tagállamok nem csatolták az önkéntes felajánlásokat tartalmazó listát, így kétséges volt annak várható hatékonysága is.

A Bíróság szerint az ideiglenes védelem sem jelentett volna megoldást. Jóllehet ilyen intézkedés révén megoldható lehet egy bizonyos országból/földrajzi területről származó menedékkérők helyzete, de nem csökkennek az ideiglenes védelmet biztosító tagállamra háruló szociális terhek, hiszen ez esetben a vé-

delemben vett személyek mind a tagállam területén maradnak. A Bíróság ezt az opciót egyébként nem is vizsgálhatja, mivel a kollektív ideiglenes védelem megítélése a tagállamok szuverén politikai döntési körébe tartozik.

A Frontex bevonásával és az uniós polgári védelmi mechanizmussal összefüggésben a Bíróság azt állapította meg, hogy azok önmagukban nem lettek volna elegendő intézkedések a probléma érdemi kezeléséhez. Ezek fontos kiegészítő intézkedések lehetnek ilyen természetű helyzetekben, de a Bíróság szerint elsősorban a további beáramlás kezelésére irány-

nyulnak, nem pedig a kialakult leterheltség csökkentésére. Ugyanez igaz a kétoldalú támogatási egyezményekre is, amelyek ráadásul szintén csak szuverén tagállami intézkedések lehetnek.

A Bíróság arra az érvre, miszerint a vitatott határozat aránytalanul költséges, akként reagált, hogy Szlovákia nem mutatott be olyan bizonyítékot, amely szerint hasonló eredménnyel kecsgetető megoldást alacsonyabb költséggel is meg lehetett volna valósítani.

A testület tehát nem talált olyan, már a határozat meghozatalakor létező eszközt, amely az elérni kívánt cél elérését kellő hatékonysággal biztosította volna. Mindezek alapján a Bíróság nem látta bizonyítotttnak, hogy a vitatott határozat a meghozatala pillanatában szükségtelen lett volna.

Magyarország a határozat szükségességét azon elvi kiindulópontból vitatta, miszerint a határozat a korábbi 40 000 személyen túl további 120 000 sze-

A BÍRÓSÁG SZERINT AZ IDEIGLENES VÉDELEM SEM JELENTETT VOLNA MEGOLDÁST. JÓLLEHET ILYEN INTÉZKEDÉS RÉVÉN MEGOLDHATÓ LEHET EGY BIZONYOS ORSZÁGBÓL/FÖLDRAJZI TERÜLETRŐL SZÁRMAZÓ MENEDÉKKÉRŐK HELYZETE, DE NEM CSÖKKENNEK AZ IDEIGLENES VÉDELME T BIZTOSÍTÓ TAGÁLLAMRA HÁRULÓ SZOCIÁLIS TERHEK, HISZEN EZ ESETBEN A VÉDELEMBE VETT SZEMÉLYEK MIND A TAGÁLLAM TERÜLETÉN MARADNAN K.

mély áthelyezéséről rendelkezik. Márpedig a korábbi kvóta meghatározására akkor került sor, amikor Magyarország még a kedvezményezett országok között szerepelt. Ebből következően indokolatlanul maradt benne a kvótában az az 54 000 fős keret, amely eredetileg Magyarország számára volt biztosítva. Ráadásul a határozat a keretszám újraosztása kapcsán nem rendelkezett pontosan az áthelyezési célországokról sem.³⁴

A Bíróság megállapította, hogy figyelemmel az érintett időszakban lezajlott eseményekre, illetve az ezeket tükröző adatokra, a Tanács nem vétett nyilvánvaló hibát, amikor a Magyarország számára fenntartott 54 000-es keretet felosztotta Görögország és Olaszország között, hiszen nagyon valószínű volt, hogy a görög és olasz menekültügyi rendszerekre nehezedő nyomás fokozódni fog. A Bíróság szerint indokolt volt az 54 000 fős keret fenntartása Magyarország kiesése után, illetve a célországok kijelölése. A keret kialakítása tehát nem tekinthető sem bizonytalannak, sem indokolatlannak.

A Bíróság a fentiek tükrében Magyarország szükségtelenségéről szóló érveit sem találta megalapozottnak.

A megtámadott határozat a Magyarországra kifejtett sajátos hatásai miatt megsérti az arányosság elvét

A felperes hivatkozott arra, hogy a határozat úgy jelöli ki Magyarországot is céltagállamként, hogy először még kedvezményezett tagállam volt. Az, hogy visszautasította a kedvezményezetti státuszt, nem jelenteti azt, hogy ne állna migrációs nyomás alatt. Márpedig egy migrációs nyomás alatt lévő tagállamot célországként kijelölni aránytalan intézkedésnek minősül.

A Tanács szerint ez az érv két okból sem állta meg a helyét. Egyrészt a megtámadott határozat oszthatatlan egésznek képez; nem lehet csak Magyarország vonatkozásában aránytalan minősíteni. Másrészt a megtámadás pillanatában (2017. május) Magyarország már nem állt migrációs-menekültügyi nyomás alatt, így nem hivatkozhatott arra, hogy az országra nézve a határozatból fakadó intézkedések aránytalanok.

A Bíróság megvizsgálta a határozat keletkezésének körülményeit, és azt állapította meg, hogy Magyarország azt követően kérte a kedvezményezetti

A BÍRÓSÁG SZERINT A GENFI EGYEZMÉNY NEM ÉRTELMEZHETŐ ÜGY, AHOGYAN AZT MAGYARORSZÁG ÉRTELMEZTE. AZ UGYANIS NEM A KÉRELMEZÉS HELYE SZERINTI ORSZÁGBAN MARADÁS JOGÁT BIZTOSÍTJA, HANEM AZT TILTJA MEG, HOGY A NEMZETKÖZI VÉDELMEZŐT HARMADIK ÁLLAMBAN KIUTASÍTSÁK, AMÍG A KÉRELMEZŐRŐL NEM DÖNTÖTTEK

körből való kikerülését, miután a területére nagy tömegben érkező személyeket elkezdte nyugati irányba szállítani, ezzel párhuzamosan pedig megkezdte a határzár építését³⁵ – vagyis akkor, amikor bizonyos módokon, részlegesen már enyhítette a rá nehezedő nyomást. A Bíróság azt is megállapította, hogy a nehézségekkel küzdő tagállamok számára a határozat biztosítja a felfüggesztés lehetőségét, amellyel egyébként Ausztria és Svédország élt is. Ezen

felül, a korábban vitatott 54 000 személyre kiterjedő keret tekintetében minden tagállamnak lehetősége van indokolással ellátott mentességet kérni a Bizottságtól és a Tanácstól.

A Bíróság általánosságban is megvizsgálta a határozat elosztási mechanizmusát, és azt nem találta aránytalanoknak.³⁶

Lengyelország – beavatkozóként – támogatta Magyarországot azzal az érveléssel, hogy a határozat azért is aránytalan, mert például az olyan „etnikailag homogén” országok esetében, mint amilyen Lengyelország, megbonthatja a lakosság meglévő – és megtartani kívánt – homogenitását. A Bíróság szerint ezzel az érveléssel Lengyelország már saját magát képviselte az eljárásban, amire nincsen jogosultsága. Ráadásul, a felhívott érv ellentétes az Európai Unió Alapjogi Chartájának (továbbiakban: Charta) 21. cikkével, mivel etnikai alapon különböztet meg embereket, így ezt nem lehet jogszerű érveként figyelembe venni.

Lengyelország azt is felhozta Magyarország érveinek támogatására, hogy a határozat végrehajtása egyes tagállamokban lehetetlenné teszi a közrend fenntartását, különösen az áthelyezett személyek ellenőrizhetetlen másodlagos mozgása miatt. Lengyelország azért félti a közbiztonságot, mert az áthelyezett személyek esetleg nem várják majd meg az áthelyezési célországban a menekültügyi eljárások végét, hanem távoznak egy általuk preferált tagállamba, miközben az egyes tagállamoknak nem lesz módja ezeket a – szükségszerűen jogszerűtlen módon történő³⁷ – mozgásokat figyelemmel kísérni és kezelni.

A Bíróság szerint egyrészt létezik egy beépített mechanizmus a határozatban, amelyre hivatkozva – közrendi és nemzetbiztonsági okokból – meg lehet tagadni egyes kérelmezők átvételét. Másrészt a Lengyelország által felvetett – jövőbeni – problémára tekintettel nem lehet aránytalan minősíteni a határozatot. Az ilyen jellegű, ténylegesen felmerülő

kérdésekre a tagállamoknak a kölcsönös bizalom szellemében kell a jövőben közös megoldást találniuk.

A Bíróság ítélete szerint – a fenti szempontokra tekintettel – a határozat sem Magyarország esetében egyedileg, sem pedig általánosságban nem tekinthető aránytalannak.

*A jogbiztonság és a normavilágosság elve,
valamint a Genfi Egyezmény megsértése*

Magyarország sérelmezte, hogy nem volt világos a határozatnak a Dublin III rendelethez való viszonya, valamint az sem, hogy mi alapján kerülnek kiválasztásra az áthelyezendő személyek, illetve, hogy milyen jogorvoslati mechanizmusok működhetnek a létrehozott rendszerben. Továbbá, Magyarország szerint a határozat nem rendezte megnyugtatóan az áthelyezett személyek jogi státuszát sem a céltagállamokban. Külön kiemelte, hogy a határozat nem volt összeegyeztethető a menekültek helyzetéről szóló 1951-es Genfi Egyezménnyel és az azt kiegészítő jegyzőkönyvvel (továbbiakban: Genfi Egyezmény) sem, mivel ezek értelmezése szerint a menedékkjogot kérők számára biztosítani kell, hogy annak az államnak a területén maradhassanak, ahol a kérelmüket benyújtották.³⁸ Ez a szabály egyébként az Európai Unió menekültügyi *acquis*-ában is megjelenik.³⁹ Mindezek figyelmen kívül hagyása mellett, Magyarország szerint, a határozat sértette a kérelmezők alapvető emberi jogait azzal, hogy olyan országokba kényszerítette őket, amelyekhez semmilyen kulturális vagy társadalmi kötelék nem fűzi őket.

A Tanács szerint a normák éppen annyira világosak, amennyire az egy átmeneti és sürgős helyzetre vonatkozó határozattól elvárható. Továbbá sem a Genfi Egyezmény, sem az Európai Unió joga nem teszi lehetővé a menedékkjogot kérelmezők számára, hogy szabadon választhassák meg az őket befogadó országot.

A Bíróság szerint a Tanács a lehetőségekhez mérten pontosította a határozatnak az unió joghoz való viszonyát; továbbá a Charta 47. cikke az Európai Unió jogának végrehajtásához kapcsolódóan általánosságban rendelkezik arról is, hogy nemzeti szinten szükséges biztosítani a jogorvoslathoz való jogot. Ez természetesen kiterjed az áthelyezéssel kapcsolatban hozott egyedi határozatokra is. A Bíróság szerint az áthelyezett személyek jogi státusza is kielégítően rendezésre került a megtámadott határozat 6. cikkének (5) bekezdésében, amely „*egyértelműen és pontosan előírja, hogy azt a nemzetközi védelmet kérelmezőt vagy abban részesülő személyt, aki anélkül lép az*

áthelyezési céltagállamtól eltérő másik tagállam területére, hogy teljesítene az ez utóbbi államban való tartózkodás feltételeit, azonnali visszatérésre kell kötelezni”.⁴⁰

A Bíróság szerint a határozat megfelelően rendelkezett az áthelyezés során a céltagállam kiválasztásáról is. A határozat preambulumban az is rögzítésre került, hogy az áthelyezés során az érintett személy családi, kulturális és társadalmi kötődéseit is figyelembe kell venni; valamint, érvényesülnie kell a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezményben rögzített elvnek is, amely előírja a gyermekek „legfőbb érdekének” figyelembe vételét.

A Bíróság részletesen is megvizsgálta a határozatnak a Dublin III rendelettel való összhangját, és azt találta, hogy előbbi csak az első beutazás tagállamának felelőssége kérdésében tér el jelentősen a rendelettől.⁴¹ Ez pedig indokolható a rendkívüli helyzettel, amire a határozat megoldást kívánt adni.

A Bíróság szerint a Genfi Egyezmény nem értelmezhető úgy, ahogyan azt Magyarország értelmezte. Az ugyanis nem a kérelmezés helye szerinti országban maradás jogát biztosítja, hanem azt tiltja meg, hogy a nemzetközi védelmet kérelmezőt harmadik államba kiutasítsák, amíg a kérelméről nem döntöttek. A határozat értelmében a kérelmezők nem harmadik országokba kerülnek kiutasításra vagy átszállításra, hanem egy olyan tagállamba, ahol a kérelmükről jogállami keretek között, érdemben fognak döntést hozni. Ez utóbbit garantálja a Charta 18. cikke, amely az Európai Unió valamennyi tagállamára nézve rendelkezik a menedékkjogról.

Mindezek alapján a Bíróság Magyarország és Szlovákia keresetét elutasította, és kötelezte ezen tagállamokat a költségek viselésére.

ÉRINTETT ALAPJOGOK ÉS A DÖNTÉS HATÁSAI

Bár a Bíróság döntése elsődlegesen nem alapjogi természetű, azonban több helyen előfordulnak benne alapjogi érvek is. Ezek közül a következők kiemelését tartom indokoltnak:

A *Charta 21. cikke* szerint tilos minden megkülönböztetés, így különösen a nem, faj, szín, etnikai vagy társadalmi származás, genetikai tulajdonság, nyelv, vallás vagy meggyőződés, politikai vagy más vélemény, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés, fogyatékoság, kor vagy szexuális irányultság alapján történő megkülönböztetés. Erre a követelményre hivatkozott a Bíróság akkor, amikor a beavatkozóként részt vevő Lengyelország nehéz-

ményezte, hogy az áttelepítések megbonthatják az egyes tagállamok etnikai homogenitását. Nagyon agyályos érv volt ez Lengyelország részéről, hiszen az Európai Unió éppen a sokszínűségre épül. A Bíróság ugyanakkor – mint láthattuk – határozottan, mérlegelés nélkül utasította vissza ezt a Chartába ütköző érvet. Fontos lehet az ítéletnek ez a fordulata a jövőben is, hiszen rögzítésre került, hogy a nyilvánvalóan Chartába ütköző érvet nem lehet a Bíróságon sikerrel felhozni.

A *Charta 18. cikke* rögzíti a menedékjogot. Nem szükséges túl hosszan érvelni a mellett, hogy az Unió tagállamai nem gondolkozhatnak olyan megoldásokon, ami ezt a jogot ellehetetlenítené vagy korlátozná.⁴² Ezt egyébként a felek nem is kísérelték meg, így nem volt szükséges az ítéletben, mérlegelni, hogy csorbul-e az áthelyezési mechanizmus által érintett személyeknek a menedékhez való joga. Az persze kérdéses, hogy egy olyan leterhelt menekültügyi rendszer, mint amilyen az olasz vagy a görög (vagy, mint amilyen a magyar is volt 2015 nyarán-őszén), milyen hatékonysággal tudja segíteni ennek a jognak az érvényre jutását. Természetesen a tagállamok jobban járnak, ha a rájuk háruló kötelezettségnek a kölcsönös bizalom jegyében törekcsenek eleget tenni.⁴³

A *Charta 47. cikkében* rögzített jogorvoslathoz való jog is felmerül egy ponton az ügyben. Magyarország hivatkozott arra, hogy a támadott határozat nem szabályozza az áthelyezett személyek jogorvoslathoz való jogát. A Bíróság következetesen azt felelte erre, hogy ha ezt a határozat nem szabályozza, akkor a tagállamoknak maguknak kell megnyugtató megoldásokat találniuk. Ami biztos: a jogorvoslatot biztosítani kell akkor is, ha erről rendelkezik az adott uniós intézkedés, és akkor is, ha ezt nem teszi meg. Az alapjogok garantálása az uniós jog végrehajtása során a tagállamok feladata is.

Bár nem tekinthető alapjognak, mégis hivatkozni kell arra is, hogy az ítéletet körbelengi az uniós szolidaritás eszméje. A tagállamoknak az Európai Unióról Szóló Szerződés 3. cikke alapján kötelezettsége a szolidaritás.⁴⁴ Talán éppen ez jelentett a sarkalatos pontot a Bíróság számára az egyes érveket megfontolásakor. Az uniós jogot ugyanis nem lehet nem a szolidaritás szellemében értelmezni. Nem teheti meg sem Magyarország, sem Szlovákia, hogy nem vállalnak sorsközösséget Görögországgal és Olaszországgal,

amikor e tagállamokra nagy teher hárul. A Bíróság ebből a szempontból nézve is jó ítéletet hozott: nem engedte, hogy a felperes tagállamok kibúvókat keressenek a szolidaritás kötelezettsége alól.

Az ítélet nem maradt reakciók nélkül, mivel a vizsgált kérdés témája mind az uniós, mind a tagállami politikák fókuszában van. Anélkül, hogy politikai vagy a jövőre vonatkozó jogi elemzést végeznék, célszerűnek tartom legalább vázlatosan összegyűjteni, hogy milyen következményei vannak – és lehetnek – az ítéletnek.

Szeptember 6-án a Szlovák Köztársaság miniszterelnöke a következő nyilatkozatot tette a fent bemutatott döntésre vonatkozóan: „A kvótával kapcsolatos álláspontunk nem változott meg. Folytatni fogjuk a munkát, hogy a szolidaritás kifejezésének más utakat találjunk, mint azon migránsok ránk erőltetése, akik máskülönben nem szeretnének a mi országainkba jönni.”⁴⁵ Emellett Robert Fico azt is elmondta, hogy tiszteletben fogják tartani a Bíróság döntését. Az, hogy a két egymásnak ellentmondó kijelentés a gyakorlatban miként értelmezhető, idővel kiderül majd.

Magyarország külügyminisztere szerint „a bírósági döntés semmilyen kényszerbe nem hozza a magyar kormányt, senkit nem kell befogadni, »végrehajtási kényszerünk nincs».

*A miniszter szerint a döntés arról szól, hogy a kvótáról szóló belügyminiszteri tanács döntése jogszerű volt. Vagyis az Európai Bizottságnál pattog a labda, hogy mit lép erre.*⁴⁶ Ebből arra következtethetünk, hogy bár a Bíróság döntését elfogadja a magyar kormány, de Szlovákiához hasonlóan megpróbál majd a ténylegesen megvalósuló intézkedések elé valamilyen (jogi) akadályt gördíteni. A határozat hatálya időközben lejárt, így újabb áthelyezésekre már nem lehet alkalmazni. Azok a személyek viszont, akiknek az áthelyezéséről megszületett a döntés, még várnak az áthelyezésre. 2017 novemberében 3850 menedékkérő volt ilyen a helyzetben. A Bizottság, némi eufemizmussal, a következőképpen értékelte az áthelyezési mechanizmust. „Két évvel a megkezdését követően az uniós áthelyezési program is sikerrel zárul – Görögországból már csak mindössze 750 személyt, Olaszországból pedig 3100 személyt kell áthelyezni. Eddig több mint 31 500 személyt helyeztek át más tagállamokba a program keretében. Csaknem minden tagállam tiszteletben tartotta jogi kötelezettségeit, a Cseh Köztársaság, Magyarország és Lengyelország azonban mindeközéig sem-

*milyen intézkedést nem tett a Bizottság júliusi indokolt véleményében foglalt kifogásokra válaszul – következőképpen velük szemben folytatódnak a kötelezettségzegési eljárások.*⁴⁷

Bár a felek azt nyilatkozták, hogy a Bíróság ítéletét elismerik, mégis kérdéses, hogy a határozat, amelynek jogszerűségéről a Bíróság döntött, hogyan kerül majd végrehajtásra.

A jogi kérdésekben hozott ítéletek ereje végső soron a kikényszeríthetőségükben rejlik. Amíg a tagállamok érdekeltek a végrehajtásban, addig kooperálnak, amikor már nem érdekeltek, akkor szabadon távozhatnak a kényszer alól, ha másképp nem, hát az Unióból való kilépés útján.

Természetesen lehetnek jogi eszközök a kötelező kvóta módosítására, nem feltétlenül a végrehajtás megtagadását jelentik a fenti tagállami álláspontok, de az ítélettel szemben megfogalmazott kritikák rávilágítanak a bíróságok korlátaira. Jelen ügyben a vizsgált határozat jogszerűsége bebizonyosodott, de hogy mi történne akkor, ha azt Magyarország és Szlovákia nem hajtaná végre, az már a jogállamiság kérdését feszegeti.

Hogy az egyes tagállamok alkotmányos identitása képes lehet-e megállítani az Európai Unió jogának és a Bíróság döntéseinek kötelező erejét, az egy hosszú távra vonatkozó kérdés.⁴⁸ Ez lehet az egyik olyan jogalap, amelyen a hasonló jogi aktusok vagy jogalkotási aktusok támadhatók, bár hozzá kell tenni, hogy a Bíróság nagyon határozottan szerelte le azt az érvet, amely nem volt összhangban a Chartával. Nem valószínű, hogy bármikor olyan alkotmányos identitásra lehetne hivatkozni az Európai Unió Bírósága előtt, amely nem összeegyeztethető a Chartában rögzített jogokkal. Természetesen külön kérdés, hogy a magyar Alkotmánybíróság hogyan kezeli majd az alkotmányos identitás problémáját, akár a relokációs mechanizmus későbbi végrehajtásához kapcsolódóan.⁴⁹

Ezzel összefüggésben érdemes megemlíteni, hogy erősödnek az ún. jurisztokráciával kapcsolatos kritikák. A többségi demokrácia elve szerint megválasztott népképviselői szervek fölötti szupranacionális bíróságok döntéseit bizonyos elméletek nem tartják igazoltnak.⁵⁰ Alkotmányjogi érvvé alakulhat, ha az Európai Unió Bíróságának legitimitása ezen az alapon meggyengül. Az ide vezető út kiépülését nagyban támogatja az Európai Unió Bíróságának aktivizmusára vonatkozó jogtudományi kritika.⁵¹

Az Európai Bizottság migrációs ügyekért, uniós belügyekért és uniós polgárságért felelős biztosa, Dimitrisz Avramopulosz a Bíróság döntését követően nem sokkal bejelentette, hogy a kötelező kvóta után a Bizottság inkább a tagállamok önkéntes vál-

alásait szeretné ösztönözni.⁵² Természetesen nem mutatható ki kauzális összefüggés a Bíróság döntése és a Bizottság részleges irányváltása között, de a döntés mindenképpen jól beleilleszhető abba a képbe, amelyen az látszik, hogy több tagállam is (nem csak Magyarország és Szlovákia) lassítja a kötelező áttelepítési mechanizmusokat. Ez a folyamat egy új, realisztikusabb, megfontoltabb szakpolitika megalkotása felé terelheti a Bizottságot.

Végül, gondolatkísérletként érdemes felvetni, hogy ha 1294 személyt valóban áthelyeznek Magyarországra, akkor rájuk milyen sors vár – jogi és emberi értelemben. Magyarországnak a határozat alapján 306 embert kell átvennie Olaszországból, Görögországból pedig 988-at, menekültügyi eljárások lefolytatására. Ezek a személyek egy meglehetősen bizonytalan lábakon álló menekültügyi rendszerbe kerülnének be.⁵³ Vajon a tranzitónákban várják majd meg az ügyük elbírálását? Milyen arányban veszik majd őket Magyarországon védelembe?⁵⁴ Milyen fogadtatásban részesülnek egy olyan országban, amely fogal-körömmel küzdött a jöttük ellen? És milyen érzéseket fog bennük mindez kiváltani? Ezekre a kérdésekre egyelőre nem tudunk választ adni, csak aggodalmaink lehetnek.⁵⁵

JEGYZETEK

1. Az Európai Unió Bíróságának ítélete a C-643/15. és C-647/15. sz. egyesített ügyekben. Magyar változata elérhető: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=194081&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=20075>
2. A Tanács (EU) 2015/1601 határozata (2015. szeptember 22.) a nemzetközi védelem területén Olaszország és Görögország érdekében elfogadott átmeneti intézkedések megállapításáról.
3. Nehéz helyzetben van a szerző, ha el kell neveznie a jelenséget. Az érintett időszakban menekült és nem menekült irreguláris vándorok is érkeztek az Európai Unió területére, ezért választom – pusztán leíró jelleggel – a migrációs-menekültügyi krízis kifejezést. Ehhez lásd: *Az Unió és a migrációs válság*, <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e9465e4f-b2e4-11e7-837e-01aa75ed71a1/language-hu>
4. Lásd ennek utólagos összefoglalóját és értékelését: *Irregular Migration via the Central Mediterranean – From Emergency Response to Systematic Solution*. European Political Strategy Centre. 2 Februar 2017., https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/irregular-migration-mediterranean-strategic_note_issue_22_0_en.pdf

5. Magyarország nem kívánta, hogy „frontországga” nyilvánítsa a határozat, mert attól tartott, hogy ezzel hatalmas „hotspotok” jönnek létre a területén. Lásd a következő cikket: Magyarország leszavazta a menekültkvótát, *Index.hu*, 2015. szeptember 22., http://index.hu/kulfold/eurologus/2015/09/22/magyarorszag_leszavazta_a_menekultkvotakat/
6. Az Európai Parlament és a Tanács 604/2013/EU Rendelete (2013. június 26.) egy harmadik országbeli állampolgár vagy egy hontalan személy által a tagállamok egyikében benyújtott nemzetközi védelem iránti kérelem megvizsgálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó feltételek és eljárási szabályok megállapításáról (átdolgozás).
7. A főszabályt gyakran felülírják az egyes tagállamok hatóságainak vagy bíróságainak döntései, mivel erre a Rendelet kifejezetten lehetőséget ad. Ehhez lásd: AIDA. *The Dublin system in 2016 Key figures from selected European countries*, https://s3.amazonaws.com/ecre/wp-content/uploads/2017/03/27170638/AIDA_2016Update_Dublin.pdf
8. Európai Parlament és a Tanács (6. vj.).
9. Az eredeti mechanizmust angol nyelven ismerteti az azt kidolgozó Európai Bizottság, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5698_hu.htm
10. Az ügyet Yves Bot főtanácsnok készítette elő. Az ő indítványa részletekbe menően veszi számba a jogalkotási aktus és az átmeneti intézkedés dogmatikáját. Ennek elemzése külön dolgozatot kívánna, így e helyütt csak utalnék a főtanácsnoki indítványra: Yves BOT Főtanácsnok Indítványa (Az ismertetés napja: 2017. július 26.) a C-643/15. és C-647/15. sz. ügyekben, 46–98., <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=193374&pageIndex=0&doclang=HU&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=378717>
11. Lásd ítélet (1. vj.) [78].
12. Az ítélet legkonkrétabb megállapítása: „*Márpedig a jelen ügyben meg kell állapítani, hogy a megtámadott határozatban előírt eltérések teljesítik a tárgyi és időbeli hatályuk behatárolásával kapcsolatos ezen követelményt, és azoknak nem célja, és nem is járnak azzal a hatással, hogy a jogalkotási aktusok rendelkezéseit állandó jelleggel felváltsák vagy módosítsák.*” Lásd ítélet (1. vj.) [79].
13. A menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény alapján Magyarországon a menekült és oltalmazott státuszt is három év elteltével kell felülvizsgálni. Eserint egy 2017 szeptemberében áthelyezett (és így legkorábban 2017 októberében elismert) menekült vagy oltalmazott személy 2020 októberéig – visszavonási ok hiányában – részesül védelemben Magyarországon. Tehát a 2015-ös határozat 2020-ig fejt ki előre látható hatást. A védelmi státuszok időtartamához lásd: Szabó Attila: A menekültek és oltalmazottak integrációjára vonatkozó nyári jogszabályváltozásokról, *Fundamentum* 2016/2, 107–112, <http://fundamentum.hu/sites/default/files/fundamentum-16-2-4-09.pdf>
14. A felfüggesztési mechanizmust a megtámadott határozat 4. cikkének (5) bekezdésében szabályozza.
15. Lásd ehhez angol nyelven: AIDA. *Asylum on the Clock? Duration and review of international protection status in Europe*. 2016 June, https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/07/AIDA-Briefing-Asylum-on-the-Clock-duration-and-review-of-international-protection-status-in-Europe_-June-2016.pdf Ez a dokumentum a magyarországi helyzetet még a 2016. június 1. előtt hatályos jogszabály szerint mutatja be. Ennek ellenére megéri áttekinteni, hogy mennyire változatos az Európai Unió belül is a megállapított védelmi státuszok időtartama.
16. Lásd a 2015-ös folyamatokhoz részletesen: IOM. *Global Migration Trends 2015. Factsheet.*, http://publications.iom.int/system/files/global_migration_trends_2015_factsheet.pdf
17. Ehhez lásd angol nyelven: AIDA. *Country Report: Greece. 2016*, http://www.asylumineurope.org/sites/default/files/report-download/aida_gr_2016update.pdf
18. Bot Főtanácsnok Indítványa (10. vj.) [130].
19. Az ülésen részt vevő személyek listája elérhető: http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2015/06/photo-directory-european-council-june-2015_pdf/
20. Az Európai Tanács 2015. június 25–26-i ülésén elhangzottak nyilvános összefoglalója elérhető: <http://www.consilium.europa.eu/hu/meetings/european-council/2015/06/25-26/>
21. Lásd ítélet (1. vj.) [140].
22. Az Európai Tanács nem egyezik meg a Tanáccsal. A Tanács a Miniszterek Tanácsát jelöli, míg az Európai Tanács az uniós tagállamok vezetőit (állam- és kormányfőit) tömöríti. Ehhez lásd: https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-council_hu
23. A Tanács (eu) 2015/1523 határozata (2015. szeptember 14.) a nemzetközi védelem területén Olaszország és Görögország érdekében elfogadott átmeneti intézkedések megállapításáról.
24. Bot főtanácsnok indítványa szerint (10. vj.): „*ki kell emelni, hogy mivel az EUMSZ 78. cikk (3) bekezdése lehetővé teszi a Tanács számára intézkedések minősített többséggel való elfogadását, a Szerződés ezzel ellentétes rendelkezésének hiányában kizárt, hogy az Európai Tanács ezt a szavazási szabályt úgy módosítsa, hogy a Tanácsnak egyhangúságon alapuló szavazási szabályt írjon elő. A Bíróság ítélkezési gyakorlatából ugyanis kitűnik, hogy mivel az uniós intézmények akaratnyilvánítására vonatkozó szabályokat a Szerződések állapítják meg, és azokról sem a tag-*

- államok, sem maguk az intézmények nem rendelkezhetnek, kizárólag a Szerződés hatalmazhatják fel valamely intézményt arra, hogy különleges esetekben eltérjen a Szerződésben megállapított valamely döntéshozatali eljárástól.” [150.]
25. A Tanács eljárási szabályzatának 14. cikk (1) és (2) bekezdésére hivatkoznak a felek.
26. Lásd ítélet (1. vj.) [200].
27. Lásd ítélet (1. vj.) [206].
28. A határozat 7. cikke rendelkezik az Olaszországnak és Görögországnak nyújtott operatív támogatás, míg a 8. cikke az általuk meghozandó, kiegészítő intézkedésekről.
29. Ehhez lásd angol nyelven: European Commission: *The Thirteenth Report on Relocation and Resettlement*, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20170613_thirteenth_report_on_relocation_and_resettlement_en.pdf
30. Az ideiglenes védelem lényege, hogy a nagy számban beáramló menedékkérők számára lehetővé tegye a nem egyedi (hanem kollektív) védelem megállapítását. Ezt a 2001/55/EK tanácsi irányelv szabályozza. Ez a típusú védelmet még soha nem alkalmazták az Európai Unióban.
31. Az uniós polgári védelmi mechanizmusról összefoglaló olvasható itt: *Humanitárius segítségnyújtás és polgári védelem*. https://europa.eu/european-union/topics/humanitarian-aid-civil-protection_hu
32. A Frontex ügynökség (ma már, a szervezet átalakulása után: Európai Határ- és Parti Órség) feladatairól szóló összefoglaló angol nyelven: *Mission and tasks*, <http://frontex.europa.eu/about-frontex/mission-and-tasks/>
33. Lásd ítélet (1. vj.) [246].
34. „Továbbá az eredetileg Magyarországról áthelyezni kívánt 54 000 kérelmező elosztása feltételeessé és bizonytalaná vált, mivel a megtámadott határozat azt írja elő, hogy erről az elosztásról a későbbi fejlemények tükrében véglegesen döntenek.” Lásd ítélet (1. vj.) [264].
35. Ennek alátámasztáshoz lásd: Boldizsár NAGY: Hungarian Asylum Law and Policy in 2015–2016: Securitization Instead of Loyal Cooperation, *German Law Journal*, 2016/6, 1060.
36. A Bizottság eredeti javaslata a preambulumban rögzíti a következőt: „[...] A javasolt elosztási kulcsnak a következőkön kell alapulnia: a) a népesség létszáma (40% súlyozás), b) a teljes GDP (40% súlyozás), c) az 1 millió lakosra jutó menedékjog iránti kérelmek átlagos száma a 2010–2014 közötti időszakban (10% súlyozás, a kritérium összelosztást érintő aránytalanságainak elkerülése végett a népesség létszáma és a GDP kulcsra gyakorolt hatása összegének maximum 30%-áig), valamint d) a munkanélküliségi ráta (10% súlyozás, e kritérium összelosztást
37. Az áthelyezett személyeknek nincs jogosultsága a külföldre utazáshoz, ahhoz ugyanis útlevele és vízumra lenne szükségük. Ez a helyzet a nemzetközi védelem deklarálása után változik.
38. Az Egyezmény 26. cikke alapján.
39. A nemzetközi védelem megadására és visszavonására vonatkozó közös eljárásokról szóló, 2013. június 26-i 2013/32/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv 9. cikkében.
40. Lásd ítélet (1. vj.) [328].
41. Dublin III rendelet 13. cikkének (1) bekezdése.
42. Noha Magyarországgal kapcsolatban vannak aggályok – a kötelezettségszegési eljárásokon túl lásd ehhez: GIL-BAZO Dr., María-Teresa: The End of the Right to Asylum in Hungary?, <http://www.asylumlawdatabase.eu/en/journal/end-right-asylum-hungary>
43. Lásd ehhez: Boldizsár NAGY: The EU member states and the refugee: who should (not) trust the other? A view from the shadow of the razor-fence, in *Vertrauen in unsicheren Zeiten: Optionen für die Zukunft.. Tagungsband zum Symposium Dürnstein 2016* NÖ, eds. Ursula BAATZ – Gudrun BIFFI, Krems, Forschungs- und Bildungsges.m.b.H – Donau-Universität Krems, 2016, 105–118.
44. „[Az Európai Unió e]lőmozdítja a gazdasági, a társadalmi és a területi kohéziót, valamint a tagállamok közötti szolidaritást.”
45. Reuters: Slovakia respects EU court ruling on refugees, position unchanged, *Reuters.com*, 2017. szeptember 6., <https://www.reuters.com/article/uk-europe-migrants-europe-slovakia/slovakia-respects-eu-court-ruling-on-refugees-position-unchanged-pm-idUKKCN1BH16R> Az eredeti szöveg: ‘Our position on quotas does not change,’ Fico said. ‘We will continue to work on having solidarity expressed in different ways other than forcing (on us) migrants from other countries that don’t want to be here anyway.’”
46. DULL Szabolcs: Szíjjártó a kvótaitéletről: A csata most kezdődik, *Index.hu*, 2017. szeptember 6., http://index.hu/belfold/2017/09/06/a_kormany_reakcioja_az_elbukott_kvotaperre/
47. Európai Bizottság – Sajtóközlemény: Európai migrációs stratégia: az elért eredmények konszolidálása. Brüsszel, 2017. november 15., http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-4484_hu.htm
48. Ehhez lásd KIS KELEMEN Bence: Alkotmányos identitás Magyarországon, *Arsboni*, 2016. november 20., <http://arsboni.hu/alkotmanyos-identitas-magyarorszagon/>; KÓHALMI Barbara – NAGY-NÁDASDI Anita Rozália: Kimentés helyett kibúvás: nemzeti identitás és szolidaritás a relokációs határozat tükrében *Funda-*

- mentum, 2017/1-2, 45–51, <http://fundamentum.hu/sites/default/files/fundamentum-17-1-2-05.pdf>
49. Mivel nem került be az Alaptörvénybe a 2016. október 2-i népszavazáson kérdésre feltett szöveg, így ennek megválaszolása külön tanulmányt igényelne. Kiindulópontnak lásd: Anita Rozália NAGY-NÁDASDI – Barbara KŐHALMI: Hungarian Constitutional Identity and the ECJ Decision on Refugee Quota, *Verfassungsblog on matters constitutional*, 2017. szeptember 8., <http://verfassungsblog.de/hungarian-constitutional-identity-and-the-ecj-decision-on-refugee-quota/>
50. Ehhez lásd: POKOL Béla: A jurisztokrácia és a demokrácia határvonalán, *Jogelméleti Szemle*, 2015/4, 4–18, http://jesz.ajk.elte.hu/2015_4.pdf
51. A pro és kontra érvek bemutatásához lásd: VÁRNAY Ernő: Az európai bíróság és a bírói aktivizmus délibábja, *Állam- és Jogtudomány*, 2017/2, 85–113, <http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/2017-02-Varnay.pdf>
52. Lásd ehhez angol nyelven: *State of the Union 2017 – Commission presents next steps towards a stronger, more effective and fairer EU migration and asylum policy*, 2017. szeptember 27., http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-3406_en.htm ; illetve ennek magyarázatául: *Commission moves from mandatory refugee relocations to voluntary resettlement*. 2017. szeptember, 28., <http://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/commission-moves-from-mandatory-refugee-relocations-to-voluntary-resettlement/>
53. Ehhez lásd angol nyelven: AIDA. *Country Report: Hungary. 2016*, http://www.asylumineurope.org/sites/default/files/report-download/aida_hu_2016update.pdf
54. A legutóbbi – erre vonatkozó – adatok itt elérhetőek: MAGYAR HELSINKI BIZOTTSÁG: *Magyar menekültügy a számok tükrében 2017. szeptember 1.*, <http://www.helsinki.hu/wp-content/uploads/Magyar-menekultugy-a-szamok-tukreben-2017-szeptember-1.pdf>
55. A szerző a kéziratot 2017 őszén zárta le.

Molnár Noémi Fanni

LEBILINCSELŐ ÍTÉLETEK:

A FELSŐBÍRÓSÁGOK BILINCNS ALKALMAZÁSÁVAL KAPCSOLATOS GYAKORLATA

Az elmúlt néhány évben a Kúria több ügyben is állást foglalt a rendőrség bilincskalkalmazási gyakorlatairól. A legfelsőbb bírói fórum döntései változatosak a rendészeti anyagi jog értelmezését illetően. A kérdés továbbra sem eldöntött: lehet-e bilincset alkalmazni „preventív” jelleggel? Írásomban áttekintem a bilincskalkalmazására vonatkozó, jelenleg hatályos magyar szabályokat, valamint a Kúria és a táblabíró-ságok joggyakorlatának jellegzetességeit, ellentmondásait.

Az 1994-ben elfogadott rendőrségi törvény¹ (továbbiakban: Rtv.) bilincskalkalmazására vonatkozó szabályai változatlanok a törvény hatályba lépése óta. A bilincskalkalmazásának általános feltétele, hogy személyi szabadságában korlátozni kívánt vagy korlátozott személlyel szemben intézkedjenek. Az intézkedő rendőr az Rtv. 48. §-a alapján négy esetben alkalmazhat bilincset: az intézkedés célja az intézkedés alá vont személy (a) önkárosításának, (b) támadásának vagy (c) szökésének megakadályozása, illetve (d) ellenszegülésének megtörése lehet. Mivel a bilincskényszerítő eszköz, a kényszerítő eszközök alkalmazására vonatkozó rendészeti alapvető szabályokat is fel kell hívni. Tehát abban az esetben, ha a felsoroltakból egy is jogalapot szolgálhat a bilincskalkalmazására, az intézkedő rendőrnek az arányosság követelményére is tekintettel kell lennie. Hogy mi áll arányban az intézkedés céljával, az a – legtöbb esetben másodperceken belül – dönteni kényszerülő rendőr mérlegelésétől függ. Az Rtv. azonban egyfajta objektív határt rögzít, amikor kimondja, hogy nincs helye a kényszerítő eszköz további alkalmazásának, ha az ellenszegülés megtört, és a rendőri intézkedés eredményessége enélkül is biztosítható. A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló BM rendelet² (továbbiakban: Rszsz.) további szempontokat nyújt mind a kényszerítő eszközök használatának általános, mind pedig a bilincshasználat szabályaihoz. Az Rszsz. tovább részletezi az arányosság követelményét, tipizálja az eljárás alá vont magatartását aszerint, hogy aktívan vagy passzívan szegül ellen, esetleg támad, valamint példálózó jelleggel eseteket sorol fel a törvényes bilincshasználat bemutatására. A többszintű szabályozás tehát látszólag koherens és egyértelmű. Miért változatos mégis a bíróságok jogértelmezése?

Miben áll, és honnan ered a „preventív bilincselés” fogalma?

A rendőrség bilincshasználatával kapcsolatos jogvitákat két ügyszakban tárgyalják a bíróságok: egyrészt személyiségi – vagy korábban személyhez fűződő – jogok megsértése miatt indított polgári perben, másrészt a rendőri intézkedéssel szembeni panasz tárgyában döntő rendőri szerv ellen indított közigazgatási perben.

Az eddig a törvényszékek hatáskörébe tartozó, az új polgári perrendtartás hatálybalépésétől azonban járásbírói hatáskörbe utalt polgári perben a felrőhatóságtól független szankciók alkalmazásán – így a személyiségi jogi jogsértés megállapításán – túl kérhető sérelemdíj, illetve a személyiségi jogsértéssel okozott károkozás esetén kártérítés is. Ezzel szemben az egyfokú közigazgatási perben a közigazgatási hatósági eljárás szabályainak vagy a rendészeti anyagi jog megsértésének megállapítása kérhető ugyanazon rendőri intézkedés bírósági megítélése során; a kereseti kérelem azonban csak a hatályon kívül helyezésre irányulhat, megváltoztatásra nem. Ebből adódóan elképzelhető, hogy többször kerül sor az ügyben perre, mivel az új eljárásra utasított szerv új határozata ismét felülvizsgálható. A reformációs jogkör hiányára jó példa annak a két panaszosnak a 2012-ben indult ügye, amelyben a Független Rendészeti Panasztestület állásfoglalását és a hatósági eljárást követően két kasszációs közigazgatási bírósági és két kúriai döntés született.³

A polgári per megindításának nem feltétele, hogy a rendőri intézkedéssel szemben panasszal éljenek. A polgári és a közigazgatási per egymástól teljesen független, egyik bíróságot sem köti határozatának meghozatalában a másik bíróság, a panaszt közigazgatási eljárásban elbíráló hatóság döntése, esetleg a rendőrségi fegyelmi határozat, illetve az azokban megállapított tényállás. Mivel az Rtv. és a hatósági eljárási törvények a panasz útját illetően jóval rövidebb határidőket szabnak, mint a személyiségi jogi jogsértésre vonatkozó elévülési idő, ha van közigazgatási eljárás, az a gyakorlatban mindig megelőzi a polgári pert.

A szerteágazó joggyakorlat egységes elemezhetősége, illetve a gyakorló jogászok számára világos át-

tekinthetősége érdekében megvizsgáltam az egyik jogtárszolgáltató adatbázisában található anonim bírósági határozatok közül minden felsőbbbírósági döntést, amely a bilincshasználat kérdését vizsgálta.⁴ A vizsgált határozatok az elmúlt tíz évből származnak. A határozatok közül negyvennyolc táblabíróságokon, harmincnégy ítélet pedig a Kúrián született. A közigazgatási bírósági ítéletek közül azokat néztem át, amelyeket később a Kúria felülvizsgált, valamint a legutóbbi (2016) évben születettek. A közigazgatási perek döntően a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság illetékességébe tartoztak. Az ítéletláblák döntéseinek nagy részét (harmincöt ítélet) a Fővárosi Ítéletlábla hozta meg. Három, valamint ötöt ítéletet tekintettem át a győri, a pécsi és a debreceni táblabíróságok gyakorlatából. A Kúria vizsgált ítéletei közül tizenhárom polgári, huszonegy pedig közigazgatási ügyszakban született.

Az ítéletek indokolásában vizsgáltam, hogy (i) tartalmaznak-e elvi jelentőségű jogszabály-értelmezést; (ii) az Rtv. szabályait az intézkedés alá vont személy által tanúsított személy konkrét magatartására fókuszáló, alapjogvédő vagy az intézkedő rendőri szerv őrzésbiztonsági szempontjaira hangsúlyt fektető érvelést alkalmaznak-e; (iii) a bíróságok felhívták-e az Emberi Jogok Európai Egyezményének rendelkezéseit, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogát; (iv) megelőzte-e a pert a Független Rendészeti Panasztestület eljárása, ha igen, a bíróság mennyiben támaszkodott a panasztestület állásfoglalásában megállapítottakra; (v) a bilincs alkalmazására milyen eljárás lefolytatása érdekében került sor; végül (vi) volt-e valamilyen politikai térben értelmezhető beágyazottsága az elbírált jogvitának.

Ezen szempontok alapján először ismertetem az általános joggyakorlatot, majd a Kúria és a táblabíróságok kiemelésre érdemes döntéseit.

Előzetesen szükségesnek látom megjegyezni, hogy egy ügytől eltekintve a vizsgált határozatok mindegyike rendőri intézkedések megtételével kapcsolatos. Egyetlen perben volt szó a rendőri intézkedés elmulasztásáról: a rendőrséggel szembeni keresetét elutasította a bíróság annak a felperesnek, akinek édesanyja egy büntetőeljárás lehetséges gyanúsítottjaként szúrt sebbel kórházba került, és a rendőri felügyelet ellenére öngyilkosságot követett el. A felperes keresete szerint a bilincs alkalmazása megmenthette volna az édesanyja életét, hiszen mind az egészségügyi személyzet, mind pedig a nyomozó hatóság számára egyértelmű volt a nő öngyilkossági szándéka. Az első fokú ítélet álláspontjával szemben a táblabíróság kifejtette, hogy a felperes édesanyja a rendőri felügyelet ellenére *de iure* nem volt fogva tartott, ezért vele szemben a rendőrség az Rtv. 48.

§-ában és az Rszsz.-ben írt feltételek hiányában „*az ör felállítási helyére tekintet nélkül jogszerűen bilincset nem alkalmazhatott volna, ennek elmaradása részéről nem jogellenes, éppen hogy jogszerű magatartás volt*”.⁵

A perekben – kevés kivételtől eltekintve – a felperesek jogi képviselővel jártak el. Látható az is, hogy a perek nagyobb részét néhány ügyvéd indítja meg, köztük civil szervezetek állandó megbízásában álló ügyvédek. Ennek oka, hogy a perek tárgyául szolgáló rendőri intézkedések nagyobb részére valamely politikai szabadságjog gyakorlásával kapcsolatban került sor. A polgári perekben ezzel összhangban gyakori mind a felperesi, mind az alperesi pertársaság. Alperesi pertársaság alapítása klasszikus eszköze a saját felelősségüket a másokra háritó, közösen intézkedő szervek felelősségre vonásának. Közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata során erre nincs lehetőség, mivel minden panaszos esetében egy konkrét rendőri szervtől és formálisan más panaszügytől elkülönült hatósági eljárásban születik a határozat.

Az indokolások alig tizede tartalmazott a bilincshasználat jogszerűségét illetően olyan igényességű érvelést, ami alapján kiolvasható az eljáró tanács elvi álláspontja a kényszerítő eszköz alkalmazásáról. Az arány alakulására magyarázatot adhat, hogy a perek általában nem csak a bilincs alkalmazásáról, hanem szinte minden esetben több közhatalmi aktus megítéléséről szólnak. Ilyen esetben a bíróság gyakran nem indokolja a bilincshasználat jogszerűségének kérdését részletesen, mivel annak előkérdését már rendezte.

Külön kutatás tárgya lehetne annak vizsgálata, hogy mennyiben ássa alá a rendőri intézkedés jogszerűségét, ha a lefolytatott eljárást – aminek a rendőri intézkedés például mindössze az eljárás valamely szereplőjének a részvételét biztosító eszköze – később alaptalannak találják. Az áttekintett határozatok különbözőképpen foglaltak állást a kérdésben. Meglepő azonban, hogy az indokolások nem utalnak az egységes gyakorlat hiányára.

A Fővárosi Ítéletlábla például hatályon kívül helyezte azt a törvényszéki ítéletet, amely a keresetnek helyt adva megállapította: „*az elfogás során történt bilincselés [...] megfelelt az Rtv. 48. §-ának, ugyanakkor az előállítás jogsértő volt, az előállítás során alkalmazott bilincselés sem lehetett már jogszerű, és ekként a fogva tartása sem, ami a felperes személyes szabadsághoz fűződő jogának, valamint emberi méltóságának megsértését jelentette.*” A táblabíróság indokolása szerint „*függetlenül attól, hogy utóbb a büntetőeljárás nem vezetett a felperes elmarasztalására, a büntetőeljárásban nem nyert bizonyítást a feljelentés alapjául szolgáló tény valósága [...] alperes [...] jogszerűen állította elő megbilincselve és tartotta fogva a felperest.*”⁶ A Fővárosi Ítéletlábla értel-

mezésével ellentétes megállapításra jutott a Pécsi Ítélet-tábla: „[...] *habár az I. rendű alperesnek volt jogszabályi felhatalmázása a bilincs alkalmazására – a rendelkezésre álló adatok alapján nem volt eldönthető, hogy az arányosság követelményének a rendőrhatalom eleget tett-e. [...] Ugyanakkor az ítélet-tábla az e kérdésben való állásfoglalást nem tartotta indokoltnak, mivel a fent kifejtettek szerint a felperessel szemben már a büntetőeljárás megindítása is jogellenes volt az alapos gyanú hiányában, és ez kivételül az összes további eljárási cselekményre is.*”⁷

A joggyakorlat ellentmondásosságát jól érzékelteti, hogy a Fővárosi Ítélet-táblán két tanács két ügyben közel azonos időben eltérően foglalt állást. Az egyik tanács szerint „[...] *a hasonló jellegű perekben következetes bírósági gyakorlat, hogy egy demonstráció rendőrségi felosztatásának jogszerűtlensége megállapítása esetén, jogszerűtlennek minősülnek az ennek következményeként végrehajtott cselekmények, melyek jogszerűtlen következményeként érintik az abban érdekelt állampolgárokat.*”⁸ Egy másik tanács viszont éppen ellenkezőleg viszonyult a kérdéshez; álláspontja szerint: a rendezvény felosztatásának jogellenessége „*önmagában nem teszi az oszlatás során végrehajtott valamennyi rendőri intézkedést jogellenessé. Csak a konkrét, egyedi rendőri intézkedéseket vizsgálva lehet állást foglalni azok jogszerűsége kérdésében.*”⁹

A probléma tetten érhető volt abban a rendkívüli helyzetben, amibe a jogalkotó hozta a bíróságokat az Alkotmánybíróság által megvédett 2011. évi XVI. törvény elfogadásával. Az ún. Semmisségi tv. 6. §-a szerint a semmisnek nyilvánított elítélésekhez vagy megállapításokhoz *fűződő* büntető vagy szabálysértési büntetések, intézkedések, kényszerintézkedések és azok további következményei államigazgatási jogkörben okozott károk. A Fővárosi Ítélet-tábla szerint azonban ez – a feltételezett jogalkotói szándékkal szemben – a megsemmisített elítélést követő intézkedésekre, kényszerintézkedésekre vonatkozik, „*hiszen a megsemmisítéssel ezek jogalapja vész el. Az azt megelőző intézkedésekre, kényszerintézkedésekre [...] nem vonatkozhat. Ezek ugyanis nem a megsemmisített elítélés, szabálysértési megállapítás következményei, hanem előzményei, amelyek szempontjából az elítélés közömbös.*”¹⁰

A bilincs-használat jogszerűségének megítélése során az indoklások többsége inkább a felperes által tanúsított magatartásra helyezi a hangsúlyt. Kisebbségben vannak tehát azok az ügyek, amelyekben őrzésbiztonsági szempontokat előtérbe helyezve döntött a bíróság a kényszerítő eszköz alkalmazásának jogszerűségéről. Érdekes, hogy míg polgári ügyszak-

ban csak öt olyan ítélet volt, ami a felperes *lehetséges* magatartásainak megelőzésére tekintettel tartotta indokoltnak a bilincs-használatot, kettő pedig – valamiféle érvelési elegyet alkalmazva – ugyanolyan súlylyal vette figyelembe a megelőzés szempontját, mint a felperes magatartását, addig közigazgatási ügyszakban az arány kiegyenlítetttebb.

Függetlenül attól, hogy az adott bíróság milyen érvelést alkalmazott, szembevetendő, hogy a közigazgatási bíróságok általában lépésről-lépésre vizsgálják a bilincs-használat jogalapját – tehát az Rtv. és az Rszsz. bilincseléssel kapcsolatos konkrét rendelkezést –, majd ha azok közül bármelyik is alappal felhívható, az Rtv. alapelvi szabályaként a bilincs-használat arányosságát. Ezzel szemben a polgári bíróságok gyakran egy lépésben vizsgálják az esetet: a bilincs-használat jogalapja alatt értik a „szükségesség-arányosság” kérdését is.

Nemzetközi jogi dokumentumokra való utalást keresve kijelenthető, hogy a bíróságok indokolásaikban kevésbé hivatkoznak emberi jogi egyezményekre vagy az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatára. Polgári ügyszakban egyetlen olyan határozatot sem találtam, ahol az indokolás legalább említés szintjén kitért volna valamelyik strasbourgi döntésre. Tizenhat személyiségi jogi határozatban található nemzetközi egyezményre hivatkozás, így az Emberi Jogok Európai Egyezményének 5. és 11. cikkére vagy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 9. cikkére való utalás. Ezek azonban csak a felperesi kérelem ismertetéseként, vagy az alkalmazott joganyag tételes felsorolásaként alkalmazott, érvelésben nem kibontott felsorolások. A határozatok áttekintése után előtűnnek a bíróságok határozatszerkesztési gyakorlatának körvonalai is. Feltűnő, hogy egy-egy tanács gyakorlatilag minden indokolásába ugyanazt a fordulatot vagy bekezdést illeszti be.

Kilóg a sorból a Fővárosi Ítélet-tábla egyik indoklása, amely nem a jogellenesség, hanem a sérelmet szenvedett félnek járó nem vagyoni kártérítés összegszerűségének kérdésében utalt a strasbourgi gyakorlatra – konkrét eset megnevezése nélkül –, amikor az első fokú bíróság által megállapított egymillió forintos összeget helyben hagyta. Indoklása szerint a „*összeg alkalmas arra, hogy a rehabilitációs ellátást, orvosi és pszichológiai kezelést igénybe vegye, a traumák feldolgozását ezzel elősegítse. [...] a meghatározott összeg eként eltűzöttnek nem tekinthető, az EJEB gyakorlatát tekintve az alacsonynak mondható.*”¹¹

A BÍRÓSÁGOK INDOKOLÁSAIKBAN KEVÉSSÉ HIVATKOZNAK EMBERI JOGI EGYEZMÉNYEKRE VAGY AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGÁNAK GYAKORLATÁRA

Közigazgatási ügyszakban valamivel gyakrabban fordul elő utalás emberi jogi dokumentumokra. Míg az áttekintett elsőbírósági ítéletek egyike sem, addig a Kúria indoklásai közül kettő hivatkozott az EJEB döntéseire, összesen három különböző döntésre. Ebben a három strasbourgi döntésben az a közös, hogy az EJEB egyik esetben sem állapította az Egyezmény 3. cikkének megsértését pusztán a bilincs alkalmazása miatt. A Raninen Finnország elleni ügyében azonban lefektette azokat az elveket, amelyek a későbbi döntéseiben, illetve a Kúria indokolásaiban is megjelennek: „*A bilincshasználattal általában nem jeleníti a 3. cikk megsértését, ha törvényes letartóztatással vagy fogva tartással összefüggésben történik, és nem jár az adott körülmények között ésszerűen szükségesnek tartottnál nagyobb erőszakkal vagy nyilvánossággal. E tekintetben annak is jelentősége van például, volt-e indok annak feltételezésére, hogy az érintett személy ellenáll, megszköki, sérülést vagy kárt okoz, illetve bizonyítékokat tüntet el.*” Hivatkozás nélkül maradt, de a Gorodnitchev Oroszország elleni ügyében,¹² valamint az Erdoğan Yağız Törökország elleni ügyében¹³ az EJEB megállapította a 3. cikk sérelmét, mivel semmilyen okot nem tudtak felmutatni az érintett államok arra, hogy miért kellett nyilvánosan bilincsből tartani az egyébként együttműködést tanúsító kérelmezőket.

A vizsgált polgári ügyek elemező részében előzte meg a bíróság eljárását panasztétel a Független Rendészeti Panasztestülethez. Erre magyarázatot adhat egyfelől az, hogy a vitatott intézkedések egy része még a panasztétel felállítását megelőzően történt, másfelől pedig az, hogy éppen azok indítanak polgári pert, akik – sokkal magasabb perköltséget kockáztatva – mintegy átlépik a közigazgatási panaszjárást, amely a „bilincs alkalmazásának elhárítására – annak való helyt adás esetén – sem alkalmas.”¹⁴ Polgári ügyszakban egy esetben fordult elő, hogy a panasztétel súlyos alapjogsértést megállapító állásfoglalásával szemben a bíróság a keresetet teljes egészben elutasította. A Kúria objektív szankció alkalmazására vonatkozó kereseti kérelem hiányában nem állapította meg a személyhez fűződő jogok megsértését, miközben a nem vagyoni kártérítés körében hátrány hiányában elutasította a keresetet.¹⁵ A Kúria közigazgatási szakága négy ítéletben tért el a panasztétel állásfoglalásától, minden esetben a panaszos felperes hátrányára.¹⁶

Az ügyek több mint fele valamilyen szabálysértési eljáráshoz kapcsolódott; azon belül is leggyakrabban a bíróság elé állításos eljáráshoz, ami szükség-

szerűen magába foglalja az eljárás alá vont személy előállítását, majd őrizetbe vételét. A szabálysértési ügyeken belül tipikusnak tekinthető, hogy a kényszerítő eszköz alkalmazása az azóta már alkotmánybírósági döntés¹⁷ következtében újrakodifikált jogszzerű intézkedéssel szembeni engedetlenség tényállásával függ össze. Az összefüggésre logikus magyarázat lenne, hogy a tényállás célja a rendőri intézkedés védelme, a rendőri autoritásának kikényszerítése: a törvényes bilincshasználat négy esete közül kettőt az intézkedés alá vont személy ellenállása alapoz meg. Mivel azonban a bilincshasználat csak eszköze egy eljárás lefolytatásának, ennél a szabálysértési tényállásnál is mindenképpen feltételezett valamilyen korábban tanúsított engedetlenség az eljárás alá vont részéről. Az összefüggés tehát csak látszólagos. Gyakran felmerülő példa a rendezvény rendőri feloszlását ignoráló személlyel szembeni intézkedés, ahol az illető a szabálysértést a feloszlási aktusnak való engedetlenséggel valósítja meg, nem pedig egy konkrétan vele szembeni foganatosított intézkedéssel szegül szembe. Más a helyzet azonban, ha egy már megindult eljárás során a kényszerítő eszköz alkalmazása kapcsán tanúsított ellenszegülés miatt „jogszerű intézkedéssel szembeni engedetlenség” címen is eljárás indul. Abból adódóan, hogy a rendőri intézkedések és a különböző ellenállási magatartások időben és térben koncentráltak, nem csak az intézkedő rendőrnek, hanem a rendőri intézkedést vizsgálóknak is nehéz rétegzetten megközelíteni a kérdést. Ilyen nehézségekre adott válaszként értelmezhető a „preventív” bilincselésre való hivatkozás mint hatósági védekezési stratégia.

Az ügyek másik csoportját a büntetőeljárásban alkalmazott kényszerítő eszközök megítélése adja. A szabálysértési és büntetőeljárások arányára vonatkozóan érdemes figyelembe venni, hogy utóbbi esetekben sokkal valószínűbb a szabadságkorlátozás, ami a bilincs törvényes alkalmazásának általános feltétele. Ennek ellenére a keresettel támadott rendőri intézkedések kevesebb mint fele kapcsolatos büntető-eljárással. Magyarázatul szolgálhat, hogy a politikai szabadságjogok gyakorlásával kapcsolatos szabálysértési ügyekben általában valamilyen, a jogkövetkezmények vállalására is kiterjedő tudatos, tervezett magatartásról van szó. Ilyen esetekben a rendőri intézkedés bírósági támadása nem esetleges, hanem a politikai cselekvés részeként értelmezhető. Bár elméletileg polgári eljáráshoz kapcsolódóan is jogszerűen kerülhetne sor bilincs alkalmazására, például az idé-

A POLITIKAI SZABADSÁGJOGOK GYAKORLÁSÁVAL KAPCSOLATOS SZABÁLYSÉRTÉSI ÜGYEKBE [...] A RENDŐRI INTÉZKEDÉS BÍRÓSÁGI TÁMADÁSA NEM ESETLEGES, HANEM A POLITIKAI CSELEKVÉS RÉSZEKÉNT ÉRTELMEZHETŐ

zésre nem megjelenő tanú rendőri elővezetés során tanúsított ellenállása miatt, a vizsgált határozatok egyike sem foglalkozott ilyen ügyvel. Egyetlen ügy volt, amelyben a bilincs alkalmazása nem egy már folyamatban lévő hatósági eljárásához kapcsolódott. A perben megállapított tényállás szerint az Országos Mentőszolgálat rendőri közreműködést igényelt a pszichiátriai beteg felperes kórházi elmeosztályra történő beszállításához. A konkrét ellenállást nem tanúsító, de öngyilkossággal fenyegetőző felperessel szemben a kórházba szállítása érdekében testi kényszert, majd bilincset alkalmaztak, amit a Kúria jogsértőnek talált.¹⁸

Ahogy arra már a szabálysértési eljárások nagy számának lehetséges magyarázataként utaltam, a felsőbb bíróságokra kerülő ügyek nagy része a véleménynyilvánítás szabadságával, egyesülési vagy gyülekezési jog gyakorlásával kapcsolatos. Két ilyen esetben azonban nem szabálysértési, hanem büntetőeljárásal összefüggésben alkalmazott bilincshasználatot kellett vizsgálnia a bíróságnak. A bíróság szerint jogalap nélkül alkalmazott bilincset a rendőrség azzal a férfival szemben, aki a vöröscsillag-kitűzőjét rendőri felszólításra sem vette le, de egyébként együttműködő volt.¹⁹ Egy másik esetben – az egyesülési joggal való visszaélés vétségének gyanúja miatt előállított Magyar Gárda tagok esetében – a bíróság szintén elzenszegülés hiányában minősítette jogszerűtlennek a bilincs alkalmazását.²⁰

A KÖZIGAZGATÁSI BÍRÓSÁGOK HATÁROZATAINAK JELLEMZŐI

Ahhoz, hogy egy rendészeti igazgatási ügy a Kúria elé kerülhessen, a felülvizsgálati eljárást megelőzően a panaszügyben három fórumnak kell értelmeznie a rendészeti jogszabályokat. A panaszos választása szerint fordulhat az intézkedést foganatosító rendőri szervhez vagy a Független Rendészeti Panasztestülethez. Előbbi esetben első- és – fellebbezés esetén – másodfokú közigazgatási határozat születik; utóbbinál pedig a panasszal elsőként foglalkozó panasztestület állásfoglalást hoz – amely az országos rendőrfőkapitányt nem köti –, ennek megküldését követően születik közigazgatási bírósági felülvizsgálattal támadható döntés. Amellett, hogy a bírói gyakorlat valóban változatos a bilincselés jogszerűségével kapcsolatban, a rendőrség és a panasztestület elvi álláspontja közötti szilárd különbség is jól kimutatható. A rendőrség panaszt elutasító határozataiban visszatérő elem a „megelőző” vagy „preventív” jellegű bi-

A FELSŐBÍRÓSÁGOKRA KERÜLŐ ÜGYEK NAGY RÉSE A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGÁVAL, EGYESÜLÉSI VAGY GYÜLEKEZÉSI JOG GYAKORLÁSÁVAL KAPCSOLATOS

lincshasználatra való hivatkozás. Az indokolásokban feltűnő rendészeti zsargon jelentősége, hogy a legkülönbözőbb élethelyzetekben, konkrét ok nélkül megindokolhatóvá válik a bilincs alkalmazása, és elutasításra kárhozzatik minden

bilincskalkulációval kapcsolatos panasz. A „preventív bilincselés” elve szerint az intézkedés alá vont személynek nem kell bizonyos magatartást konkrétan tanúsítania ahhoz, hogy a bilincs alkalmazása jogszerű legyen, elég a magatartás tanúsításának pusztán lehetősége a részéről. A rendőrség e tekintetben a „megakadályoz” szót a „megelőzés” szinonimájaként értelmezi. A panasztestület ezzel szemben mind az egyedi ügyekben megfogalmazott állásfoglalásaiban, mind az Országgyűlés számára készített éves beszámolóiban következetesen foglalt állást a mérlegelést nélkülöző bilincskalkuláció mindenféle jogalapot nélkülöző gyakorlatával szemben.²¹ A konkrét rendőri intézkedések vizsgálatán túl megállapította, hogy nem csak a testi kényszer és a bilincs együttes alkalmazása vált automatizmussá a rendőrség gyakorlatában, de a rendőri intézkedést vizsgáló kötelező parancsnoki értékelések is pusztán formásként funkcionálnak.

A rendőrség gyakorlata azonban nem minden hivatkozási alapot nélkülöző. Az Rtv. 48. §-ához fűzött, egyébként elég szűkszavú igazságügyi miniszteri indoklás szerint „[...] a bilincs a további ellenszegülés, a szökés, a támadás, önkárosítás megakadályozására szolgáló megelőző, védelmi jellegű kényszerítő eszköz. Ennélfogva alkalmazása előzetes ellenállás tanúsítása nélkül vagy fizikai kényszer folyamánként is szóba jöhet.” Ezzel összhangban a rendőrség fogdarendje is előírta, hogy a fogvatartott várható magatartására tekintettel megbilincselhető.²² Emellett több közjogi szervezetszabályozó eszköz is mérlegelés nélküli bilincskalkulációt írt elő a rendőr számára a fogvatartott kísérése esetén, ezzel mintegy kiüresítve a rendészeti jogszabályokat.²³ A vonatkozó BRFK-intézkedések módosítását nem csak a panasztestület, de az állampolgári jogok országgyűlési biztosa is sürgette.²⁴ A probléma aktualitását, valamint országos kiterjedtségét mutatja, hogy a Vas Megyei Rendőrkapitányság alárendeltségébe tartozó kapitányságok bilincshasználati gyakorlatának vizsgálatát még 2017-ben is azzal zárta le az alapvető jogok biztosa, hogy felkérte a belügyminisztert: „fontolja meg a Rtv. és a Szolgálati Szabályzat vonatkozó rendelkezéseinek összhangolásának kezdeményezését annak érdekében, hogy a kísérés során való bilincselés lehetősége is csak és kizárólag a törvényben meghatározott feltételek esetén legyen alkalmazható”.²⁵

A panaszügy harmadik, már bírósági fórumaként – felülvizsgálat iránti kérelem esetén – maguk a közigazgatási bíróságok járnak el. Ha a panaszos nem a szervezeti, hanem a panasztestületi utat választotta, az országos rendőrfőkapitány panaszt elutasító döntését felülvizsgáló bíróság nem csak a rendőrség álláspontját, hanem a közigazgatási ügy részét képező panasztestületi állásfoglalást is megkapja. Az állásfoglalásban foglalt érvekkel azonban csak annyiban foglalkozhat, amennyiben a per-jog szabályai alapján a kereseti kérelem keretein belül lehetősége van. Nem csak a kereseti kérelemhez kötöttség, de az állásfoglalás véleményjellege miatt sem mindig születnek a civil testület álláspontjával azonos bírói döntések. A Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság egy bírása több esetben a panasztestülettel szemben, konkrét felperesi magatartással nem indokolható bilincskalkuláció mellett foglalt állást,²⁶ de inkább tekinthető általánosnak, hogy a bíróság „sorvezetőként” használja az állásfoglalást a döntés meghozatalakor.²⁷

Az elmúlt években született, bilincskalkulációval foglalkozó kúriai döntéseket vizsgálva látható, hogy Kúria a közigazgatási bíróságok ítéleteit többnyire fenntartotta hatályában. Azonban az ítélet hatályában fenntartása, hatályon kívül helyezése, valamint a „megelőző bilincselés” megítélése között nem találni összefüggést. A legfőbb bírói fórum egyes indokolásaiban két, egymással ellentétes érvelés mutatkozik. Függetlenül attól, hogy a jogerős ítélet egyébként helyt adott-e a jogsértő bilincshasználatot kifogásoló kereseteknek, látható, hogy az indokolások többsége a felperes intézkedés során *tanúsított* magatartásával foglalkozó érvelést fogadott el, míg négy kúriai ítélet (két ügyel kapcsolatban) inkább a felperes előéletére, valamint az intézkedés körülményeire tekintettel a felperes *lehetséges* magatartására irányulót érvelést. Egy esetben egyébként a kereseti kérelemnek helyt adott a bíróság, de vegyes érvelés alapján. A Kúria közigazgatási szakágának határozatait a két álláspont mentén, időrendben ismertetem.

Még a Legfelsőbb Bíróság vizsgálta felül 2009-ben egy, a felperes keresetét elutasító ítéletet.²⁸ A hatályában fenntartó döntés szerint a felperes, miután orvosi vizsgálaton vett részt, az őt kísérő rendőr intézkedésének ellenszegült, megkísérelte az őrzést ellátó rendőr kezéből kivenni az orvosi iratokat, valamint a helyszínt is megpróbálta elhagyni, amire tekintettel a kísérő rendőr bilincset alkalmazott. A döntés

A PANASZTESTÜLET [...] MEGÁLLAPÍTOTTA, HOGY NEM CSAK A TESTI KÉNYSZER ÉS A BILINCSCSALOMÁZÁS VÁLT AUTOMATIZMUSSA A RENDŐRSÉG GYAKORLATÁBAN, DE A RENDŐRI INTÉZKEDÉST VIZSGÁLÓ KÖTELEZŐ PARANCSNOKI ÉRTÉKELÉSEK IS PUSZTA FORMASÁGKÉNT FUNKCIONÁLNAK

szerint „[...] *alperes határozata a felperesi magatartásra vonatkozó megállapításokat, illetve annak értékelését a bizonyítási anyaggal összhangban tartalmazza*”.²⁹ Hasonló szellemben született egy szintén hatályában fenntartó döntése a Kúriának 2010-ben,³⁰ majd 2015-ben: „[...] *a felperes önkárosító magatartást nem tanúsított, önmagában az öngyilkossággal történő fenyegetés nem indokolta a bilincselését.* *A felperes az intézkedő rendőröket nem támadta meg, így az Rtv. 48. § b) pontjának alkalmazhatósága nem merül fel.*”³¹ Érdekes, hogy ez volt az egyetlen Kúriát is megjárta felülvizsgálati ügy, amiben a panaszos jogi képviselő segítségével nem lett pernyertes a rendőrséggel szemben.

Egy másik ügyben a hatályon kívül helyezett bírói döntés nem csak a rendőrség érvelését vette át, de a „megelőző bilincselés” fogalmának használatát is. A Kúria azonban kimondta, „[...] *a bilincskalkulációhoz a felperes részéről olyan magatartás tanúsítása lett volna szükséges, amely ellenségesnek, együtt nem működőnek minősült. [...] A szökésnek csak elképzelhető, távoli lehetősége a Kúria álláspontja szerint önmagában nem elegendő felperes megbilincselésére és egyben nem szolgálhatja a szökés megelőzését sem olyan magatartás hiányában, mely akár közvetetten is szökésre utalna.*”³²

Rögzíti továbbá, hogy az Rszsz. bilincselésre vonatkozó, példalozó felsorolása nem tágíthatja az Rtv. szerinti bilincskalkulációs kört, így hiába intézkedik egyedül egy rendőr, csak abban az esetben jogosult bilincset használni, ha annak Rtv. szerinti feltételei egyébként fennállnak. A Kúria utóbbi megállapítása azért is fontos, mert a közigazgatási perben tisztázandó tények között a rendőrség sikerrel hivatkozhat arra, hogy jogi értelemben egyedül intézkedő rendőr jár el, hiszen a rendőri felszólításokat, majd a rendőri jelentések megírását értelemszerűen egy rendőr végzi el, még akkor is, ha egyébként az intézkedés helyszínén több rendőr is jelen van. Ezen legutóbbi kúriai döntés a Raninen Finnország elleni ügyén kívül további két strasbourgi ügyre, az Öcalan Törökország elleni ügyére,³³ valamint a Svinarenko és Slyadnev Orország elleni ügyére is hivatkozik.³⁴

Érdekes kérdést vet fel, hogy mennyiben áll az intézkedés céljaival összhangban, illetve mennyiben igazolható a bilincskalkuláció alkalmazása a passzív ellenszegülést tanúsító személlyel szemben. A Kúria két esetben foglalkozott a kérdéssel. Egy birtokvitában az ingatlan elhagyására felszólított felperest azután bilincseltek meg, hogy nem volt hajlandó elhagyni az ingatlant, más ellenszegülést azonban nem tanú-

sított. A Kúria jogszerűnek találta az intézkedést.³⁵ Szintén jogszerűnek ítélte meg a bíróság a rendőrség fellépését egy lakás-kiürítési ügyben. Miután felperes közölte, hogy a lakást nem hagyja el, felszólítást követően a rendőrök megfogták a karjait, a szolgálati személygépkocsihoz kísérték, ruházatát átvizsgálták. Mivel a felperes nem akart az autóba beülni, és megfeszítette a karjait, a rendőrök a karját hátracsavarva megbilincseltek.³⁶ A Kúria további magatartásközpontú döntései inkább eljárási jogi érvelést tartalmaznak.

Az indokolások kisebbségben lévő másik csoportját azok a döntések alkotják, amelyekben a Kúria a bilincselés jogalapját befolyásoló legitím érvként fogadta el az alperes rendőrség által hangsúlyozott, a felperes konkrétan tanúsított magatartásától független szempontokat. A Kúria elfogadta az alperes rendőrség érveit, és nem tett kiegészítést abban az ügyben, amelyben két rendőr kísérté a kórházba a felperest, akinek nem volt kötelező a megbilincselése, azonban a kórház területén nem ketten látták el a felügyeletét, mert az egyik rendőrnek fel kellett keressie az orvost, és ennyi időre egyedül kellett hagynia a kollégáját a felperessel. Ebben az ügyben „*örzészbiztonsági szempontok alapozták meg a bilincs alkalmazását, mert az együttműködő magatartás és a felperes ígérete, hogy nem fog megszökni nem vezethet az örzészbiztonsági rendszabályok szigorú szintjének csökkentéséhez. Különös figyelemmel arra is, hogy garázdaság elkövetésének gyanúja miatt került a felperes előállításra, amelynek tényállási eleme az erőszak.*”³⁷

A Kúria hatályában fenntartotta azt az ítéletet,³⁸ mely eljárásjogi alapon helyezte hatályon kívül az alperes határozatát bilincs alkalmazása kapcsán. Az ügyben az erőszakos bűncselekmény elkövetésével gyanúsított felperest bilincsből szállították és hallgatták ki, annak ellenére, hogy semmilyen ellenállást nem tanúsított. A kereset a kísérés során alkalmazott bilincshasználatot nem támadta. Ez az első vizsgált kúriai döntés, amely az Emberi Jogok Európai Bíróságának egy döntésére, a Raninen Finnország elleni ügyére is hivatkozik.³⁹ Bár a bíróság amiatt állapította meg az alperesi határozat jogszerűtlenségét, mert az nem támasztotta alá megfelelően a bilincs alkalmazásának jogszerűségét, a bírói döntés nem a felperes magatartását értékelte, hanem a környezetben rejlő adottságokat: azért nem volt indokolt a bilincs alkalmazása, mert a kihallgatóhelyiség zárt volt, és több személy is tartózkodott a helyiségben. A bilincshasználat tehát a szökési lehetőség hiánya miatt volt indokolatlan, nem pedig a felperes szökésre utaló magatartásának hiánya miatt. Érdekesség azonban, hogy ebben a közigazgatási perben a rendőrség sikertelenül próbálta meg érvként importálni a

megbilincselte személlyel szemben kényszerintézkedésről döntő büntetőbíróóság előzetes letartóztatást „b) pontra” elrendelő döntését, tehát azt, hogy ha valakit szökés, elrejtőzés veszélye miatt helyeznek előzetes letartóztatásba, akkor minden büntetés-végrehajtási intézetben kívüli mozgása során bilincset kell alkalmazni. Ezt elutasítva a Kúria kimondta, hogy „[...] *nem elegendő csupán arra hivatkozni, hogy az adott személy szabadlábban történő védekezése esetére fennállna a szökésének veszélye, illetve arra, hogy azt bírósági határozat állapította meg, hanem azt kell indokolni, hogy az adott esetben a bilincs használatát milyen speciális és egyedi körülmények alapozhatják meg.*”⁴⁰ Az egyediesítést viszont a bíróság a szökés lehetőségére értette.

Három azonos tényállású ítéletet helyezett hatályon kívül a Kúria, ezen esetekben szintén helyt adva az alperes rendőrség érvelésének. A felperes „[...] *passzív-, aktív ellenszegülést, támadó magatartást nem tanúsított. Ugyanakkor a bilincselésre az alperes okfejtése szerint alapot adó Rtv. 48. § c) pontja a szökés megakadályozásáról szól, ami nem azt jelenti, hogy az intézkedés alá vont személynek a szökés cselekményét meg is kell kezdenie, hanem a szökés lehetőségének fennállása is alapot ad a bilincselésre annak megakadályozása érdekében. Ezért önmagában az a tény, miszerint a felperes nem tanúsított ellenállást, támadást és szökést nem kísérelt meg, nem jelenti azt, hogy a bilincselésnek az Rtv. 48. § c) pontjában foglalt feltétele nem következett be. A Kúria kiemeli, az Rtv. 48. § b) és d) pontjai a támadás megakadályozására, illetve az ellenszegülés megtörésére lehetőséget biztosítanak a bilincselésre, erre figyelemmel a támadás, ellenszegülés hiánya csak az ezen pontok szerinti bilincselés jogalapja körében vehető figyelembe.*”⁴¹ A Kúria azonban ebben az ítéletben sem oldja föl az érvelés és az Rszsz. 39. § (1) bekezdése között feszülő ellentétet. A rendelet ugyanis a kényszerítő eszközök általános szabályai között rögzíti, hogy kényszerítő eszköz csak akkor alkalmazható, ha az intézkedés alá vont magatartása, ellenszegülésének mértéke azt az Rtv. szerint indokolja. A határozat szerint a „döntés elvi tartama” a következő: „*A bilincs alkalmazása jogszerűségének megítélése során az ahhoz vezető folyamat egészét kell értékelni, figyelembe véve az intézkedés alá vont személy veszélyességét, a biztonsági kockázatot és a közelben lakó, tartózkodó civilek, valamint a rendőrök védelmét is.*”

A két megközelítés egyét alkalmazta, és az intézkedés jogalapja helyett az arányosság körébe helyezte megállapítását a Kúria abban az ügyben, amelyben a felperest – bűncselekmény gyanúja miatt – rendőrautóval állították elő, az autóba való beszállása után pedig megbilincseltek, noha nem voltak jelei ellenszegülési, szökési szándékának. A Kúria kimondta, hogy: „*A bűncselekmény tárgyi súlya és a köz-*

lekedés biztonságának igénye együttesen a feltehető felperesi szándékkal együtt sem ad alapot jelen ügyben a bilincselés alkalmazására. [...] a tárgyi ügyben a felperes magatartása, a felfokozott idegállapot, érthető egy házkutatásra és előállításra vonatkozó rendőri intézkedés során, ami ugyanakkor nem érte el az intézkedés biztonságos végrehajtásának veszélyeztetettsége azon fokát, amely alátámasztotta volna a kényszerítő eszköz alkalmazását.⁴² A határozat bekerült a Kúriai Döntések közé, „Megbilincselésre csak intézkedés törvényes céljával arányban álló okból kerülhet sor” fejléccel.

A vizsgált ügyek tanácsainak összetételét áttekinthetően látható, hogy három tanács járt el azonos összetételben. Mivel a három tanács indokolásai – bár magatartásközpontú érveket tartalmaztak – döntően eljárásjogi kérdésben döntöttek,⁴³ a többi tanács összetétele pedig változatos volt, a döntések és a tanácsok tagjainak összevetése után sem állapítható meg, hogy az egyes tanácsokban eljáró bírók milyen értelmezést fogadnak el inkább. A legtöbb tanácsban eljáró bíró hét ügyben hozott ítéletet, amelyből egy őrzésbiztonsági, négy magatartás-szemponthoz, egy tekinthető „vegyesnek”, egy pedig nem tartalmaz a bilincshasználatra vonatkozó érvelést.⁴⁴ A második legtöbbet ítélező bíró hat ügyben járt el; az ítéletek mindegyike eljárási szabályok megtartásával foglalkozik, bár – a felülvizsgált ítéletekkel összhangban – az indokolások közül négy magatartásközpontú, kettő pedig nem tartalmaz a bilincshasználat jogszerűségére vonatkozó érvelést.⁴⁵ Két bíró is ugyanúgy érintett abban a két ügyben, amelyekben a határozat részletes indokolást tartalmaz a „szökés fennállásának lehetőségére” mint bilincshasználatot megalapozó okra.⁴⁶ Egy bíró volt, aki négy ügyben magatartásközpontú, egy esetben pedig vegyes érvelést alkalmazó tanácsban járt el.⁴⁷

A POLGÁRI BÍRÓSÁGOK HATÁROZATAINAK JELLEMZŐI

A Kúria közigazgatási ügyekben született döntéseivel szemben a polgári ügyszak gyakorlata a rendőrség bilincshasználatának megítélésében egységes. A vizsgált bilincseléssel foglalkozó határozatok döntő többsége ugyanis indokolásában a felperes magatartására koncentrál. Legtisztábban a Kúria akkor fogalmazott, amikor kimondta, a „felperesek eleget tettek az intézkedő rendőrök utasításainak, nem tanúsítottak ellenszegülő, szökésre, támadásra irányuló magatartást. Ennek hiányában pedig a bilincselés alkalmazására nem volt jogszabályi lehetőség. Ezt [...] általános preventív indokok nem alapozzák meg. A rendőrség intézkedése, kényszerítő eszköz alkalmazása során minden esetben az ügy

konkrét körülményeinek mérlegelésével, az adott elkövetői magatartás figyelembe vételével, egyediesített módon kell a döntést meghozni.⁴⁸

Ugyan a Kúria döntései között nincs egyetlen határozat sem, amely olyan őrzésbiztonsági szempontokat értékelte volna, amelyeket a közigazgatási kollégium néhány tanácsa teljes egészében elfogadott a bilincselés alkalmazásának indokaként. Egy indokolásban volt utalás arra, hogy a kényszerítő eszköz alkalmazásakor relevanciája lehet az „előzményi információknak”: „[A] perbeli esetben sem a felperes által elkövetett cselekmény súlya, sem a felperes eljárás során tanúsított magatartása nem ad alapot a bilincselés és a vezetőszíj alkalmazására. A felperes a rendőri intézkedéssel szemben nem tanúsított ellenállást, ellenszegülő magatartást. [...] Önmagában az, hogy a szökési kísérletek elszaporodtak, illetve hogy nem állt rendelkezésre a szállításra biztonságos jármű, nem elegendő a kényszerítőeszköz alkalmazásának elrendeléséhez. Így nem merült fel olyan konkrét tény, vagy adat, ami az Rtv., illetve a szolgálati szabályzat alapján indokolta volna a kényszerítő eszközök alkalmazását. Annak elrendelése egyediesített mérlegelés nélkül, mechanikusan történt, ami az alperes kárfelelősségét megalapozta.”⁴⁹

Mivel a személyiségi jogi perekben született határozatok legnagyobb részét a Fővárosi Ítéltábla harmincöt ítélete jelentette, érdemes a Kúria döntései mellett a fővárosi és további három másik táblabíróság indokolásait is átvizsgálni. A Fővárosi Ítéltáblán 2008-ig visszatekintve szinte az összes határozat a felperes magatartására alapítja a rendőri intézkedés megítélését, és csak három határozat tartalmaz a megelőzésre hangsúlyt fektető, egy pedig „vegyes”⁵⁰ indokolást. Tekintettel arra, hogy a döntések többsége az elsőként idézett kúriai indokolás szellemében született, inkább a gyakorlattól eltérő határozatokra térek ki. A „megelőző bilincselést” legitimáló döntések mind 2016-ban születettek.

Még a „megelőző ítéletek” közül is kiemelkedik megközelítésében és részletességében két bilincshasználatra vonatkozó indokolás, amelynek más-más tanácsban, de ugyanaz a bíró volt az előadója.⁵¹ Mindkét esetben rendőrökkel szemben intézkedett a Terrorelhárítási Központ. Mindkét felperest ugyanaz az ügyvéd képviselte, a keresetet a bilincselés vonatkozásában pedig mindkét esetben elutasították. Az egyik ügyben a TEK a bilincselés alkalmazása mellett egy „szemfedőt” is alkalmazott az egyébként együttműködő felperessel szemben, akit letakart arccal állítottak elő.⁵² A másodfokú bíróság indokolása szerint „[...] a jogszabályi rendelkezés egyértelműen kimondja azt, hogy a bilincselés alkalmazására akkor is sor kerülhet, ha nem tanúsít aktív ellenszegülést az intézkedés alá vont személy, de annak kialakulása előfordulhat és

ennek megelőzése érdekében is indokolt lehet a bilincs használata. [...] a teljes folyamatot értékelni kell a bilincselés befejezéséig, illetve annak elmaradása esetleges következményéig. Értékelni kell, hogy miért, milyen büntetési eljárás, milyen biztonsági kockázatok merülnek fel az elfogással kapcsolatban, az érintett személy veszélyesnek minősül-e, várható-e a rendőrökkel szemben ellenszegülés, támadás, fennáll-e a szökés lehetősége. [...] Az intézkedés alá vont személy magatartása, ellenszegülésének mértéke mellett további fontos szempont az elfogásban résztvevő rendőrök és a környezetben lakó, tartózkodó civilek védelme is.⁵³

A táblabíróság mindkét döntését az Rtv. 48. § bilincselési eseteinek összevetésével alakította ki. Álláspontja szerint a d) pont szabályozza azt az esetet, amikor a bilincs alkalmazására azért van szükség, mert a személyi szabadságában korlátozni kívánt személy ellenszegül: „A jogszabálynak az a szerkesztési módja, hogy külön pontban szabályozza azt az esetet, amikor az intézkedés alá vont személy ellenszegül, azt jelenti, hogy a bilincs alkalmazásának további; az a), b), c) pontokban szabályozott feltételei arra az esetre vonatkoznak, amikor az intézkedés alá vont személy nem szegül ellen az intézkedésnek.”⁵⁴ Az indoklás egyezik a Kúria közigazgatási tanácsának idézett döntésével.⁵⁵

A harmadik fővárosi „megelőző ítéletben” egészen más, némileg ellentmondásos érveléssel utasította el teljesen a keresetet a Fővárosi Ítéltábla – „a bilincs alkalmazásának nemcsak fogantató, hanem megelőző szerepe is volt” –, de a felperes egyébként sem tudta bizonyítani, hogy az intézkedés alatt együttműködést tanúsított, mivel a rendőri jelentés már nem állt rendelkezésre.⁵⁶ Az ítélező tanácsban az előadó bírón kívül a két másik bíróné négy másik bilincselési ügyben is közösen járt el, mindegyik esetben a felperes intézkedéskori magatartását helyezték előtérbe indokolásukban, szemben az idézett indokolással.⁵⁷

A többi tábla gyakorlata kapcsán is elmondható, hogy a magatartásközpontú indokolások vannak többségben. A Győri Ítéltábla három, a Debreceni és a Pécsi Ítéltábla öt-öt határozata közül két, a gyakorlattól eltérő döntést emelnék ki. A győri táblabíróság jogalappal rendelkezőnek, de aránytalannak találta, hogy a Terrorrelhárítási Központ egy tévesen azonosított személy elfogásakor bilincset alkalmazott, jöllehet a TEK-nek az illető „menekülési, ellenszegülési szándékával számolnia kellett, a testi kényszer és a bilincs alkalmazása megelőzés céljából nem volt melőzhető”.⁵⁸

A Pécsi Ítéltábla indoklásában részletezi, hogy egy 1996-os ORFK utasítás mikor kötelezi a rendőrséget bilincs alkalmazására:⁵⁹ megállapítja, hogy „a bilincs használatát az arra vonatkozó ORFK utasítás alapozta meg,” a rendőrségnek „így volt jogszabályi felhatalmazása a bilincs alkalmazására”⁶⁰ – figyelmen kívül hagyva azt, hogy az ORFK utasítás nem jogszabály, de ha az is lenne, ellentétes egy sor magasabb szintű rendészeti jogszabállyal. A felperes szerencséje, hogy már a büntetőeljárás megindítása is jogellenes volt (alapos gyanú hiányában), ezért a bilincselést végül jogellenesnek minősítette a táblabíróság.

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG SÉRELME NEK MEGÁLLAPÍTÁSA

Az emberi méltóság védelméről az Alaptörvény II. cikke rendelkezik. A polgári törvénykönyv a személyiségvédelmi rendelkezései között az emberi méltóságot a személyiségi jogok, így a személyes szabadsághoz fűződő jog anyajogaként határozza meg, de azt a jogok példálózó felsorolásánál nem nevesíti. A rendészeti anyagi jog is „ismeri” az emberi méltóságot, az Rtv. 2. § (1) bekezdése szerint a rendőrség tiszteletben tartja és védelmezi az emberi méltóságot, óvja az ember jogait. A határozatok vizsgálata során feltűnő volt, hogy – a polgári ügyekkel szemben – a közigazgatási bíróságok még felperesi hivatkozás esetén is mintha kerülnék az emberi méltóság sérelmének vizsgálatát, a Független Rendészeti Panasztestület véleményeszerű alapjogi megállapításainak ismertetése közé szorítva a fogalom említését is.

Mivel a közigazgatási bírósági döntések elenyésző része tér ki indokolásában az emberi méltóság megsértésének kérdésére, nehéz megítélni, hogy milyen körülmények vizsgálata alapján alkalmazza – ha egyáltalán vizsgálja – a közigazgatási bíróság a bilincshasználat körében az emberi méltóság sérelmét. Egy határozat érdemben elbírált az erre irányuló kereseti kérelmet, és kimondta, hogy „nem állapítható meg, hogy az eljáró rendőrök sértették volna a felperes emberi méltóságát. Sem a rendelkezésre álló rendőri jelentések, sem a mentőápoló tanúvallomása nem támasztja alá a felperes azon állítását, hogy az intézkedő rendőrök tiszteletlen hangnemben beszéltek vele és kiforgatták a pénztárcáját. Ami pedig a felperes azon sérelmét illeti, hogy a rendőrök nem hagyták őt felöltözni, a rendelkezésre álló iratok alapján megállapítható, hogy biztosítani kívánták a felöltözés lehetőségét, azonban a felperes nem egyezett bele abba, hogy ez nem bezárt, hanem résnyire nyitva ál-

ló ajtó mögött történjen.⁶¹ Látható tehát, hogy ha a felperes a bizonyítási kötelezettségének eleget tett volna, a bíróság megállapította volna az emberi méltóság megsértését.

A közigazgatási bíróság három határozatban az emberi méltóság sérelmét – a Független Rendészeti Panasztestület gyakorlatával egyezően – a jogszerűtlen bilincselés következményének tekinti, indokolásában a jogszerűtlenségen túl további körülmények bizonyítására nem utalt.⁶² Az előző két állásponttal szemben a közigazgatási bíróság egy másik ügyben bár tényként utalt az emberi méltóság megsértésére és megállapíthatóságának szempontjaira, nem látott azonban hatáskört az emberi méltóság sérelmének megállapítására. Indokolása szerint: „[...] mivel az alperes az alapjogi jogsérelemlről, illetve személyiségi jog megsértése kapcsán nem vizsgálódott, határozatában nem döntött [...] így az alperesi határozat közigazgatási bírósági felülvizsgálata során sem foglalhat állást az eljáró bíróság konkrét alapjogi jogsérelemlről, vagy személyiségi jog sérelméről. [...] Az emberi méltósághoz való jog sérelmét pedig felvetheti nemcsak az, amennyiben a külvilág számára, kívülállók számára láthatóvá válik a bilincs használata, hanem az is, hogy az adott helyzet az eljárás alá vont személynek önmaga előtt, illetve az intézkedést végrehajtó rendőrök előtt megalázó, illetve ha az mélyen megviseli. [...] ugyan a Panasztestület állásfoglalásában kifejezetten kimondta, hogy a kifogásolt rendőri intézkedés a felperes emberi méltósághoz való jogát érintette, azonban az előzőekben hivatkoztak szerint, az alperesi határozattal szembeni jogszabálysértést, ezen az alapon a közigazgatási ügyben eljáró bíróság nem állapíthatott meg.”⁶³

A polgári bíróságok gyakorlata ezzel szemben sokkal kikristályosodottabb az emberi méltóság sérelmének megítélésében. Az indokolások – a strasbourgi esetjoggal összhangban – a sérelem megállapítását a megaláztatáshoz vagy a jogtalan bilincshasználat láthatóságához kötik. A Kúria szerint az „emberi méltóság megsértésére alapított jogok védelmét általában a személy ellen irányuló, indokolatlanul durva, megalázó, az egyént emberi méltóságában sértő magatartás vagy eljárás alapozza meg.”⁶⁴ Megvalósul az emberi méltóság sérelme, ha „az érintett személyt nem önbecsülésének, az emberi érintkezési formák követelményének megfelelő elbánásban részesítik, emberi méltóságában megalázzák, hátrányos helyzetbe hozzák. A személyi szabadság korlátozása egyben alkalmas az emberi méltóság megsértésére is, mert az a tény, hogy a közterületen álló felpereseket mások szeme láttára előállították, több órán át fogva tartották olyan megalázó helyzetet jelent, ami indokolt-

tá teszi annak megállapítását, hogy a személyes szabadság megsértése egyben sérti az érintett személy emberi méltóságát is.”⁶⁵ „A bilincs alkalmazása a társadalom általános vélekedése szerint a súlyos bűncselekményt elkövető személyekkel szemben indokolt, másrészt olyan kiszolgáltatott, megalázó helyzetet teremt az azt elszenvetődő személy számára, amely akkor is az emberi méltóság sérelmével jár, ha az intézkedő rendőrök egyéb kifogásolható magatartást nem tanúsítottak.”⁶⁶

A láthatóság szempontjával szemben más álláspontra helyezkedett a táblabíróság, amikor megállapította, hogy a bilincs megalázó alkalmazása „abban az esetben is a felperes emberi méltóságának sérelmével jár, ha azt esetleg a hatóság tagjain kívül más nem észleli”. Szintén megállapította a bíróság az emberi méltóság megsértését, amikor a rendőri felügyelet alatt lévő, mozgásában súlyosan korlátozott felperest kórházi ágyához bilincseltek;⁶⁷ vagy amikor a megbilincselte felperes a felesége segítségével volt kénytelen átöltözni;⁶⁸ illetve abban az esetben, amikor a felperes kezeit kábelkötözővel kötötték össze, és fél órára félreállították, mielőtt a Gyorskocsi utcai fogdába szállították.⁶⁹ Számos ügyben a bíróságra való átszállítás

szórán alkalmazott bilincshasználat esetén látta indokoltnak a bíróság a személyes szabadság megsértésén túl az emberi méltóság sérelmét is megállapítani.⁷⁰ Az emberi méltóság megsértésével kapcsolatos bilincsperek közül kiemelkedik a Kúria egyik döntése.

Ebben az ügyben a panasztestület, a közigazgatási eljárást lefolytató ORFK, végül pedig az elsőfokú polgári bíróság is helyt adott felperes kérelmének, a Kúria azonban a keresetet teljes egészében elutasította. Indokolása szerint hiába volt jogszerűtlen a rendőri intézkedés, a felperes nem kérte az emberi méltóság sérelmének megállapítását a bíróságtól: „köztudomás szerint [pedig] nem fogadható el, hogy a mindössze hét percig tartó megbilincselés és az egy óra hét perc időtartamú előállítás olyan mértékű megrázkódtatást okozott [...] felperes számára, amely a nem vagyoni kárpótlást megalapozza.”⁷¹

Bár az emberi méltóság megsértése miatt megállapított nem vagyoni kártérítések, sérelemdíjak összegszerűsége külön vizsgálatot igényelne, a döntések közül kiemelnék két, a gyakorlattól messze eltérő döntést, amelyben a bíróság kifejezetten szűk marokkal mért. A Debreceni Ítéltábla az emberi méltóság megsértése miatt az ellenszegülést nem tanúsító felperesnek „okozott és [...] a köztudomás szerint is elfogadható hátrány kiküszöböléséhez a nem vagyoni kártérítés összegét 50 000 Ft-ban állapította meg.”⁷² Ugyanígy – a kereseti kérelemnek egyébként teljes

A FÜGGETLEN RENDÉSZETI PANASZTESTÜLET ÁLLÁSFOGLALÁSAI VÉLEMÉNYJELLEGÜK ELLENÉRE SEGÍTSÉGET JELENTHETNEK A BÍRÓSÁGOK SZÁMÁRA EGY-EGY INTÉZKEDÉS MEGÍTÉLÉSE SORÁN

mértékben helyt adva, a kereseti kérelemhez kötöttségéből következően – ötvenezer forinttal látta kompenzálhatónak az emberi méltóság megsértését a Kaposvári Törvényszék abban az ügyben, amelyben az indokolatlan bilincshasználat a felperes csuklóján sérülést is okozott.⁷³ Ezeket a döntéseket azonban a felülvizsgálati eljárásban, illetve másodfokon megváltoztatták.

ÖSSZEGRZÉS

Az áttekintett ítéletek alapján a polgári felsőbb bíróságok gyakorlata – néhány kirívó kivételtől eltekintve – a bilincshasználat jogszerűségének vizsgálatakor az intézkedés alá vont személy által tanúsított magatartásra fókuszál, szemben a közigazgatási bíróságokkal, amelyek esetében nem lehet rögzült gyakorlattól beszélni, hiszen a Kúria két tanácsa egy naptári éven belül is két egymásnak tökéletesen ellentmondó döntést hozott. A polgári eljárások kis részét előzte meg valamilyen panaszjárás, de ez – a közigazgatási bírósági eljárással szemben – nem akadályozta a személyiségi jogi jogérvényesítésének. A 2008 óta működő Független Rendészeti Panasztestület állásfoglalásai véleményjellegük ellenére segítséget jelenthetnek a bíróságok számára egy-egy intézkedés megítélése során. Polgári ügyekben egy-egy tanács rutinszerűen hivatkozik az Emberi Jogok Európai Egyezményének egyes cikkeire, azonban konkrét esetjogra való utalást egyetlen indokolás sem tartalmazott. Ez különösen érdekes arra tekintettel, hogy a polgári ügyek nagy része valamely politikai szabadságjog gyakorlásával állt kapcsolatban. Közigazgatási ügyekben azon kevés esetben, amikor az indokolás utalt az Emberi Jogok Európai Egyezményére, strasbourgi esetjog is nevesítésre került a hivatkozásban. Közigazgatási ügyekben szinte egyáltalán nem, polgári ügyekben a felperes megaláztatására vagy láthatóságára tekintettel állapítják meg a bilincs alkalmazása kapcsán az emberi méltósághoz való jog megsértését.

Annak ellenére, hogy a bíróságok indokolásaiban fel-felbukkan a megelőző jellegű bilincshasználat mint fogalom, az alapjogvédő intézmények gyakorlata szilárd. A Független Rendészeti Panasztestülethez hasonlóan ugyanis az alapvető jogok biztosa is következetesen szembemegy jelentéseiben a „megelőző bilincselés” gyakorlatával, és az intézkedés alá vont személy magatartásával kapcsolatosan kizárólag a már az intézkedés kezdetekor felmerült okokban látja a jogszerű bilincshasználat alapját:⁷⁴ *„a panaszos magatartása nem adott okot a bilincselésre. Panaszos megbilincselésére tehát az Rtv. feltételeinek hiányában*

került sor, aktuális magatartásainak értékelése helyett mintegy automatizmusként”.⁷⁵

Azok az ítéletek, amelyek a „megelőző bilincselés” mellett foglaltak állást, nem csak a rendészeti anyagi joggal, valamint korábbi döntésekkel ellentétes következtetésre jutottak, de azzal, hogy alapjog lényeges tartalmát korlátozó szabályt kiterjesztően értelmeztek, alaptörvény-ellenesnek is minősülhetnek.

JEGYZETEK

1. 1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről.
2. 30/2011 (IX. 22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról.
3. Kúria Kfv.III.37.082/2015/7. (Kovács Ákos, Kovács András, Króneisz Gábor).
4. HVG-ORAC Jogkódex.
5. Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.806/2009/6. (Csiki Péter, Szabóné Bélteky Erzsébet, Veszprémy Zoltán).
6. Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.20.875/2012/3. (Kincses Attila, Ráczné Gohér Angyalka, Sággy Mária).
7. Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.091/2014/6. (Berki Csilla, Döme Attila, Vogycska Petra).
8. Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.21.342/2013/3. (Hercsik Zita, Kisbán Tamás, Kizmanné Oszkó Marianne).
9. Fővárosi Ítéltábla 17.Pf.20.562/2013/3. (Bálint Attila, Dobler László, Kiss Gabriella).
10. Fővárosi Ítéltábla 32.Pf.21.281/2016/3. (Istenes Attila, Kisbán Tamás, Kovaliczky Ágota).
11. Fővárosi Ítéltábla 1.Pf.21.502/2016/6. (Fermanné Polák Zita, Hegedűs Mária, Véghné Szabó Zsuzsanna).
12. *Gorodnitchev Ororszország elleni ügye*, Appl. no. 52058/99., Judgment of 24 May 2007.
13. *Erdogan Yağiz Törökország elleni ügye* Appl. no. 27473/02., Judgment of 6 March 2007.
14. Fővárosi Ítéltábla 1.Pf.21.502/2016/6. (Fermanné Polák Zita, Hegedűs Mária, Véghné Szabó Zsuzsanna).
15. Kúria BH 2014.6.175, Pfv. IV. 21.435/2013 (Mészáros Mátyás, Kovács Zsuzsanna, Pataki Árpád).
16. Kúria; Kfv.37.598/2013/8. (Kárpáti Zoltán, Fekete Ildikó, Beniczky Kelemen Gyöngyi); Kfv. VI.37.435/2016/6. (Mudráné Láng Erzsébet, Sperka Kálmán, Sugár Tamás); Kfv.VI.37.438/2016/6. (Mudráné Láng Erzsébet, Sperka Kálmán, Sugár Tamás); Kfv.VI.37.439/2016/6. (Mudráné Láng Erzsébet, Sperka Kálmán, Sugár Tamás).
17. 31/2015. (XI. 18.) AB határozat.
18. Kúria Kfv.III.37.025/2015/3. (Kárpáti Zoltán, Sugár Tamás, Fekete Ildikó).

19. Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.978/2013/3. (Hercsik Zita, Kisbán Tamás, Kizmanné Oszkó Marianne).
20. Fővárosi Ítéltábla 17.Pf.21.199/2015/5. (Kepesné Bekő Borbála, Lukács Zsuzsanna, Nyíróné Kiss Ildikó).
21. Független Rendészeti Panasztestület Beszámolója 2008–2010, 61., 78.; Független Rendészeti Panasztestület 2014. évi tájékoztatója, 50–52., 72.
22. 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet a rendőrségi fogdák rendjéről 34. § (2) bekezdés.
23. BRFK Központi Fogda működéséről szóló 52/2009. (X. 9.) BRFK intézkedés 6. § c) pont. A fogvatartottak kísérésének biztonságos végrehajtásáról szóló 37/2010. (VI. 17.) BRFK Intézkedés 14. pont.
24. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB 1709/2010. számú ügyben.
25. Az alapvető jogok biztosának AJB-3288/2017. számú jelentése.
26. Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság;
- 20.K.29.867/2013/5. (Fábián Judit); 20.K.31.388/2016/9. (Fábián Judit).
27. Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság;
- 17.K.33.262/2013/15. (Dudás Dóra Virág); 15.K.33.223/2013/9. (Surányi József); 12.K.32.468/2014/5. (Ságiné Márkus Anett); 15.K.32.585/2016/13. (Surányi József); 24.K.32.638/2016/15. (Hajdú Ágnes); 27.K.31.647/2015/10. (Bögös Fruzsina); 27.K.31.648/2015/8. (Bögös Fruzsina); 27.K.31.649/2015/13. (Bögös Fruzsina).
28. Székesfehérvári Törvényszék 21.K.21.841/2008/12. (Müllerné Hradszky Erzsébet).
29. Kúria Kfv.II.37.222/2009/14. (Kaszainé Mezey Katalin, Kalas Tibor, Tóth Kincső).
30. Kúria Kfv.III.37.196/2010/8. (Bauer Jánosné, Kovács Ákos, Kovács András).
31. Kúria Kfv.III.37.025/2015/3. (Kárpáti Zoltán, Sugár Tamás, Fekete Ildikó).
32. Kúria Kfv.III.38.129/2016/4. (Kovács Ákos, Kovács András, Márton Gizella).
33. *Öcalan Törökország elleni ügye App. No. 46221/99., Judgment of 12 May 2005., para. 182.*
34. *Svinarenko és Slydanev Oroszország elleni ügye App. No. 32541/08. and 43441/08., Judgment of 17 July 2014 para. 117.*
35. Kúria Kfv.III.37.196/2010/8. (Bauer Jánosné, Kovács Ákos, Kovács András).
36. Kúria Kfv.III.37.259/2012/6. (Bernáthné Kádár Judit, Fekete Ildikó, Sperka Kálmán).
37. Kúria Kfv.37.598/2013/8. (Kárpáti Zoltán, Fekete Ildikó, Beniczkyne Kelemen Gyöngyi).
38. Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 20.K.31845/2014/10. (Fábián Judit).
39. *Raninen Finnország elleni ügye Appl. No. 20972/92., Judgment of 16 December 1997, para. 56.*
40. Kúria BH 2016.11.318, Kfv.III.37.713/2015. (Sperka Kálmán, Kiss Árpád Lajos, Sugár Tamás).
41. Kúria; Kfv.VI.37.435/2016/6. (Mudráné Láng Erzsébet, Sperka Kálmán, Sugár Tamás); Kfv.VI.37.438/2016/6. (Mudráné Láng Erzsébet, Sperka Kálmán, Sugár Tamás); Kfv.VI.37.439/2016/6. (Mudráné Láng Erzsébet, Sperka Kálmán, Sugár Tamás).
42. Kúria BH 2016.4.101, Kfv.III.37.572/2015/5. (Kárpáti Zoltán, Kovács Ákos, Fekete Ildikó).
43. Kfv.II.37.222/2009/14. Kfv. II. 37.093/2010 (Fehérné Tóth Kincső, Kalas Tibor, Kaszainé Mezey Katalin); Kfv. II. 37.763/2013., Kfv.II.37.807/2013/4., Kfv. II.37.808/2013/5. (Fehérné Tóth Kincső, Rothermel Erika, Szilas Judit); Kfv.III.37.025/2015/3., Kfv. III.37.089/2015/7. (Kárpáti Zoltán, Sugár Tamás, Fekete Ildikó).
44. Fekete Ildikó.
45. Fehérné Tóth Kincső.
46. Kfv.III.37.713/2015. (Sperka Kálmán, Kiss Árpád Lajos, Sugár Tamás), Kfv.VI.37.439-435-438/2016. (Mudráné Láng Erzsébet, Sperka Kálmán, Sugár Tamás).
47. Kovács Ákos.
48. Kúria Pfv.IV.21.545/2012/4. (Baka András, Böszörményiné Kovács Katalin, Mészáros Mátyás).
49. Kúria Pfv.21.919/2011/5. (Böszörményiné Kovács Katalin, Kovács Zsuzsanna, Mészáros Mátyás).
50. Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.978/2013/3. (Hercsik Zita, Kisbán Tamás, Kizmanné Oszkó Marianne).
51. Nyíróné Kiss Ildikó.
52. A bíróság a szemfedő esetében lehetséges jogalapként elfogadta az Szolgálati Szabályzat. 42. § (1) bekezdését, de annak alkalmazását a bilincs mellett szükségtelennek és emberi méltóságot sértőnek tartotta. A Fővárosi Törvényszék 1 millió forint nem vagyoni kártérítést ítelt meg, amit a Fővárosi Ítéltábla 500 ezer forintra szállított le.
53. Fővárosi Ítéltábla 17.Pf.20.755/2016/4. (Kepesné Bekő Borbála, Lukács Zsuzsanna, Nyíróné Kiss Ildikó).
54. Fővárosi Ítéltábla 17.Pf.20.707/2016/5. (Bán Zsuzsanna, Lukács Zsuzsanna, Nyíróné Kiss Ildikó).
55. Kúria Kfv.VI.37.439-435-438/2016/6. (Mudráné Láng Erzsébet, Sperka Kálmán, Sugár Tamás).
56. Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.910/2016/5. (Hercsik Zita, Kizmanné Oszkó Marianne, Kovács Éva).
57. Kovács Éva.
58. Győri Ítéltábla Pf.III.20.287/2013/5. (Havasiné Orbán Mária, Menyhárdné Sarmon Hedvig, Világi Erzsébet).
59. 19/1996. (VIII. 23.) ORFK utasítás a Rendőrség Fogdaszolgálati Szabályzatának kiadásáról.
60. Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.091/2014/6. (Berki Csilla, Döme Attila, Vogyicska Petra).

61. Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 17.K.33. 262/2013/15. (Dudás Dóra Virág).
62. Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság; 27.K. 31.647/2015/10. (Bögös Fruzsina); 27.K.31.648/2015/8. (Bögös Fruzsina); 27.K.31.649/2015/13. (Bögös Fruzsina).
63. Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 12.K.32. 468/2014/5. (Ságiné Márkus Anett).
64. Fővárosi Ítéltábla Pfv.IV.21.471/2013/5. (Böszörményiné Kovács Katalin, Kovács Zsuzsanna, Mészáros Mátyás).
65. Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.21.050/2011/4. (Győriné Maurer Amália, Kisbán Tamás, Kizmanné Oszkó Marianne).
66. Fővárosi Ítéltábla 1.Pf.21.502/2016/6. (Fermanné Polák Zita, Hegedűs Mária, Véghné Szabó Zsuzsanna).
67. Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.484/2010/3. (Fülöp Györgyi, Győriné Maurer Amália, Kizmanné Oszkó Marianne).
68. Fővárosi Ítéltábla 1.Pf.20.506/2015/8. (Fermanné Polák Zita, Hegedűs Mária, Véghné Szabó Zsuzsanna).
69. Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.22.169/2011/7. (Győriné Maurer Amália, Kisbán Tamás, Kizmanné Oszkó Marianne).
70. Kúria Pfv.IV.20.549/2007/6. (Angyalné Demeter Judit, Mészáros Mátyás, Völgyesi Lászlóné); Kúria Pfv. IV.21.545/2012/4. (Baka András, Böszörményiné Kovács Katalin, Mészáros Mátyás); Fővárosi Ítéltábla 18.Pf.21.345/2016/5. (Bakó Pál, Csikiné Gyuranecz Márta, Pribula László); Debreceni Ítéltábla Pf.20.215/2012/12. (Bakó Pál, Csikiné Gyuranecz Márta, Szilágyiné Karsai Andrea); Debreceni Ítéltábla Pf.I. 20.286/2015/4. (Bakó Pál, Madarász Anna, Pribula László).
71. Kúria Pfv. IV. 21.435/2013 (Mészáros Mátyás, Kovács Zsuzsanna, Pataki Árpád).
72. Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.215/2012/12. (Bakó Pál, Csikiné Gyuranecz Márta, Szilágyiné Karsai Andrea).
73. Kaposvári Törvényszék 16.P.21.573/2013/35. (Vörösné Suri Olga).
74. Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-6450/2013. számú ügyben (fokozatosság elvének megsértése); Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-2158/2014. számú ügyben (jogalap hiánya); Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-2085/2015. számú ügyben (jogalap hiánya); Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-3604/2016. számú ügyben (jogalap hiánya); Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-5172/2016. számú ügyben (arányosság elvének megsértése); Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-1092/2017. számú ügyben (nem állapított meg jogsértést); Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-1667/2017. számú ügyben (fokozatosság elvének megsértése).
75. Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-4035/2017. számú ügyben (jogalap hiánya).

DÖNTÉS UTÁN

Rovatunkban ezúttal is az Emberi Jogok Európai Bíróságának legutóbbi fontos döntéseit és a magyar Alkotmánybíróság közelmúltban hozott, emberi jogi vonatkozású határozatait foglaljuk össze.

AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGÁNAK ÍTÉLETEIBŐL

AZ EGYEZMÉNY 8. CIKKE

MAGÁN- ÉS CSALÁDI ÉLET
TISZTELETBEN TARTÁSÁHOZ
VALÓ JOG

Bărbulescu Románia elleni ügye¹

Az ügy körülményei. A kérelmező 2004. augusztus 1. és 2007. augusztus 6. között értékesítőként dolgozott egy magánvállalat bukaresti irodájában. Munkáltatója kérésére, az ügyfelekkel való online kommunikáció céljával regisztrált egy Yahoo Messenger felhasználói fiókot; fontos körülmény ugyanakkor, hogy rendelkezett személyes fiókkal is. A munkáltató – a kérelmező által is ismert – belső szabályzatában tiltotta a vállalat erőforrásainak személyes célra történő használatát, de az nem utalt arra a lehetőségre, hogy a dolgozók kommunikációját monitorozhatják is. 2007. július 3-án a vállalat egy, a központból érkező tájékoztató levelet íratott alá dolgozóival, amely részletesebben megfogalmazva, kifejezetten tiltotta egyebek mellett a nem munkával kapcsolatos számítógép-, internet- és telefonhasználatot. A körlevél a monitorozás és a szankció lehetőségeire is felhívta a figyelmet. A dolgozóknak aláírásukkal kellett igazolniuk, hogy ismerik a levél tartalmát, az aláírási ívet a kérelmező is aláírta. 2007 júliusában a munkáltató monitorozta is a kommunikációt, de azt nem tudni, hogy ezt pontosan mikor kezdte meg. Július 13-án a felettese tájékoztatta a kérelmezőt arról, hogy bizonyítékok vannak arra nézve, hogy személyes célból is használta a vállalat eszközeit. Azonban ekkor ez még nem a monitorozás eredményét, csak az internethasználat megnövekedett mértékét jelentette, ami a munkatársakkal összevetve a kérelmező esetében láthatóan magasabb volt. A kérelmező, kifejezett kérdésre, azt állította, csak a munkájával összefüggésben használja a Yahoo Messenger szolgáltatást. Ugyanezen a napon később már a monitorozás eredményét is ismertették a kérelmezővel, 45 oldalnyi internetes csevegés leiratát. A kérelmező a bátyjával és a menyasszonyával váltott üzeneteket a munkahelyi Yahoo Messenger fiókján keresztül. Ezek személyes üzenetek voltak, egy részük intim jellegű. Váltott néhány üzenetet a menyasszonyával a személyes fiókján keresztül is, ezek nem voltak intim jelle-

gűek. Ugyanezen a napon a kérelmező írásban tájékoztatta munkáltatóját, hogy véleménye szerint bűncselekményt követtek el azzal, hogy „feltörték” a magánlevelezését. A munkáltató 2007. augusztus elsején megszüntette a kérelmező munkaviszonyát.

A kérelmező a munkáltató döntését megtámadta a bukaresti bíróságon, a pozíciójába történő visszahelyezését, valamint kárának és költségeinek megtérítését követelte. Állítása szerint egy munkavállaló telefonos és e-mailen történő kommunikációja a „magánélet” és „magánlevelezés” körébe tartozik, akkor is, ha a munkahelyéről teszi mindezt, így kiterjed rá az Egyezmény 8. cikkének védelme. Állítása szerint elbocsátása törvénytelen volt, a kommunikációs tevékenységének monitorozásával pedig a munkáltató bűncselekményt követett el. Munkáltatója a monitorozással, illetve azzal, hogy a magánjellegű üzeneteit megosztotta „a kirúgásban így vagy úgy részt vevő kollégákkal”, zaklatást valósított meg. A bíróság 2007. december 7-én kelt döntésében törvényesnek ítélte az elbocsátást. A fellebbezést követően a döntést másodfokon is helybenhagyták.

Időközben a kérelmező büntetőfeljelentést is tett a vállalat ellen a magánlevelezése titkosságának megsértése miatt, de ezt is elutasították. A kérelmező e döntés ellen nem fellebbezett.

A kérelmező azt állította, hogy a munkáltatója – szerződése megszüntetésével – megsértette az Egyezmény 8. cikkében foglalt magánélethez és magánlevelezéshez való jogát, és az állami bíróságok nem nyújtottak megfelelő jogorvoslatot a jogsértéssel szemben.

*A döntés.*² Az Emberi Jogok Európai Bírósága (Negyedik Szekció) Kamaraként tartott ülésén, 2016. január 12-én azt állapította meg, hogy korábbi döntéseihez az eset nem hasonlítható, mivel jelen esetben a vállalat belső szabályzata kifejezetten, egyértelműen és szigorúan tiltotta az eszközök magáncélra történő használatát. Mivel az elbocsátást egy magánvállalat tette, így a kérdés elsősorban az volt, hogy az állam bíróságai megfelelő egyensúlyt biztosítottak-e a vállalat érdekei és a kérelmező magánlevelezéshez való joga között. A kérelmezőnek lehetősége volt bírósághoz fordulni a vállalat lépéseivel szemben, és a bíróságok – anélkül, hogy üzeneteinek tartalmát vizsgálták volna – megállapították, hogy a kérelmező fejelemisértést követett el. A bíróságok megállapítása

szerint a vállalat csak azt követően nyitotta meg a magánjellelű üzeneteket, és ismerte meg azok tartalmát, miután a kérelmező kifejezetten azt állította, hogy kizárólag a munkájához használja a Yahoo Messengert. Azt is le kell szögezni, hogy a vállalat csak a szóban forgó üzenetküldő alkalmazás használatát monitorozta, más módon nem avatkozott be a kérelmező magánlevelezéseibe. Mindezek alapján tehát a Kamara azt a döntést hozta, hogy a kérelmező 8. cikkben foglalt jogai nem sérültek.

A kérelmező először csak a Nagykamarához nyújtotta be a büntetőfeljelentésének elutasítását, az tehát nem volt tárgy a Kamara által befogadhatónak ítélt és tárgyalat kérelemnek, így a Nagykamara döntésének sem képezhetette tárgyát.

A kormány rámutatott, hogy a kérelmező nem várhatta el, hogy üzeneteit magánlevelezésként kezeljék, hiszen azokat a munkahelyi célokra létrehozott fiókján keresztül küldte el. A munkahelyi eszközökön bonyolított levelezés csak akkor tekinthető magánjellelűnek, ha az üzenetek kifejezetten így vannak megjelölve. A Yahoo Messengeren keresztül küldött üzenetek ilyen jellegű megjelölése nem lehetséges, de a kérelmezőnek lett volna lehetősége közölni, hogy magánüzenetekről van szó. Ezzel szemben ő kifejezetten azt állította, hogy csak a munkájával kapcsolatosan használta az üzenetküldő alkalmazást. A kérelmező mind a vállalat belső szabályzatával, mind a lehetséges monitorozással is tisztában volt. Ezekkel kapcsolatban megfelelő tájékoztatást kapott, a kérelmezőnek továbbá lett volna lehetősége a monitorozásról szóló tájékoztató levél után változtatni magatartásán.

A kormány arra is rámutatott, hogy nem lehet bizonyítani a kérelmező üzeneteinek nyilvánosságra hozatalát, ő maga azonban átadta azok teljes leiratát a bíróságnak, amikor eljárást indított; ráadásul úgy, hogy nem kérte az azokhoz való hozzáférés korlátozását. A hazai bíróságok – miután megállapították, hogy a monitorozás törvényes volt – az ő kérésére használták fel bizonyítékként ezeket a dokumentumokat. A kormány szerint tehát az Egyezmény 8. cikke nem is alkalmazható ebben az esetben.

A kérelmező ezzel szemben kitartott amellett, hogy az üzeneti magánjellelűek voltak, és azt állította, hogy mivel a Yahoo Messengeren használt jelszavát csak ő ismerte, joggal számíthatott arra, hogy más nem fog tudomást szerezni az alkalmazáson keresztül zajló kommunikáció tartalmáról. Azt is állította, hogy a monitorozásról nem kapott előzetes figyelmeztetést.

A Nagykamara álláspontja szerint a 8. cikkben szereplő „magánélet” fogalma széles értelemben ve-

endő, és nincs kimerítő definíciója. Az is egyértelmű a Bíróság estjogából, hogy az üzlethelyiségekből, munkahelyekről történő kommunikáció esetében is alkalmazhatóak a cikk által védett jogok. Annak eldöntéséhez, hogy ebben az esetben „magánéletről” és magánjellelű levelezésről van-e szó, végső soron azt kell tisztázni, hogy a sértett jogosan számíthatott-e arra, hogy a magánéletét tiszteletben tartják. A Nagykamara leszögezte, hogy az azonnali internetes kommunikáció ebbe a fogalomkörbe tartozik: a szóban forgó alkalmazás éppen azt teszi lehetővé, hogy személyek magáncélból csevegessenek, és az ilyen kommunikáció még akkor is a magánélet körébe tartozik, ha egy munkáltató által biztosított számítógépen zajlik. A konkrét ügyben ugyanakkor a munkáltató kifejezetten tiltotta az ilyen, személyes célú használatot, és tény az is, hogy a kérelmező a tiltással teljes mértékben tisztában volt. Ugyanakkor, az nem volt teljesen világos a dokumentumokból, hogy a kérelmező a monitorozás megkezdése előtt értesült-e minderről. A kormány szerint a kérelmező valamikor 2007. július 3. és 13. között ismerte meg az erről szóló levél tartalmát, a magánlevelezésének rögzítése pedig július 5. és 13. között zajlott. Ráadásul a dokumentumokból úgy tűnik, hogy a munkáltató a kérelmező személyes Yahoo Messenger fiókon keresztül történő kommunikációját is rögzítette.

Kérdéses tehát, hogy a kérelmező a munkáltató szigorú szabályai mellett számíthatott-e arra, hogy a magánéletét ésszerű keretek között védelem övezi. Az egyén munkahelyi „társaséletét”, illetve ahhoz való jogát a belső szabályzatok sem vonhatják el teljesen, tehát az Egyezmény 8. cikke a kérelmező esetében is alkalmazható.

A kérelmező írásos megállapításaiban rámutatott, hogy a Kamara nem vett figyelembe néhány jelentős körülményt; először is azt, hogy a Yahoo Messenger kifejezetten személyes felhasználást célzó alkalmazás. Ezen az sem változtat a kérelmező szerint, hogy a munkáltatója kérésére nyitotta az egyik fiókot; így is egyedül ő tekinthető a szóban forgó Yahoo Messenger fiók tulajdonosának. Másodszor, a kérelmező hangsúlyozta, hogy a munkáltató nem tiltotta az internet használatát, és ő nem kapott figyelmeztetést az internetes kommunikációjának lehetséges monitorozásáról. Ha kapott volna, nem folytatott volna magánjellelű kommunikációt az alkalmazáson keresztül. Harmadszor, a kérelmező szerint nyilvánvaló, éles különbséget kell tenni a profitorientált személyes felhasználás és az „ártalmatlan privát párbeszéd” között. Ez utóbbinak a célja nem a bevételsterzés, nem okoz semmiféle kárt a munkáltatónak – ezzel a munkáltató nem is vádolta. A kérelmező

rámutatott az információs és kommunikációs technológiák fejlődésére, illetve ezek használatának rohamos terjedésére. Szerinte jelen helyzetben nem lehet világos választóvonalat húzni a magánélet és a munkahelyi élet közé, és így nem is igazán van értelme az internet és a kapcsolódó eszközök magánéleti célra történő használatának teljes tiltásának.

A kérelmező álláspontja szerint a munkáltató az erről szóló figyelmeztetés – és a kapcsolattartás jellegéről tett saját nyilatkozata – előtt kezdte ellenőrizni a magánlevelezését. Ráadásul a beszélgetéseinek 45 oldalas leirata – mivel a munkahelyen csak egyetlen nyomtató működött – minden kollégája számára megismerhetővé vált.

A kérelmező szerint a romániai hatóságok nem biztosították az Egyezményben foglalt jogának védelmét; a Kamara nem vizsgálta megfelelően, hogy a magánéletébe történő beavatkozás törvényben meghatározott és szükséges volt-e egy demokratikus társadalomban; továbbá, a beavatkozás legitím célja sem volt egyértelműen meghatározva.

A kormány kitarzott amellett, hogy a vállalatnak az szűrt szemet, hogy a kérelmező többet használja az internetet, mint kollégái, és előbb rákérdeztek, hogy a kommunikációja a munkájával kapcsolatos-e, és csak az igenlő válasza után vizsgálták meg az üzenetei tartalmát. A kormány abban is biztos volt, hogy a kérelmezőt időben tájékoztatták a monitorozásról; ezt korábban, a hazai bíróságok előtt a kérelmező sem vitatta. A kérelmező a hazai bíróságokon munkajogi vitaként, nem pedig a magánéletének sérelmeként keretezte az ügyet, így a hazai bíróságok feladata elsősorban az volt, hogy a munkáltató intézkedésének jogszerűségét vizsgálják. Ennek során a hazai bíróságok kellő alapossgal vizsgálták a kérelmező jogai és a vállalat jogos érdeki közötti egyensúlyt is.

A Bíróság jelen esetben azt látta feladatának, hogy tisztázza a részes állam pozitív kötelezettségeinek természetét és terjedelmét arra vonatkozóan, hogy biztosítsa a kérelmező magánélethez, valamint levéltitok sértetlenségéhez való jogát a foglalkoztatásával összefüggésben.

A munkajog tág kereteket biztosít a tekintetben, hogy a felek hogyan állapodnak meg a közöttük lévő viszony tartalmát, illetve a munkafeltételeket illetően. Nincs európai szintű konszenzus arra vonatkozóan, hogy az államok kifejezetten szabályozzák-e ezt a területet.

A Nagykamara tehát arra jutott, hogy az államoknak széles mérlegelési lehetőségük van az arra vonatkozó jogi környezet kialakítását illetően, hogy a munkáltatónak joga van-e ellenőrizni és szabályozni

munkavállalói nem munkával összefüggő, személyes kommunikációját a munkahelyen.

Ez a mérlegelési jogkör azonban nem korlátlan. A beavatkozásnak arányosnak kell lennie, és eljárási garanciákra is szükség van annak érdekében, hogy a beavatkozás ne vezessen az adott jog aránytalan sérelméhez. Ennek értékelésekor a hazai hatóságoknak a következőket kell figyelembe venniük:

1. Értésítették, figyelmeztették-e a monitorozás lehetőségéről a munkavállalót? Az ilyen jellegű tájékoztatásnak egyértelműnek és előzetesnek kell lennie.

2. A monitorozás természetét, terjedelmét illetően is világosnak kell lennie a felek számára, hogy milyen mértékben történik beavatkozás a privátszférába. A kommunikáció mértékét vagy tartalmát, illetve egy részét vagy az egészét vizsgálják? Milyen időkorlátok között történik a monitorozás, és ki fog hozzáférni annak eredményéhez?

3. A munkáltatónak van-e jogos indoka a monitorozásra és a kommunikáció tartalmának vizsgálata?

4. Lett volna-e lehetőség kevésbé beavatkozó módon ellenőrizni a kommunikációt?

5. Milyen következményei vannak a vizsgálatnak?

6. A munkavállaló számára megfelelően biztosított-e, hogy a munkáltató nem fér hozzá az üzenetek tartalmához anélkül, hogy erről a munkavállaló előzetesen tudomást szerzett volna?

A részes államnak tehát kötelezettsége e pontok tekintetében megfelelő felülvizsgálati lehetőséget is biztosítani. A kérdés az, hogy ezeket a pontokat a hazai bíróságok megfelelően érvényesítették-e.

A Bíróság megállapította, hogy a kérelmező nem volt előzetesen, megfelelően tájékoztatva az üzenetei monitorozásának tényleges természetéről és mértékéről, nem volt tudomása arról a lehetőségről, hogy a munkáltató az üzenetek konkrét tartalmáról is tudomást szerezhet. A hazai bíróságok a beavatkozás természetét és mértékét nem vizsgálták megfelelően; nem találtak pontosan meghatározott célt, ami igazolná ezt a fajta szigorú monitorozást; illetve nem tették fel a kérdést, hogy lett volna-e kevésbé beavatkozó intézkedés a kívánt cél elérésére. A hazai bíróságok annak megállapítását is elmulasztották, hogy a munkáltató a kérelmezőt számonkérése előtt fért-e hozzá az üzenetek tartalmához.

Mindezek alapján a Nagykamara – hat különvélemény mellett – megállapította, hogy a kérelmezőnek sérültek az Egyezmény 8. cikkében foglalt jogai.

Kállai Péter

AZ EGYEZMÉNY 9. CIKKE
GONDOLAT-, LELKIISMERET-
ÉS VALLÁSSZABADSÁG

*Hamidović Bosznia-Hercegovina elleni ügye*³

Az ügy körülményei. 2011. október 28-án Mevlid Jašarević – az iszlám vahabita-szalafista irányzatának követője, egy helyi csoport tagja – merényletet hajtott végre az Amerikai Egyesült Államok szarajevói nagykövetsége ellen. A támadás során egy rendőr súlyosan megsérült. A 2012-ben zajló tárgyaláson Jašarević és két vádlott-társa nem volt hajlandó felállni, amikor az elsőfokú bírói tanács a terembe érkezett, valamint nem vették le a fejedőiket ('skullcap') sem. Ez utóbbit a bíróság a vallási hovatartozás megnyilvánulásaként értékelte, a felállás megtagadása miatt azonban a bírói tanács elnöke több tárgyalásra kitiltotta őket a teremből, tekintettel a vádlottak kijelentésére is, miszerint nem ismerik el magukra nézve kötelezőnek az emberek által hozott ítéleteket, így jelen bíróságét sem. A bíróság a tárgyalások hangfelvételeit a vádlottak rendelkezésére bocsátotta, hogy biztosítsa védelemhez való joguk érvényesülését. A Bíróság végül Jašarević-et 15 év börtönre ítélte, társait viszont másodfokon felmentették.

A bíróság 2012. szeptember 10-ére tanúként idézte az ügy egyik tárgyalására a kérelmezőt, mert ugyanahhoz a vallási csoporthoz tartozott, mint a vádlottak. A kérelmező meg is jelent, azonban a bírói tanács elnökének utasítása ellenére sem volt hajlandó levenni a fejedőjét, így az elnök kitiltotta a teremből. A bíróság megsértésével vádolták meg, és pénzbüntetésre ítélték a hatályos büntetőeljárás törvény alapján. A döntés kimondta, hogy a tanú öltözködése nem felelt meg a bíróságokon elvárt általános öltözködési szabályoknak, illetve leszögezte, hogy a közintézményekben nem lehet a vallási hovatartozást jelképek vagy öltözködés révén megjeleníteni, mivel a bíróság feladata azon értékek támogatása és terjesztése, melyek közelebb hozzák egymáshoz az embereket. A bíróság felidézte, hogy vahabita-szalafista vallási csoport tagjai részéről gyakran tapasztal a kérelmezőéhez hasonló magatartást, vagyis a bíróság el nem ismerésének kifejezését, amit kifejezetten az állam és értékei elleni kiállásként kell értékelni. 2012. október 11-én a másodfokú bíróság a pénzbírságot csökkentette, de az ítélet többi részét helyben hagyva leszögezte, hogy a közintézményekben a fejedők levétele alapvető társadalmi követelmény, és Bosznia-Hercegovinában mint szekuláris államban a tárgyalótermekben mindenféle vallásos jelkép viselése tilos. A kérelmező a csökkentett bírságot sem fizette be,

így 2012 novemberében – a büntető jogszabályoknak megfelelően – a pénzbüntetést 30 nap elzárásra változtatták. 2012 decemberében, másodfokon a döntést jóváhagyták, a kérelmező letöltötte büntetését.

2015. július 9-én kelt döntésében Bosznia-Hercegovina alkotmánybírósága nem találta megalapozottnak az Egyezmény gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadságot biztosító 9. cikkének, valamint azzal összefüggésben a megkülönböztetés tilalmát előíró 14. cikkének sérelmét, így elfogadta a rendes bíróság érvelését. A pénzbírság elzárásra váltásának automatizmusa miatt viszont megállapította az Egyezmény 6. cikkének, vagyis a tisztességes tárgyaláshoz való jognak a sérelmét, és elrendelte a büntető törvénykönyv releváns részének módosítását. Ennek ellenére nem érvénytelenítette – a jogbiztonságra hivatkozva – a konkrét ügyben született döntést. Az alkotmánybíróság nyolc tagjából ketten különvéleményt fűztek a döntéshez, azt állítva, hogy a döntés az Egyezmény 9. és 14. cikkét is sértette; arra hivatkoztak, hogy a kérelmező megjelent a bíróságon, fel is állt, nem viselkedett tiszteletlenül, továbbá, az állampolgároktól nem várható el olyan mértékű semlegesség, mint az állami tisztviselőktől.

*A döntés.*⁴ A Bíróság mindenekelőtt leszögezte: jelen ügy lényege nem az, hogy viselhető-e vallási jelkép vagy ruházat a munkahelyen; itt arról van szó, hogy egy tanú viselhet-e ilyen jelképet vagy ruházatot egy tárgyaláson. Az a társadalmi vita, illetve azok a bírósági eljárások, amelyek Bosznia-Hercegovinában annak a kérdéskörnek a kapcsán zajlanak, hogy a bírósági tisztviselők viselhetnek-e vallási jelképeket megjelenítő ruházatot a munkahelyükön, nem relevánsak a jelen ügy szempontjából.

A kérelmező állítása szerint vallási előírásból fakadó kötelességből viseli a fejedőt (mivel Mohamed próféta is viselt ilyet), a tiltás tehát a vallási meggyőződésének kifejezését korlátozta. Állítása szerint a tiltás nem volt törvényben meghatározott, hiszen nincs kifejezett törvényi előírás arra vonatkozóan, hogy a tárgyalótermekben nem viselhető ilyen fejedő; az a bírósági házszabály, amelyen az állami döntés alapul, nem illeszkedik a jogrendszerbe, nincs törvényi alapja. A kérelmező azt is állította, hogy a büntetése aránytalan volt.

A kormány elismerte, hogy a szóban forgó intézkedés a kérelmező vallásszabadságának korlátozását jelenti, de érvelése szerint ez a korlátozás törvényes volt. Egyrészt a szóban forgó bírósági házszabályi rendelkezést együtt kell olvasni a büntetőeljárásról szóló törvény azon passzusával, mely széles döntési lehetőséget ad a bírák kezébe a tárgyalótermi illemszabályokkal kapcsolatos kérdésekben. A kormány érvelése szerint az elsőfokú bírói tanács elnöke egy-

szerűen csak egy általánosan elfogadott illendőségi szabályt próbált meg érvényre juttatni. Ráadásul a bíró – a multikulturális társadalmakban kulcsfontosságú – szekularizmus értékét védte. Figyelembe véve, hogy a szóban forgó intézkedés egy terrorcselekménnyel – vagyis érzékeny ügygel – foglalkozó tárgyalás kapcsán történt, az intézkedés a kormány szerint nem tekinthető aránytalannak sem.

A Bíróság leszögezte, hogy a fejfedő viselésének tiltása a tárgyalóteremben az Egyezmény 9. cikkének 2. bekezdésében foglalt jog – a vallási meggyőződés kifejezésre juttatásának joga – korlátozását valósítja meg, és ezt a felek sem vitatják.

A Bíróság hangsúlyozta, hogy az Egyezmény 9. cikkében (is) szereplő „törvényben meghatározott” kitétel nem csak arra vonatkozik, hogy egyáltalán legyen törvényi alapja az intézkedésnek, hanem a szóban forgó törvényhez minőségbeli elvárásokat is társít, nevezetesen azt, hogy a törvény hozzáférhető legyen, az adott magatartás következményei pedig előre láthatóak legyenek. A Bíróság ebben a tekintetben elfogadta az ország alkotmánybíróságának érveit, így az intézkedést törvényben meghatározottnak ismerte el. Ugyan az intézkedés nem egy általános törvényi tiltás megvalósulása volt, hanem az eljáró bírói tanács hatáskörében meghozott döntésen alapult, az alkalmazható szabályról, valamint az azon alapuló döntés figyelmen kívül hagyásának lehetséges következményeiről viszont a kérelmezőt a bírói tanács elnöke tájékoztatta.

A Bíróság felidézte, hogy joggyakorlata szerint az Egyezmény 9. cikkének 2. bekezdésében foglalt korlátozást igazoló okok kimerítőek és szűken kell értelmezni.⁵ A kormány elsősorban a szekularizmus elvével érvelt, a Bíróság pedig már korábban elfogadta, hogy 9. cikkben szereplő „mások szabadságának és jogainak védelme” mint vallásszabadságot korlátozó ok összefüggésbe hozható a szekuláris és demokratikus értékek védelmével.⁶ A Bíróság nem látott okot arra, hogy jelen esetben másként döntsön.

A Bíróság leszögezte, hogy az Egyezmény 9. cikke nem véd minden egyes olyan tettet, amire valakit a vallása vagy lelkiismereti meggyőződése sarkall, és nem hordozza magában azt a jogot sem, hogy valaki a nyilvánosság előtt, bármilyen helyzetben a vallási, lelkiismereti meggyőződése szerint viselkedjen. Éppen ellenkezőleg, lehetnek esetek, amikor egy tanútól megkövetelhető, hogy ne viseljen egy bizonyos vallási szimbólumot. Ugyanakkor a Bíróság azt is leszögezte, hogy a hatóságok nem hagyhatják figyelmen kívül a különböző vallások jellegzetességeit. A vallásos meggyőződés kifejezése alapvető emberi jog. Nem csak azért, mert egy egészséges demokratikus társadalomnak tudnia kell tolerálni és fenntar-

tani a sokszínűséget, hanem azért is, mert fontos, hogy egy egyén, akinek életében központi szerepet tölt be a saját (vallásos) meggyőződése, ki tudja azt fejezni mások felé. A Bíróságnak nincs oka kételkedni abban, hogy a kérelmező mély belső meggyőződésből viseli mindig a fejfedőt; nincs oka azt feltételezni, hogy valamiféle rejtett indíttatása lett volna a bíróság megsértésére, illetve arra, hogy másokat a szekularizmus elvének tagadására buzdítson. A pluralizmus, a tolerancia és a nyitottság központi jelentőségűek a demokratikus társadalmakban. Az egyéni érdekeket időnként alá kell vetni a csoport érdekeinek, de a demokrácia nem a többség nézeteinek uralmát jelenti. A hatóságok feladata nem az, hogy a pluralizmus elvetésével próbálják megszüntetni az esetleges feszültségeket, hanem az, hogy biztosítsák a tolerancia érvényesülését.

Ellentétben a vallási csoportjának más tagjaival, a kérelmező megjelent a bíróságon, felállt, amikor kellett, tehát nyilvánvalóan engedelmesskedett az állam törvényeinek és a bíróságnak. Nem volt ok annak feltételezésére, hogy a kérelmező nem kíván vallomást tenni, vagy hogy kifejezetten tiszteletlenül kívánna viselkedni. Mindezek mellett csak azért, mert nem volt hajlandó levenni a fejfedőjét, nem lett volna szükséges büntetést kiszabni rá egy demokratikus társadalomban; az Egyezmény 9. cikkét tehát megsértették. A Bíróság a 14. cikk sérelmét külön nem vizsgálta.

Az ítélethez két párhuzamos indokolást és egy különvéleményt fűztek.

De Gaetano bíró párhuzamos indokolása szerint az ügy a vallásszabadságról szól, és nem a tárgyalótermi rend fenntartásáról, és e két kérdéskör a tagálami szinten összekeveredett. Szerinte a Bíróságnak azt is ki kellett volna mondania, hogy az intézkedés nem volt törvényben meghatározott, mivel az egy olyan szélesen értelmezhető rendelkezésen alapult, amelynek kapcsán nem lehetett előre látni, hogy a szóban forgó fejfedő is tiltás tárgyává válhat. A bíró szerint jelen döntés nem „filozófiai meggyőződésről” szól, mint a Lautsi-ügy, így az abban az ügyben hozott döntés megállapításai erre az ügyre nézve nem relevánsak. A szekularizmus csak kivételes esetekben szolgálhat alapul a vallásszabadság korlátozására, például akkor, ha az alkotmány azt kifejezetten nevesíti, vagy annak az országban nagy hagyománya van. Az állam és egyház elválasztása önmagában nem elegendő ok, a szekularizmust nem lehet a vallásszabadság kárára előmozdítani.

Bosnjak bíró párhuzamos indoklásában amellest érvelt, hogy a törvényesség és a demokratikus társadalomban való szükségesség nem mindig vizsgálható külön. Egyebek mellett azt szögezte le, hogy

ugyan a Magas Szerződő Felek mérlegelési jogkörének szélesnek kell lennie ilyen esetekben, de fontos, hogy ez a mérlegelési jogkör ne egyéni döntésekben nyilvánuljon meg, hanem a demokratikus legitimitással rendelkező politikai döntéshozókat illesse meg.

Ranzoni bíró különvéleménye szerint a többségi döntés nem vette figyelembe az eset egyedi körülményeit, a bíróságok érvei közül önkényesen válogatott, és nem alapult kellően körültekintő arányossági értékelésen.

Kállai Péter

AZ EGYEZMÉNY 10. CIKKE

A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGA

*Selmani és mások Macedónia Volt Jugoszláv
Köztársaság elleni ügy⁷*

Az ügy körülményei. 2012. december 24-én a kérelmező újságírók a parlament ülésterme feletti karzaton – ahonnan a sajtó képviselői a parlament munkáját nyomon követhetik – tartózkodva tudósítottak. Éppen a 2013-as évre vonatkozó költségvetési törvényjavaslat feszültségektől terhes vitáját követték. Ugyanabban az időben a parlament épülete előtt két, egymással szemben álló csoport tiltakozott. A feszült légkör abban csúcspontot ért el, hogy a parlamenti képviselők egy csoportja rendbontásba kezdett az ülésteremben. Körülvették a házelnököt, dörömböltek az asztalán, megakadályozták a pódiumhoz való hozzáférést, és rongálni kezdték a technikai felszerelést. A házelnök ekkor elrendelte, hogy a biztonsági személyzet intézkedjen a rend helyreállítása érdekében. Az őrség erőszakkal távolította el az ellenzéki képviselőket, miközben a biztonsági szolgálat más tagjai elkezdtek kivezetni az újságírókat a karzatról. A kérelmezők azonban nem voltak hajlandók a távozásra, mivel úgy vélték, hogy a nyilvánosság joga van az eseményekről szóló tájékoztatáshoz. Végül erőszakkal eltávolították őket a karzatról. A kérelmezők tagadták, hogy tájékoztatták volna őket arról, hogy biztonsági okokból kell távozniuk. Azt is vitatták, hogy felajánlották volna számukra azt, hogy a sajtóteremben, élő közvetítésen keresztül kövessék nyomon az ülésteremben zajló eseményeket. Állításuk szerint nem is volt élő közvetítés az ellenzéki képviselők eltávolításáról.

Az újságírók alkotmányos panaszt nyújtottak be az alkotmánybírósághoz, azt állítva, hogy megsértették az Egyezmény 10. cikke szerinti jogukat. Úgy érveltek, hogy mivel az incidens kialakulásának ide-

jén a karzaton tartózkodtak, és nem voltak kapcsolatban a házelnökkel vagy a képviselőkkel, az ülésteremben kialakult rendbontásban értelem szerűen nem volt szerepük. Az alkotmánybíróság elutasította az újságírók panaszát. Elismerte, hogy a nyilvánosság, illetve a média fokozottan érdekelt a parlamenti vita megismerésében, tekintettel a téma – a költségvetési javaslat – fontosságára. Az alkotmánybíróság hangsúlyozta ugyanakkor, hogy az ülésteremben összeütközésekre került sor, különféle tárgyakat is dobáltak, néhányat a karzat irányába. Az intézkedésnek tehát az újságírók megóvása volt a célja; biztonságosabb helyre akarták az újságírókat vinni, nem pedig korlátozni őket abban, hogy figyelemmel kísérjék a parlamentben zajló eseményeket, illetve tudósítsanak azokról. Más helyiségekben tartózkodva az élő közvetítés révén tudták nyomon követni a vitát; legtöbbször közzé is tette beszámolóját az újságok esti kiadásában, ami szintén azt bizonyítja, hogy a cél nem véleménynyilvánítási szabadságuk korlátozása volt.

*A döntés.*⁸ A kérelmezők szerint a parlament karzataról való eltávolításuk megsértette az Egyezmény 10. cikkében foglalt jogukat. A Bíróság mindenképp megjegyezte, hogy az alkotmányos panaszt hatékony jogorvoslatnak kell tekinteni a 10. cikk szerinti véleménynyilvánítás szabadsága esetén. A kérelmezők azt állították, hogy a parlamenti karzatról való eltávolításuk nem volt „összhangban a törvényekkel”, és a parlamentről szóló törvény nem volt előrelátható. Eltávolításuk nem „nyomós társadalmi szükségletből” fakadt, továbbá nem voltak veszélyben, illetve nem érezték magukat fenyegetve, hiszen a karzat fizikailag elkülönült az ülésteremtől, ahol a zavargás történt. Kifejezett kérés hiányában az őrségnek nem volt joga az eltávolításukra, illetve arra, hogy megakadályozzák a parlamenti ülésről való tudósítást. A kérelmezők álláspontja szerint egy ilyen intézkedés dermesztő hatással van a véleménynyilvánítási szabadságára.

A kormány szerint a képviselők hosszas, kiélezett vitát folytattak a 2013. évi költségvetési törvényről az incidens kialakulása előtt. Az engedéllyel rendelkező újságírókat beengedték a parlament épületébe, hogy beszámolhassanak az eseményekről. Ami a kérelmezők eltávolítását illeti, a kormány fenntartotta, hogy ezt az intézkedést az ülésteremben uralkodó feszült légkör, valamint a parlament épülete előtti erőszakos és kiszámíthatatlan tiltakozásokkal összefüggésben kell értékelni. Noha a kérelmezők eltávolítása a karzatról a véleménynyilvánítási szabadságukba való beavatkozásnak minősül, az intézkedés megfelel az Egyezménynek, hiszen nem a parlamenti ülésről való tudósítás megakadályozásának céljából alkalmazták. A rendkívüli és átláthatatlan

események következtében kialakult biztonsági kockázatok miatt volt szükség a karzat kiürítésére, az üléstermi incidensben részt nem vevő újságírók testi épségének megóvása érdekében. A kérelmezőknek megengedték, hogy a sajtóközpontban vagy a szomszédos teremben maradjanak, és onnan kövessék nyomon követhették az élő közvetítést az ülésteremből. Az, hogy a kérelmezőket a parlament épületén belül, annak egy másik részében helyezték el, nem gyakorolt semmiféle dermesztő hatást a nyilvánosság tájékoztatására.

A Bíróság egyetértett azzal, hogy a kérelmezők parlamenti karzatról való eltávolítása – ahonnan a parlamenti ülésről hagyományosan tudósítottak – beavatkozásnak minősült a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő jogukba. A Bíróság megismételte, hogy a „törvényben meghatározott” kifejezés nemcsak azt írja elő, hogy a kifogásolt intézkedésnek jogalapja legyen a hazai jogban, hanem a szóban forgó jogszabály minőségére is utal, amelynek az érintett személy számára elérhetőnek, hatásának pedig előre láthatónak kell lennie. Az alkotmánybíróság 2014. április 16-án kelt határozatában úgy ítélte meg, hogy a kérelmezők eltávolítása a parlamentről szóló törvény 43. §-án és a parlamenti eljárási szabályzat 91–4. cikkein alapult. Az előírások értelmében a házelnök felelős a rend fenntartásáért az ülések alatt, aki el is rendelte, hogy a parlament biztonsági szolgálata intézkedjen a rend helyreállításáról. E rendelkezések az ülés valamennyi résztvevőjére vonatkoztak, köztük – az alkotmánybíróság értelmezése szerint – a karzaton tartózkodó újságírókra is. Bár a fent említett szabályok nem tartalmaztak olyan konkrét rendelkezéseket, amelyek feljogosítják a biztonsági szolgálatot az akkreditált újságírók eltávolítására a parlamenti karzatról, nem ésszerűtlen, hogy egy ilyen jogkör hozzátartozhat a parlament rendes működéséhez. A Bíróság nem látta semmi jelét annak, hogy az alkotmánybíróság megállapításai önkényesek vagy nyilvánvalóan ésszerűtlenek lettek volna. Következésképpen nem állítható, hogy a kérelmezők nem láthatták előre, hogy a biztonsági szolgálat beavatkozása bizonyos körülmények esetén befolyásolhatja tudósítási lehetőségeiket a karzatról. A Bíróság tehát meggyőződött arról, hogy a parlamentről szóló törvény és a parlamenti eljárási szabályzat előírásai – amelyek a nyilvánosság számára hozzáférhető voltak – megfeleltek a pontosság és az előreláthatóság követelményének, és ennek megfelelően a beavatkozás „törvényben meghatározott” volt. A beavatkozás célja a közbiztonság fenntartása, zavargás megelőzése volt.

A Bíróság ezúttal is hangsúlyozta a média demokratikus társadalomban betöltött alapvető funkcióját.

Bár nem léphet túl bizonyos határokat, a média feladata, hogy közvetítse az információkat és eszméket minden közérdeklődésre számot tartó kérdésben, kötelezettségeivel és felelősségével összhangban; a nyilvánosság pedig joga van ezekhez az információkhoz és eszmékhez hozzájutni. A képviselők hosszú és feszült vitákat folytattak a szóban forgó incidens előtt; olyan, közérdeklődésre számot tartó ügyről volt szó, amely jelentős médiafigyelemmel jár. Továbbá, a feszültség kicsúcsosodásaként parlamenti képviselők egy csoportja rendbontásba kezdett az ülésteremben. Ilyen körülmények között rendelte el a házelnök, hogy a biztonsági személyzet tegyen intézkedéseket a rend helyreállítása és a parlament megfelelő működésének biztosítása érdekében. Ennek kapcsán a Bíróság megismételte, hogy a parlamentek jogosultak fellépni, ha tagjaik rendbontó magatartásban vesznek részt, megzavarva a jogalkotó szerv normális működését. Azért van ilyen jogosultsága a parlamenteknek, mert a szabályos parlamenti vita végső soron a politika és a jogalkotás folyamatát, valamint a jogalkotó szerv minden tagjának érdekét – a parlamenti eljárásokban való részvétel egyenlő feltételeinek teljesülését –, illetve a társadalom egészének érdekeit szolgálja.

A Bíróság megítélése szerint a zavargás a parlamenti ülésteremben, illetve annak hatóságok általi kezelése joggal tekinthető közérdeklődésre számot tartó ügynek. A médianak feladata volt az eseményről szóló információk közlése, a nyilvánosság pedig joga volt ezeket az információkat megszerezni. Ezzel összefüggésben a Bíróság utalt releváns ítélkezési gyakorlatára, miszerint a média meghatározó szerepet játszik a nyilvános demonstrációk hatóságok általi kezeléséről szóló információk közlésében. A média „éber őr” (‘watch-dog’) szerepe különös jelentőségű ilyen helyzetekben, mivel a sajtó képviselőinek jelenléte garancia arra, hogy a hatóságok felelősségre vonhatók legyenek a tüntetőkkel szembeni magatartásuk miatt, beleértve a tüntetők ellenőrzéséhez vagy a tüntetés felosztatásához, illetve a közrend fenntartásához használt eszközöket. Ezért szigorú megítélés alá kell vonni minden olyan kísérletet, amely a demonstrációk helyszínén jelen lévő újságírók eltávolítására irányul. Ez fokozottan érvényes abban az esetben, amikor az újságírók a nyilvánosság tájékoztatásához fűződő jogukat gyakorolják, és a választott képviselők parlamentben tanúsított viselkedéséről, valamint arról tudósítanak, hogy a hatóságok miként kezelik a parlamenti ülések során előforduló rendbontásokat.

Annak megítélésékor, hogy a kérelmezők eltávolítása a karzatról szükséges volt-e, a Bíróság szem előtt tartotta, hogy a mérlegelendő érdekek egyaránt

közérdekűek, nevezetesen a biztonsági szolgálatnak a parlament rendjének fenntartásához és a közbiztonság biztosításához fűződő érdeke, valamint a nyilvánosságnak az általános érdeklődésre számot tartó kérdéssről szóló információk megismeréséhez fűződő érdeke. A Bíróság figyelmet fordított arra, hogy a kérelmezők eltávolítása a tények ésszerű értékelésén alapult-e, és hogy újságíróként képesek voltak-e beszámolni a parlamentben bekövetkezett incidensről. Figyelembe vette a kérelmezők magatartását is.

Ami a parlament előtt tiltakozó csoportokat illeti, az alkotmánybíróság nem támasztotta alá semmilyen ténnyel, hogy a parlament épületén kívül zajló demonstrációk miképpen veszélyeztetnék az épületen belül tartózkodó személyek biztonságát. Mindenesetre a parlament biztonságát fenyegető állítólagos veszély ellenére a kérelmezőket csupán a karzatról – és nem az épületből – távolították el. A Bíróság rámutatott arra, hogy a parlamenti üléssteremben zajló eseményeket egy képviselőcsoport provokálta ki, miközben a kérelmezők az üléssterem feletti karzaton tartózkodtak. Az alkotmánybíróság nem utalt arra, hogy jogosulatlan személyek tartózkodtak volna a karzaton, akik zavarhatták a kérelmezőket feladataik ellátásában. Ha jelen lettek volna ilyen személyek a szóban forgó időben, akkor is kérdés, hogy miért nem lehetett őket eltávolítani olyan módon, hogy az a kérelmezők és más újságírók munkáját ne hátráltassa. Az üléssteremben zajló rendbontás során a kérelmezők passzív szemlélők voltak, akik csak a munkájukat végezték az eseményeket figyelve. A kormány elismerte, hogy nem járultak hozzá a zavargáshoz, nem vettek részt a rendbontásban, a közbiztonságot vagy a közrendet tehát nem veszélyeztették.

A kérelmezők ellenszegültek a biztonsági szolgálat felszólításának, és nem hagyták el a karzaton. A Bíróság azonban figyelemre méltónak tartotta, hogy a kérelmezők erőszakos eltávolítására nem azért került sor, mert nem követték a parlamenti biztonsági szolgálat utasításait, vagy mert ellenálltak, hanem azért, mert a biztonsági szolgálat kockázatértékelése szerint veszélyeztette volna a kérelmezők életét, illetve testi épségét, ha a karzaton maradnak. Ezzel összefüggésben az alkotmánybíróság is hangsúlyozta, hogy a biztonsági szolgálat úgy ítélte meg, hogy az újságírók testi életének, illetve testi épségének védelme érdekében olyan helyre kell vinni őket, ahol kevésbé vannak veszélynek kitéve. A kérelmezők nem érezték fenyegetőnek a szituációt. Noha az érintettek helyzetértékelése is fontos, a Bíróság nem értett egyet azzal, hogy a biztonsági szolgálat olyan intézkedéseinek, amelyekre valakinek a testi épsége vagy élete megóvása érdekében kerül sor, az érintett kérésétől kellene függeniük. A Bíróság azonban nem tud arra

utaló jelről, hogy a parlamenti képviselők rendbontó magatartása veszélyeztette a kérelmezők életét vagy testi épségét. Nincs bizonyíték arra, hogy a zavargások erőszakosak lettek volna, illetve arra, hogy az épületben bárki – akár az üléssteremben, akár másutt – sérülés veszélyének lett volna kitéve. Az egyetlen állítólagos körülmény, ami a kérelmezők vonatkozásában biztonsági kockázatnak tekinthető, hogy az üléssteremben tárgyakat dobáltak, néhányat a karzat irányába. Ám arról nincs információ, hogy mit és mennyit dobáltak, és hogy elérte-e bármelyik tárgy a karzaton. A Bíróság arra is rámutatott, hogy a kérelmezőket megfosztották attól a lehetőségtől, hogy szóbeli meghallgatáson vitathassák azokat a tényeket, amelyekre az alkotmánybíróság a határozatát alapozta a kérelmezőket érintő biztonsági kockázatokkal kapcsolatban.

Végül, a felek egymásnak ellentmondó nyilatkozatokat tettek arra vonatkozóan, hogy a kérelmezők képesek voltak-e követni az eseményeket, miután eltávolították őket a karzatról. Az alkotmánybíróság megállapítása szerint az újságírók más helyiségekből – a sajtóközpontban vagy a karzattal szomszédos teremben tartózkodva – nyomon tudták követni a vita élő közvetítését; a plenáris vitát az országos televízió és a parlament honlapja teljes hosszában, élőben közvetítette; a vita befejezésekor pedig a videót elérhetővé tették a honlapon a nyilvánosság számára. Noha a Bíróság szerint nem látott okot ezen állítások megkérdőjelezésére, azok nem voltak kielégítőek annak alátámasztására, hogy a kérelmezők képesek voltak figyelemmel kísérni az ellenzéki képviselők folyamatban lévő eltávolítását, vagyis egy olyan eseményt, amely joggal tartott számot közérdeklődésre. A kérelmezők eltávolítása azonnali káros hatásokat is vont maga után: az újságírókat megakadályozták abban, hogy első kézből származó, illetve személyes tapasztalataikon alapuló, közvetlen ismereteket szerezzenek az üléssteremben zajló eseményekről. Mind ezen lehetőségek fontosak lettek volna a kérelmezők számára újságírói funkciójuk gyakorlása, illetve a nyilvánosság tájékoztatása szempontjából.

Ilyen körülmények között a Bíróság úgy ítélte meg, hogy a kormány nem bizonyította meggyőzően, hogy a kérelmezők eltávolítása a karzatról „szükséges volt egy demokratikus társadalomban”, és hogy „nyomós társadalmi szükségletnek” tett eleget. Bár az alkotmánybíróság által felhozott indokok relevánsak voltak, az adott körülmények között nem voltak elegendőnek tekinthetőek ahhoz, hogy igazolják a kérelmezők eltávolítását. Következésképpen a Bíróság megállapította, hogy az egyezmény 10. cikkét megsértették.

Kóczyán Sándor

AZ EGYEZMÉNY 14. CIKKE
A 8. CIKKEL ÖSSZEFÜGGÉSBEN

A MEGKÜLÖNBÖZTETÉS TILALMA
MAGÁN- ÉS CSALÁDI ÉLET
TISZTELETBEN TARTÁSÁHOZ
VALÓ JOG

*Ratzenböck és Seydl Ausztria elleni ügye*⁹

Az ügy körülményei. A kérelmezők szerint Ausztria, azzal, hogy különmemű párként nem teszi lehetővé számukra a bejegyzett élettársi kapcsolatot ('eingetragene Partnerschaft'), mivel az kifejezetten azonos nemű párok számára van fenntartva, szexuális irányultságuk alapján diszkriminálja őket, és így megsérti az Egyezmény 14. cikkében foglalt megkülönböztetés tilalmát az Egyezmény 8 cikkével összefüggésben.

A különmemű párt alkotó kérelmezők 2010. február 21-én kérték párkapcsolatuk nyilvántartásba vételét a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló törvény szerinti. Linz polgármestere ezt a törvény vonatkozó passzusaira hivatkozva elutasította, mivel a pár nem felelt meg a törvényi előírásoknak, tekintettel arra, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolat kizárólag az azonos nemű párok számára fenntartott intézmény. A kérelmező pár fellebbezését a felsőbb fórumokon elutasították, végül az alkotmánybíróság – az EJEB Schalk és Kopf Ausztria elleni ügyében hozott döntésére hivatkozva¹⁰ – kimondta, hogy nem sérti az egyezményben foglalt jogokat, ha hasonló tartalmú intézmény csak a házasság szempontjából diszkriminált személyek számára van fenntartva.

*A döntés.*¹¹ A kormány azt állította, hogy a hazai hatóságok és bíróságok döntése a törvény azon kifejezett rendelkezésén alapult, mely kizárja a bejegyzett élettársi kapcsolat lehetőségéből a különmemű párokat. A házasság és a bejegyzett élettársi kapcsolat mint két intézmény közötti jogkövetkezménybeli különbségek, melyekre a kérelmezők hivatkoztak, nem játszottak szerepet a döntésekben. A kormány úgy érvelt, hogy a kérelmezőket nem érinti a szóban forgó törvény, így nem tekinthetők sértettnek sem, a kérelem tehát nem befogadható.

A kérelmezők kifejezetten a különmemű párok bejegyzett élettársként való elismerését kizáró törvényi rendelkezést panaszolták; a törvény – jogkövetkezményekkel foglalkozó – egyéb részeit csak azért idézték, hogy rámutassanak arra, hogy miért szeretnék ezt az intézményt választani a házasság helyett. Hangsúlyozták, hogy kifejezetten a szóban forgó törvény előírásai szerint szeretnék saját kapcsolatukat

szervezni, így a kizárás miatt sértett félként kell rájuk tekinteni.

A Bíróság a kérelmet befogadhatónak ítélte.

Az ügy érdemét tekintve a kérelmezők azt állították, hogy megkülönböztetés éri őket nemük és szexuális irányultságuk alapján. A házasság a két intézmény eltérő mivolta miatt nem jelentett valós alternatívát számukra. Álláspontjuk szerint az Egyezmény 8. cikke nem írja elő az államok számára, hogy bevezessék a bejegyzett élettársi kapcsolat intézményét, ám ha ilyen módon vezetik be, akkor az kizár – nemük és szexuális irányultságuk alapján – bizonyos személyeket, illetve párokat a jogintézményhez való hozzáféréstől. A kérelmezők azt is állították nem alkalmazhatók, hogy a Schalk és Kopf Ausztria elleni ügyében hozott döntés megállapításai, mivel ott fordított helyzetről volt szó (egy azonos nemű pár tagjai nem házasodhattak össze).

A kormány álláspontja szerint az Egyezményből csak az következik, hogy kell egy intézmény, amely jogi értelemben elismeri a párkapcsolatokat, de kötelezettség az Egyezmény 8. cikke kapcsán e tekintetben csak akkor keletkezik, ha bizonyos személyek nem tudnak élni az Egyezmény 12. cikkében rögzített házasságkötéshez való joggal.

A kormány szerint az a tény, hogy a különböző nemű párok nem élhetnek a bejegyzett élettársi kapcsolattal, és számukra csak a házasság intézménye áll nyitva, a hagyományos családmodell és a hagyományos családfelfogás támogatását jelenti. Az Egyezmény lehetővé teszi az államok számára, hogy külön jogintézményeket hozzanak létre az azonos, valamint a különmemű párok számára, és nincs európai szintű egyetértés abban a tekintetben, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolat lehetőségét a különmemű párok számára is lehetővé kell-e tenni, ráadásul ez a helyzet megbillentené azt az egyensúlyt, amelyben mindenki számára egy vonatkozó jogintézmény áll rendelkezésre. A kormány véleménye szerint mindez az állam mérlegelési jogkörébe tartozó kérdés.

A Bíróság kijelentette, hogy az eddigiekben még nem volt lehetősége különmemű párok szemszögéből foglalkozni a nemi és szexuális irányultságon alapuló diszkrimináció kérdésével, mert a korábbi kérelmeket mind azonos nemű párok (tagjai) adták be. Ennek megfelelően a releváns esetjog arra fókuszál, hogy az azonos nemű párok nem férnek hozzá a házasság intézményéhez, illetve párkapcsolatuk jogi elismerését biztosító alternatív jogintézményhez. A Bíróság ezzel együtt leszögezte, hogy a korábbi esetek relevánsak, a kérelmezők összevethető helyzetben vannak abban a tekintetben, hogy kapcsolatuk jogi elismerését és védelmét igénylik.

A Bíróság szerint a megkülönböztetést a teljes jogi környezet figyelembe vételével kell vizsgálni, így megállapította, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolat intézményét a jogalkotó éppen a házasságkötés alternatívájaként, az ahhoz hozzá nem férő azonos nemű párok számára hozta létre, kifejezetten annak érdekében, hogy jogilag elismerhetővé tegye az utóbbiak kapcsolatát is. A Bíróság megállapította, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolat és a házasság egymást kiegészítő intézmények az osztrák jogban, és miként azt a korábban hivatkozott döntésében is hangsúlyozta, a két intézmény hasonló jogi státuszt biztosít; sőt, a jogalkotó a döntés meghozatala, illetve a jelen kérelem benyújtása óta eltelt időben még inkább közelítette egymáshoz ezeket a jogintézményeket.

A kérelmező párnak jogában áll házasságot kötnie; ezen az úton elégíthetik ki a kapcsolatuk jogi elismerése iránti jogos igényüket. A bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló törvény elfogadása előtt ezt az igényt az azonos nemű párok nem tudták érvényesíteni. A Bíróság leszögezte azt is, hogy a kérelmezők helyzete nem hasonlítható az azonos nemű párokéhoz, akik jelen helyzetben nem házasodhatnak, de bejegyeztethetik élettársi kapcsolatukat.

A Bíróság döntése szerint tehát Ausztria nem sértette meg az Egyezmény 14. cikkét a 8. cikkel összefüggésben.

Mits bíró párhuzamos indokolásában azt hangsúlyozza, hogy a kérelmezők csak a megkülönböztetés tényére alapozva kértek vizsgálatot, de fontos leszögezni, hogy önmagában az Egyezmény 8. cikkéből sem következik pozitív kötelezettség arra nézve, hogy az államok lehetővé tegyék a különemű párok számára is a bejegyzett élettársi kapcsolatot.

Tsotsoria és Grozev bírók különvéleményükben hangsúlyozták, hogy az azonos, illetve különemű párok nem a jog, hanem a „társadalmi valóság” által létrehozott csoportok, tagjaik pedig társadalmi csoportokat megjelenítő egyének. A bírák arra figyelmeztettek, hogy a Schalk és Kopf Ausztria elleni ügyében a bíróság az azonos és különemű nemű párokat összehasonlítható helyzetben lévőeknek ítélte, és csak ez után jutott arra a következtetésre – a történelemre és a hagyományokra hivatkozó érvekkel –, hogy a házasság fenntartása csak különemű párok számára igazolható. Jelen esetben viszont a Bíróság nem ezt az utat követte: elvetette az összehasonlíthatóságot, miáltal könnyen az „elkülönített, de egyenlő” (‘separate but equal’) felfogás támogatójává léphet elő, miközben ez a felfogás az Egyezményből és a Bíróság joggyakorlatából sem olvasható ki. Jelen esetben nem hagyományokról és több száz évre visszanyúló történelmi tényekről van szó, hanem aktu-

ális jogalkotói döntésekről, amelyek magukban hordozzák azoknak az előítéleteknek a megerősítését, amelyek a heteroszexuális és homoszexuális kapcsolatok eltérő „természetére” vonatkoznak.

Kállai Péter

AZ EGYEZMÉNY 14. CIKKE AZ ELSŐ KIEGÉSZÍTŐ JEGYZŐKÖNYV 1. CIKKÉVEL ÖSSZEFÜGGÉSBEN

A MEGKÜLÖNBÖZTETÉS TILALMA, A TULAJDON VÉDELME

Fábián Magyarország elleni ügye¹²

Az ügy körülményei. Az 1953-ban született kérelmező rendőrként dolgozott, majd a törvényeknek megfelelően kérte korai nyugdíjazását. 2000. január 1-jétől kezdve szolgálati nyugdíjat kapott. Ugyanakkor továbbra is munkát vállalt, 2000-tól a magánszektorban, 2012. július 1. és 2015. március 31. között pedig Budapest 13. kerületi önkormányzatánál, közalkalmazottként dolgozott. Mindvégig megfelelően fizette az öregségi nyugdíjrendszer kötelező társadalombiztosítási díját. Egy törvénymódosítás következtében ellátása időközben öregségi nyugdíjjá módosult.

2013. július elsejei hatállyal módosították a társadalombiztosítási nyugalomról szóló 1997. évi LXXXI. törvényt, így annak értelmében a közszférából nyugalmába vonultak nagy részének nyugdíjjogosultságát felfüggesztették arra az időre, amíg a közszférában munkát vállalnak. A magánszektorban munkát vállaló nyugdíjasokra nem terjedt ki a rendelkezés hatálya.

Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság levélben megkereste a kérelmezőt, és foglalkoztatási státuszának megfelelően tájékoztatta a nyugdíjjogosultság felfüggesztéséről. 2013 júliusában a kérelmező megtámadta a közigazgatási döntést, azzal érvelve, hogy a nyugdíjjogosultsága szerzett jognak minősül, és az intézkedés diszkriminatív, mivel a magánszektorra nem vonatkozik. A kérelmező hivatkozott az alapvető jogok biztosának ugyanebben a tárgyban történő alkotmánybíróági beadványára is.¹³ A Főigazgatóság később arra hivatkozva, hogy a kérelmező nem bocsátott rendelkezésre minden kért információt, megszüntette a felülvizsgálati eljárást. A kérelmező, miután a munkaviszonya megszűnt, újra nyugdíjban részesült.

A kérelmező az Egyezmény Első kiegészítő jegyzőkönyvének 1. cikkének sérelmét, illetve ezzel össz-

szefüggésben a megkülönböztetés tilalmát előíró 14. cikk sérelmét állította.

A döntés.¹⁴ A Nagykamara először csak az Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkének sérelmét vizsgálta. A Kamara korábbi döntése, melyben jogsértést állapított meg, a 14. cikkel összefüggésben született; a tulajdon védelmét előíró cikkel önállóan nem foglalkozott.

A kérelmező a Nagykamarához benyújtott álláspontja szerint tulajdonjogot szerzett nyugdíjára, mivel amióta dolgozik – 1973. augusztus 1-jétől kezdve – fizeti a nyugdíjárulékokat. Elfogadta a kormány széles mérlegelési jogát a közérdek érvényesítésére, de álláspontja szerint nem elegendő a közérdekre hivatkozni, a jogalkotónak azt is bizonyítania kell, hogy a meghozott intézkedés valóban a közérdeket szolgálja, méghozzá hatékonyan. Arra hivatkozott, hogy a Romániában bevezetett hasonló intézkedés, amely tiltotta az állami nyugdíj és állami fizetés egyidejű kifizetését, a gazdasági válság idején bevezetett intézkedés volt, és csak azokat érintette, akiknek a fizetése meghaladta az átlagfizetést, továbbá átmeneti jellegű volt, a válság elmúlásával az intézkedést visszavonták. Ellenben addigra, amikor a magyar kormány bevezette az intézkedést, már megszűnt az EU túlzottdeficit-eljárása, noha az intézkedés célja elvben ehhez kapcsolódott, és amiatt sem felel meg a közérdekű célnak, mivel a nyugdíjra jogosultaknak csak egy kis csoportját érinti, ráadásul időközben a nyugdíjplafont is megemelték (300 ezer forintról kétfélmillió forintra). Az intézkedés hatása a kérelmező számításai szerint a magyar GDP 0,0001%-át kitevő összeget jelentette az államháztartás számára.

A kormány elismerte, hogy az Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikke szerinti vagyoni jogról van szó, ugyanakkor nem a jogosultság teljes megvonásáról. Az intézkedés törvényes volt, és közérdeket szolgált: a magyar társadalom előregedését figyelembe vevő, a nyugdíjrendszer fenntartása érdekében meghozott döntésnek tekinthető, amely többek között azért arányos, mert a kérelmező választhatott a fizetése, valamint a (némileg alacsonyabb) nyugdíja között. A kormány szerint a Kamara jogsértést megállapító döntése több olyan államban is veszélyezteti a társadalombiztosítási rendszert, ahol felfüggesztik, vagy csökkentik a nyugdíjat, ha a jogosult fizetést is kap.

A Nagykamara mindenekelőtt megállapította, hogy az intézkedés törvényen alapult, és elfogadta, hogy közérdeket szolgált, nevezetesen az államkincstári gazdálkodás védelmében született, a társadalombiztosítási rendszer hosszú távú fenntartása érdekében. Egyben elutasította a kérelmező azon érvét, mi-

szint kevés embert érintett, és kevés megtakarítást jelenthetett, a Bíróságnak ugyanis nem dolga annak eldöntése, hogy közérdeket szolgáló döntés a legjobb megoldásnak tekinthető-e, illetve azt, hogy milyen alternatív megoldások jöhetnek szóba.

Annak eldöntésére, hogy az intézkedés arányos-e, azt kellett megvizsgálni, hogy a juttatások elvonása milyen fokú, az elvonás megélhetést biztosító vagyoni jogosultságokat érintett-e, illetve azt, hogy az intézkedés alanyának volt-e választási lehetősége.

A Nagykamara ítélete szerint az elvonás mértéke, illetve a teljes elvonás önmagában nem alapozza meg az intézkedés aránytalanságát; különösen akkor nem, ha az intézkedés ideiglenes abban az értelemben, hogy a nyugdíjfolyósítást a munkaviszony megszüntetését követően az állam újrakezdi, ahogy az jelen esetben is történt. A Nagykamara azt is megállapította, hogy a kérelmezőnek volt választási lehetősége, és mivel a döntése következtében (átlagfizetéshez közeli összegű) munkabérhez jutott, nem maradt bevétel nélkül. Mindezek alapján a Nagykamara azt állapította meg, hogy nem sérült az Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikke.

A Nagykamara ezután az intézkedés diszkriminatív jellegét vizsgálta, a megkülönböztetést tiltó 14. cikk alapján, összefüggésben az Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkével. A Kamara döntése szerint az intézkedés sértette az Egyezmény 14. cikkét, hiszen a magánszektorban dolgozók nyugdíja is az államkincstárat terheli, így a megkülönböztetés nem igazolható.

A Nagykamara mindenekelőtt azt állapította meg, hogy a kérelmező a közsféra és a magánsféra munkavállalói közötti különbségtételt panaszkolta. Azt a tényt ugyanis, hogy a magánszférán belül is vannak kivételek – bizonyos munkakörök esetén egyidejűleg fizethető nyugdíj és munkabér is¹⁵ – csak a Nagykamara elé terjesztette. Ez azonban nem az intézkedést követő hat hónapon belül történt, így a Nagykamara alapos mérlegelés után úgy döntött, hogy e körülményre nem terjeszti ki vizsgálatát.

A kérelmező – korábbi érvei fenntartása mellett – arra hívta fel a figyelmet, hogy a kormány állításával szemben egyik európai állam sem tesz a hasonló intézkedések tekintetében különbséget a közsféra és a magánsféra között, és a megkülönböztetésnek nincs is alapja, hiszen a magánsféra munkavállalói is ugyanonnan, az államtól kapják a nyugdíjukat.

A kormány mindenekelőtt azzal érvelt, hogy a magánszektorban dolgozóknak nem származik egyszerre két bevételük az államtól, míg a törvény nélkül a közszférában dolgozó nyugdíjasok esetében ez lenne a helyzet, így ebben az értelemben a két cso-

port nincs összevethető helyzetben. Ráadásul, az állam ebben az esetben tulajdonképpen nem csak szabályozója a kérdésnek, hanem munkáltatóként is megjelenik, így bizonyos szabályokat magára érvényesnek tekinthet/szabhat anélkül, hogy beavatkozná a magánszféra különböző jogviszonyaiba. A kormány szerint a közszféra dolgozóinak az állam irányába különös lojalitást kell tanúsítaniuk – és ezzel összefüggésben meg kell felelniük bizonyos etikai normáknak –, ami a magánszférában dolgozóktól nem várható el.

A Nagykamara szerint az a tény, hogy a két csoport tagjainak nyugdíja ugyanabból a forrásból – az államtól – érkezik, még nem elegendő ok arra, hogy összevethető legyen a helyzetük. Az intézkedés elsődleges célja az állami kiadások csökkentése volt, ami azáltal valósítható meg, hogy az ugyanabból a forrásból származó párhuzamos kifizetéseket felfüggesztik. A magánszektor öregségi nyugdíjra jogosult munkavállalói azonban nem ugyanabból a forrásból jutnak fizetéshez és nyugdíjhoz, fizetésük nem az államkasszát, hanem magánvállalatok költségvetését terheli. Ez a különbség a korábbi döntések¹⁶ alapján is elegendő ahhoz, hogy a Bíróság ne tekintse összevethetőnek a két csoportot.

A Nagykamara döntése szerint a kérelmező nem bizonyította kellőképpen, hogy összevethető helyzetben lenne a két csoport, tehát az Egyezmény 14. cikkét (az Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkével összefüggésben) nem sértették meg.

A döntéshez három bíró két párhuzamos indoklást, hat bíró pedig egy közös különvéleményt fűzött. Az utóbbit szerző bírák – Sajó, Vehabović, Turković, Lubarda, Grozev és Mouro-Vikström – szerint sértült az Egyezmény 14. cikke. Legfőbb érvük, hogy a két csoport összevethető helyzetben van, és az ezt vitató többségi döntés a Bíróság esetjogának sem felel meg. A többség által hivatkozott döntéseknél, amelyeknél a Bíróság – helyesen – különválasztotta a közszféra és a magánszféra munkavállalóit érintő jogkorlátozások vizsgálatát, a foglalkoztatás jellege a szóban forgó jogok tartalmát meghatározó, előzetes körülményként volt értékelendő. Még a hivatkozott Panfile Románia elleni ügyében is egy különleges (korábban katonai állományhoz tartozó személyekre vonatkozó) jogszabályokról (illetve nyugdíjról) volt szó. Jelen esetben viszont a kérelmező öregségi nyugdíjellátáshoz való jogát nem az határozta meg, hogy melyik szektorban vállalt munkát, hanem éppen ellenkezőleg, mindkét szektor munkavállalóit ugyanazon az alapon illette meg az öregségi nyugdíj.

Kállai Péter

AZ EGYEZMÉNY ELSŐ KIEGÉSZÍTŐ JEGYZŐKÖNYVÉNEK 1. CIKKE A TULAJDON VÉDELME

Nagy Béláné Magyarország elleni ügye¹⁷

Az ügy körülményei. Az 1959-ben született kérelmező 1975. május 1. és 1997. július 14. között munkavállalóként fizette a jogszabályban meghatározott társadalombiztosítási járulékokat. Ezt követően 1998. szeptember 9-ig munkanélküli-ellátásban részesült. 2001. október 16-án rokkantsági nyugdíjat kérelmezett, amit még abban az évben meg is kapott, mivel megállapítást nyert, hogy különféle betegségek következtében 2001. április 1-től kezdődően munkaképességének 67%-át elveszítette. Ezt a minősítést 2003-ban, 2006-ban és 2007-ben is megerősítették. 2008-ban a foglalkozással összefüggésben bekövetkezett egészségkárosodás megítélésére alkalmazott módszertanról szóló jogszabály megváltozott. Az új módszertannak megfelelően 2009. december 1-jén egy szakértő 40%-os rokkantságot állapított meg a kérelmezőnél. Az értékelő bizottság, anélkül, hogy a kérelmezőt rehabilitációs eljárásra utalta volna, 2012-es időpontot tűzött ki az állapota felülvizsgálatára.

A kormány szerint a korábban 67%-os mértékben csökkentnek számító munkaképességet az új módszertan szerint 54%-os általános egészségkárosodásnak kellene tekinteni. Mivel a kérelmezőnél csak 40%-os károsodást állapítottak meg, okkal feltételezhető, hogy az állapota időközben javult.

A kérelmező szerint a százalékokat illető változás kizárólag a módszertan megváltoztatásának eredménye. Állapota nem javult, ugyanakkor az új értékelés alapján 2010. február 1-jén megszüntették a rokkantsági nyugdíjjogosultságát, ami alapján havi 60 975 forintnyira ellátásra volt jogosult. A kérelmező felbevezett, de a határozatot helybenhagyták.

2010. március 25-én a kérelmező a Nyíregyházi Munkaügyi Bírósághoz fordulva megtámadta a közigazgatási határozatot. A bírósági eljárásban részt vevő szakértő véleménye szerint az értékeket helyesen állapították meg; a kérelmező állapota nem javult 2007 óta. A bíróság szerint a kérelmező összesen 23 év és 71 napnyi szolgálati időt szerzett, és fenntartotta a 40%-os értéket, így 2011. április 1-jén elutasította a kérelmező keresetét, továbbá elrendelte, hogy a kérelmező fizesse vissza a 2010. február 1. után kapott ellátás összegét. A bíróság 2012-re tűzte ki a soron következő felülvizsgálatot, de felhívta a kérelmező figyelmét, hogy egészségi állapotának romlása esetén újra kérheti a rokkantsági nyugdíj megállapítását. A 2011-ben megállapított értékek (első fokon

45%, majd másodfokon 50%) rokkantsági nyugdíjra jogosították volna – amennyiben a rehabilitációja nem lehetséges – a kérelmezőt, az értékelőbizottság azonban 36 hónapos komplex rehabilitációt, valamint rehabilitációs járadékra való jogosultságot javasolt. A rehabilitációra nem került sor.

2012. január elsejével további jogosultsági feltételeket vezetett be a jogalkotó.¹⁸ A korábban megkövetelt szolgálati idő helyett az érintett személyeknek a kérelem benyújtását megelőző öt éven belül legalább 1095 napon keresztül biztosítottak kellett lenniük. Amennyiben valaki ennek a feltételnek sem felelt meg, akkor abban az esetben válhatott jogosulttá, ha a kérelem benyújtását megelőzően a munkában töltött évek során – 30 napnál hosszabb megszakítás nélkül – biztosított volt, vagy ha 2011. december 31. napján rokkantsági nyugdíjban vagy rehabilitációs járadékban részesült. A kérelmező 2012. február 20-án újabb kérelmet nyújtott be rokkantsági ellátás iránt, melyet június 5-én elutasítottak. Az indokolásban arra hivatkoztak, hogy a kérelmező nem rendelkezett a szükséges biztosítási idővel; rehabilitációt nem javasoltak számára. 2012. július 1. és augusztus 7. között a kérelmező Baktalórántházán a Polgármesteri Hivatal alkalmazásában állt, de az ezt követően beadott kérelmét szintén elutasították, mivel összesen így is csak 947 napig fizette a társadalombiztosítási hozzájárulást. Az 50%-os rokkantság elvileg ellátásra jogosította volna, de a megváltozott jogszabályok alapján semmilyen jogcímen nem kaphatott rokkantsági ellátást.

Ha a jogszabály nem módosult volna ilyen módon, akkor a kérelmező ismét jogosult lett volna rokkantsági nyugdíjra, mivel egészségkárosodását a hatóság 2012-ben ismét a vonatkozó küszöbértéket meghaladónak találta. A kérelmező kérelmét a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei illetékes hatóság 2012. november 23-án, majd – fellebbezés nyomán – az Országos Rehabilitációs és Szociális Szakértői Intézet 2013. február 27-én elutasította. 2013. március 27-én a kérelmező pert indított a Nyíregyházi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróságon, amelyben megtámadta a közigazgatási határozatokat. 2013. június 20-án a bíróság elutasította a keresetet. Az ítélet ellen fellebbezésnek nem volt helye.

2014. január 1-től a kifogásolt jogszabályi rendelkezéseket módosították annak érdekében, hogy a jogosultság azon személyekre is kiterjedjen, akik 10 éven belül 2555 napon át, vagy 15 éven belül 3650 napon át biztosítottak voltak. A kérelmező azonban ezen kritériumoknak sem felelt meg. Azt panaszolta, hogy a megélhetését jelentő rokkantsági nyugdíjra való jogosultságot az új szabályozás miatt veszítette el, miközben az állapota nem javult. A kérelmező

az Egyezmény tisztességes eljárásához való jogot garantáló 6. cikkére hivatkozott, a Kamara viszont úgy találta, hogy a panaszt a tulajdon védelmét biztosító Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikke alapján kell vizsgálni.

*A döntés.*¹⁹ A Kamara megállapította, hogy a rokkantsági nyugdíj vagy járadék társadalombiztosítási alapon működik. Ha az egyén a szükséges hozzájárulásokat teljesítette a rendszer felé, akkor ellátásra lesz jogosult, valahányszor az egészségi állapota úgy kívánja. A Kamara megállapította, hogy a kérelmező – munkaviszonyának fennállása alatt – megfelelő mértékben járult hozzá a társadalombiztosítási rendszerhez. Úgy vélte továbbá, hogy a hozzájárulások jogos várományt keletkeztettek a kérelmező számára arra nézve, hogy rokkantsági ellátásban fog részesülni, amely várományt a hatóságok formálisan is elismerték és tiszteletben tartották akkor, amikor a kérelmező számára 2001-ben rokkantsági nyugdíjat állapítottak meg.

A Kamara szerint mindebből következik, hogy a rokkantsági ellátás teljes megtagadása a 2012. évi szabályok alapján aránytalan, drasztikus beavatkozást jelentett a kérelmező Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkében foglalt jogaiba.

A Nagykamarához küldött beadványában a kérelmező amellet érvelt, hogy a korábbi alkotmány alanyi jogként biztosított szociális-jóléti juttatásokra való jogosultságot a rokkant személyek számára, és az általa idézett magyar és német alkotmánybírói határozatok érvelésének megfelelően létezik a létfenntartáshoz szükséges mértékű szociális ellátáshoz való jog. Állítása szerint a releváns hazai törvény alapján a rokkanttá válás tényénél fogva szerzett jogot rokkantsági ellátásra; a rokkantsági nyugdíj ezt követő megítélésével a hatóságok pusztán érvényesítettek ezen, már létező jogát.

A kérelmező azt is megjegyezte, hogy e jogosultságát 2001-ben, a rokkantsági nyugdíj első megítélésekor a magyar állam is elismerte. A kérelmező hangsúlyozta, hogy egészségi állapota nem javult, ezt a 2011. február 16-i szakértői vélemény is elismerte, a kormány pedig nem nyújtott be olyan orvosi szakvéleményt, ami ennek ellenkezőjét bizonyítaná. Ő tehát mindvégig megfelelt a vonatkozó feltételeknek; a jogi feltételek voltak azok, amelyek megváltoztak. A kérelmező ezért nem csak 2012. évi kérelmének elutasítását, hanem nyugdíjának 2010-től kezdődő megvonását is folyamatos jogsértő helyzetként sérelmezte. A kérelmező szerint a jogalkotás végső soron visszaható hatályú, a beavatkozás pedig aránytalan, és legitim cél nélküli volt.

A kormány ezzel szemben azt állította, hogy a kérelem elfogadhatatlan, mivel összeegyeztethetetlen

az Egyezmény és az ahhoz fűzött jegyzőkönyvek rendelkezéseivel. A kérelmező rokkantsági ellátás iránti jogos várománya – amit a kérelmező jogosultságának 2001-ben, első ízben történt megállapításával a hazai jog kétségkívül keletkeztetett – a jogosultság 2010-ben történt megvonásával elenyészett, így nem lehet tulajdonhoz való jogról beszélni. A kormány szerint az alkotmány nem keletkeztet egyéni jogosultságot, csak alapelveket fektet le. A jogos váromány fogalmának a Kamara ítéletében javasolt kiterjesztése pedig teljes mértékben ellentétes lenne a Bíróság eddigi esetjogával, és túlzott pénzügyi terhet róna az államokra, továbbá visszatartó hatással lenne a társadalombiztosítási rendszereket megreformálni kívánó jogalkotókra. Az Egyezmény semmilyen, a szuverén államok hazai jogától független tulajdonjogot nem biztosít.

A kormány szerint a szakvélemények bizonyos mértékű javulást valószínűsítettek a kérelmező egészségi állapotában, és azt is hangsúlyozta, hogy az állam nem tehető felelőssé azért, hogy a kérelmező nem érte el a jogszabályban előírt biztosítási időtartamot.

Azt is állította továbbá, hogy a biztosított személy és az állam között fennálló társadalombiztosítási jogviszony hosszú és folyamatos jellege miatt a visszamenőleges hatályú jogalkotás minden társadalombiztosítási rendszerben tipikus, a társadalombiztosítási jogszabályokban bekövetkezett változások óhatatlanul egyéni terhet róhatnak a biztosítottakra.

A Nagykamara a kormány befogadhatatlanságra vonatkozó érvét az ügy érdemével együtt vizsgálta, és mindenekelőtt azt szögezte le, hogy bár az Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikke csak a személy már létező javaira alkalmazandó, és tulajdon megszerzésére nem keletkeztet jogot, bizonyos körülmények között valamely vagyonelem megszerzésére vonatkozó „jogos váromány” is védelmet élvezhet a cikk szövege alapján.

Azt is leszögezte, hogy az Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikke nem korlátozza a szerződő államok azzal kapcsolatos döntési szabadságát, hogy kívának-e valamilyen formában társadalombiztosítási rendszert működtetni, miként azt sem, hogy milyen típusú és összegű juttatásokat biztosítanak ezen rendszerek keretében. Ha azonban egy állam jogi szabályozása – előzetes hozzájárulások fizetésétől függően vagy attól függetlenül – alanyi jogként biztosít egy adott jóléti juttatást, akkor e jogi szabályozást olyanak kell tekinteni, mint ami a feltételeket teljesítő személyek tekintetében az Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkének hatálya alá eső tulajdonosi érdeket keletkeztet. Ha úgy kerül sor nyugdíj felfüggesz-

tésére vagy csökkentésére, hogy az intézkedés alapját nem az illető saját körülményeiben bekövetkezett változás, hanem a jogszabály vagy a jogszabály végrehajtási szabályainak módosítása képezi, akkor az az Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkében biztosított jogokba való beavatkozást jelentheti. Ugyanakkor az, hogy valaki belépett egy társadalombiztosítási rendszerbe (akár kötelező jelleggel), nem jelenti azt, hogy a rendszer, a jogosultság feltételei vagy a juttatás összege nem változtatható meg. Ebben az esetben az ügy egyedi körülményeit, a változtatás jellegét kell a jogbiztonság és jogállamiság értékeinek fényében alaposan megvizsgálni.

Jelen ügyben a Nagykamara mindenekelőtt azt alapította meg, hogy a kérelmező rokkantsági nyugdíjának 2010-es megvonása, az általa állított „folyamatos jogsértő helyzet” kapcsán a jogerős bírósági ítélet 2011. április 1-jén született, és jelen kérelem az ezt követő hat hónapon túl került benyújtásra, így azt a Bíróságnak nem áll módjában vizsgálnia. Ennek megfelelően a vizsgálat a Nagykamara előtt is csak az ügy Kamara által elfogadhatóvá nyilvánított részére, a 2012 februárjában benyújtott rokkantsági nyugdíj iránti kérelem 2013-ban történt jogerős elutasítására korlátozódott. Annak eldöntése kapcsán azonban, hogy e döntés beavatkozást jelentett-e a kérelmező tulajdon védelméhez való jogába, a Bíróság jogosult volt a 2010-es határozat előtti és utáni tényeket is figyelembe venni.

Ezt követően a testület megállapította, hogy a kérelmező 2001-től kezdődően csaknem tíz éven keresztül megfelelt a rokkantsági nyugdíj feltételeinek, nevezetesen a hozzájárulási feltételnek (szolgálati idő, illetve társadalombiztosítási hozzájárulás) és az egészségi állapot (csökkent munkaképesség) feltételének. A kérelmező számára ezek alapján tehát „jogos váromány” volt az, hogy – amennyiben az egészségi állapota nem javul – rokkantsági nyugdíjellátásban fog részesülni. A kérdés tehát az, hogy ez a „jogos váromány” fennállhatott-e 2012-ben, a jogszabályi feltételek megváltozásának idején is.

Ennek eldöntéséhez a Bíróság nem látta szükségesnek annak a kérdésnek a megválaszolását, a kérelmező egészségi állapota javult-e a szóban forgó időszakban, hiszen a 2011-ben készült szakvélemény szerint állapota nem javult lényegesen, továbbá a kormány sem vitatta – sőt, kifejezetten megerősítette –, hogy a kérelmező egészségi állapota alapján továbbra is jogosult lett volna rokkantsági nyugdíjellátásra, ha a törvényi szabályozás nem változik.

Az tehát, hogy a kérelmező számára fennállhatott-e az említett váromány, nem állapítható meg pusztán a 2012-ben hatályba lépett jogszabály alap-

ján, hiszen a panasz kifejezetten a jogi feltételek megváltozására vonatkozik. A jogszabály megváltoztatása nem volt előre látható, és olyan feltételeket írt elő a biztosított személyek egyes kategóriái tekintetében, aminek az érintettek nagy része nem volt képes megfelelni. Ez az, ami a jogállamiság követelményével nem összeegyeztethető. A Bíróság leszögezte, hogy az Egyezmény célja nem teoretikus és illuzórikus, hanem „gyakorlati és hatékony” jogok biztosítása.

Annak alapos vizsgálatához, hogy a kérelmező a 2012-es jogszabály-változtatásig rendelkezett-e „tulajdonosi érdekekkel”, mindenekelőtt azt kell figyelembe venni, hogy a kérelmező rokkantsági nyugdíjának 2010-ben bekövetkezett megvonása után is része maradt a társadalombiztosítási rendszernek, továbbra is megfelelt a rokkantsági ellátásban részesüléshez előírt releváns szolgálati idő (társadalombiztosítási hozzájárulás) követelményének, továbbá aktívan próbálta érvényesíteni ellátás iránti igényét a hatóságoknál.

2011. április 1-jén hozott döntésében a hazai bíróság is megállapította, hogy a kérelmező 23 év és 71 napnyi szolgálati idővel rendelkezik. Ez a Bíróság szerint messze meghaladja azt az ötéves minimális időszakot, ami az Európai Szociális Biztonsági Kódex, valamint a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 102. sz. és 128. sz. Egyezménye alapján legalább csökkentett összegű rokkantsági ellátás folyósításához feltételként szabható.

A kérelmező rokkantsági nyugdíja 2010. február 1-jén történt megvonásának helybenhagyásakor a munkaügyi bíróság kifejezetten megerősítette, hogy 2012-ben a kérelmező egészségi állapotát ismét felülvizsgálhatják, és egészségkárosodás esetén a kérelmező ismételt kérelmet nyújthatott volna be. Noha egy rövid időszakra vonatkozóan a rokkantságának mértékét a minimálisan megkívánt szintnél valamivel alacsonyabbnak mérték, 2011 decemberében rokkantságának mértéke elérte az 50%-ot. Ez a rokkantsági szint 2012 februárjában nem vitatottan rokkantsági ellátásra jogosította volna a kérelmezőt, ha nem került volna visszamenőlegesen bevezetésre az új hozzájárulási követelmény, amelynek a kérelmező nem felelt meg. Időközben – 2011. december 13-án – a bizottság a kérelmező rehabilitációját és az ahhoz kapcsolódó járadék megítélését javasolta a kérelmező számára, amely járadék szorosan kapcsolódott a rokkantsági nyugdíjhoz, és azzal a céllal vezették be, hogy rehabilitálható egyének esetében a rokkantsági nyugdíj helyébe lépjen. A hatóságok azonban nem hajtották végre a javaslatot. Ha végrehajtották volna, akkor a kérelmező 2011. december 31-én olyan ellátásban részesülhetett volna, ami megváltoztatta volna az új jogszabály szerinti helyzetét.

A Bíróság mindezek alapján leszögezte, hogy a kérelmező 2010 és 2011. december 31. között – amikor nem részesült nyugdíjban – továbbra is az Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkében foglalt „javak” fogalma alá eső jogos várománnyal rendelkezett.

A döntés végezetül megállapította, hogy a beavatkozás törvényben meghatározott volt, célja pedig a társadalombiztosítási rendszer egyes elemeinek reformján keresztül a közpénzek felhasználásának észszerűsítése.

Ami az intézkedés arányosságát illeti, a Bíróság szerint a kérelmezőt teljes mértékben megfosztották jogosultságától, nem pedig arányosan csökkentették azt arra való tekintettel, hogy a társadalombiztosítással fedezett időszak mindössze 148 nappal volt rövidebb a törvényben megkövetelnél. Ez annak tükrében különösen fontos, hogy a kérelmező semmilyen más, megélhetést biztosító jövedelemmel nem rendelkezett, és nyilvánvalóan nehézségbe ütközött számára, hogy jövedelemszerző tevékenységet folytasson.

A Bíróság tehát úgy vélte, hogy nem állt fenn észszerű arányossági viszony az elérni kívánt cél és az alkalmazott eszköz között, a Nagykamara ezért az államot e területen megillető széles mérlegelési jogkör ellenére is azt állapította meg, hogy a kérelmező Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkében biztosított jogait megsértették.

Az ítélethez Wojtyczek bíró párhuzamos indoklást, Nußberger, Hirvelä, Bianku, Yudkivska, Møse, Lemmens és O’Leary bírák pedig közös különvéleményt fűztek. Különvéleményük szerint a kérelmezőt egyszeri jogsérelem érte, és a jogsérelmet megelőzően nem állt fenn az Első kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikkében foglalt javak fogalma alá tartozó jogos váromány, így a kérelmet be sem szabadott volna fogadni.

Kállai Péter

JEGYZETEK

1. 61496/08. számú kérelem.
2. Az EJEB 2017. szeptember 5-én kelt ítélete.
3. 57792/15. számú kérelem.
4. Az EJEB 2017. december 5-én kelt ítélete.
5. Lásd S.A.S Franciaország elleni ügye. 43835/11. számú kérelem, az EJEB 2014. július 1-én kelt ítélete. Összefoglaló: *Fundamentum*, 2015/2–3, 127–129.
6. Lásd Lautsi Olaszország elleni ügye. 30814/06. számú kérelem, a Bíróság 2009. november 3-án kelt ítélete. Összefoglaló: *Fundamentum*, 2009/4., 138–140.
7. 67259/14. számú kérelem.

8. Az EJEB 2017. február 9-én kelt ítélete.
9. 28475/12. számú kérelem.
10. Schalk és Kopf Ausztria elleni ügye. 30141/04. számú kérelem, az EJEB 2010. november 22-én kelt ítélete. Összefoglaló: *Fundamentum*, 2010/3, 118–124.
11. Az EJEB 2017. október 26-án kelt ítélete.
12. 78117/13. számú kérelem.
13. A döntés meghozataláig az alkotmánybíróság nem hozott határozatot a kérdésről. Később, 29/2017. (X. 31.) számú AB határozatában nem találta alkotmányellenesnek a rendelkezést.
14. A Nagykamara 2017. szeptember 5-én kelt ítélete.
15. A törvény értelmében az öregségi nyugdíj felfüggesztése nem vonatkozik a miniszterekre és a polgármesterekre.
16. Mindenekelőtt a Panfile Románia elleni ügyében született döntés alapján. (13902/11. számú kérelem, az EJEB 2012. március 20-án hozott döntése.)
17. 53080/13. számú kérelem.
18. A megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCI. törvény.
19. A Nagykamara 2016. december 13-án kelt ítélete. E döntés összefoglalásakor a hivatalos szöveg mellett a magyar Igazságügyi Minisztérium által készített, nem hivatalos magyar nyelvű fordításra is hagyatkoztunk. Elérhető: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-176336&filename=CASE%20OF%20B%20C%20L%20C%20N%20C%20NAGY%20v.%20HUNGARY%20-%20%20%205BHungarian%20Translation%20by%20the%20Hungarian%20Ministry%20of%20Justice.pdf>

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG LEGUTÓBBI DÖNTÉSEIBŐL

7/2017. (IV. 18.) AB HATÁROZAT

Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés – Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó törvényi szabályozás követelménye

Alaptörvény VII. cikk – Gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság

Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdés – Véleménynyilvánítás szabadsága

Az alapvető jogok biztosja, mint indítványozó, Ásotthalom Nagyközségi Önkormányzat Képviselő-testületének a közösségi együttélés alapvető szabályairól szóló 12/2014. (IV. 20.) önkormányzati rendelet (a továbbiakban: Ör.) 7/B. §-a alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését kérte. A hivatkozott rendelkezés több, közterületen folytatott tevékenységgel kapcsolatos tilalmat tartalmazott. Ennek megfelelően az *a)* pont a műezsin tevékenységet tiltotta meg, arra hivatkozással, hogy az a köznyugalom megzavarására, valamint a helyi lakosság körében félelem, riadalom és megbotránkozás keltésére alkalmas; az *b)* pont pedig a burka, a nikáb és a csador, valamint az egész testet fedő fürdőruha, az ún. burkini viselését. Az *c)* pont egyrészt propagandatevékenységnek minősített, másrészt pedig tilalmazott minden olyan közterületi akciót, demonstrációt, performanszt, plakátot, rölapot és hangreklámot, ami a házasság intézményét nem az Alaptörvényben rögzítetteknek megfelelően, egy férfi és egy nő között létrejött életközösségként mutatja be. Az Ör. 7/B. § *d)* pontja minden, az *c)* pontban hivatkozott alaptörvényi értékeket megsértő tevékenységet a rendelettel ellentétesnek minősített.

Az indítványozó szerint a támadott rendelkezések azért sértik az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdését, mert az alapjogok közvetlen és jelentős korlátozását valósítják meg, erre pedig rendeleti formában nincsen lehetőség. Az Ör. 7/B. § *a)* és *b)* pontjai továbbá az emberi méltósággal szoros kapcsolatban álló a lelkiismereti- és vallásszabadság lényeges tartalmát sértik, ugyanis a köznyugalomra hivatkozás nem elegendő az alapjog korlátozásához. Álláspontja szerint ez a korlátozás szükségtelen és aránytalan, azt semmilyen legitim államm cél nem indokolja; az Ör. 7/B. § *c)* és *d)* pontjai pedig a véleménynyilvánítás szabadságát lehetetlenítik el. Ráadásul egy olyan téma-

körben, amelyben a véleménynyilvánítás szabadságának szoros kapcsolata más alapjogokkal, így mindenekelőtt az emberi méltósághoz való joggal és az egyenlő bánásmód követelményével, valamint a magán- és családi élethez való joggal. A biztos utalt arra is, hogy az Ör. 7/B. §-ában foglalt tilalmak egy része olyan témát illetően foglal egyértelműen állást (az azonos neműek társkapcsolatainak családként való elismerésének kérdése), amelyről világszerte élénk vita bontakozott ki.

Az ügy előadó bírása *Sulyok Tamás* volt.

Az Alkotmánybíróság (a továbbiakban: AB) mindenekelőtt a megfelelő szabályozási szint kérdését vizsgálta, vagyis arra kereste a választ, hogy az Ör. vajon ellentétben áll-e az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésével. A döntés – mint majd látható – az indítvány ezen elemén túl a többivel nem foglalkozott. A kérdés eldöntéséhez mindenekelőtt a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény (a továbbiakban: Mötv.) azon alapvető szabályait vizsgálta a testület, amelyek az önkormányzat jogalkotási lehetőségeit határozzák meg. Hivatkozással az Alaptörvény 32. cikk (1) bekezdésére, az AB arra a megállapításra jutott, hogy a helyi önkormányzatok rendeletalkotási joga a helyi közügyekre korlátozódik, amelyeket az Mötv. 4. §-a határoz meg. A helyi közügyekre vonatkozó taxáció alapján a testület megállapította, hogy az alaptörvényi és törvényi felhatalmazás a helyi közügyekkel összefüggésben egy-egy tipikusan önkormányzati léptékű feladat vagy közszolgáltatás ellátását kívánja biztosítani, ami csak közvetett módon hozható kapcsolatba az alapjogok gyakorlásával. A fentiekből és az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdéséből következően az AB arra a – helyes – következtetésre jutott, hogy alapvető jogokra és kötelezettségekre közvetlenül vonatkozó szabályokat önkormányzati rendeletben nem lehet alkotni. Ellenkező esetben olyan helyzet alakulhatna ki, amelyben önkormányzatonként eltérő feltételek mellett valósulhatna meg az egyes alapjogok gyakorlása. Az Ör. vizsgált szabályai az alapjogokat közvetlenül érintették, ami az AB szerint sérti az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében foglaltakat, így az alaptörvény-ellenességet erre hivatkozással megállapította. Bár az indítvány kifejezetten hivatkozott arra, hogy az AB előtt álló alapjogi kérdés szoros összefüggésben van a lelkiismereti szabadság, az emberi méltóság és a véleménynyilvánítás

alkotmányos jogával, a testület végül azt a következetes gyakorlatát vette alapul, hogy ha a jogszabályt vagy annak rendelkezését az Alaptörvény valamely rendelkezésébe ütközőnek találja, akkor további alaptörvényi rendelkezés esetleges sérelmét érdemben nem vizsgálja.

Czine Agnes párhuzamos indokolásában az Möt. 143. § (4) bekezdés d) pontja szerinti felhatalmazásból indult ki. Álláspontja szerint az önkormányzati demokrácia érvényesülését a jogalkotó a helyi társadalmi viszonyok rendezésével kapcsolatban akként kívánta meg elősegíteni, hogy az együttélés alapvető írott és íratlan szabályai számára szigorú alkotmányos kereteket biztosított. A konkrét rendeletben ugyanakkor olyan rendelkezések találhatók, amelyek nem felelnek meg ennek az alkotmányos követelménynek. Éppen ezért az Möt.-ben a jogalkotónak egyértelműbben kellene meghatároznia a rendeletalkotás lényeges szempontjait; azért, hogy az önkormányzatok átláthassák a rendeletalkotás alkotmányos kereteit.

Hörchneré Marosi Ildikó is párhuzamos indokolást írt a többségi döntéshez, amelyben annak adott hangot, hogy nem ért egyet a döntés indoklásában foglaltakkal. Álláspontja szerint ugyanis a közterületek meghatározott kritériumok szerinti rendjének fenntartását az Alaptörvény minősíti helyi közügynek (Alaptörvény XXII. cikk), szemben az Möt.-ben foglalt taxációval. Az önkormányzatok az Alaptörvény XXII. cikk (3) bekezdése alapján kapott felhatalmazás szerint is csak helyi közügyekben alkothatnak jogszabályt. Amennyiben tehát a települési önkormányzat nem helyi közügyet, hanem közvetlenül alapjogot érintő kérdést szabályoz rendeletében, akkor jogalkotói felhatalmazását alkotmányellenesen gyakorolja.

Pokol Béla párhuzamos indoklásában – melyhez *Jubász Imre* és *Varga Zs. András* is csatlakozott – kifejtette, hogy bár egyetért a többségi döntés azon megállapításával, hogy az Ör. támadott rendelkezései az alapvető jogok lényegét érintik, ugyanakkor véleménye szerint a testület elmulasztotta értelmezni az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésével összefüggésben az alapvető jogok és az alkotmányos értékek szabályozására, egymáshoz képesti mérlegelésére és korlátozhatóságára vonatkozó elvek és normák összefüggéseit. Kifejtette továbbá, hogy a törvényi (alaptörvényi) szinten lefektetett főbb szabályokon túl az alacsonyabb jogforrási szinten lévő szabályozások is alkotmányosak lehetnek, ha nem állnak szemben az adott alapjog Alaptörvényben és törvényben lefektetett szabályaival. Így akár önkormányzati rendelet is érinthet alapvető jogokat, de a törvény alatti jogforrási szinten csak az alapvető jogok gya-

korlásának technikai részletei szabályozhatók. Végezetül utalt arra, hogy Európa iszlamizációjának problémája miatt fontosnak tartotta volna, ha a muszlim vallás gyakorlásának korlátozhatóságát is vizsgálat alá veszi az AB.

VÉLEMÉNY

Az Ör. vonatkozó rendelkezéseinek az Alaptörvény VII. cikkével, valamint IX. cikk (1) bekezdésével való összhangját AB végül nem vizsgálta. A konkrét ügy nagy bírányossága éppen az volt, hogy – az elégtelen szabályozási szint kérdésén túl – a döntés nem foglalkozott a tartalmi alkotmányosság vizsgálatával. A jogalkotási követelményeknek eleget nem tevő Ör. ugyanis – miként erre az indítvány is hivatkozott – tartalmában is alaptörvény-ellenes, hiszen az abban foglaltak nyilvánvalóan felvetnek alkotmányossági aggályokat az emberi méltóság és lelkiismereti szabadság tekintetében. Egy nagy világvalláshoz szorosan kapcsolódó vallásgyakorlási sajátosságokat tilalmazó jogszabály vizsgálatakor az AB-nek alkotmányos kötelessége lett volna, hogy egyértelművé tegye azt, amit egyébként a testület a korábbi Alkotmány alapján már megtett: az állam nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében, nem avatkozhat bele egyházak belső ügyeibe [4/1993. (II.12.) AB határozat]. A követelmény az Alaptörvény VII. cikk (3) bekezdésével is összhangban lett volna, különösen azért, mert olyan egyházzól van szó, amely a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény szerint is bevett egyháznak minősül Magyarországon.

Az indítványozó helyesen mutatott rá arra, hogy az azonos nemű párok kapcsolata és ezzel összefüggésben a család fogalmának problémája világszerte vitatott kérdés. Az azonos nemű párok élettársi, házassági kapcsolatának kérdésével az AB már a kezdetekben is foglalkozott [kiemelendő különösen a 14/1995. (III. 13.) AB határozat], ugyanakkor a család fogalmának értelmezése nagyon is időszerű kérdés, különösen az Alaptörvény L) cikk (1) bekezdésében foglaltak alapján. A családi kapcsolat alapja ugyanis a házasság (ami az Alaptörvény szerint férfi és nő között lehetséges) mellett a szülő-gyermek viszony. Utóbbi felveti nemcsak az azonos nemű párok azon jogát, hogy gyermeket fogadjanak örökbe, hanem ekként azt is, hogy ha az azonos nemű párokkal valamelyikük gyermeke együtt él, akkor a család fogalma vajon kiterjeszthető-e erre az élethelyzetre is? Az álláspontom az, hogy igen, ugyanis ez következik az emberi méltósághoz való jogból és az egyenlő bánásmód követelményéből. Az Alaptörvény ellentmondásos rendelkezéseinek alkotmányos magyarázatára és ezek viszonyára eddig nem kaptunk érdemi választ a testülettől. Azáltal ráadásul, hogy a

konkrét ügyben nem foglalkozott az Ör. tartalma alkotmányosságának kérdésével, nyitva hagyta a jogalkotónak azt a lehetőséget, hogy a jövőben immáron törvényi szinten vezessen be az Ör.-hez hasonló tilalmakat.

A párhuzamos indokolásokból arra következtethetünk, hogy az indítványban foglalt alkotmányossági kérdések ki nem merítése a legtöbb bírónál nem jelentett problémát; elfogadták, hogy az AB következetes gyakorlata a konkrét ügyben is fenntartható. Pokol Béla párhuzamos indokolása az egyetlen kivétel, ami ugyanakkor rámutat arra is, hogy a testület egyes tagjai hajlamosak elvonatoztatni a szigorú alkotmányjogi érvektől, és a politikai populizmus talajáról kívánnak meg kvázi-alkotmányjogi álláspontot megfogalmazni. Az alkotmánybíró nem jelölte meg, hogy miként is értelmezhető alkotmányjogi szempontból az „iszlamizáció veszélye”, valamint hogyan képzelte el a muszlim vallás gyakorlásának korlátozhatóságát egy – legalábbis formálisan – alkotmányos jogállamban. A kijelentései mindenestre nagyon súlyos problémára utalnak: egyes alkotmánybírák adott esetben az alkotmányjogi érvek helyett a súlyos általánosítástól és populista igazolásoktól sem riadnak vissza.

Mészáros Gábor

3154/2017. (VI. 21.) AB HATÁROZAT

Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés – tisztességes bírósági eljáráshoz valamint a független és pártatlan bírósághoz való jog

Az indítványozó bíró a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (a továbbiakban: Bszi.) szövegrésze alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését kérte az AB-tól. Az alaptörvény-ellenességet arra alapította, hogy a Bszi. 86. § (3) bekezdés b) pontjának „és bíróságokat” szövegrésze a pártatlan bírósághoz való jog sérelmét valósítja meg. A konkrét ügy alapjául az szolgált, hogy egy magánszemély kártérítési igényt terjesztett elő a Budapest Környéki Törvényszékkel szemben, amely perben az alperest az Országos Bírósági Hivatal (a továbbiakban: OBH) képviselte a támadott Bszi.-rendelet alapján. A rendelkezés az indítványozó álláspontja szerint azért sérti a független és pártatlan bírósághoz való jogot, illetve az Alaptörvény 26. cikk (1) bekezdésében foglalt bírói függetlenséget, mert az OBH elnökének jelentős ráhatása van a bírák munkakörülményeire, előmenetelére, beosztására, áthelyezésére, ezek a tényezők pedig hierarchikus viszonyra utalnak. Ekként pedig a rendelkezés alkalmas arra, hogy a bírák pártatlansá-

ga kapcsán kétséget támasszon. A bírói függetlenség sérelmét az indítványozó továbbá arra hivatkozással állította, hogy ha az eljáró bíró a perben képviseletet ellátó OBH-tól eltérő jogi álláspontot fogalmazna meg, akkor az az OBH részéről nyilvánvalóan helytelen eredményre vezetne. Ezzel pedig a bíró a szakmai előmenetelét veszélyezteti, ami ugyanakkor felveti annak a kérdését, hogy a bíró tudja-e függetleníteni az ítélezési tevékenységét az előmenetellel kapcsolatos aggályaitól. Az indítványozó álláspontja szerint nincsen semmilyen garancia, amely a fenti helyzetre megoldást adna, vagyis a bírói függetlenség sérül akkor, ha ilyen garanciák hiányában a bíró a döntése miatt hátrányt szenvedhet.

Az ügy előadó bírója *Juhász Imre* volt.

Az AB döntésében mindenekelőtt kiemelte, hogy a bíróságok képviseletéről többféle vonatkozásban lehet beszélni, így a bírósági szervezetrendszer egészének képviseletéről, az egyes bíróságok mint polgári jogviszonyok alanyainak képviseletéről, valamint a bíróságok perbeli és egyéb hatósági eljárási képviseletéről. A konkrét ügyben egyébként kizárólag a bíróságok perbeli képviseletére vonatkozó szabályozás volt kérdéses. A bíróságok perbeli képviseletét közjogi szervezetszabályozó eszköz, OBH utasítás szabályozza, amelynek értelmében a bíróság elnöke dönt abban a kérdésben, hogy a bírósági eljárásban félként szereplő bíróság a képviseletéről saját hatáskörben gondoskodik-e, vagy meghatalmazást ad az OBH-nak. Az OBH képviseleti jogosultsága a bírák által vagy ellen indított munkaügyi perekben kizárólagos. Az AB ezzel összefüggésben hangsúlyozta, hogy az alkotmányossági kérdés nem a meghatalmazás módjával, hanem azzal van összefüggésben, hogy megfelel-e az Alaptörvénynek az OBH képviselői minőségét megállapító törvényi rendelkezés, amely az indítványozó szerint sérti a bírói függetlenséget, a tisztességes eljáráshoz való jogot, illetve annak részelemét: a független és pártatlan bírósághoz való jogot.

Ami a pártatlan bírósághoz való jog kérdését illeti, az AB utalt arra, hogy a konkrét vizsgálat tárgya egy képviseleti szabály, aminek hangsúlyozása azért fontos, mert ha az OBH nem látja el a bíróság perbeli képviseletét, akkor sem zárható ki, hogy az OBH elnöke értesüljön a perben hozott döntésről. Az eljáró bíró a perben szereplő képviselő személyétől függetlenül tarthatna attól, hogy az alperesi bíróság számára kedvezőtlen döntése befolyásolja a bírói munkájának megítélését, végső soron az előmenetelét. Ebből arra következtethetnénk, hogy csak egy bíróságtól elkülönült szervezet láthatná el a bírói tevékenységet ezekben az ügyekben. Ez utóbbira ugyanakkor azért nincsen szükség, mert a hatalommegosz-

tás elvéből és a jogerő intézményéből az következik, hogy az igazságszolgáltatási monopólium kizárólag a bíróságokat illeti meg, akkor is, ha történetesen az egyik fél egy bíróság. Az AB szerint tehát a pártatlanság sérelmének nem valószínű, ha bíróságok ügyeiben bíróság jár el; sőt, ez – a jogvita végleges lezárása – alkotmányos feladata is egy bíróságnak. A döntés kiemelte, hogy a pártatlanság sérelme akkor valószínű, ha a szabályozás az eljárás egyik alanya részére többletjogot biztosítana, vagy az eljárási pozíciók összemósódnának. Az OBH alkalmazottai, akik a képviselőket ellátják, nem végeznek ítélezési tevékenységet, így nem merülhet fel jogos kétség az eljáró bíró pártatlanságát illetően.

Czine Ágnes párhuzamos indokolásában a tisztességes eljáráshoz való jog abszolút jogi jellegét emelte ki, valamint arra hívta fel a figyelmet, hogy a döntésnek – a 3031/2017. (III. 7.) AB határozatban foglaltakhoz hasonlóan – a független bírósághoz való jogot a bírói függetlenség elvétől elválasztva kellett volna vizsgálnia. A független bírósághoz való jogot ugyanis nem csak az ítélet közvetlen befolyásolása sérti, hanem az is, ha az eljáró bíróra elvárások, közvetett hatások nehezednek.

VÉLEMÉNY

Az indítvány utalt arra is, hogy az eljárási törvények a pártatlanság követelményét többek között a bírák kizárására vonatkozó szabályok útján biztosítják. Azonban a Bszi. hivatkozott rendelkezésével éppen az a probléma, hogy ellentmond a kizárási szabályokból következő azon logikának, miszerint a bíróság nem járhat el, ha elnöke képviselőként jár el. A peres eljárásban is érvényesülő szabály a konkrét ügyben csak hosszabb logikai lánc útján értelmezhető. Az indítványozó ugyanis utalt arra, hogy az OBH elnöke végső soron egy hierarchia legfőbb szerve, akárcsak a bíróság elnöke. Az indítvány ezen elemével kapcsolatban a legfontosabb kritika az, hogy a többszörösen is összetett analógia csak akkor állna meg, ha a Bszi. szerint az OBH elnöke lenne jogosult eljárni az említett ügyekben.

A döntés – sajnálatos módon – nem foglalkozott a szakmai befolyásolás azon aspektusával, amely az OBH elnökének bírósági vezetők kinevezését illető jogkörével van összefüggésben. Az említett választási szabadság, vagyis az az állítás, hogy a bíróság elnöke szabadon dönthet arról, hogy az OBH-nak ad-e meghatalmazást a bíróság képviselőjére peres ügyekben, nem teljesen egyértelmű. Az a tény ugyanis, hogy az OBH elnöke dönt a bírósági vezetők kinevezéséről, felveti a bírósági vezető megfelelési kényszerének kérdését az esetleges ismételt vezetői kinevezés érdekében.

Az AB szerint a bírói függetlenségnek több eleme van, ugyanakkor az indítvány csak a személyi és szakmai függetlenség kérdését vetette fel. Előbbi arra utal, hogy a bíró akarata ellenére csak sarkalatos törvényben meghatározott okból és eljárás eredményeként bocsátható el vagy mozdítható el a helyéről. A szakmai függetlenség pedig egyrészt jelenti a külső függetlenséget, vagyis a más állami és nem állami szervektől való befolyásmentességet; másrészt a belső szakmai függetlenséget is, ami kizárja a többi bírótól, valamint a bírósági igazgatási szervektől való befolyásolás lehetőségét. A konkrét ügy szempontjából ez utóbbi volt releváns. A testület szerint a kérdés eldöntéséhez nem fontos, hogy a bíróságok központi igazgatását egy testületi szerv vagy egy egyszemélyi vezető látja el; feltéve, hogy a hatásköre nem terjed ki a bíróságok ítélezési tevékenységének befolyásolására. Kérdés volt továbbá a bírói státuszról, hogy az OBH elnöke meghatározó befolyással bír-e a bírák jogállására. Az AB áttekintette a vonatkozó törvényi szabályokat, és arra a megállapításra jutott, hogy az OBH elnökének személyügyi jogkörei, valamint a bírák javadalmazása, munkájának értékelése között nincsen összefüggés, miként az OBH elnöke a bírói pályázatok elbírálása tekintetében is csak korlátozott jogosítványokkal rendelkezik, és csak a bírósági felsővezetők kinevezése tartozik közvetlenül a hatáskörébe. Az AB megítélése szerint a fentiek értelmében az OBH elnökének nincsen semmilyen jogi eszköze arra, hogy megtorolja a neki nem tetsző ítéletet, vagy honorálja a neki tetszőeket. Azonban az AB ezen a ponton sem végzett alapos vizsgálatot, ugyanis például a bírák kinevezéséhez szükséges státuszok odaítélése érdekében az egyes bírósági vezetőknek az OBH elnökével is jó kapcsolatot kell ápolniuk. Ez pedig ismételt felveti a bírósági vezetők befolyásolhatóságának, így a bírói függetlenségnek, pártatlanságnak a kérdését.

Az OBH elnökének igazgatási jogkörei az egész bírói szervezetrendszerre átfogóan vonatkoznak, így ezek a jogkörök az egyes bírák ítélezési tevékenységét legfeljebb közvetetten érintik az AB megítélése szerint. Fontos kiemelni, hogy a közvetett hatás is befolyást jelenthet, így ennek a kérdésnek az alaposabb vizsgálata elengedhetetlen lett volna. Az AB – az említett aggályok felvetése, illetve vizsgálata nélkül – arra a következtetésre jutott, hogy az OBH elnöke és az egyes bírák között nincsen hierarchikus viszony, az OBH nem tekinthető tehát felettes szervnek, hiszen hatáskörei többségében közvetettek. Amely jogkörei közvetlenek, azokat csak korlátozottan, kellő garanciákkal gyakorolhatja. Ezen a ponton fontos lett volna hivatkozni az Országos Bírói Tanács (a továbbiakban: OBT) kontrollfunkciójára, de a döntés ezt nem tette meg. Az OBT szerepe azért különleges, mert a Bszi. 103. § (1) bekezdés a) pontja alapján az OBH elnöke által végzett központi igazgatási tevékenység ellenőrzését ez a testület látja el. Bár az OBH elnökének el-

vekben nincsen közvetlen ráhatása az OBT-tagok megválasztására, az általa nem preferált jelölteket fegyelmi eljárás megindításával [Bszj. 90. § (2) bekezdés b) pontja] akár ki is zárhatja az eljárából. Bár az AB azt állapította meg, hogy az OBH elnöke az ítélkezési tevékenységre semmilyen hatást nem tud kifejteni – vagyis a támadott rendelkezés nem sérti az Alaptörvény 26. cikk (1) bekezdését –, a közvetett érintettség fenti aspektusait és az OBT funkciójával összefüggő kérdéseket is indokolt lett volna megválaszolni, vagy legalábbis figyelembe vennie a testületnek.

Mészáros Gábor

20/2017. (VII. 18.) AB HATÁROZAT

Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés – tisztességes bírósági eljáráshoz való jog

Az indítványozó alkotmányjogi panaszának alapjául egy vadkár-felelősséggel kapcsolatos konkrét ügy szolgált, amelyben a jogértelmezést az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével és alkalmazásával kapcsolatos kérdések nehezítették. Az indítványozó szerint az alkotmányossági problémát az vetette fel, hogy a bíróság – szemben az Alaptörvény R) cikk (2) bekezdésében foglaltakkal – mindenkire kötelező érvényű jogszabályi rendelkezést hagyott figyelmen kívül, és a jogszabályi rendelkezéssel ellentétes korábbi bírói gyakorlatra alapította az ítéletet. Emiatt a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét is valószínűsítette.

Az ügy előadó bírója *Sulyok Tamás* volt.

Az AB úgy értékelte, hogy az alkotmányjogi panasszal felvetett kérdés alapvető alkotmányjogi kérdésnek tekinthető. Ez a kérdés pedig az, hogy megfelel-e a tisztességes bírósági eljárás követelményének, ha a bíróság lerontja egy nemrégiben meghozott, az adott tényállásra vitathatatlanul alkalmazandó jogszabályi rendelkezés érvényesülését azáltal, hogy annak hatálybalépését megelőző joggyakorlatra hivatkozik. A döntés mindenekelőtt az alkalmazandó jog kérdését vizsgálta, és megállapította, hogy végeredményben azonos módon rendezték az alapul szolgáló ügygel összefüggésben a vad által okozott kár megtérítésére vonatkozó szabályokat a 2014. március 15-e előtti és a 2015. május 5-e utáni jogszabályi rendelkezések. Ennek értelmében, ha a károkozás egyik félnek sem volt felróható, akkor az érintettek a károkat maguk viselték. Az alapul szolgáló ügyben bekövetkezett káreseményre ugyanakkor a köztes időszaki szabályozás volt releváns, amely vi-

szont a vadászatra jogosultra telepítette a kárt. Az eljáró bírói tanács a korábbi bírói gyakorlattal konform módon, ugyanakkor a hatályos jogszabályi rendelkezések figyelmen kívül hagyásával döntött az ügyben. Az alkotmányossági kérdés tehát az volt, hogy vajon sérült-e az indítványozó tisztességes eljáráshoz való joga azáltal, hogy a bíróság *contra legem* jogalkalmazást végzett.

Az AB vizsgálta a bírói függetlenség intézményét, és megállapította, hogy annak nem korlátja, hanem biztosítéka a törvényeknek való alávetettség. Abban az esetben pedig, ha a bíró a törvényeknek való alávetettség követelményét nem veszi figyelembe, akkor saját függetlenségének egyik tárgyi alapját vonja el. A vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket be nem tartó bíró így lényegében saját függetlenségével él vissza, ezzel pedig a tisztességes bírósági eljáráshoz való jog sérelmét valószínűsíti meg. Ráadásul, az AB szerint önkényes (nem tisztességes) joggyakorlásnak minősül, és nem fér össze a jogállamiság elvével sem, ha a bírói döntés alapos ok nélkül figyelmen kívül hagyja a tételes, hatályos jogot.

Az alkalmazandó jogszabályi rendelkezés mellőzése a testület szerint indokolási kötelezettséget is keletkeztetett volna. Mivel az indokolási kötelezettség olyan alkotmányos követelmény, ami a bírósági döntési szabadság abszolút korlátját is jelenti, ezért ennek sérelme az eljárási szabály alaptörvény-ellenes alkalmazását eredményezte. Az indítványozó tisztességes eljáráshoz való joga ezért ebben a tekintetben is sérült.

A döntés összefoglalásaként az AB megállapította, hogy a *contra legem* jogalkalmazás három feltétel együttes fennállása következtében érte el az alkotmányosság sérelmének szintjét: egyrészt az indokolás – az indokolási kötelezettséget sértő módon való – való elmaradása révén; másrészt azzal, hogy a bíróság (önkényesen) a jogkérdésre nyilvánvalóan vonatkozó jogi normákat nem vette figyelembe; harmadrészt pedig azzal, hogy a jogalkotó által az új szabályozással gyakorlatilag hatályon kívül helyezett bírói gyakorlatra alapozta a tényállást a bíróság.

Dienes-Oehm Egon különvéleményében kifogásolta, hogy a többségi döntés az ítélet megsemmisítését elsődlegesen annak önkényességére alapította. A bíró szerint az indokolási kötelezettség elmaradása nem önkényességre, hanem hiányos döntésre utal, aminek a korrigálása rendes bírósági útra tartozik. Hiányolta, hogy a testület nem dolgozott ki önálló tesztet azokra az esetekre, amikor az indítványozó a helytelen bírói jogalkalmazás miatt az alaptörvény-ellenesség megállítást kizárólag a tisztességes eljáráshoz való jogra hivatkozással kéri.

Hörchneré Marosi Ildikó különvéleménye általános kérdésként vetette fel az AB szerepét a *contra legem* bírói döntések alkotmányosságának megítélésekor. Felhívta a figyelmet arra, hogy a közelmúltban hasonló ügyekben az AB a panasz elutasításáról döntött, arra hivatkozással, hogy az eljáró bíró jogi vagy ténybeli tévedése nem teszi automatikusan tisztességtelenné az eljárás egészét. A bíró a konkrét ügyben sem látott olyan mértékű önkényességet, ami megalapozta volna a többségi érveket. Ráadásul az önkényes bírói döntés kérdésében az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésével összefüggésben – a visszaható hatályú jogalkotás tilalmának analógiájára – a visszaható hatályú bírói szabályalkalmazás alaptörvényellenességének problémáját kellett volna felvetni.

Salamon László szintén különvéleményt jegyzett, amelyben kifejtette, hogy bár egyetért az önkényes, *contra legem* bírói jogalkalmazás tényével, ugyanakkor az indítvány alapján álláspontja szerint nem lett volna lehetőség a többségi döntésben foglalt alkotmányjogi következmények levonására. A tisztességes eljáráshoz való jog ugyanis processzuális kérdésekre vonatkozik, így ha a jogalkalmazás során anyagi jogi jogsérelem merül fel, akkor nem lehet összefüggést találni a jégsérelem és az alaptörvényi rendelkezés között. A korábbi különvéleményhez hasonlóan az alkotmánybíró is legfeljebb az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogállamiság elvének való megfelelés vizsgálatát tartotta volna lehetségesnek, amelyre azonban az indítvány nem vonatkozott.

Mészáros Gábor

33/2017. (XII. 6.) AB HATÁROZAT

Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés – tisztességes bírósági eljáráshoz valamint a független és pártatlan bírósághoz való jog

Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdés – jogorvoslat-hoz való jog

Az AB az OBH elnökének integritási szabályzatról szóló 6/2016. (V. 31.) OBH utasítás (a továbbiakban: szabályzat) egyes rendelkezéseinek alkotmányosságát vizsgálta. Az indítványozó egyébként a konkrétan megjelölt rendelkezések mellett a szabályzat egésze alaptörvény-ellenességének megállapítását, illetve a szabályzat megsemmisítését is kérte; mivel az jogszabályi rendelkezésekre, valamint az Alaptörvény 25. cikk (8) bekezdésébe, illetve 26. cikk (1) bekezdésébe ütközik. Véleménye szerint a szabályzat olyan kötelezettségeket állapít meg, amelyeknek megsértése

adott esetben a bírói tisztség megszüntetését is eredményezheti. Ezáltal pedig sarkalatos törvényben szabályozandó kérdéstről rendelkezik. Az indítvány a szabályzat 5. § e) pontját is támadta; ezen rendelkezés szerint az integritás fogalma bírák és igazságügyi alkalmazottak esetében magában foglalja azt is, hogy megfeleljenek az OBH elnöke által utasításban vagy ajánlásában megfogalmazott célkitűzéseknek, elveknek és értékeknek. Az indítvány szerint ez alapján a szabályzat burkolt felhatalmazást ad az OBH elnökének a fogalom kiterjesztésére, amely fogalomhoz számos magatartási szabály kapcsolódik. A fentiekén túl az indítványozó több egyéb rendelkezés alaptörvény-ellenességének megállapítását is kérte. Ugyanakkor az indítványi elemek nagyobb száma miatt, valamint azért, mert az AB nem mindegyik kérdéssel foglalkozott (például határozott kérelem követelményének hiánya miatt, nem Alaptörvényben biztosított jog sérelme miatt, vagy amiatt, mert az indítványozó nemzetközi szerződésbe ütközés vizsgálatát kérte, de erre nem volt jogosult); ezekre a döntés indokolásának összefoglalása során térek ki.

Az ügy előadó bírása *Sulyok Tamás* volt.

Az AB a szabályzat egésze alaptörvény-ellenességének megállapítására vonatkozó indítványi elemet elutasította. Arra hivatkozott, hogy bár az a bírói függetlenség sérelmének megállapítására irányult, ugyanakkor valójában a párhuzamos, többszintű szabályozás sérelmét valószínűsítette, ami az AB megítélése szerint önmagában nem vet fel alaptörvényellenességet. A konkrét rendelkezések tartalmi vizsgálata alapján lehet csak eldönteni, hogy az indítványozó által felvetett alkotmányossági aggályok valóban fennállnak-e.

Az AB megítélése szerint alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdést vet fel az Alaptörvény 26. cikk (1) bekezdésével összefüggésben az, hogy nem sérti-e a bírói függetlenséget, ha a bírának és igazságügyi alkalmazottaknak az OBH elnöke által kiadott ajánlásban vagy utasításban meghatározott célkitűzéseknek, értékeknek, elveknek kell megfelelniük. További alapvető alkotmányjogi kérdésként értelmezte az AB a jogorvoslat-hoz való jog védelmi köre kapcsán, hogy a szabályzatban meghatározott szankciók esetében biztosítani kell-e a jogorvoslat-hoz való jogot. A döntés végezetül az indítvány azon részének vizsgálatára is kiterjedt, amely a szabályzat integritásfelelőssel kapcsolatos szabályait kifogásolta. Az indítványozó szerint ugyanis a tisztességes eljáráshoz való jog, valamint az ártatlanság vélelme sérelmét jelenti, ha a jogi végzettséggel nem szükségszerűen rendelkező integritásfelelős (a szabályzat értelmében integritásfelelős vagy jogi egyetemet végzett, vagy a

Nemzeti Közszerzői Egyetemen integritás-tanácsadói végzettséget szerzett személy lehet) a független bírói fegyelmi felelősségre vonása ügyében közreműködhet.

Az AB mindenekelőtt a szabályzat integritásfogalmával összefüggő indítványi elemet vizsgálta a bírói függetlenség aspektusából. A kérdés az volt, hogy a szabályzat 5. § e) pontja vajon értelmezhető-e akként, hogy az OBH elnöke által kiadott szabályzatban meghatározott célkitűzések, értékek és elvek, valamint az ezeknek való megfelelésre vonatkozó elvárás a bírót az ítélezési tevékenysége során befolyásolja-e. A döntés megállapította: önmagában az a tény, hogy a bírák számára a társadalom által egyébként is meghatározott értékrendszer követése a szabályzat alapján kötelezettség, még nem eredményezi sem a bírák ítélezési tevékenységének befolyásolását, illetve annak lehetőségét, sem pedig a bíró személyi függetlenségének sérelmét. Nem vizsgálta ugyanakkor a testület azt, hogy egy szervezeti vezető által meghatározott értékek, elvek miként viszonyulnak a normatív tartalom követelményéhez. Felhívta viszont a figyelmet arra, hogy a konkrét ügyben egy absztrakt formában megfogalmazott szabály alaptörvény-ellenességéről van szó, ugyanakkor a megalkotott későbbi szabályzatok alaptörvény-ellenességéről csak esetről-estire dönthet az AB. A fentiekhez kapcsolódóan azt is felvetette a testület, hogy miként értelmezhető az ajánlásba foglalt értékek, célok és elvek hatása a címzettekre. Megállapította, hogy az AB-nak nincsen hatásköre a közjogi szervezetszabályozó eszköznek nem minősülő ajánlások alkotmányossági felülvizsgálatára, ugyanakkor a szabályzat lehetővé teszi, hogy az OBH elnöke alkotmányossági kontroll alól kivont dokumentumban szabályozza a célkitűzéseket, elveket és értékeket. Ezáltal pedig a bírák igazgatási és ítélezési tevékenységét is befolyásolhatja, ami már felveti a bírói függetlenség sérelmének a kérdését. A szabályzat alapján az OBH elnöke által kiadott, egyébként nem kötelező ajánlásban foglalt magatartási előírás megsértése akár a szabályzat szerinti eljárás lefolytatását is maga után vonhatja. Mindezen túl, az AB szerint nem igazolható, hogy a szabályzat – amely közjogi szervezetszabályozó eszköz, és amelynek megalkotására törvény alapján van lehetőség – további ajánlás megalkotására adjon lehetőséget.

A jogorvoslathoz való joggal összefüggésben az AB mindenekelőtt a jog lényegi tartalmát foglalta össze. Ennek értelmében a jog lényegi tartalma a jogorvoslat lehetősége, vagyis fogalmilag és szubsztanciálisan a jogsérelem orvosolhatósága. Az Alaptörvény ezzel összefüggésben a hatékony és tényleges jogorvoslat lehetőségének biztosítását követeli meg.

A konkrét alkotmányjogi kérdés egyébként az volt, hogy vajon szabályozhatja-e közjogi szervezetszabályozó eszköz az integritási szabályszegést és annak jogkövetkezményeit, avagy ez a tény önmagában megvalósítja a jogorvoslathoz való jog és a bírói függetlenség elvének sérelmét. Az AB áttekintette a vonatkozó szabályokat, és arra a megállapításra jutott, hogy a bírák fegyelmi felelősségre vonásának, valamint a velük szemben alkalmazható munkajogi intézkedéseknek törvényi felhatalmazáson kell alapulniuk. A tárgybeli szabályzat az integritássértéssel kapcsolatban meglehetősen részletesen szabályozott; sőt, a bíróság elnöke által alkalmazható további jogkövetkezményekről is rendelkezett. Nem rendelkezett viszont az intézkedések megtételének formájáról, valamint arról sem, hogy milyen jellegű (munkajogi vagy más) intézkedésről van szó. A szabályzat ráadásul az integritássértés megállapítása esetére jogkövetkezményeket is tartalmazott, de anélkül, hogy rendezte volna ennek a felelősségre vonásnak a törvény szerinti fegyelmi felelősséggel kapcsolatos viszonyát. Az sem volt egyértelmű, hogy az integritássértés eredményezheti-e végső soron fegyelmi eljárás lefolytatását és jogkövetkezmény alkalmazását. A szabályzat tehát olyan magatartási szabályokat állapított meg, amelyek megsértése esetén a jogorvoslathoz való jog biztosítása alkotmányosan kötelező, bár a szabályzat ilyen garanciális rendelkezést nem tartalmazott. A magatartási szabályok, a jogkövetkezmény és a jogorvoslathoz való jog kérdése azonban nem választható külön; mindezt egyetlen jogszabályban, az Alaptörvénynek megfelelően törvényben kell szabályozni. Ennek értelmében a szabályzat vonatkozó rendelkezéseit – azok alaptörvény-ellenessége miatt – a testület megsemmisítette.

A döntés végezetül azt a rendelkezést vizsgálta, amely szerint az integritásfelelős jogi végzettséggel nem rendelkező személy is lehet. Az AB mindenekelőtt kiemelte, hogy az integritásfelelős a bíróság elnökének közvetlen irányítása és felügyelete, illetve ellenőrzése alatt áll. Leginkább adminisztratív jellegű feladatokat lát el, segítséget nyújt az integritássértés megállapítására irányuló eljárás lefolytatásában. A testület fontosnak tartotta kiemelni, hogy az integritásfelelős nem rendelkezik önálló döntési jogosultsággal. Az a tény, hogy az integritássértési eljárás lefolytatásában bírói kinevezéssel nem feltétlenül rendelkező személy is részt vesz, nem jelenti a bírói függetlenség sérelmét, különösen akkor nem, ha ez a személy egyébként a bírósággal szolgálati viszonyban áll.

Czine Ágnes párhuzamos indokolásában a bírói függetlenség szervezeti és státusbeli szabadságának elemeire hívta fel a figyelmet, ezzel összefüggésben annak lényegét a befolyásmentességben ragadta meg.

Ez a befolyásmentesség nem csak a szervezeten kívüli, hanem az azon belüli befolyásolástól való mentességet is jelenti. Ez utóbbi függetlenség immanens eleme, hogy az ítélező bíróra nézve semmilyen nyomás nem nehezdedhet az igazgatási feladatukat ellátók részéről. Az AB által vizsgált szabályzat 5. § e) pontjával összefüggésben arra a következtetésre jutott, hogy a célkitűzések, elvek és értékek OBH elnöke általi meghatározása olyan széles mozgásteret enged az OBH elnökének, ami visszaélésre adhat okot, így befolyásolhatja az eljáró bíró ítélezési tevékenységét. A bizonyára azért nem különvéleményt írt a döntéshez, mert elfogadta a többség azon álláspontját, hogy a szabályzatban meghatározott értékek és elvek zárt rendszert képeznek, amely rendszer kizárólag sarkalatos törvényen alapulhatna. Vagyis új értékek és elvek megalkotására az OBH elnöke nem jogosult, pusztán a törvényekben meghatározottak részletszabályait alkothatja meg.

Stumpf István is párhuzamos indokolást írt a döntéshez, amelyben arra hivatkozott, hogy a szabályzat rendelkezéseinek tartalma nem volt egyértelmű. Ráadásul bizonytalan a viszonya a bírói jogállást és a bírósági szervezetet szabályozó sarkalatos törvényi rendelkezésekkel, ez pedig tartósan bizonytalan helyzetet teremt a bírák számára. A többségi indoklás a jogorvoslathoz való joggal összefüggésben arra a következtetésre jutott ugyan, hogy a közjogi szervezet-szabályozó eszköz nem alkalmas szabályozási szint magatartási szabály, a jogkövetkezmény és a jogorvoslat egységes szabályozására, de nem adott részletesebb támpontokat a törvényhozónak és az OBH elnökének. Így nem egyértelmű az sem, hogy az integritással kapcsolatos szabályokból (ha kellően világosak) melyeket kell törvényben, illetve melyeket lehet normatív utasításban szabályozni. Az alkotmánybíró végül ellentmondásosnak tartotta a „normatív tartalmú ajánlás” fogalmának határozatlan foglalt szerepeltetését is.

Jubász Imre különvéleményében – melyhez *Szívós Mária* is csatlakozott – arra hívta fel a figyelmet, hogy az OBH elnöke által kibocsátott utasítás alaptörvény-ellenességének megelőzése érdekében alkotmányos követelményt kellett volna meghatároznia a döntésnek. Ehhez kapcsolódóan utalt arra is, hogy az utasítás normatív jellege miatt nem tartalmazhat szubjektív elemeket, így az OBH elnökének értékeit és elveit sem.

Pokol Béla különvéleményében a szabályzat egészének megsemmisítése mellett érvelt, annak közjogi érvénytelensége miatt. Hivatkozott arra, hogy a szabályzat a bírói jogállást közvetlenül érinti, így a rendelkezések sarkalatos törvényben jelenhetettek volna

csak meg. A döntésnek ráadásul tartalmilag is reflektálnia kellett volna a bírói jogállást és az ítélezés függetlenségét alapjaiban érintő integritási szabályozás lehetőségére. A törvényhozó számára a közjogi érvénytelenség kimondása után egyértelművé kellett volna tenni, hogy nemcsak a formával, hanem az integritásszabályzat tartalmával is problémák voltak.

Salamon László különvéleményében hangsúlyozta, hogy – alkotmányos követelményként – a rendelkező részbe kellett volna elhelyezni azt a megállapítást a határozatnak, hogy az OBH elnökének szabályzata kizárólag az Alaptörvényből, valamint a bírák jogállására és a bírósági szervezetrendszerre vonatkozó sarkalatos törvényben megjelölt elveket és értékeket veheti alapul.

VÉLEMÉNY

Fontos utalni arra, hogy az AB a vonatkozó rendelkezés megsemmisítése helyett az absztrakt „felhatalmazó” szabályt alkotmányosnak találta azzal, hogy az ez alapján megalkotandó jövőbeni szabályzatokkal összefüggésben egyedileg fog alkotmányos kontrollt gyakorolni. Úgy gondolom, hogy ez az álláspont azt is jelentette, hogy a testület gyakorlatilag elismerte a rendelkezés normavilágosságot sértő jellegét, mivel az értékek, célok és elvek meghatározása a jövőbeni utasítás-alkotás függvénye, vagyis a rendelkezés alapján ezek tartalma nem világos. Ezenkívül fontos lett volna érdemben megvizsgálni azt is, hogy – a jogszabályi felhatalmazások analógiájára – vajon az utasítás megalkotására jogszabályi felhatalmazással bíró OBH elnöke saját utasításában adhat-e újabb utasításra saját magának felhatalmazást. A kérdést akkor is fel kellett volna vetni, ha ez a felhatalmazás burkoltnak tekinthető. A szubdelegáció alkotmányosságának kérdése a konkrét esetben mindenképpen vizsgálendő lett volna.

A testület továbbá előrebocsátotta, hogy bár az ajánlások felülvizsgálatára főszabály szerint nincsen hatásköre, a normatív tartalommal rendelkezőeket a jövőben is alkotmányos kontroll alá fogja venni. Ezzel összefüggésben mindenképpen utalni kell arra, hogy az AB nem a legmegnyugtatóbb megoldást választotta. Akárcsak a 60/1992. (XI. 17.) AB határozatban, itt is ki kellett volna mondania – akár alkotmányos követelményként –, hogy normatív tartalmú ajánlás megalkotása alaptörvény-ellenes. A generális tiltással pedig biztosítható lett volna az, hogy az így megalkotott normatív ajánlások külön vizsgálat nélkül is alaptörvény-ellenesek legyenek, tehát azokat a címzetteknek figyelmen kívül kelljen hagyniuk.

Mészáros Gábor

Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdés – sajtószabadság
Alaptörvény XXVIII. cikk (2) bekezdés – ártatlanság védelme

Az indítványozó alkotmányjogi panaszában a Kúria ítélete alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését kezdeményezte az AB-nál. Az alapul szolgáló peres eljárás felpereseként azt kérte a bíróságtól, hogy a vele szemben korábban lefolytatott büntetőeljárás során róla tudósító és ennek keretében képmását is felhasználó alpereseket (két internetes híroldalt) tiltsa el a jogsértéstől, illetve az alperesek fizessenek neki nem vagyoni kártérítést. Arra hivatkozott, hogy az alperesek megsértették a képmás védelméhez fűződő személyiségi jogát. Az ügyben eljáró elsőfokú bíróság megállapította a jogsértést, arra hivatkozva, hogy az alperesek a felperes (indítványozó) hozzájárulása nélkül, őt bilincsből és vezetőszáron ábrázoló fényképet tettek közzé. Köztudomású tényként fogadta el, hogy a felvételek megjelenésével okozati összefüggésben a felperest hátrányok érték, ugyanis a képi megjelenítés az olvasóra sokkal mélyebb benyomást tesz. A másodfokú bíróság a jogalap tekintetében osztotta az elsőfokú döntésben foglaltakat, ugyanakkor a nem vagyoni kártérítés mértékét eltúlzottnak minősítette. Az egyik alperes felülvizsgálati kérelme folytán a Kúria a jogerős ítéletet hatályon kívül helyezte, és – az elsőfokú bíróság ítéletét megváltoztatva – a kérelmet benyújtó alperes vonatkozásában a keresetet elutasította. A határozat kiemelte, hogy a jogerős ítélet helyesen mutatott rá arra, hogy a büntetőeljárásban való részvétel nem minősül közszereplésnek, így a képek közzétételéhez az érintett hozzájárulása szükséges. A Kúria azonban felhívta a figyelmet arra, hogy az indítványozó politikus, közszereplő; ráadásul köztudomású volt, hogy a vele szemben indított büntetőeljárás közszereplői minőségéhez is kapcsolódik, miként az is, hogy az indítványozót előzetes letartóztatásba helyezték. Kiemelte azt is, hogy a sajtószerv objektív módon – helyreigazítási kötelezettség nélkül – tudósíthat valamely büntetőeljárás állásáról. Ezzel összefüggésben az alábbi követelménynek kell érvényesülnie: a tudósításnak követnie kell az adott ügy menetét, valamint tiszteletben kell tartania az ártatlanság védelmének elvét. A bíróság kifejtette: a közérdeklődésre számot tartó eseményről való tudósítás joga elsőbbséget élvez az indítványozó képmásvédelemhez fűződő jogához képest. Az indítványozó alkotmány-

jogi panaszában arra hivatkozással támadta a Kúria ítéletét, hogy a bűnösségére történő utalások – a vezetőszerű, a bilincsből vagy a büntetés-végrehajtási őr – a nyilvánosság számára már a jogerős ítélet meghozatala előtt bűnösségének látszatát keltezték. Hivatkozott az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) ártatlanság védelmével és tisztességes tárgyaláshoz való joggal kapcsolatos esetjogára is. Utóbbival összefüggésben – a releváns esetjogra utalással – jelezte, hogy az EJEB gyakorlatában, ha a tisztességes tárgyaláshoz való joghoz kapcsolódó jogokat megsértik, az ártatlanság védelme is veszélybe kerül.

Az ügy előadó bírója *Czine Agnes* volt.

Az AB mindenekelőtt az ártatlanság védelmével kapcsolatos alapvető alkotmányos követelményeket tisztázta. Ennek értelmében az ártatlanság védelme nem kizárólag a büntetőeljárásban érvényesül; esetenként kell vizsgálni, hogy egy joghátrány összefüggésben áll-e az ártatlanság védelmének alkotmányos tartalmával. Ez alapján elsőként azt mérlegelte, hogy vajon az ártatlanság védelmével kapcsolatba hozható-e az a joghátrány, amely az indítványozó sajtóban való megjelenéséhez köthető, valamint azzal, hogy a vele szemben folyamatban lévő büntetőeljárásról szóló tudósítást illusztráló képeken büntetés-végrehajtási őr társaságában, vezetőszerű és bilincsből mutatnak be. A kérdés megválaszolásához a bíróság figyelembe vette saját, valamint az EJEB korábbi, ártatlanság védelmével kapcsolatos gyakorlatát, és arra a megállapításra jutott, hogy a vélelem elsődlegesen büntetőeljárás garanciaként érvényesül (a tisztességes eljáráshoz való joghoz kapcsolódó garanciaként), de sérelme felmerülhet azon kívül is. Utóbbi azok esetében releváns, akiket az ellenük emelt vád alól felmentettek, vagy velük szemben az eljárást megszüntették. Az AB megítélése szerint az indítványozót ért joghátrány és az ártatlanság védelmének alkotmányos tartalma között alkotmányjogi értelemben összefüggés állt fenn, ezért vizsgálta, hogy milyen alapjogi relevanciával bír az ügy. A döntés szerint ez legalább két vonatkozásban merülhet fel.

Szemponthozható lehet egyrészt az, hogy az indítványozóval mint közszereplővel és politikussal szembeni büntetőeljárás közérdeklődésre számot tartó esemény, amelyről az alperesek jogosultak voltak tudósítani. Ebben az összefüggésben a sajtószabadságra tekintettel merül fel az alapjogi relevancia. Másrészt ugyanakkor a közölt tudósításban az indítványozóról képeket is közöltek, melyen olyan kontextusban volt látható, hogy az – a jogerős bírói döntést megelőzően – a bűnösségét sugallta. A Kúria ítéletében a sajtószabadságnak tulajdonított kitüntetett szere-

pet: kiemelt jelentőségű az indítványozó közszereplői minősége, valamint az, hogy előzetes letartóztatásba helyezése köztudomású tény volt; ráadásul, az ítélet szerint a szóban forgó felvételek nem mutatták be megalázó helyzetben az indítványozót. Az AB mindenekelőtt kiemelte a tudósításokkal kapcsolatos követelmények vonatkozásában, hogy azoknak összhangban kell lenniük az adott eljárás aktuális állásával, valamint tiszteletben kell tartaniuk az ártatlanság vélelmének alkotmányos alapelvét. Ezt követően vizsgálta, hogy a sajtóban közölt tudósításhoz csatolható-e olyan kép, amelyen az érintett a nyilvánosság előtt fizikai kényszerítő eszközzel látható. Hivatkozott az EJE esetjogára, miszerint a kényszerítő intézkedések alkalmazása önmagában nem sérti az ártatlanság vélelmének elvét. Az AB végezetül arra hivatkozással utasította el a panaszt, hogy a tudósításhoz kapcsolódóan közölt képmások az indítványozó előzetes letartóztatásának fenntartásáról szóló tárgyalás során készültek; ekkor az indítványozó előzetes letartóztatása már köztudomású ténynek számított. A személyes szabadságot korlátozó intézkedésekről való tudósítás nem jelenti az ártatlanság vélelme elvének sérelmét, mint ahogy a büntetőeljárás ezen szakaszában alkalmazott kényszerítő intézkedések sem. Az eszközök alkalmazása a kényszerintézkedések velejárója, így nem állapítható meg, hogy az intézkedésekre és az erről szóló tudósításokra azért került volna sor, hogy az indítványozót bűnösnek mutassák be a nyilvánosság előtt.

Mészáros Gábor

34/2017. (XII. 11.) AB HATÁROZAT

Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdés – sajtószabadság

Az indítványozó alkotmányjogi panaszában a Kúria ítélete alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését kérte a szólás- és sajtószabadságra hivatkozással. Az ügy alapjául egy ellenzéki politikus által tett nyilatkozat internetes oldalon való megjelentetése szolgált. A politikus a dohánykoncessziós pályázatokat az államosított korrupció iskolapéldájának nevezte. Az indítványozó internetes portál nemcsak az ellenzéki nyilatkozatot jelentette meg, hanem a kormánypart arra reagáló közleményét is; továbbá, egy „Helyreigazítás” című cikkben helyt adott egy kormányparti politikus koncessziókkal kapcsolatos állításainak. Az utóbbi politikus azonban felperesként annak megállapítását kérte az AB-től, hogy az indítványozó megsértette a jó hírnevét és becsületét a tudósítás révén – amelynek címében pejoratív kife-

zés szerepelt („az államosított korrupció iskolapéldája”) –, illetve az abban szereplő kijelentésekkel, és kérte, hogy a bíróság kötelezze az internetes oldalt nyilvános elégtétel adására, tiltsa el a további jogsértéstől, valamint arra, hogy a III. rendű alperessel együtt fizessen számára nem vagyoni kártérítést.

Az első fokon eljáró törvényszék megállapította, hogy a közlés valótlan volt, így a tudósítást megjelentető indítványozó valótlanul híresztelt. Az ítélet kiemelte, hogy valótlan tényállítások híresztelése esetén a sajtó felelősségének kizárása igen szűk körben lehetséges. Az objektív jellegű szankció alól nem mentesül a sajtó, ha politikai párt sajtótájékoztatóján elhangzott valótlan tényállításokat híresztel. A másodfokú bíróság az indítványozó felelősségével kapcsolatban más következtetésre jutott: a tudósítás során a szakmai szabályoknak és az irányadó elvárásoknak megfelelően járt el, éppen ezért nem volt megállapítható a terhére személyiségi jogi jogsértés. Amennyiben a tudósítás szöveghű és hiteles, úgy a sajtót nem terheli annak a kötelezettsége, hogy a sajtótájékoztatón elmondottak valóságtartalmát ellenőrizze. A Kúria a jogerős ítéletet az indítványozóval összefüggésben hatályon kívül helyezte, és hangsúlyozta, hogy a sajtót az általa közzétett, híresztelt tényállítások helytállósága tekintetében objektív felelősség terheli, akárcsak a sajtótájékoztató elhangzottak közlése miatt. A politikai, közéleti vitáról szóló tudósítással a sajtó a közszereplők tényállításait híreszteli, így amennyiben azok valótlanok vagy sértőek, megállapítható a sajtó felelőssége. A sajtóorgánium ugyanis dönthet arról, hogy az elhangzott nyilatkozatokat közzéteszi-e vagy nem, és amennyiben igen, úgy vállalja az esetleges jogsértésekért való felelősséget is. Az indítványozó szerint a Kúria ítéletében foglaltak sértik a véleménynyilvánításhoz és sajtószabadsághoz való alapjogát, tekintettel arra, hogy a valótlan tényállítás híresztelését és az azzal kapcsolatos felelősséget túlzottan kiterjesztően értelmezte a bíróság. Ez az értelmezés ráadásul a szabad tájékoztatást és a demokratikus közvélemény működésének biztosítását veszélyezteti. Az indítvány kiemelte továbbá azt is, hogy az újságírók a legtöbb esetben nincsenek abban a helyzetben, hogy egy sajtótájékoztató elhangzott tényállítások valóságtartalmát azonnal megítéeljék, így ha ezt az elvárást támasztja a Kúria, akkor ezzel arra kényszeríti a sajtó munkatársait, hogy bizonyos eseményekről egyáltalán ne tudósítsanak. Az eredeti közlővel szembeni jogkövetkezmények sajtóra hárítása – a sajtó-helyreigazításon túl – ugyanis a közérdekű tájékoztatáshoz való jog sérelmét valósítja meg.

Az ügy előadó bírója *Schanda Balázs* volt.

Az AB már az indokolás elején meghatározta az alapul fekvő ügygel összefüggő alkotmányossági kérdést. A testületnek arról kellett döntenie, hogy vajon megfelel-e az alkotmányossági követelményeknek az a bírói jogértelmezés, amely szerint, ha a közszereplők sajtótájékoztatójáról tudósító sajtószerv valótlan tényállítások híresztelését valósítja meg, akkor a személyiségi jogsértés polgári jogi szankciói minden esetben alkalmazhatók vele szemben. A Kúria ugyanis ítéletében ezt az álláspontot foglalta el. Az alapul szolgáló polgári anyagi jogi szabályok szerint a sérelmes valótlan tényállítás továbbadása híresztelés, amennyiben a rendelkezések nem fogalmazzak meg kivételeket az ilyen magatartást tanúsítókkal szemben. Az AB szerint a Kúria által elfogadott tényállás az anyagi jogszabályoknak megfelelően értékelte a híresztelés fogalmát. Azonban az AB-nek feladata az is, hogy a szakjogi értelmezések alkotmányossága felett őrködjön, kijelölve az alkotmányos értelmezés határait. Ezzel összefüggésben a döntés rámutatott arra is, hogy a híresztelés polgári jogi fogalma nem veszi kellőképpen figyelembe a sajtó tevékenységének sajátos alkotmányos értékét, így nincsen összhangban a sajtószabadság jogából fakadó alkotmányossági követelményekkel sem. A sajtó működése a szólásszabadság szempontjából különös alkotmányossági jelentőséggel bír, a sajtó tevékenységének pedig egyik lényegi eleme a közéleti események közvetítése a nyilvánosságnak. Különösen igaz ez akkor, ha a tudósítás közéleti szereplők megnyilvánulásainak, álláspontjának terjesztésére irányul. A sajtó ezen funkciója ráadásul a demokratikus vita többi résztvevője részéről tájékozódáshoz való jogként merül fel. Fontosnak tartotta kiemelni a testület, hogy a sajtó tájékoztató tevékenységének szabadsága nem korlátlan, más alkotmányos jog vagy érték érvényesülése korlátozhatja. A valótlan tényállításokért viselt felelősség nem ítéltető meg minden esetben azonos szempontok szerint, szükséges alkotmányossági megfontolások érvényesítése. Ilyennek minősül a – jelen ügy szempontjából is releváns – közügyekre vonatkozó információk áramlásának érdeke, valamint a sajtó viszonya az általa közölt kijelentésekhez. A konkrét ügyben egyértelmű volt, hogy a médiatartalom-szolgáltató közügyről nyújtott tájékoztatást. Egy sajtótájékoztatóról tudósító médiatartalom-szolgáltató nem a saját álláspontját, véleményét tárja nyilvánosság elé. Ebben az esetben pedig a közszereplő, politikus kijelentéseit közvetítő sajtónak a felelőssége a tényállítások valóságtartalmáért más

megítélés alá esik, mint ha saját szerkesztői, újságírói elképzeléseit közvetítené. Ebben a kontextusban fontos kiemelni azt is, hogy a közéleti vita megkívánja az elhangzottak pontos közzétételét.

A sajtótájékoztatókról való tudósítások esetében a média felelőssége az elhangzottak széles nyilvánossághoz való eljuttatása. Ez sajátos feladat, ugyanis ilyenkor a sajtó sokkal inkább a közszereplők véleménynyilvánításának közvetítőeszköze, mintsem önálló szereplője a közvitának. Ez a szerepe ugyanakkor egyáltalán nem feltétel nélküli: a tudósító sajtó felelősségére vonatkozó teszt lényegi eleme a testület szerint az, hogy az újságíró a más személyek által megfogalmazottakat objektíven, saját értékelés nélkül, a forrást megnevezve közvetítse a közönség felé. Ennek a követelménynek az indítványozó a bírósági ítéletek szerint is maradéktalanul megfelelt. Mindezekre tekintettel – mivel a híresztelés fogalma jelentős értelmezési mozgásteret hagy a jogalkalmazónak – az AB alkotmányos követelményként állapította meg, hogy a közéleti szereplők sajtótájékoztatóján, a közügyek vitájában egymást érintően tett közszereplők kijelentéseiről híven, saját értékelés nélkül tudósító és a közlések forrását egyértelműen megjelölő, valamint a jóhírnevet esetleg sértő tényállításokkal érintett személy cáfolatának is helyet biztosító médiatartalom-szolgáltató tevékenységét nem híresztelésként, vagyis szankciót megalapozó személyiségi jogi jogsértésként értékelni. A médiatartalom-szolgáltató ugyanis ilyenkor a sajtószabadság által védett alkotmányos küldetését teljesíti. A Kúria ítéletében foglalt jogértelmezés tehát a sajtószabadság alkotmányos jogába ütközött.

Czine Ágnes különvéleményében arra hívta fel a figyelmet, hogy a többségi döntésben megállapított alkotmányos követelményben megfogalmazottaknak az új Polgári Törvénykönyv alapján kétségtelenül érvényesülniük kell. A bíró ugyanakkor kiemelte, hogy az alapul szolgáló ügyet a korábban hatályos Ptk. alapján bírálták el, így a kérdés inkább az volt, hogy vajon a bíróságok – az Alaptörvény 28. cikkében meghatározott feladatukat is figyelembe véve – eljuthattak-e a fenti jogértelmezés. A konkrét ügyben az AB-nak tehát vizsgálnia kellett volna, hogy a régi Ptk. releváns rendelkezése lehetővé tette-e a sajtószabadság többségi döntésben is érvényre juttatott alkotmányos szempontjainak érvényesítését. A rendelkezéshez kapcsolódó korábbi bírói gyakorlat áttekintését követően arra a következtetésre jutott, hogy a polgári ügyekben eljáró bíróságok a személyiségi jogsértés objektív szankciói körében a jogkövetkezmenyt a jog-

sértés tényéhez kötötték. A jogsértés megvalósulása így a híresztelő jó- vagy rosszsziszteműségétől, valamint felróhatóságától független, ez utóbbiakat az egyéb jogkövetkezmények, így leginkább a kárterítés keretében értékelte a bíróság. A bíró fontosnak tartotta kiemelni, hogy a Kúria gyakorlatában az új Ptk. hatálybalépését követően változás következett be, amely már megfelel a határozat rendelkező részében foglalt alkotmányos követelménynek. Mivel tehát a jogalkotó egyértelművé tette, hogy a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok alkotmányos tartalmát a bíróságoknak érvényre kell juttatni, indokolatlan volt az alkotmányos követelmény meghatározása. A bíró végezetül kifejtette, hogy a Kúria nem vétett jogértelmezési hibát, ugyanis pusztán a konkrét ügyben alkalmazandó anyagi jogi normák (rég Ptk.) biztosította értelmezési kereten belül hozta meg a döntését.

Dienes-Oehm Egon különvéleményében – amelyhez *Balsai István* is csatlakozott – az alkotmányos követelmény megállapítása miatti aggodalmának adott hangot, mivel szerinte az AB ezzel kíván a szakjogi értelmezések alkotmányossága felett örködni. Véleménye szerint az AB túllép alkotmányos feladatkörén, ugyanis az eljáró rendes bíróságok feladata, hogy az Alaptörvény 28. cikke segítségével, az irányadó szakági törvényekkel összhangban kialakítsa a jogalkalmazói gyakorlatot, amely az Alaptörvénynek a változó körülmények ellenére is képes megfelelni.

Salamon László szintén különvéleményben utasította el a többségi döntést, arra hivatkozva, hogy az alkotmányos követelmény megállapítása ténylegesen jogalkotás, amelyre az AB-nak nincsen hatásköre. Továbbá, a híresztelés fogalmának szűkítése – amely egyébként tartalmilag sem győzte meg az alkotmánybírókat – jogalkalmazói feladat, ráadásul a régi Ptk.-t érintően kellett volna eljárni, ami álláspontja szerint már nem lehetséges. Éppen ezért tartotta kétségesnek az alkotmányos követelmény kiterjesztését az új Ptk.-ra.

A korábbiakkal ellentétben *Szalay Péter* különvéleményében – melyhez *Dienes-Oehm Egon* is csatlakozott – egyrészt nem értett egyet az ítélet megsemmisítésével, másrészt az alkotmányos követelményt sem tartotta elégségesnek az ügyben felmerült alkotmányjogi kérdés rendezéséhez. Az ítélet álláspontja szerint azért nem lehet alaptörvény-ellenes, mert abban a Kúria az Alaptörvény 28. cikkében foglalt értelmezési szabálynak megfelelően vetette össze a releváns alapvető jogokat. A Kúria döntése megfelel az Alaptörvény rendelkezéseinek, mert a hamis tények híresztelése nem tartozik a sajtó alkotmányos funkciójához. Példaként arra hivatkozott, hogy önmagában egy hamis állítás akár semmisség is lehet, viszont a sajtó nyilvánosságának közvetítésével felerősödve mások számára is hozzáférhetővé válhat.

A döntéshez *Szívós Mária* is különvéleményt írt, amelyben abból indult ki, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága nem eredményezheti mások emberi méltósághoz való jogának megsértését. Az AB és a rendes bíróságok közötti hatáskörmegosztás kérdésében arra hívta fel a figyelmet, hogy a sajtóhelyreigazítási perek során a polgári anyagi jogi szabályozást a rendes bíróságok gyakorlata tölti meg tartalommal, az AB feladata pedig az ítélezési gyakorlat megsegítése azáltal, hogy az Alaptörvény vonatkozó rendelkezéseinek értelmezési tartományát kijelöli. Egyetértett azzal a rendes bírósági gyakorlattal, amely szerint helye van sajtóhelyreigazításnak az olyan valótlan tartalmú, a valós tényeket hamis színben feltüntető sajtóközlemény miatt is, amely egyébként hűen közli mások tényállítását vagy közleményét. Az alkotmányos követelmény kitértette a sajtószabadság érvényesülését előmozdító értelmezési keretet, átírta a jóhírnév híreszteléssel történő megsértésének tartalmát, ezáltal a bírói gyakorlat által meghatározott kivételek körét önkényesen kibővítette.

Mészáros Gábor

ABSTRACTS

ESSAYS

Judit Zeller argues that the new technology of genome editing opens up unlimited possibilities of changing the genome of organisms, including human genome. Nevertheless, human genome editing raises ethical and legal questions relating to human dignity, social equality and freedom of research. As a result of the scientific progress, the modification of the current regulation on the European and domestic level is hard to escape. New legal frameworks, however, still have to protect individual autonomy, self-determination, and privacy, prevent discrimination and segregation, and they must face the challenge of the slippery slope argument.

Zsófia Eszter Kémeri discusses the role of the Oviedo Convention on Human Rights and Biomedicine in the jurisprudence of the European Court of Human Rights and the ability of the Convention to regulate new bioethical questions arising from technological developments, and traces the impact of the Convention on national regulation as well as on ECtHR judgments.

FORUM

Anna Betlen's essay deals with the phenomenon of sexual violence, particularly with „communal sexual harassment”. Her starting point is Adam Smith's metaphor of the „invisible hand” describing the operation of the market, which without the knowledge of the participants sorts out the best possible quality, the best for everyone so that economic development can be as favorable as possible. Sexual violence seems to play a similar role in contemporary societies.

Csilla Lehoczkyné Kollonay gives an overview of the practice built on Article 26 of the revised European Social Charter. She observes a significant development in international law concerning sexual harassment due to the soft law enforcement solutions of the Charter.

Sára Hungler discusses the difficulties of the regulation of sexual harassment in the workplace. She concludes that more effective protection could be guaranteed by the further harmonization and unification of the relevant EU law and also by the ratification of the Istanbul Convention.

The #MeToo campaign made Andrea Sebestyén recall sexual harassment cases at the Hungarian Equality Body. In this paper the author gathered her professional and personal experience together in order to show how the administrative body started to pave the way for dealing with harassment in the legal realm with its narrow but proactive practice.

Lidia Balogh's essay critically assesses the resolution of the European Parliament on the action plan against sexual harassment, urging stronger state and legal steps. The author concludes that due to its shortcomings and contradictions the initiative is doomed to fail.

Anikó Gregor presents the results of the research carried out at Eötvös Loránd University on various forms of gender-based harassment and violence. She points out that the activities of the University concerning equal opportunities are limited only to measures relating to people with disabilities. Nevertheless, the research is already part of a violence prevention concept developed by the University after several cases of gender related violence received press coverage.

Zsolt Szomora defines the technicalities of sexual self-determination as a criminal law matter, stating that in criminal law the negative side of sexual freedom, the non-com-

pulsion is relevant. In the essay he concludes that the non-ratification of the Istanbul Convention has political significance, however in criminal law the ratification also leads to important but more symbolic than substantive consequences.

DOCUMENTS AND COMMENTARIES

Attila Szabó's article analyzes the judgment in the C-643/15. and C-647/15 ECJ cases which are about the action for annulment of the relocation quota mechanism designed by the Council.. The article presents and analyses the arguments, linking them to fundamental rights. It also assesses the consequences of the judgement since the relocation mechanism regulated the relocation of asylum-seekers and, *per se*, they have human rights that must be considered once one thinks about this abstract mechanism. The aim of the author is to help understand the story of the relocation mechanism and the reasons why the ECJ decided that this mechanism is lawful based on the law of the European Union. However, it was also important to point out that the applicants had valid arguments to challenge the Council decision which established this temporary measurement.

Noémi Fanni Molnár reviews the jurisprudence of Hungarian high courts on the lawfulness of the use of handcuffs by police officers. Molnár concludes that the practice of high courts is rather divergent in this area. Fundamental rights considerations play only a relatively minor role in these cases, and the constitutionality of the "preventive use of handcuff" remains questionable.

AFTER DECISION

In this column summaries of some of the recent decisions of the European Court of Human Rights, and the Hungarian Constitutional Court are presented.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BALOGH LÍDIA
kisebbségvédelmi szakértő
MTA TK JTI

KÁLLAI PÉTER
PhD hallgató
ELTE TÁTK

MÉSZÁROS GÁBOR
jogász
PTE ÁJK

BETLEN ANNA
közgazdász
Női Érdekvégyesítő Szövetség

KÉMERI ZSÓFIA ESZTER
jogász
DE ÁJK

MOLNÁR NOÉMI FANNI
jogász

GREGOR ANIKÓ
szociológus
ELTE TÁTK

KÓCZIÁN SÁNDOR
jogász

SEBESTYÉN ANDREA
PhD hallgató
ELTE ÁJK

HUNGLER SÁRA
jogász
MTA TK JTI

LEHOCZKYNÉ
KOLLONAY CSILLA
professor emerita
CEU

SZABÓ ATTILA
jogász
Menedék – Migránsokat Segítő
Egyesület

SZOMORA ZSOLT
jogász
SZTE ÁJK

ZELLER JUDIT
jogász
PTE ÁJK

FUNDAMENTUM

Az emberi jogok folyóirata

AZ ELTE TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR LAPJA

XXI. évfolyam 3-4. szám

Nemzetközi tanácsadó testület: Andrew Arato, Bódig Mátyás, Catherine Dupré, Györfi Tamás,
Lech Garlicki, Jan-Werner Müller, Kim Lane Scheppelle
Főszerkesztő: Halmai Gábor • Szerkesztők: Kazai Viktor Zoltán, Kállai Péter, Körtvélyesi Zsolt, Kovács Ágnes,
Majtényi Balázs, Mészáros Gábor, Salát Orsolya, Sólyom Péter, Zsugyó Virág
Olvasószerkesztő: Balogh Lídia

Korábbi szerkesztők: Balogh Lídia, Bodnár Kriszta, D. Tóth Balázs, Javorniczky István, Kardos Gábor, Kovács Kriszta,
Köves Nóra, Majtényi László, Novoszadek Nóra, Pap András László, Polgári Eszter, Tordai Csaba, Tóth Gábor Attila, Uitz Renáta

Kiadja az Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ Alapítvány • Felelős kiadó: Majtényi Balázs • A szerkesztőség és a kiadó címe:
1117 Budapest, Pázmány sétány 1/a • Telefon: 372-2907 • Fax: 372-2908 • E-mail: indok.fundamentum@gmail.com
Honlap: <http://www.fundamentum.hu> • Lapterv: Pintér József • Tördelte: Compositio Libri Kft.

ISSN 1417-2844